

Revija za družbena vprašanja

TEORIJA in PRAKSA

1971

1

letnik 8

iz vsebine

- VLADIMIR KRIVIC: Pred odločitvijo
- VELIKO RUS: Vrednote slovenskih študentov in slovenske javnosti
- RADOMIR D. LUKIČ: Naše novo pravo in kmečke družbe
- OKROGLA MIZA: Demokratizacija političnega sistema
- FRANCE ČERNE: Gospodarska ureditev Jugoslavije
- JANEZ RUGELJ: »Polemika o stanju in razmerah v JLA« — še enkrat
- MICHAEL HARRINGTON: Zakaj potrebujemo socializem v Ameriki?

TEORIJA in PRAKSA

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo Univerze v Ljubljani

UREJUJE UREDNISKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič,
Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gor-
jup, France Hočevar, Peter Klinar, Jože
Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan
Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič,
Zdravko Mlinar, Mojca Murko-Drčar,
Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze
Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc
Urevc, France Vreg, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNISTVA:

Adolf Bibič, Zvone Dragan, Albin Mah-
kovec, Boštjan Markič, Mojca Murko-
Drčar, Zdenko Roter, Ivo Tavčar, Ruža
Tekavec

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Jože Snoj

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-039
in 311-377 int. 232

1971

1

NAROČNINA:

Letna naročnina za posameznike 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za organizacije letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Cena dvojne šte-
vilke za nenaročnike je 6 din. Celoletna
naročnina za tujino je 80 din, za posa-
mezen izvod 8 din.

TEKOČI RAČUN:

501-3-386/2, Fakulteta za sociologijo, po-
lične vede in novinarstvo — za revijo
Teorija in praksa; devizni račun FSPN:
501-620-7-3204-10-646 — za revijo Teorija
in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v
meseču. Maksimalni obseg uvodniških
čankov je do 10 novinarskih strani, za
članke in razprave do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovinkov«
do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35,
januar 1971

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 8,
št. 1, str. 1—176, Ljubljana,
januar 1971

---

vsebina

VLADIMIR KRIVIC: Pred odločitvijo 3

ČLANKI, RAZPRAVE:

VELJKO RUS: Vrednote slovenskih študentov in slovenske javnosti 8
RADOMIR D. LUKIČ: Naše novo pravo in kmečka družba 22

OKROGLA MIZA:
Demokratizacija političnega sistema 33

EKONOMSKA UREDITEV JUGOSLAVIJE:

FRANCE ČERNE: Gospodarska ureditev Jugoslavije 66
FILIP LIPOVEC: Teoretična utemeljenost naše ekonomske politike 88

POGLEDI, KOMENTARIJ:

GABRIJEL SFILIGOJ: Mecenstvo podjetja v vzgojnoizobraževalni dejavnosti 93

POLEMIKA:

JANEZ RUGELJ: »Polemika o stanju in razmerah v JLA« — še enkrat 99

DRUŽBA IN KULTURA:

DIMITRIJ RUPEL: Kulturno ustvarjanje in tradicionalizem 109

DELOVNE ORGANIZACIJE:

DUŠAN REBOLJ: Informacijska služba v delovnih organizacijah 118

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

MICHAEL HARRINGTON: Zakaj potrebujemo socializem v Ameriki? 128

BREZ OVINKOV:

Z. ROTER: Družba in komuniciranje 144
M. MURKO: Priložnost za premislek 146
A. RUPNIK: Naša diplomacija: v pričakovanju prepriha 149

M. MURKO: Še enkrat na temo: kaj je to »notranja zadeva«? 153
J. ZEMLJAK: Aplavzi in še kaj 155
S. BUNTA: Na rob nekega simpozija 158

PRIKAZI, RECENZIJE:

RIKARD STAJNER: Privredni sistem (J. Škerjanec) 163
SIMEON POBULIČ: Zasedanje medparlamentarne unije v Haagu 165
Kronika 169

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV

AVTORSKI SINOPSIS 175

CONTENTS

VLADIMIR KRIVIC: Before the Decision	3
ARTICLES, STUDIES:	
VELJKO RUS: The Values of Slovene Students and the Slovene Public	8
RADOMIR D. LUKIC: Our New Law and Peasant Society	22
ROUND TABLE:	
Democratization of the Political System	33
ECONOMIC STRUCTURE OF YUGOSLAVIA:	
FRANCE CERNE: Economic Structure of Yugoslavia	66
FILIP LIPOVEC: Theoretical Foundations of our Economic Policy	88
VIEWS, COMMENTS:	
GABRIJEL SFILIGOJ: Patronage of Enterprises in Educational Activity	93
POLEMIC:	
JANEZ RUGELJ: »The Polemic on the State and Circumstances in Yugoslav Peoples Army« — once more	99
CULTURE AND SOCIETY:	
DIMITRIJ RUPEL: Cultural Creation and Traditionalism	109
WORKING ORGANIZATIONS:	
DUSAN REBOLJ: Information Service in Working Organizations	118
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
MICHAEL HARRINGTON: Why Socialism in America?	128
STRAIGHT AWAY:	
Z. ROTER: Society and Communication	144
M. MURKO: An Opportunity of Sobering down	146
A. RUPNIK: Our Diplomacy: in Expectation of Draught	149
M. MURKO: One more Contribution to the Theme: What is »an Internal Affaire«?	153
J. ZEMLJAK: Applause and other Things	155
S. BUNTA: Thought about an Symposium	158
REVIEWS, NOTES:	
RIKARD STAJNER: Economic System (J. Skerjanec)	163
SIMEON POBULIC: The Session of the Interparliamentary Union in the Hague	165
Chronicle	169
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	
AUTHOR'S SYNOPSIS	175

СОДЕРЖАНИЕ

ВЛАДИМИР КРИВИЦ: Перед вынесением решения	3
СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:	
ВЕЛЬКО РУС: Ценности словенских студентов и словенской общественности	8
РАДОМИР ЛУКИЧ: Наше новое право и крестьянское общество	22
ЗА КРУГЛЫМ СТОЛОМ:	
Демократизация политической системы	33
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ УСТРОЙСТВО ЮГОСЛАВИИ:	
ФРАНЦЕ ЧЕРНЕ: Экономическое устройство Югославии	66
ФИЛИП ЛИПОВЕЦ: Теоретическое обоснование нашей экономической политики	88
ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:	
ГАБРИЕЛ СФИЛИГОИ: Меценатство предприятий в области воспитательно-просветительной деятельности	93
ПОЛЕМИКА:	
ЯНЕЗ РУГЕЛЬ: Еще раз о »Пolemике о положении и условиях в Народной Армии Югославии	99
ОБЩЕСТВО И КУЛЬТУРА:	
ДИМИТРИЙ РУПЕЛЬ: Культурное творчество и традиционализм	109
ТРУДОВЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ:	
ДУШАН РЕБОЛЬ: Служба информации в трудовых организациях	118
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
МАЙКА ХАРРИНГТОН: Почему нам требуется социализм в Америке?	128
БЕЗ ОБИНЯКОВ:	
З. РОТЕР: Общество и общение	144
М. МУРКО: Подходящий момент для вытрезвления	146
А. РУПНИК: Наша дипломатия в ожидании сквозняка	149
М. МУРКО: Еще раз на тему: Что значит »внутреннее дело«?	153
И. ЗЕМЛЯК: Аплодисменты и ещё кое-что	155
С. БУНТА: Примечания к одному симпозиуму	158
ОБОЗРЕНИЕ, РЕЦЕНЗИИ:	
РИКАРД ШТАЙНЕР: Экономическая система (И. Шкерянец)	163
СИМЕОН ПОБУЛИЧ: Заседание межгосударственной унии в Гааге	165
Хроника	169
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	
Авторские синопсисы	175

Pred odločitvijo

Narodi Jugoslavije so pred novo zgodovinsko odločitvijo. Podobno kot v letih 1941 — 1943, ko so enakopravni in suvereni narodi v času vojne in revolucije polagali temelje novi državi.

Govorimo o renesansi načel AVNOJ, o novem AVNOJ, o dogovoru o novi razdelitvi pristojnosti med federacijo, republiko in pokrajino.

Vsa, skoraj tri desetletja dolga pot nove Jugoslavije je bila zaznamovana z uveljavljanjem njene **izvirne** poti v boju za svobodo, neodvisnost, demokracijo in socializem. Vsaka revolucija je nujno izvirna, specifična glede na specifične razmere, sicer ne more zmagati. Ker smo upoštevali svoje razmere in iskali pot, ustrezno našim razmeram, smo doslej kljub mnogim navidezno nepremagljivim težavam, krizam in preskušnjam — še vselej uspeli.

Za Slovence, ki živimo na geopolitično in strateško izredno izpostavljenem ozemlju ter mejimo na dva velika naroda, ki sta v preteklih desetletjih in stoletjih ogrožala sam obstoj našega naroda, je bila ta pot še posebej težavna in polna žrtev.

V drugi svetovni vojni smo v boju, ki ga je vodila OF na čelu s KPS in slovensko partizansko vojsko, dali celo **več žrtev** kot drugi jugoslovanski narodi, tj. 13 % prebivalstva, kar je za Poljaki najvišji odstotek v tej vojni. Toda **prvič v svoji zgodovini** smo ustvarjali svojo narodno vojsko, enotno politično gibanje Osvobodilne fronte ter svojo državo, ki ji je uspelo združiti prek 2/3 Slovencev in je dvignila narodno zavest od Porabja do Koroške in Beneške Slovenije ter celo med Slovenci, živečimi na drugih kontinentih.

Narodni in socialni boj se je zvil v en sam tok. Nemarksistično in umetno bi bilo v tem delu sveta, konec 20. stoletja, ločevati **narodno in socialno revolucijo**.

Na dosedanji poti je skupnost narodov Jugoslavije doživela več pomembnih mejnikov. Najpomembnejši so vsekakor: 1948, 1950, 1966. Vsi ti govore prepričljivo o pionirskih in hrabrih naporih za uveljavitev demokratičnega socializma na **vseh** področjih: v zunanji in notranji politiki, v gospodarstvu in pravosodju. To je bila trnova

pot odpora proti zahodnemu in vzhodnemu pritisku, združenemu z vsestransko blokado in izolacijo, pot oblikovanja delavskih svetov, sistema samoupravljanja ter gospodarske in družbene reforme.

Samosvoja pot oblikovanja demokratičnega socializma, po kateri so krenili narodi Jugoslavije, še danes ni vseh marsikomu na Vzhodu in Zahodu.

Demokratičen model socializma je edina pot za ohranitev in uveljavitev malih narodov, ki pa morajo seveda vsakteri ustvarjalno poiskati različice tega modela, ki najbolj ustrezajo njegovim gospodarskim, kulturnim, socialnim in drugim razmeram.

Vsaka skupnost narodov, tako je menil Lenin — mora pokazati posebno obzirnost, uvidevnost in širokosrčnost do malih narodov. Dodati je treba, da naj bi to veljalo v dvojni meri za narode, ki jim ni uspelo, da bi se združili v eni državi, kakor npr. Slovenci, Makedonci ali Albanci.

Lenin je tudi poudarjal — in to je potrdilo tudi življenje pri nas — da nacionalnega vprašanja ne gre postavljati abstraktno ter da je treba predvsem razlikovati nacionalizem velikega in malega naroda. Dodati je treba, da je treba razlikovati tudi narode, ki so imeli določene objektivne možnosti za hegemonijo ali izkoriščanje, od tistih narodov, ki so se vedno borili za svojo narodno svobodo in pravice. Pri nas, žal, v preteklih dveh desetletjih ni bilo malo takih, ki so videli nevarnost predvsem v nacionalizmu in etatizmu malih narodov ali pa so izenačevali nacionalizem velikega in malega naroda ter zvezni in republiški etatizem. Taka stališča so se pokazala za močno napačna in so ustvarjala neugodne mednacionalne odnose ter škodila razvoju samoupravljanja na vseh ravneh.

Prav tako so doživele polom teorije, da narodi že »odmirajo« in da je zlasti v socialističnih deželah že premagana in presežena narodna zavest. Praksa je take teorije demantirala celo v razviti Evropi, v kapitalističnih in socialističnih deželah. Še dlje od odmiranja pa so mnogi narodi v manj razvitih predelih sveta, kjer smo priče šele začetku burnega procesa oblikovanja in uveljavljanja novih in novih narodov. Število malih narodov je zelo veliko in se še veča. (Od 900 registriranih narodov jih je več kot 700 manjših od slovenskega naroda.)

Neživljenjske, utopistične teorije in prakse pri izvajanju narodnega vprašanja, ki je pogosto sledilo idejno-političnim pogledom o odmiranju narodov, so povzročile v naši federativni skupnosti nemalo težav ter nas pripeljale do današnje krize oziroma prelomnice, ki se kaže v problemu t.i. mednacionalnih odnosov predvsem na gospodarskem področju.

Gospodarska in družbena reforma, ki smo jo začeli v skladu z intencijami nove ustave iz 1963, je doživela neuspeh v nekaterih strateško najbolj pomembnih pogledih. Pokazalo se je, da gospodarske stabilizacije v mnogonacionalni državi ni mogoče doseči brez doslednega obračuna — teoretičnega, idejnopoličnega in praktičnega

— z unitarizmom in zveznim etatizmom. Tu se je odkril eden **poglavitnih vzrokov** sedanje politične in gospodarske krize. Pokazalo se je kot docela napačno stališče, da bi bilo mogoče razvijati samoupravljanje v delovni organizaciji in občini ob negiranju ali podcenjevanju vloge narodov in republik ter pokrajin. Praksa dveh desetletij je pokazala, da taka orientacija, ne glede na to, ali izvira iz teoretično naivno utopističnih, kozmopolitskih ali pa birokratsko-centralističnih oziroma tehnokratsko ekonomističnih gledanj, ni pripeljala do hitrejše rasti samoupravljanja, ampak v zadnjih letih predvsem do rastoče **konzentracije finančnega kapitala**, ekonomske in politične moči v federaciji, ki se je deformirala v organ z močnimi hegemonističnimi in monopolističnimi, protidemokratskimi tendencami. Toda ne le to: na tej osnovi poudarjena in v ustavi normirana »enotnost družbenopolitičnega in gospodarskega sistema« je v praksi uveljavljala federacijo čedalje bolj kot »državo v državi«, tako da skoraj ni bilo objektivnih možnosti, da bi se v najbistvenejših gospodarskih in drugih vprašanjih javno dajali računi pristojnim organom in javnosti. Taka politika je začela povzročati marsikje boleče **socialne in nacionalne neenakopravnosti**, zlasti v **gospodarstvu in socialni politiki** (politika cen, devizni in kreditni režim, investicijska politika, zaposlovanje, šolstvo, pokojnine, otroško varstvo, nataliteta itd.).

I. konferenca ZK Jugoslavije je napravila odločne sklepe in ustvarila ozračje, ki omogoča najti sredstva in pota za korenito rešitev krize.

Sprejeto je bilo stališče, ki predvideva, da bo republika v prihodnje nosilec **poglavitne odgovornosti** za razvoj samoupravnega sistema od delovnih organizacij do federacije.

Republike dobivajo zgodovinsko priložnost, da obogatijo jugoslovansko socialistično prakso z ustvarjalnimi pobudami na vseh področjih; tako dobivajo možnost, da začno končno urejati svoje probleme samostojno — ne po nekakem jugoslovanskem poprečju, ampak ustrezno svojim razmeram in potrebam, ob enakopravnem sodelovanju, dogovarjanju ter medsebojni pomoči z drugimi republikami.

Prodrlo je spoznanje, da mora suverenost naroda oziroma republike temeljiti predvsem na njeni nedotakljivi pravici, da samostojno odloča o razvoju svojega narodnega gospodarstva ter o razdelitvi presežka dela, ki ga ustvarja na svojem ozemlju.

Smo pred velikimi odločitvami.

Kaj naj republike prepuste od svoje suverenosti skupnim organom — federaciji — in kaj naj zadrže v svoji pristojnosti?

Kako ustvariti med narodi in narodnostmi Jugoslavije nove odnose, ki naj zavarujejo enakopravnost na vseh področjih?

Kako npr. zagotoviti jezikovno enakopravnost v vojski in predstavništvih v tujini?

Kako v vse te odnose vgraditi element sodelovanja in solidarnosti, ki bi spodbujal k iskanju učinkovitih poti celovitega in hitrejšega razvoja socialističnih odnosov in vsestranskega napredka?

Za našo republiko pa se zastavlja vprašanje, kako ustvariti take pogoje na področju zunanje politike, da bo ustrezala našim življenjskim potrebam, ko ena tretjina Slovencev živi zunaj svoje države v treh sosednjih državah in drugod po svetu.

Dalje: kako pri razmejitvi gospodarskih pristojnosti med federacijo in republiko upoštevati geopolitični položaj Slovenije, odprto mejno ter jugoslovanski enotni trg?

Mislim, da načelni in praktični razlogi zdaj govore za **reformo zvezne skupščine** ter za to, da se opusti njen sedanji neučinkoviti in zapleteni ustroj. Kako naj sicer predsedstvo federacije, zvezni izvršni svet in zvezna skupščina učinkovito rešujejo skupne probleme republik?

Zvezno skupščino naj v prihodnje predstavlja en sam dom: zbor narodov. Tega naj sestavljajo številnejše delegacije, ki bi bile izbrane na tak način, da bi bilo zagotovljeno — ob primerni spremembi volilnega zakona — ustrezno predstavništvo **vseh** področij samoupravljanja iz republik oziroma pokrajin. (Če bi se odločili za dva zbora: za zbor narodov in za zbor samoupravljalcev, ali ne bi to pomenilo, da zbor narodov ni delegacija samoupravljalcev, ampak občanov — nesamoupravljalcev ali koga?) V skladu z novimi pojmovanji vloge federacije in zahtevo po večji učinkovitosti in odgovornosti je samo enotna delegacija republike oziroma pokrajine, kjer bi lahko n.pr. ena polovica bila kandidirana oziroma izvoljena po teritorialnem, druga polovica pa po proizvodnem načelu. Tako oblikovana skupščina bi omogočila tudi predsedstvu federacije in zveznemu izvršnemu svetu **učinkovitejše delo in sodelovanje**.

Pri uveljavitvi sklepov I. konference ZK Jugoslavije poskušajmo biti dosledni, načelni, kajti novi sistem ne bo mogel dati rezultatov, če bi privolili v kompromise, ki **niso v skladu** s celotno zasnovo novega AVNOJ; ta pa temelji na vsestranski enakopravnosti in suverenosti narodov oziroma republik.

Kolikor dosledneje in hitreje nam bo uspelo realizirati nova spoznanja, toliko trdnejša in uglednejša bo nova skupnost jugoslovanskih narodov navznotraj in navzven. Hibridne rešitve bi nas nujno pripeljale v novo krizo.

Zelo pomembno je zategadelj, da se n.pr. vsi zvezni organi oblikujejo dosledno po paritetnem načelu ter da se na vodstvenih položajih menjajo po določenem redu predstavniki posameznih republik.

Zvezna in republiška ustava ter zvezni in republiški zakon morajo v praksi in v ustavi dobiti enakopraven položaj.

Hierarhični odnosi, kolikor še obstajajo med zveznimi in republiškimi vodilnimi organi, se morajo odpraviti.

Zvezna ustava naj bi v prihodnje obsegala le temeljna načela našega družbenega sistema ter določbe o pristojnostih organov federacije. Vse drugo bi bilo nujno prenesti v republiške ustave, t. j.: določbe o pravicah in svoboščinah državljanov, o samoupravljanju v delovnih organizacijah in občinah ter o pristojnostih in organih republike.

Republiške ustave bi se morale izogibati deklarativnim določbam, določiti pa poglobitve temelje za urejanje samoupravnih odnosov v statutih delovnih organizacij ter občinskih statutih in republiških zakonih.

Občinski statuti in statuti delovnih organizacij naj postanejo bolj pomemben del našega ustavnega reda.

Nova, tretja ustava nove Jugoslavije se bo pripravljala predvidoma dve leti.

Uzakoniti mora novi AVNOJ, temelj enakopravnosti narodov Jugoslavije v graditvi samoupravnega družbenega reda.

Tako pomemben družbeni dogovor bi bilo treba, v skladu z načelom enakopravnosti narodov in republik, izglasovati v vsaki republiki posebej.

V Ljubljani, konec decembra 1970.

Vrednote slovenskih študentov in slovenske javnosti

Pričujoči prispevek ni rezultat samostojne empirične raziskave, ampak le poskus ponovno interpretirati nekatere empirične raziskave, ki so bile deloma ali pa v celoti posvečene ugotavljanju vrednot v naši družbi.¹ Raziskave, ki jih skušam združiti v celoto, so bile izvedene na podlagi različnih merskih instrumentov, na različne populacije in v različnem času. Če hočemo rezultate raziskav primerjati med seboj, moramo te razlike premagati.

Časovne razlike lahko zanemarimo zaradi tega, ker predpostavljamo, da se temeljne vrednote posameznikov in skupin ne spreminjajo iz leta v leto. Presledek med prvo raziskavo, ki je bila izvedena leta 1968, in zadnjo raziskavo, ki je bila izvedena lani, leta 1970, je sorazmerno kratek glede na predmet naše obravnave.

Prav tako nam ni treba upoštevati razlik, ki se nanašajo na vzorec. Vse raziskave, ki jih obravnavamo, so temeljile na stratificiranem reprezentativnem vzorčenju, z malenkostno drugačnimi stratifikacijskimi kriteriji in s približno istim numerusom v primeru, ko je šlo za celotno slovensko populacijo.

Večje težave nastopijo pri vsebinskih razlikah posameznih raziskav; te so posledica različnih anketnih vprašalnikov. Če hočemo primerjati med seboj odgovore na vsebinsko različna vprašanja, imamo samo eno možnost: izoblikovati moramo splošen interpretativni model, ki bo pomenil skupni imenovalac za vsebinsko različne podatke. Pri tem moramo paziti na to, da model ne bo preveč splošen, saj bi v tem primeru zgubili preveč vsebine in zabredli v pretirano sploš-

¹ V tej obravnavi bomo primerjali rezultate tehle raziskav:

a) »študentske vrednote; sumarno poročilo; mednarodna raziskava«, Center za raziskovanje javnega mnenja, Fakulteta za sociologijo, Ljubljana 1970.

b) Niko Toš: »Slovensko javno mnenje 1968«, Center za raziskovanje javnega mnenja, Fakulteta za sociologijo, Ljubljana 1968.

c) Niko Toš: »Slovensko javno mnenje 1969«, Center za raziskovanje javnega mnenja, Fakulteta za sociologijo, Ljubljana 1969.

d) Stane Saksida: »Socialna stratifikacija v samoupravni družbi«, Inštitut za sociologijo in filozofijo, Ljubljana 1970.

nost. Prav tako pa moramo paziti, da interpretativni model ne bo premalo splošen, saj bi v tem primeru primerjali podatke, ki ne bi bili med seboj primerljivi.

Interpretativni model

Ko sem analiziral vsebino posameznih raziskav, sem ugotovil, da sta v vseh raziskavah prisotna dva vrednostna kompleksa. Prvega bi lahko označili z atributoma: *tradicionalno-moderno*, drugega pa z atributoma: *nesocialistično-socialistično*. Oba vrednostna kompleksa označujeta temeljni alternativni našega družbenega razvoja in sta zaradi tega zanimiva tudi z vidika širšega družbenega dogajanja. Podrobnejšo razčlenitev prvega vrednostnega kompleksa smo izvedli na temelju znanih teoretičnih modelov (Talcott Parsons: »Toward a General Theory of Action«, Part 2, Chapter 2; Florence Kluckhohn: »The Scientific Study of Values«, University of Toronto 1958). Te modele smo prilagodili vsebini naših raziskav. Na ta način smo izoblikovali naslednji niz kategorij, s katerimi bomo merili bolj tradicionalno oziroma bolj moderno vrednostno usmerjenost posamezne raziskovane populacije.

TRADICIONALIZEM

- a) usmerjenost v preteklost
- b) pasivnost
- c) partikularizem
- d) navezanost na navade
- e) težnja k varnosti

MODERNIZEM

- prihodnost
- aktivnost
- univerzalizem
- na spremembe
- tveganju

Pri alternativni, ki je navedena pod a, mislimo na tako imenovano časovno orientiranost osebe oziroma skupine. V tradicionalni družbi so ljudje usmerjeni predvsem v preteklost in sedanost, ne pa v prihodnost.

Alternativa, navedena pod d, je samo dopolnilo prvi alternativni; kdor je usmerjen bolj v preteklost, bo tudi bolj navezan na navade in običaje in bo manj dojemljiv za spremembe, ki jih prinaša čas. Alternativni, ki sta navedeni pod b in e, sta pravzaprav strukturni konsekvenci prejšnjih dveh. Oseba, ki je usmerjena v prihodnost in ki je dojemljiva za spremembe, mora biti tudi občutno bolj aktivna in bolj pripravljena na to, da tvega. Alternativa, ki je navedena pod c, označuje navezanost na lokalno skupnost (parohializem) in na njeno subkulturo (religiozno, socialno ali narodnostno) ali pa navezanost na bolj univerzalne socialne tvorbe, ki nastajajo zaradi procesov urbanizacije in industrializacije.

Vzporedno z intenzivno urbanizacijo in industrializacijo, ki sta značilna procesa hitre modernizacije jugoslovanske družbe v povojnem obdobju, potekajo tudi poskusi oblikovanja socialistične družbe. Spodaj navajamo vrednote, s katerimi bomo merili socialistično vrednostno usmerjenost.

NESOCIALIZEM

- a) težišče na lastnini
- b) zavzemanje za diferenciacijo
- c) težnja k privatizaciji
- d) zavzemanje za etatizem
- e) nagnjenost k ekonomizmu

SOCIALIZEM

- na delu
- za egalitarizem
- k socializaciji
- za samoupravljanje
- k humanizmu

Alternativa, navedena pod a, je na prvi pogled najmanj problematična, saj je delo najbolj stabilizirana vrednota jugoslovanskega socializma. Toda pri nas se poleg osebne svojine pojavljajo tudi nekatere oblike lastnine; te naj sicer ne bi nasprotovale delu kot prevladujoči vrednoti, vendar pa pomenijo negacijo dela kot prevladujoče vrednote. Gre torej za nejasne prehode iz ene vrednote v drugo in ne za popoln razkol med tema vrednotama. Zaradi omenjenega dejstva bomo morali biti pri ocenjevanju vrednostne orientacije previdni. Prav tako je problematična alternativa, navedena pod b. Na dlani je, da so v naši družbi prisotni egalitarizmi različnih vrst. Dokaj močno je prisoten tisti tip egalitarizma, ki je značilen za predindustrijsko patriarhalno skupnost. Kaže se v tako imenovani uravnalovki. Tovrstni egalitarizem je seveda merilo tradicionalistične vrednostne usmerjenosti. Egalitarizem, ki ga bomo mi upoštevali kot kriterij socialistične orientacije, je vezan na težnjo po enakih možnostih izobraževanja, zaposlovanja, nagrajevanja in napredovanja; ta težnja hkrati pomeni tudi privoljevanje v tisto vrsto diferenciacije, ki izvira iz dela. Nekoliko bolj jasna je alternativa, navedena pod c; merimo jo lahko z večjo usmerjenostjo v individualno ali pa z večjo usmerjenostjo v družbeno zadovoljevanje potreb. V prvem primeru bo oseba, ki se nagiba k privatizaciji, poudarjala predvsem večanje individualne potrošnje, v drugem primeru pa bo poudarjala vlogo družbene potrošnje. Najbolj aktualna je alternativa, navedena pod d. Stališča o tem, kaj naj bo predmet odločanja samoupravnih organov in kaj naj bo predmet avtoritativnega ukrepanja, so dokaj različna. Zaradi tega je težko ob konkretnih stališčih ugotavljati, koliko je kaka opredelitev vrednostno motivirana in koliko je čisto funkcionalno utemeljena.

Zadnja alternativa, navedena pod e, razmejuje socialistično orientacijo od nesocialistične orientacije na podlagi tega, ali je posamezniku proizvodnja in potrošnja ekonomskih dobrin najvišja vrednota ali pa vidi v intenziviranju proizvodno-potrošniškega ciklusa samo sredstvo za oblikovanje popolnejše človeške družbe.

V teh štirih empiričnih raziskavah, ki jih nameravamo reinterpretirati, ne bomo mogli najti vseh naštetih alternativ, s katerimi merimo moderno in socialistično orientiranost, lahko pa bomo našli vsaj eno ali dve.

Interpretacija raziskave: Študentske vrednote

Celotno poročilo o raziskavi študentskih vrednot je bilo objavljeno v centru za raziskovanje javnega mnenja v Ljubljani 1970. leta. Anketiranje študentov je bilo v maju leta 1970 in je zajelo 179 štu-

dentov pravne, filozofske, ekonomske in sociološke fakultete. Anketa je sestavni del obsežne mednarodne raziskave v 17 zahodnih in nevezanih deželah.

Za našo obravnavo je najbolj zanimivo tisto vprašanje, ki posreduje nekatere temeljne vrednote, pomembne tako za presojanje progresivnosti kot tudi za presojanje socialistične orientacije. Študenti so po načelu cirkularnih triad izbirali tiste vrednote, ki so bile zanje v okviru posamezne triade najbolj oziroma najmanj pomembne.

Število pozitivnih in število negativnih opredelitev za posamezno vrednoto nam prikazuje spodnja razpredelnica št. 1:

Vrednota	izbrana kot najmanj pomembna	izbrana kot najbolj pomembna
SAMOSTOJNOST (Avtonomnost)	7	2
SOLIDARNOST (Alocentričnost)	7	2
KONFORMIZEM (Heteronomnost)	8	5
SAMOVOLJNOST (Anarhoidnost)	2	3
SAMOZAVEROVANOST (Egocentričnost)	4	8
OBLASTNIŠTVO (Avtoritativnost)	1	9

Glede na naš interpretativni model bomo skušali zgoraj navedene vrednote klasificirati v vrednote, ki merijo modernizem oziroma tradicionalizem, in na vrednote, ki merijo socialistično oziroma nesocialistično orientacijo. V prvo skupino bomo uvrstili samostojnost in konformizem, v drugo skupino vrednot pa preostale štiri: solidarnost, samozaverovanost, samovoljnost in oblastništvo.

Odnos študentov do samostojnosti in konformizma je dokaj različen: medtem ko se opredeljujejo za samostojnost skoraj v vseh primerih, ko jim priložnost to dopušča, imajo do konformizma zelo različno stališče: pogosto ga ocenjujejo kot najpomembnejšo in prav tako pogosto kot najmanj pomembno vrednoto. V prvem primeru gre za dosledno navezanost študentov na samostojnost, kar kaže izrazito nepatriarhalno usmerjenost te populacije.

Samostojnost pomeni študentom več kot grupni konformizem, več kot ugled pred sodelavci, več kot popularnost, več kot vodilni položaj, več kot ugled pred nadrejenimi in celo več kot občudovanje drugih ljudi. Samostojnost je tako rekoč absolutni favorit v primerjavi z drugimi vrednotami. Študentje se opredeljujejo za samostojnost celo tedaj, ko je alternativna vrednota občudovanje drugih ali slava.

Kljub temu pa so v dveh primerih študenti raje izbrali druge možnosti in se na račun teh odpovedali samostojnosti: prvič, ko je šlo

za komuniciranje z drugimi ljudmi, in drugič, ko je šlo za občudovanje, ki izvira iz dela. Študentom je torej več za komuniciranje kot za samostojnost in več za družbeno priznanje njihovega dela kot pa za samostojno delo. Obe izjemi pravzaprav potrjujeta pravilo: smisel samostojnosti ni v socialni izolaciji ali v asocialni dejavnosti, ampak v popolnem in neoviranem vključevanju posameznikove aktivnosti v širši sistem socialne dejavnosti.

Odnos študentov do konformizma je bolj dvosmiseln. Rajši se opredeljujejo za konformnost pravnim, moralnim ali delovnim normam kot pa za oblast, za samovoljo ali za korupcijo. Ta ugotovitev je izredno pomembna, saj nas opozarja na to, da se bodo študenti praviloma opredeljevali za tradicionalne vrednote vselej, kadar ne bodo mogli najti pozitivnih vrednot v moderni družbi. Nasproten je odnos študentov do konformnosti tedaj, ko se lahko opredelijo za samostojnost pri delu ali za solidarnost. V tem primeru zlahka zane-marijo veljavne družbene norme.

Če skušamo na podlagi zgornjih ugotovitev napraviti splošnejši sklep, moramo reči, da so študenti v težnji po samostojnosti pripravljani iti vse do tiste točke, kjer se začne socialna izolacija. V konformnost pa privoljujejo študenti samo v tistih primerih, ko pomeni konformnost manjše zlo v primerjavi s hujšim zlom (s korupcijo, z oblastništvom, s samovoljo).

Druge vrednote v razpredelnici št. 1 izražajo po našem mnenju socialistično oziroma nesocialistično orientacijo. Iz razpredelnice je razvidno, da študenti izrazito zavračajo vse oblike oblastništva, bodisi da gre za oblike podrejenosti ali pa za oblike nadrejenosti. V zavračanju kakršnih koli oblik avtoritativnih odnosov grede tako daleč, da so prej pripravljani privoliti v filistrstvo in konformizem ali pa v družbeno izolacijo kot pa v to, da bi bili komu nadrejeni ali podrejeni. Morda je za protioblastniško usmerjenost najbolj značilno to, da so rajši sprejeli podrejenost kot pa nadrejenost. Lažje so izbrali tisto alternativo, ki zahteva brezpogojno podređitev zakonom, kot pa tisto, ki jih sili v opravljanje vodilne vloge. Odpor do oblastništva je potemtakem tako dosleden, da pelje do žrtvovanja lastne socialne avtonomije. Ker menimo, da je v glavni vir socialnega, političnega in ekonomskega egalitarizma v odpravi avtoritativnih odnosov, lahko rečemo, da je študentovska populacija globoko socialistično usmerjena.

Izrazita socialistična usmerjenost študentov se kaže tudi v poudarjanju solidarnosti oziroma v pogosti izbiri alocentričnih vrednot. Študenti bolj cenijo solidarnost kot samovoljo; bolj jo cenijo kot ugled in tudi bolj kot konformnost. Delati v prid drugih je pomembnejše kot uživati ugled, biti neodvisen ali konformen z veljavnimi normami. Solidarnost zavračajo študenti le tedaj, ko gre za izrazito sentimentalne geste, kot npr. biti prijatelj osamljenih. Do drugih dveh vrednot, ki izražata nesocialistično usmerjenost, študenti niso tako izrazito opredeljeni kot do oblastništva in solidarnosti. Samozavero-

vanost oziroma egocentričnost se jim zdi bolj sprejemljiva kot konformizem, bolj kot sentimentalni humanizem in bolj kot vodilni položaj. Logika je ista kot pri konformnosti: študenti raje izberejo manjše zlo, če nimajo druge možnosti. Zavračajo pa egocentričen tedaj, ko imajo pozitivne alternative: delati za druge, biti samostojen, delati za splošne koristi ali pa uveljaviti nekonformizem.

Zelo pomembno je, da imajo študenti pretežno odklonilno stališče tudi do samovolje in anarhoidnosti, čeprav bi lahko pričakovali, da se bodo zaradi svojega pretežno neinstitucionalnega statusa nagibali k temu vrednotama. V anarhoidnost oziroma samovoljo privlačujejo le tedaj, ko nimajo druge možnosti kot popularnost ali podrejeni položaj, zavračajo pa jo tedaj, ko lahko izberejo namesto samovolje altruizem, grupno solidarnost ali pa izpolnjevanje splošnih družbenih dolžnosti.

Poleg doslej obravnavanega vprašanja o strukturi vrednot vsebuje vprašalnik za študente tudi nekatera druga stališča, ki so pomembna za ugotavljanje progresistične in socialistične usmerjenosti pri tej populaciji.

Progresivnost študentov se izraža v splošno sprejetem stališču, da bi moral »človek težiti k spoznavanju neznanega in ne bi smel biti zadovoljen s tem, kar ima«. S tem stališčem soglaša 93,8 % anketiranih študentov. Zelo pomembno je tudi, da se velika večina študentov ne strinja s stališčem: »Velike svetovne religije dajejo boljše napotke za življenje kot pa osebno razmišljanje.« Če upoštevamo močno katoliško tradicijo na Slovenskem in dejstvo, da je še zdaj večina Slovencev religiozna, potem je 72 % odklonilnih stališč in 20 % soglasnih stališč znamenje izrazite progresivnosti študentske populacije.

V anketi je tudi vrsta stališč, s katerimi lahko merimo socialistično usmerjenost študentov. Najbolj očitna je v moralni obsodbi privatne lastnine, manipulacije s silo ter v zavračanju tehnokratizma in ekonomizma.

Tri četrtine študentov soglaša s stališčem: »Pridobitev privatne lastnine je konec koncev preveč zasnovana na sili, goljufiji in nasilju«, samo 22,4 % študentov se distancira od zgornje trditve. Če upoštevamo, da je v zgornjem stališču protilastniška usmerjenost formulirana skorajda pretirano ostro, potem je velik odstotek soglasnih sodb zares izraz globokega odpora do privatnega pridobitništva. Kljub prikazanemu moralnemu odporu do privatne lastnine pa so študenti nekoliko bolj tolerantni do nje, če ima ta pozitivno ekonomsko funkcijo. S stališčem: »Privatna lastnina je zdrava osnova za družbo, ki popolnoma zadovoljuje potrebe svojih članov«, soglaša 1/3 študentov, ne soglaša pa še vedno več kot polovica študentov (56,3 %).

Odpor proti uporabi sile se kaže zlasti v primerih, ko gre za agresijo. S stališčem: »Včasih se je moja država upravičena vmešavati v politiko kake druge države«, soglaša samo 17,8 % študentov, medtem ko to trditev zavračajo kar 3/4 celotne populacije. Zelo izrazita

je reakcija študentov tudi na trditev: »Moja država bi morala imeti svoje jedrsko orožje«. S tem stališčem soglaša le 15,5 % študentov, medtem ko dobri 2/3 populacije ne soglašata z njim.

Manj izrazit je odpor proti sili, kadar gre za obrambo zoper agresijo. Stališče: »Sila je najboljši odgovor na agresijo«, sprejema polovica (53 %) študentov, medtem ko druga polovica (45 %) zavrača omenjeno trditev. Globoka razcepljenost populacije je po našem mnenju izraz protislovja med izrazitim odporom do uporabe sile na eni strani in naravno nujnostjo do samoobrambe na drugi.

Na koncu naj omenimo še problematično reagiranje študentov na stališče: »Včasih so družbeni ali politični pogoji taki, da je dovoljeno kršenje zakonov«. S tem stališčem soglaša kar 57 % študentov, ne soglaša pa 34 % študentov. Popustljivost študentov, ki jo zgoraj odkrivamo, nas opozarja, da poleg zelo izrazitih načelnih stališč obstaja tudi relativno visoka stopnja strpnosti do deviacij, ki so sad trenutnih okoliščin. Privajenost na nezakolitost je verjetno sad prepričanja, da so razlike med normativnim in stvarnim v naši družbi prevelike.

Interpretacija raziskav: Slovensko javno mnenje 1968 in 1969

V tem odstavku bomo skušali preinterpretirati rezultate dveh raziskav: »Slovensko javno mnenje v letu 1968« in »Slovensko javno mnenje v letu 1969«. Obe raziskavi je izvedel center za raziskovanje javnega mnenja pri fakulteti za sociologijo, politologijo in novinarstvo, in sicer pod vodstvom Nika Toša. V obeh raziskavah gre za reprezentativni vzorec slovenske populacije, ki je zajel v letu 1968 2.400, v letu 1969 pa 2.500 prebivalcev. Kljub temu da je vzorec v obeh primerih reprezentativen, ni istoveten; ker ne bomo delali primerjav med rezultati v prvem in drugem obdobju, lahko pustimo ob strani morebitne razlike, ki so morda nastale zaradi različnih kriterijev vzorčenja.

Za presojo modernistične oziroma tradicionalistične usmerjenosti populacije se mi zdi predvsem pomembno vprašanje, ki zadeva vernost in obiskovanje verskih obredov. To vprašanje je vključeno v raziskavo »Slovensko javno mnenje 1968«. Na vprašanje: »Ali ste verni in ali obiskujete verske obrede?« so Slovenci odgovarjali takole:

1. sem veren in redno obiskujem verske obrede	21,7 %
2. sem veren in pogosto obiskujem verske obrede	10,3 %
3. sem veren in le včasih obiskujem verske obrede	23,2 %
4. sem veren in ne obiskujem verskih obredov	12,6 %
5. ne verujem, a vendar včasih obiskujem verske obrede	3,7 %
6. ne verujem in ne obiskujem verskih obredov	25,9 %
7. b. o.	2,6 %

Iz navedenih podatkov je videti, da je na Slovenskem samo 1/4 ljudi, ki so pretrgali s tradicionalno slovensko kulturo, in skoraj 3/4

tistih, ki jim krščanstvo ali cerkev pomenita temelj njihove osebne svetovnonazorske, moralne ali kulturne vrednostne orientiranosti.

Verovanje v večini primerov nima političnega obeležja: 60,0 % anketiranih meni, da bi cerkev morala usklajati svoja stališča in kritiko družbenih dogajanj s socialističnimi načeli, ali pa meni, da bi morala cerkev v celoti in brez pridržkov podpirati ukrepe oblasti. Samo 2,1 % anketirancev meni, naj bi cerkev organizirala posebne katoliške politične organizacije.

To, kar verniki pričakujejo od cerkve, je opravljanje njene verske, vzgojne in kulturne funkcije. Zanimivo je, da Slovenci precej močneje poudarjajo moralno, vzgojno in kulturno funkcijo cerkve kot pa njeno versko funkcijo; 54,3 % anketiranih meni, naj cerkev uči in širi verski nauk in skrbi za verske obrede, 72,5 % Slovencev pa je mnenja, naj skrbi za moralni pouk, za moralno vedenje vernikov, naj organizira posebne dobrodelne, vzgojno-varstvene ustanove in organizira posebne verske kulturne, zabavne in športne dejavnosti.²

Podatki, ki smo jih pravkar navedli, nas siliijo k ugotovitvi, da se pretežni del Slovencev veže na tradicionalno kulturo. Res je, da je vernost zgubila svoje politično in dogmatsko obeležje, res je, da pomeni danes verovanje predvsem moralno in kulturno orientacijo, vendar je res tudi to, da je zaradi tega prepad med novo družbo, ki temelji na modernizaciji in socializaciji vsega družbenega življenja, in tradicionalno orientirano kulturo Slovencev vse večji in večji. Zaradi navezanosti večine Slovencev na tradicionalno kulturo je razumljivo, da pojmuje večina družbo le kot sredstvo ali kot mehanizem za zadovoljitev tako imenovanih materialnih potreb. Na vprašanje: »Vsi vemo, da si ljudje želijo srečo, zdravje in mir. Kaj pa si vi še poleg tega želite?«, odgovarjajo Slovenci takole:

	%
— boljše življenjske pogoje	52,0
— uspeh pri delu in napredovanje	10,2
— boljše odnose med narodi	9,2
— več možnosti za izobraževanje	6,6
— boljše odnose v delovnem kolektivu	5,7
— več možnosti za kulturno življenje	2,9
— več možnosti, da bi vplival na odločitve v delovnem kolektivu, občini	2,6
— drugo, ne ve	10,8

Iz navedenih podatkov je videti, da so poudarjene tiste želje anketirancev, ki so izrazito materialne narave, medtem ko so vse druge težnje (ki bi bile lahko indikator progresivne ali socialistične vrednostne usmerjenosti) izrazito potisnjene v ozadje. Več kot polovica anketirancev si želi višji standard in le majhen je odstotek tistih, ki manifestirajo progresivne težnje, izražene v želji po napredovanju (10,2 %) oziroma po izobraževanju (6,6 %).

² Na to vprašanje je bilo mogoče dati več odgovorov.

Najmanj razvit je motiv po sodelovanju v samoupravljanju. Potrebe po participativni demokraciji, ki je bistveni element socialistične orientacije, so tako majhne (2,6 ‰), da je to skoraj nerazumljivo. Toda če upoštevamo, da so tudi kulturne potrebe Slovencev izredno majhne, potem lahko iščemo za zgornje podatke razlago prav v izredno živi in široko razširjeni tradicionalni verski kulturi. Zadovoljevanje kulturnih, moralnih in s tem tudi družbenih potreb v okviru cerkvene organizacije zelo verjetno manjša potrebo po kulturnem in političnem udejstvovanju (in celo potrebo po osebnem napredku!) v drugih področjih »laičnega« življenja.

Neizrazite socialistične orientacije si torej ne moremo razlagati kot posledico protisocialistične usmerjenosti ali kot posledico nerazvitosti družbenih in kulturnih potreb pri Slovencih, pač pa si jo lahko razlagamo samo z rastočo razdaljo med tradicionalno kulturo Slovencev in družbo, v kateri živijo. Domnevo, da ne gre za protisocialistično usmerjenost Slovencev, nam potrjujejo tudi odgovori anketiranih na vprašanje: »Prosimo, povejte, na katerih področjih dejavnosti bi morali po vaši sodbi hitreje razvijati družbeni (socialistični) sektor, na katerih pa zasebni sektor, zato da bi se čim hitreje gospodarsko razvili?«

Področje dejavnosti	hitreje družbeni sektor	hitreje zasebni sektor
manjša industrija	47,0	8,5
hoteli	42,9	8,2
proizvodna obrt	31,9	17,5
prevoznitvo	28,7	16,3
trgovina na drobno	23,8	20,9
storitvena obrt	18,1	31,9
gostilne in manjši penzioni	12,9	28,1
kmetijstvo	9,8	47,9

V razpredelnici navajamo samo dva odgovora. Drugih odgovorov, ki se nanašajo: na hitrejši razvoj obeh sektorjev ali na željo po nespremenjenem stanju ali na »ne vem«, ne navajamo.

Če skušamo ovrednotiti zgornje odgovore z vidika koncepcije jugoslovanskega socializma, lahko ugotovimo, da so odgovori anketirancev z njo popolnoma v skladu. Večina Slovencev se v vseh področjih ekonomske dejavnosti, ki sodijo v področje kolektivnega dela, zavzema za krepitev družbenega sektorja; za krepitev privatnega sektorja je večina le tam, kjer gre za izrazito individualno oziroma osebno delo (gostilne, storitvena obrt in kmetijstvo). Potemtakem lahko rečemo, da socialistična usmeritev izrazito prevladuje nad nesocialistično.

Vrednote Slovencev niso torej problematične v banalnem političnem smislu, so pa problematične z vidika temeljne družbene usmer-

jenosti. Moderne in socialistične družbene vrednote koincidirajo s tradicionalno kulturo in ustvarjajo možnost medsebojne blokade.

Domnevamo, da bo za celotno slovensko populacijo to nasprotje med kulturnimi in socialnimi vrednotami obstajalo tudi v prihodnosti. Za zdaj lahko rečemo, da je sad tega nasprotja večja mlačnost do družbenega dogajanja v celoti. Kakšne bodo druge posledice tega konflikta in kako bodo vplivale na naš prihodnji razvoj, pa bi morali še natančneje raziskati.

Podatki druge raziskave »Slovensko javno mnenje 1969« pomenijo v marsikaterem pogledu dragoceno dopolnitev dosedanjih izvajanj. Za nas so najbolj zanimiva stališča, ki se nanašajo na obrambo domovine. Vprašanje se glasi: »Ko govorimo o obrambi domovine, bi vas radi vprašali, katera od naštetih vrednot se vam zdi najpomembnejša in bi jo bili pripravljene braniti z orožjem?« Odgovore kaže spodnja razpredelnica:

1. samostojnost in neodvisnost naše države ter bratstvo	63,3 %/o
2. osebno svobodo ter varnost, odprte stike s svetom ip.	50,2 %/o
3. doseženo življenjsko raven	17,6 %/o
4. samoupravljanje, nagrajevanje po delu ter pravice občanov in proizvajalcev	12,2 %/o
5. kaj drugega, ne ve, b. o.	11,6 %/o

Za anketirance je najpomembnejši tisti sklop vrednot, ki bi jih lahko označili kot moderne in progresivne (samostojnost države, bratstvo med narodi, osebna svoboda, odprti stiki), medtem ko so vrednote, ki izražajo socialistični značaj naše družbe, popolnoma potisnjene v ozadje (samoupravljanje, nagrajevanje po delu ter pravice občanov). Če so te vrednote potisnjene v ozadje, to še ne pomeni, da so čisto nepomembne ali pa, da jim ljudje nasprotujejo. Pomeni le, da po mnenju anketiranih niso realizirane (kar velja tudi za standard) in da jih potemtakem ni mogoče braniti.

Stališča Slovencev do socialne enakosti oziroma do socialne diferenciacije lahko presojava na podlagi odgovorov na vprašanje: »Kaj se vam zdi bolj pomembno zagotoviti?«

1. Čim hitrejšo povečanje proizvodnje, četudi ob povečanju razlik med ljudmi	45,5 %/o
2. Čim več enakosti med ljudmi, četudi bi to pomenilo počasnejši razvoj	43,4 %/o

Površna ocena odgovorov bi nas lahko napeljala k zmotni domnevi, da je skoraj polovica prebivalstva za tradicionalni in ne za socialistični egalitarizem (43,5), polovica pa za razvoj, ne glede na to, ali povzroča socialno dezintegracijo. Toda če si ogledamo odgovore na naslednje vprašanje: »Ali ste vi bolj za to, da se da večje nagrade izumiteljem in uspešnim gospodarstvenikom, četudi se s tem povečujejo razlike med ljudmi?« potem lahko ugotovimo, da je velika večina za delovno diferenciacijo (60,1 %/o) in le 29,3 %/o za to, da se razlike

med ljudmi ne povečujejo, pa čeprav pomeni to manjšo spodbudo za izumitelje in gospodarstvenike.

Primerjave odgovorov na vprašanja o delitvi nam odkrivajo podobno tendenco, kot smo jo ugotovili že pri analizi študentskih vrednot: če nove vrednote niso uresničene, se ljudje zatekajo v stare tradicionalne vrednote. Če diferenciacija osebnega dohodka ne temelji na delu, se poveča število ljudi, ki so proti dohodkovni diferenciaciji in za tradicionalni egalitarizem oziroma za »uravnilovko«. Če ni mogoča nova enakost, je boljša tradicionalna enakost kot pa anomična nekontrolirana in nenačelna diferenciacija.

Interpretacija raziskave: Socialna stratifikacija v samoupravni družbi

V delu je raziskava »Socialna stratifikacija v samoupravni družbi«, ki jo izvaja inštitut za sociologijo in filozofijo pri univerzi v Ljubljani pod vodstvom Staneta Saksida. Tudi v tej raziskavi je uporabljen reprezentančni vzorec celotne slovenske populacije (N = 2179). Čeprav obdelava vseh podatkov še ni opravljena, imamo vendarle že na razpolago nekaj podatkov, ki so z vidika našega interpretativnega modela zanimivi.

Najbolj kompleksno podobo o vrednostni orientaciji obravnavane populacije dobimo, če si ogledamo odgovore na tole vprašanje: »Seznam vsebuje nekaj mnenj, ki zadevajo določena pomembna vprašanja. Zanima nas, koliko se z navedenimi mnenji strinjate ali ne strinjate?« Odgovore nam kaže spodnja razpredelnica:

Mnenje	se strinjam	ne strinjam se
1. Pri porabi denarja naj bi ženina beseda imela enako veljavo kot moževa	95 %	2 %
2. Tudi doraščajoči otroci naj samostojno odločajo o svoji življenjski poti	87 %	6 %
3. Današnja mladina naj bi bolj spoštovala žrtve tistih, ki so se borili v naši revoluciji	76 %	7 %
4. Ne bi smeli dovoliti, da se ljudje iz drugih republik naseljujejo v Sloveniji, kakor sami hočejo	36 %	42 %
5. S prekinitvijo dela bi delavci pripomogli, da bi se nekatere stvari pri nas uredile	28 %	49 %
6. Delavci, ki štrajkajo, bi si svoje probleme lahko uredili na druge načine	67 %	13 %
7. Obstoječe razlike v dohodkih bi se morale zmanjšati	85 %	8 %
8. Sedanje razlike med najvišjimi in najnižjimi dohodki so premajhne	12 %	80 %
9. Večino ljudi zanima le njihova lastna korist	67 %	25 %
10. Ljudje se danes preveč pehajo za to, kaj vse bodo imeli: avto, hišo, vikend	79 %	12 %
11. Treba bi bilo sprejeti ostrejšše ukrepe zoper ljudi, ki se neprimerno obnašajo	91 %	3 %

V razpredelnici ne navajamo mnenj, za katera menimo, da se v večji meri nanašajo na oceno stanja kot pa na vrednostno orientacijo anketiranih. Prav tako ne navajamo odstotka neodločenih odgovorov. Odstotek neodločenih in tistih, ki niso odgovorili, je razviden iz razlike med vsoto pozitivnih in negativnih odgovorov ter celoto.

Prva štiri stališča se nanašajo na tradicionalno oziroma na moderno vrednostno orientacijo. Če si ogleđamo odgovore na prvi dve vprašanji, lahko ugotovimo, da v družinskem življenju ne prevladujejo več paternalistični nazori; tako do vloge žene v družini kot tudi do vloge otrok v družini zavzema ogromna večina Slovencev liberalna stališča.

Nekoliko drugače reagiramo Slovenci na naslednji dve stališči, štev. 3 in 4, ki se nanašata na partikularistično (odnos do priseljevanja) in tradicionalno (odnos do NOB) usmerjenost. Navezanost na revolucionarno tradicijo je zelo močna. Čeprav seveda ne gre pri tem za tradicijo patriarhalne družbe, ampak za tiste vrednote, ki so pomenile premik v novo, modernizirajočo in socializirajočo se družbo, gre vendarle za usmerjenost v preteklost, ki je sama po sebi znamenje konservativizma. Odgovori, ki se nanašajo na vprašanje o priseljevanju ljudi iz drugih republik, kažejo, da so v manjšini tisti, ki so za neovirano naseljevanje drugih nacionalnosti; 36 % je takih, ki so proti naseljevanju ljudi iz drugih republik, in 22 % je takih, ki se ne morejo opredeliti; skupaj je torej 3/5 takih, ki se ne zavzemajo za neovirano naseljevanje drugih narodnosti.

Če primerjamo odgovore na prvi dve vprašanji z odgovori na drugi dve, lahko rečemo, da je opuščanje tradicionalnih vrednot v okviru družinskega življenja bolj izrazito kot pa v širšem družbenem življenju. Poleg tega lahko opazimo, da je pri prvih dveh vprašanjih precej manj neopredeljenih anketirancev kot pri tretjem in četrtem vprašanju.

Pri naslednjih dveh vprašanjih (5. in 6.), ki se nanašata na stališče do stavke, je odstotek neopredeljenih še večji. Presenetljivo je, da le nezaten del Slovencev sprejema stavko kot ustrezno obliko za uveljavljanje pravic delavcev. Visok odstotek neopredeljenih anketirancev je najbrž posledica skromnih političnih skušenj in neizdelanih predstav o tem, kakšno naj bo razmerje med družbo in državo v prvi in povrh še socialistični slovenski državi.

Poleg politične neizkušeniosti pa na negativno stališče do stavk verjetno vplivajo tudi drugi kulturno-historični dejavniki. Pri tem mislim na avtoritarno tradicijo, ki izvira iz slovenskega katolicizma, in na reprodukcijo izrazito avtoritarnih odnosov v obdobju administrativnega socializma takoj po vojni. Gre za pojav, ki ga sociologi imenujejo »efekt fuzije« in ki pomeni stapljanje vrednot stare družbe z vrednotami nove družbe v nov, svojevrsten konglomerat.

Avtoritativnost Slovencev je dokumentirana tudi z odgovori na vprašanja o kaznovanju posameznih vrst prestopkov. Iz teh odgovorov je videti, da smo do zlorabe službenega položaja bolj popustljivi

kot do blatenja uglednih politikov; 14 % Slovencev sploh ne bi kaznovalo zlorabe službenega položaja, medtem ko je samo 9 % Slovencev mnenja, da ne bi smeli kaznovati tistih, ki blatijo ugledne politične funkcionarje. Drugi anketiranci ocenjujejo oba prestopka približno enako in predvidevajo približno enake kazni. Za blatenje uglednih političnih funkcionarjev predvideva kar 30 % Slovencev 1 — 4 leta zapora in 13 % Slovencev celo 5 ali več let zapora. Čeprav je blatenje uglednih ljudi zares nedostojen socialni akt, pa po drugi strani vemo, da ni nevaren za obstoj ali za ravnovesje družbenega sistema. Zaradi tega so toliko bolj osupljivi drakonski ukrepi, ki jih 43 % Slovencev prisoja storilcem takšnih dejanj. Prav tako je skoraj nerazumljiva popustljivost ljudske sodbe za primere, ko gre za zlorabo službenega položaja. Očitno je, da lahko samo izrazito avtoritativni odnosi, izoblikovani in vzdržani skozi stoletja pod varuštvom cerkvene hierarhije, ustvarijo tako nenavaden odnos do nekaterih prekrškov v družbenem življenju.

Naslednji dve vprašanji (štev. 7 in 8) se nanašata na egalitarne vrednote obravnavane populacije. Iz odgovorov je videti, da je egalitarizem pri Slovencih izrazito razvit, kljub temu da smo dosegli sorazmerno visoko stopnjo urbanizacije, industrializacije in gospodarskega razvoja. Pri vprašanju 7 in pri vprašanju 8 je več kot 80 % anketirancev mnenja, da so razlike v osebnih dohodkih prevelike. Poleg tega je zelo majhen odstotek tistih, ki na ti dve vprašanji niso odgovorili.

Čeprav je egalitarizem tako izrazit, ne moremo z zanesljivostjo reči, da je ta zgolj kazalec socialistične usmerjenosti. To bo pokazala šele podrobnejša analiza. Možno je, da tudi v tem primeru deluje »efekt fuzije«, to pomeni, proces stapljanja med patriarhalnim, krščanskim, partizanskim in samoupravnim egalitarizmom.

Primerjava stališč, ki se nanašajo na egalitarizem, s stališči, ki se nanašajo na upravičenost stavk in na zlorabo službenega položaja, nam razkriva nenavadno strukturo vrednot pri Slovencih. Zdi se, da je ta struktura zmes avtoritativnih pojmovanj politične dejavnosti in izrazito egalitarističnih pojmovanj ekonomske dejavnosti.

Naslednji dve vprašanji, štev. 9 in 10, se nanašata na ocenjevanje stopnje egocentričnosti in stopnje popredmetenosti ljudi v sodobnem slovenskem življenju. Obe stališči sta že vnaprej tako formulirani, da pomenita ne samo prikrito, ampak že kar odkrito obsodbo teh dveh pojavov. Sodba o tem, da se ljudje preveč pehajo za materialnimi dobrinami in da se brigajo samo za svojo lastno korist, pomeni potemtakem tudi obsodbo teh pojavov oziroma vrednostno zavračanje teh dveh pojavov. Če na temelju te trditve presojamo odgovore anketiranih na vprašanja 9 in 10, zaidemo v nenavadno težavo. Dejstvo je namreč, da kar 2/3 anketirancev meni, da večino Slovencev zanimajo samo še njihove lastne koristi. Prav tako je dejstvo, da skoraj 4/5 anketirancev meni, da se Slovenci preveč pehajo za materialnimi dobrinami. Na podlagi teh odgovorov lahko sklepamo, da

večina Slovencev obsoja večino Slovencev za to, kar delajo. Ta absurd si seveda lahko razlagamo samo z dejstvom, da naše vrednote ne sovpadajo z našo dejavnostjo; kljub temu da večina izrazito nasprotuje individualizmu in popredmetenju življenja, je praksa prav te večine dokaj drugačna.

Vprašanje je, kako je mogoče priti do takšne razlike med strukturo vrednot in strukturo dejavnosti. Ali gre za zavestno dvojnost, to pomeni za vzdrževanje vrednot, ki jim ne verjamemo več, ali pa gre za razcep med vrednotami in dejavnostjo, ki je nastal nekako nekontrolirano in mimo naše volje? Domnevam, da je druga možnost bližja naši stvarnosti. Če bi se zavedali razcepa med normami in dejavnostjo, bi po načelu »kognitivne disonance« težili h korigiranju vrednot ali pa h korigiranju naše dejavnosti. Skratka, težili bi k uskladitvi vrednot z dejanji ali pa narobe. Dejstvo, da pride do takšnih odgovorov, kot smo jih zabeležili pri vprašanih 9 in 10, pa nam daje slutiti, da se kratko malo ne zavedamo dvojnosti, ki jo živimo.

Odgovori na zadnje vprašanje, števil. 11, so najbrž posledica podoče o naši stvarnosti, kot se je izoblikovala v odgovorih na prejšnji dve vprašanji. V družbi, v kateri prevladujeta po mnenju anketirancev sebičnost in lov za materialnimi dobrinami, ni mogoče najti drugih sredstev za vzdrževanje družbenega reda kot administrativne kazni. Kjer ni solidarnosti med ljudmi, kjer ni nekih živih duhovnih vrednot, ne moremo pričakovati, da bi lahko medsebojna moralna kontrola ali neki kulturni vzor nadomestila kazensko reguliranje družbenega dogajanja.

Naše novo pravo in kmečka družba

I

Če opazujemo vaško družbeno stvarnost in odnos prava do nje v novejšem obdobju, lahko nasploh ugotovimo, da praviloma te stvarnosti ne upoštevata in ne odobravata niti buržoazno niti socialistično pravo. Vaška stvarnost je specifična stvarnost; v bistvu je to stvarnost nerazvite družbe, ki še ni dosegla niti stopnje kapitalizma, kaj šele socializma. V razvitem kapitalizmu, ki je v svojem najglobljem bistvu predvsem urbanizirana, mestna družba in gospodarstvo, v katerem je v bistvu industrija tudi vse drugo, kar sodi k temu, mora tudi vas postati mestna družba, vaško gospodarstvo pa kmetijska industrija (ne v navadnem smislu predelave kmetijskih proizvodov, marveč njihove proizvodnje). Tako sta buržoazija kot proletariat v bistvu industrijska razreda in nosilca industrijske družbe in kot taka naravna nasprotnika vasi in vaškega neindustrijskega gospodarstva. Vas se potemtakem ne sklada niti s kapitalistično niti s socialistično družbo.

To ima seveda zelo velik vpliv tudi na pravo. Ne buržoazno ne socialistično pravo ni strpno do vasi in kmeta. Prvo in drugo je v odnosu do vaške stvarnosti revolucionarno, jo hoče temeljito spremeniti, seveda v nasprotno smer. Zato predpisuje pravo tako pravno ureditev, ki ustreza zastavljenim ciljem revolucionarnega spreminjanja ter bolj ali manj ne priznava dane stvarnosti.

Nihče ne more zanikati, da sta i kapitalizem i socializem s pomočjo prava pomembno vplivala na spreminjanje vaškega družbenega okolja v smeri zelene korenite preobrazbe. Prav tako pa ni dvoma, da je šlo v obeh primerih za ravnanje, ki ni temeljilo na znanstvenem poznavanju vaškega okolja, in je zato prišlo tudi do posledic, ki jih nujno izzove določen revolucionarni pravni ukrep. Takó se je dogajalo in se še dogaja, da povzroči kak ukrep popolnoma nezaželene posledice in da bi bilo bolje, da bi do takega ukrepa sploh ne prišlo, da bi veljalo staro pravo oziroma da bi ostalo določeno področje pravno neurejeno. Zelo redki so primeri, da je

pravo zasnovano na temeljitejšem poznavanju vaškega okolja in vaše miselnosti. Dejstvo je namreč, da pravi kmetje sploh ne sodelujejo v oblikovanju tovrstnih pravnih predpisov in da je znanost o vasi, zlasti sociologija vasi, še dokaj nerazvita. Pozabljamo, da je treba vas prav tako proučevati in da je treba kmetom omogočiti udeležbo v pravnem urejanju njihovega življenja — če že ne iz drugih razlogov, vsaj zato, da bodo pravni ukrepi dosegli svoj namen.

Čeprav je vpliv mesta na vas zelo velik in čeprav je vas, zlasti sodobna vas, v marsičem podobna mestu, obstajajo med mestno in vaško družbo globoke razlike, ki jih moramo upoštevati že med sestavljanjem in seveda uporabo pravnih predpisov. Na vasi nastajajo — zlasti v proizvodnji — posebni družbeni procesi, ki se bistveno razlikujejo od procesov v mestnem gospodarstvu; ti procesi pa pogojujejo vse druge družbene procese ter jim dajejo poseben pečat. Ker je pravo prilagojeno predvsem mestnemu okolju, to pravo pogosto preprosto ignorira posebnosti vaških družbenih procesov; v njem so torej praznine in se vaško življenje regulira brez prava, ali pa pravo, kar je še slabše, te procese na silo vklepa v neustrezne pravne oblike.

II

Glede odnosa našega novega socialističnega prava do vasi bomo lahko že na prvi pogled ugotovili, da se tudi to ni iztrgalo splošni zakonitosti, o kateri razpravljamo. Tudi to pravo se je uveljavljalo, ne da bi zadosti poznalo vas in upoštevalo dejanske posledice, do katerih lahko pride.

Tu seveda nočemo dajati negativnih političnih ocen tega prava niti kakršnihkoli sentimentalnih pohval vâsi. Želimo poudariti le tole: če izhajamo od temeljnega cilja socialističnega prava v odnosu do vasi, cilja, da se vas v korenitem revolucionarnem spreminjanju usmeri proti socializmu, moramo ugotoviti, da pravo v mnogih primerih ni poznalo vaške družbene stvarnosti, če pa jo je poznalo, je ni upoštevalo, tako da so bili sprejeti pravni ukrepi bolj ovira kot pa izravnavanje poti k cilju. Zaradi tega v tem prispevku ne bomo obravnavali tistih primerov, ko se je obstoječa stvarnost s pravom uspešno spreminjala v smeri socializma, ne glede na morebitna nasprotna mnenja, navade in miselnost vasi. Govorili bomo le o primerih, ko so pravne spremembe oddaljevale vas od socializma, čeprav so bile težnje prava prav nasprotne.

Ko obravnavamo odnos med pravom in vasjo ter vpliv prava na vas, obstaja na tem področju težava, ki jo moramo spoznati, da bi jo morda lahko prebrodili. Gre za to, da ni pomembnejšega gospodarskega ukrepa, ki ne bi dobil pravne oblike, ki se ne bi izvajal tudi pravno oziroma s pravnimi predpisi. Tako so na primer

praviloma vsi ekonomski ukrepi formalno vzeto hkrati tudi pravni ukrepi, predpisani s pravom. Ukrepi, kot so na primer agrarna reforma, kolektivizacija v obliki kmetijskih zadrug, določanje maksimalnih cen kmetijskih proizvodov, omejevanje kmečkih posestev na 10 hektarov itd., so formalno tudi pravni ukrepi, predpisani s pravom. Vendar pa res ne bi imelo nobenega smisla, če bi ob obravnavanju vpliva prava na vas te ukrepe po njihovem bistvu, po vsebini, uvrstili med prave pravne ukrepe. V bistvu so to ekonomski, kvečjemu še politični ukrepi. Res vsebujejo tudi pravni element, vendar ta ne zadeva vsebine, marveč le obliko teh ukrepov. V tem smislu lahko govorimo o pravni naravi odnosov in tako jih bomo tudi tu obravnavali. Kateri ukrep pa je pravzaprav praven že po svoji vsebini? In, ali je taka vsebina sploh resnična, če izhajamo s sociološkega vidika, da pravo ni nič drugega kot oblika družbenih odnosov?

Na to vprašanje je težko odgovoriti, ker je eno najbolj zapletenih področij pravne teorije. Tu ga ne moremo količkaj nadrobneje obravnavati. Lahko nakažemo le rešitev, kakor bo razložena v nadaljevanju. V pravo v ožjem pomenu besede (kot relativno samostojen element družbenega življenja — med drugimi relativno samostojnimi elementi, kot so ekonomija, politika, kultura itd.) uvrščamo le nekatera najbolj splošna načela prava, ki so se izoblikovala v pravni teoriji in praksi skozi stoletja (in ki so praviloma v najbolj čisti obliki vsebovana v buržoaznem pravu) ter so prešla v socialistično pravo kot temeljne kulturne pridobitve (čeprav je večina teh načel, če že ne vsa, v socialističnem pravu modificirana). Táka vsebinska načela so na primer načelo o človekovi svobodi, enakopravnosti in enakosti (če iz njega izločimo vse elemente razen tistih, ki konstituirajo človeka kot pravni subjekt); pravica razpolaganja s svojo lastnino ipd.; med formalna pa sodijo načela o zapletenem pravnem postopku in pravni obliki, s katero se urejajo odnosi med ljudmi in se uresničujejo navedena vsebinska načela. Popolnoma razumljivo je, da tudi ta načela, zlasti vsebinska, niso brez stičnih točk z družbenoekonomskimi, političnimi in drugimi načeli in da so v bistvu le odraz teh širših družbenih načel. Tako se večina navedenih načel, če jih obravnavamo v širšem družbenem okviru, skrči na kapitalistično pojmovan individualizem in svobodo. V tem pogledu bi lahko tudi tem načelom odrekli pravni značaj in jim priznali formalnopravni pomen. Ne da bi zanikovali utemeljenost takega stališča, bomo vendarle vnesli v okvir vpliva prava na družbo tudi vpliv teh vsebinskih pravnih načel. Njihovo uvajanje v pravo neke dežele, ki teh načel doslej ni vsebovalo, obravnavajo kot vključevanje pravnih načel, ki jih terja samo pravo. Ni težko odkriti, da stoji za tako pravno razlago dejansko splošnodružbeni vsebinski (ekonomski, politični itd.) interes. Seveda tega interesa ne opazijo in ga ne vidijo celo tisti, ki zahtevajo, da se ta načela uvedejo v pravo. Ne

vidijo ga pa zato, ker je pravo kot oblika družbene vsebine zakrilo vse globlje vzroke, ker imajo pred očmi le pravo.

Če zdaj konkretiziramo nekatere trditve, bomo kot primere neugodnega vpliva našega prava na gibanje vasi v smeri socializma navedli med formalnimi elementi: preveč formalistično pojmovanje prava, njegovo pretirano zapletenost in nedosegljivost za kmeta, nasilno enakost in neupoštevanje veljavnega vaškega prava, pogosto spreminjanje prava — med vsebinskimi pa: reguliranje kmetijske obdelovalne zadruge, občine in samoupravljanje na vasi. Najbolj pomembno pa je to, da pri nas vse premalo upoštevamo včasih zelo globoke razlike med vaško in mestno družbo. Pravni predpisi so enaki za vse ljudi, pa najsi so meščani ali kmetje. Tak odnos temelji na načelu pravne in politične enakosti, ki naj bi bila v prid kmetom, da bi se povzpeli na raven mesta in mestnega človeka. Dejansko pa jim to le škoduje. S silo ni mogoče zgladiti neenakosti, še najmanj pa s pravom. Umestneje bi bilo neenakost priznati in z njo uskladiti tudi pravo. Kot na drugih področjih (za kmete velja na primer popolnoma enako osemletna šolska obveznost kot za meščane, ki jim bolj škoduje, kot koristi) so kmetje tudi na področju prava podvrženi mnogim togim določilom in pravilom, ki niso krojena zanje, pač pa za meščane. Kajti kmečka družba ima svoje lastne posebnosti in ritem, kateremu bi morali prilagoditi tudi pravo. Pri tem pa ne gre za kake posebnosti tega življenja, ki bi bile protisocialistične. Nasprotno, z upoštevanjem specifičnosti kmečke družbe in prilagajanjem prava tem specifičnostim bi le pospešili pot k socializmu na vasi. Načelno je treba torej ugotoviti, da bi se moralo pravo, ki uravnava mestno življenje, na mnogih področjih razlikovati od prava, ki regulira vaško življenje. Težko je vnaprej reči, kakšne naj bi bile te razlike; to bi morali pazljivo proučiti in predvsem upoštevati mnenje kmetov samih. Navedli bomo le nekaj primerov, ki že na podlagi opažanja, brez podrobnega znanstvenega raziskovanja, kažejo, da naše pravo ni prilagojeno specifičnostim vaške družbe. Lahko da so drugi primeri v tem pogledu še bolj značilni.

Zahteva, naj pravo, ki ureja odnose na vasi, ne bo povsem istovetno s pravom, ki ureja odnose v mestu, prav nič ne ruši načela pravne, politične in tudi družbene enakosti vseh naših državljanov — in seveda tudi kmetov. Dejansko je enakost narušena prav s tem, da niso upoštevane posebnosti vasi, ker je vas podvržena enakemu pravu kot mesto, pravu, ki ji ne ustreza. Če se na primer povrnemo na šolanje: kmetje imajo pravico do osemletnega šolanja, vendar bi se morale njihove šole razlikovati od mestnih šol; prav tako imajo pravico do zdravstvenega varstva in pokojnine, prilagojene njihovim razmeram (sicer se pa tudi zdaj te pravice razlikujejo od pravic mestnega, delavsko-uslužbenskega prebivalstva) itd.

Če začnemo s formalnimi obeležji prava, potem lahko postavimo na prvo mesto njegov formalizem. S formalizmom razumemo naddrobno predpisovanje oblik pravnega postopka, namesto da bi težili k bolj preprostemu reševanju bistva danega pravnega vprašanja. Zaradi pretirane pozornosti formi je pogosto zastrto bistvo stvari in prihaja celo do nepravilne in v bistvu do protipravne rešitve. Vaška miselnost je mnogo manj kot mestna naklonjena spoštovanju pravnih oblik, ki so ji tuje, vaška kultura pa tudi ni dovolj razvita, da bi te oblike razumela in uresničevala. Kmet je po svoji miselnosti obrnjen k bistvu odnosa in zato ne more razumeti, da ima zaradi neupoštovanja forme prav nekdo, ki v bistvu nima prav. Zato bi morali v vaških pravnih odnosih ta pravni formalizem poenostaviti.

Drugo, kar je delno posledica prvega, je zapletenost naših pravnih form oziroma prava v celoti. Zapletenost je tolikšna, da terja izpolnjevanje pravnih predpisov relativno visoko kulturo, terja mnogo časa in povzroča velike stroške. Taka zamotanost nikakor ne ustreza vaškemu življenju, kmečki miselnosti in materialnim možnostim vasi. Vedeti moramo na primer, da je v Srbiji četrтина prebivalcev še vedno nepismenih, to pomeni, da je polovica prebivalcev na vasi nepismenih. Uvajanje zapletenega pravnega sistema v tem okolju, zlasti pa izvajanje zamotanih pravnih oblik, predstavlja tolikšno neskladje s stvarnostjo, da se to zagotovo maščuje. Kako? Preprosto tako, da se tej zapletenosti izognejo, da prava ne uporabljajo ne le kmetje, marveč tudi ne državni in celo sodni organi, ki bi ga praviloma morali. Stvarnost je tako trdovratna, da se vsa ta pravna zamršenost in prefinjenost zreducira na prazno fikcijo. Kako škodljivo je to, ni treba posebej poudarjati. Zadošča en sam primer: zakon o dedovanju. Ta uvaja tako podroben in zapleten postopek glede razdelitve dediščine, da je v večini primerov na vasi neurešljivi (delno velja to tudi za mesto). Primeren je le za bogate dediščine, ko se splača za takó nadrobno predpisano in zapleteno delitev izdati mnogo denarja in časa. Za našo vas to gotovo ni smiselno.

Ta primer dokazuje, da so k nam (zlasti pa na vas) presajeni pravni vzorci, ki niso zrasli z domačih tal in zato ne morejo rabiti svojemu namenu. Presajeni so iz popolnoma drugačnih družb, prava, miselnosti, ureditve, bogastva itd.

Zamotanost prava je slaba še zaradi nečesa drugega. Kmet namreč sploh ne more dojeti zelo zapletene pravne ureditve. Taka ureditev mu prav nič ne pomaga, da bi lahko uresničeval svoje pravice in uravnaval svoje odnose. Vkljen v tako ureditev ni več njen subjekt, marveč se spreminja v objekt prava, ker ga ne more uporabljati brez pomoči strokovnjaka-pravnika, ta pa zanj pomeni nove stroške in možnosti zlorabe. Skratka, preveč zamotano pravo,

ki naj bi nepismenemu kmetu pomagalo, se mu ne le odtuja, marveč se tudi obrača proti njemu — čeprav je popolnoma jasno, da to ni smoter prava. Socialistično pravo kot humano pravo delavcev in kmetov ne bi smelo biti táko.

Zapletenost nujno povzroča počasnost. Počasnost je sicer potrebna pri reševanju zamotanih pravnih vprašanj, ne pa tudi pri reševanju množice preprostih pravnih odnosov med kmeti. Tu je možen hiter postopek, ki je hkrati tudi učinkovit. S tem smo se dotaknili tudi vprašanja sodnih organov. Zapleten postopek terja pretirano strokovnost organov za uveljavljanje prava, kar spet podraži postopek in oddaljuje te organe kmetom. Pretežni del vaških sporov bi lahko rešili kmetje sami oziroma njihovi neposredni organi na kraju samem, ker dodobra poznajo vaške razmere oziroma sprte ljudi. Ti organi se prav gotovo ne bi oklepali zapletenih in počasnih oblik, niti ne bi uporabljali zelo učenih in nerazumljivih pravnih pojmov (ki so sicer uporabni v drugačnem okolju), v katerih se zgubi resnično bistvo ustreznega kmečkega družbenega oziroma pravnega odnosa.

Vendar ne gre le za to, da se vaška družba bistveno razlikuje od mestne in je treba pravo zato posebej prilagoditi za vas, marveč se tudi vasi med seboj zelo razlikujejo. V Jugoslaviji so vasi, ki so domala popolnoma industrializirane in kjer se odnosi med vaščani le malo ali pa sploh ne razlikujejo od odnosov v mestu. So pa vasi v dokaj obsežnih področjih, v katerih je družba še vedno tradicionalno vaška, kot bi se komaj iztrgala fevdalizmu. Je možno uporabljati enotno pravo za tako različne kmečke družbe? Očitno ne. Vendar pa ne gre le za razlike, ki nastajajo zaradi različnih stopenj razvitosti. Tudi na enaki stopnji razvitosti nastajajo razlike glede na tradicijo, nacionalnost, religijo, običaje in vrsto drugih posebnosti, ki so ukoreninjene v vaškem okolju. Tudi teh razlik ne gre zanemarjati.

Vendar pa je pri nas kljub velikemu političnemu poudarjanju decentralizacije, komunalnega sistema, vloge republik itd. pravo praktično centralizirano. Seveda ni nihče proti centralizmu prava, kjer je to potrebno in koristno, upirati pa se moramo centralizmu tam, kjer ni potreben — to pa velja za vas in raznoterosti v njej. V pravu je vse uniformirano in zato različnosti, ki so globoko zakoreninjene in se jih ne da odpraviti čez noč, sploh ne upošteva, zato le-te lahko obstajajo le kot izvenpravne oziroma protipravne, kar je seveda zelo slabo.

Toda prav s pravnega stališča bi lahko upoštevali tudi različnosti in pri tem ohranili tudi relativno enotnost pravnega sistema. Zadoščalo bi že na primer, če ne bi predpisovali vedno novih pravnih predpisov za vrsto pravnih vprašanj, ki jih lahko regulira nekakšno običajno pravo ali pa preprosto običaji, ki so nastali v kmetijskih

predelih in ki popolnoma ustrezajo vaški družbi in miselnosti kmeta; le-ti zelo precizno regulirajo ustrezne družbene oziroma pravne odnose in jih vaščani brez sporov sprejemajo. In kar je najbolj pomembno — ti običaji niso nasprotni socializmu. V njih je lahko celo več socializma kot v nekaterih pretežno tehničnih pravnih predpisih. Kako bogati so ti običaji, ki temelje na dolgotrajnih izkušnjah, in kako popolno so prilagojeni potrebam, lahko najbolje ugotovimo iz opisa običajnega kmečkega prava o vodah, ki ga navaja Sreten Vukosavljević v svojih »Vaških uredbah o vodah«. Kmetom moramo le dopustiti, da te običaje neovirano uveljavljajo, in morda z novimi predpisi intervenirati le tedaj, če bi bil kateri od predpisov običajnega prava izrazito protisocialističen.

Po drugi strani ima naše novo pisano pravo v zelo pomembnih vejah, zlasti v civilnem pravu, mnogo praznin. Te praznine zapolnjuje po zgledu starega buržoazno-meščanskega prava, ki ni socializmu nič bolj blizu, kot pa so vaški običaji oziroma običajno pravo, čeprav tega zadnjega ne uporabljajo.

Ideje o avtonomnem pravu ali quasi pravnem reguliranju lastnih odnosov, ki jih toliko poudarjamo ob urejanju odnosov v delovnih organizacijah in drugih samoupravnih organizacijah, projicirane na kmečko družbo, ne pomenijo nič drugega, kot da je treba tudi kmetu prepustiti avtonomno urejanje vrste njegovih odnosov; da moramo tudi kmete obravnavati kot svobodne socialistične proizvajalce — dokler socializem ne bo našel novih oblik za njihovo socializacijo na višji stopnji. To lahko dosežemo z raznimi formalnimi oblikami (prek občine, zbora volivcev, zadrug itd.) ali pa po neformalni poti — z dogovori, običaji itd.

Temu moramo dodati še zelo pogostno spreminjanje ustreznih pravnih predpisov, kar velja tudi za predpise, ki uravnavajo mestno življenje. In če tako spreminjanje pravnih predpisov škoduje že mestnemu življenju, je toliko bolj škodljivo spreminjanje tistih predpisov, ki zadevajo vas. Kmet potrebuje namreč mnogo več časa, da predpise razume, da se nanje navadi in jih pravilno izpolnjuje. Kmet je po miselnosti in kulturi nasploh počasnejši kot mestni človek. In tudi če bi spremembe dobro sprejemal (kar je v bistvu pozitivno), so novosti tako bistvene, da jih ne more trpeti. Pri tem ne gre le za miselnost, marveč predvsem za objektivne okoliščine, za način kmečkega gospodarjenja. V primerjavi z mestnim, industrijskim, je kmečko gospodarjenje mnogo počasnejše že po svoji naravi. Kmet ne more zelo hitro spreminjati načina gospodarjenja niti asortimenta proizvodov, ne more hitro premeščati svojega »kapitala« — vse njegove operacije so mnogo počasnejše kot v mestnem gospodarstvu. Hitro spreminjanje predpisov tega ne upošteva in so posledice zato precej hude.

IV

Neposredno s kmečkim posestvom je povezano vprašanje vaških kmetijskih zadrug. Po neuspelem eksperimentu s kmetijskimi obdelovalnimi zadrugami je prešlo kmetijsko združništvo skozi več sprememb, nikoli pa ni doseglo večjih uspehov, čeprav je bilo priznано za glavni vzvod socializacije kmetijstva na jugoslovanski način. Za to je mnogo vzrokov, katerih tu ne bomo obravnavali. Eden izmed teh vzrokov je tudi v pravu, v slabem razlaganju načel našega prava, ki pa v tem primeru ni nasledek kapitalizma, marveč se je rodilo pri nas. Gre za načelo samoupravljanja, tolmačeno kot izključno delavsko samoupravljanje v ožjem smislu. Po tej razlagi so samoupravljalci le tisti, ki so z zadrugo v delovnem odnosu. Poljedelci, ki so člani zadruga ali njeni sodelavci (kooperanti) in zaradi katerih je zadruga tudi nastala, niso v delovnem odnosu. Tako pridemo do paradoksa: ozko pojmovano pravno načelo, po katerem imajo pravico do samoupravljanja le delavci neke organizacije brani članom zadruga, ki po tradiciji upravljajo zadrugo že od samega nastanka združništva, da bi vodili lastno organizacijo! V njej lahko gospodarijo le delavci, ki so v delovnem odnosu, članom in sodelavcem pa se zadruga odtuja. Kako škodljivo je tako stanje za celoten proces socializacije kmetijstva prek zadrug, o tem sploh ni vredno govoriti. Z vseh strani tako stanje kritizirajo, zelo malo pa je ukrepov, da bi se stanje spremenilo. Tak položaj je zelo podoben razmeram na univerzi. Osnovni delovni kolektiv na univerzi — predavatelji in študentje — je imel že od ustanovitve univerze v srednjem veku neke vrste samoupravo, tako imenovano avtonomijo univerze. Pa vendar prihajajo zdaj ob razpravah o popolni uveljavitvi samoupravnega sistema na dan birokratska pojmovanja, namreč, da imajo pravico do samoupravljanja le tisti, ki so v formalnopravnem smislu v delovnem odnosu — ne pa tudi študentje — ki po takem pojmovanju dejansko nič ne delajo.

Iz povedanega sledi, da moramo čimprej ponovno pregledati organizacijo kmetijskih zadrug ter omogočiti kmetovalcem čim širšo udeležbo v upravljanju. Naša razlaga položaja kmetovalca v »njegovi« zadrugi je sicer poenostavljena, v bistvu pa drži. Dokaz, da je stanje nevzdržno, ni le že kar tradicionalna neučinkovitost zadrug, marveč tudi nastajanje tako imenovanih »divjih« zadrug, v bistvu neodvisnih vaških zadrug, v katerih se počutijo kmetje kot doma. Drugače povedano, stvarnost se tudi v tem primeru otepa neustreznih pravnih predpisov.

Poleg tega je še polno drugih problemov samoupravljanja v kmetijstvu. Kjerkoli gre za zadeve, ki se tičejo kmetov, so ti zastavljeni. Povsod v njihovem imenu upravljajo drugi, njihovi predstavniki. Seveda bi lahko v zagovor tega navedli tehtne razloge: npr., da kmetje niso dovolj izobraženi, da bi najbolje urejali zadeve, ki se jih neposredno tičejo. Vendar je v tem precej pretiravanja.

Ni pa res, da je njihovo znanje tako pomanjkljivo, da bi bili zaradi tega tako maloštevilno zastopani v organih, ki odločajo o njihovih zadevah.

Ponovno preverjanje prava bi moralo potekati v dveh smereh: v smeri reorganizacije veljavnih samoupravljaljskih oblik oziroma v smeri snovanja novih oblik, da bi prišle do veljave tudi pravice kmetov do samoupravljanja. Povsod tam, kjer se odloča o življenju kmetov, bi morali obvezno vpeljati predstavništva kmetov, praktično torej v vse službe, ki delajo za vas. Samouprava v teh službah ne bi smela biti omejena le na zaposlene ljudi, marveč bi morali biti vključeni tudi tisti, za katere delajo in od katerih žive — to pa so kmetje. Druga smer revizije pa so predstavništva kmetov v obče družbenih organizacijah in organih, kjer morajo biti le-ti zastopani že po veljavnih predpisih. Gre predvsem za skupščine — od občinskih do zvezne — ter organe teh skupščin. Če v neki deželi, v kateri je polovica prebivalcev kmetov, v najvišjem zakonodajnem telesu ni nobenega kmeta (čeprav je isti kmet prenašal na svojih plečih dobršen del bremena delavsko-kmečke revolucije, v njej aktivno sodeloval in prispeval k nastanku države — in končno, če ta kmet ni nikakršen eksploatator), potem to ni dobro spričevalo za to državno oblast ter njeno upoštevanje interesov kmeta. Tako stanje bo treba čimprej spremeniti, predvsem v nižjih skupščinah, drugih organizacijah in organih — v političnih in družbenih. Za začetek bi morali s predpisom določiti sorazmerno manjše, toda obvezno število predstavnikov kmetov v teh telesih. Kako koristno je to, najbolje pričajo primeri, kjer so v delu takih organov že sodelovali pravi kmetje. Pri tem je popolnoma neupravičena bojazen, da je premalo izobraženih in politično razgledanih kmetov. Teh je več, kot si mislimo.

V

Enemu od vprašanj s področja samoupravljanja pa le moramo posvetiti več pozornosti. To je občini. Uvajanje komunalnega sistema, krepitve oblasti občine je potekalo v znamenju približevanja oblasti ljudstvu. Nekdanji okraji so zgubljali pristojnosti, ki so jih dobivale mnogo manjše občine in se s tem približale ljudstvu, zlasti kmetom. Skoraj vsaka večja vas je bila občina zase; prišla je v tradicijo, tako da kmet sploh ni pomislil, da bi mu kdo občino lahko v imenu demokratizacije vzel. Toda to se je zgodilo: z večanjem pristojnosti se je začela širiti tudi občina, tako da se je približno izenačila z nekdanjim okrajem. S tem se je krog sklenil in prišli smo do paradoksa, ki bi bil neverjeten, če ne bi bil resničen. V imenu demokratizacije smo zmanjševali pristojnosti okraja in jih prenašali na malo občino, rezultat pa je bil, da so občine odpravljene in da je postal okraj edini nosilec lokalne oblasti, le da se je preimenoval, da se ne imenuje več okraj, ampak občina. Oblast se je še bolj oddaljila od ljudi, od kmetov; ni več male občine, v bistvu vasi, ki je imela nekoč več

ali manj pristojnosti za urejanje kmečkih vprašanj in v kateri so oblast dejansko izvajali kmetje sami. S prenosom vse oblasti na nekdanji okraj, sedanjo občino, izvajajo oblast vse bolj ljudje, ki niso več kmetje in ki pogosto tudi nimajo razumevanja za vaše probleme in odnose. Táko stanje je slabše kot nekdanj, nasprotno vsem tradicijam kmetijske samoupravne občine.

Praktično se občina ne briga dovolj za potrebe kmetijstva, predvsem pa teh potreb materialno ne zadovoljuje. Res je, da kmetom preostanejo še krajevne skupnosti, ki se v glavnem ujemajo z nekdanjimi občinami oziroma vasi. Toda če hoče kmet prek krajevne skupnosti reševati svoje probleme, mora poleg davčnih dajatev zbirati še prostovoljne prispevke, pri čemer so sredstva, ki se zbirajo pri občini po fiskalni poti, zanj odtujena, na njihovo razporejanje ima le šibak vpliv. Po drugi strani pa krajevna skupnost nima oblasti; ker je prostovoljna združba, ne more delovati tako učinkovito kot nekdanja občina, ki je imela oblast.

Zato je zadnji čas, da dobi vas spet svojo malo občino, ki se teritorialno sklada z vasio, občino, ki bo kmetu blizu, v kateri bo dejansko uveljavljal oblast skladno s potrebami in pojmovanji — občino, ki je bila odpravljena v imenu slabo razumljenega pravnega načela o tako imenovanem komunalnem sistemu.

***

Končno lahko sklenemo, da ima naše pravo, kar zadeva vas in njeno vključevanje v socializem, celo vrsto pomanjkljivosti. S tem nočemo trditi, da nima tudi pozitivnih strani. Prav nasprotno! Naš namen je bil opozoriti, kaj se v pravu da zboljšati, in smo zato navajali le napake. Te pomanjkljivosti imajo dva glavna in več poststranskih, toda tudi važnih vzrokov.

Temeljni vzrok je neurejen položaj in vloga vasi in kmeta v graditvi našega samoupravnega socializma. Na tem področju so se politična pojmovanja korenito spreminjala, in kar je še slabše, nobeno pojmovanje ni bilo dosledno in logično oblikovano v sistem in uveljavljeno v praksi. Zato tudi pogostne spremembe prava in neizpopolnjenost pravnega sistema, ki se nanaša na vas. Čas je že, da se določi jasnejše stališče ter da se uveljavi tudi v praksi. Kot smo omenili že na začetku, moramo ravnati kot realisti, ne pa siliti k hitrim in izsiljenim spremembam. Upoštevati je treba stanje na vasi in resnične možnosti izvajanja pravnih projektov.

Tu trčimo na drugi glavni vzrok. To je dokaj površno poznavanje dejanskega stanja na vasi, kmečkega življenja, tradicij, miselnosti in pojmovanj. Nasploh je zelo malo ljudi, ki proučujejo vas in ki vas tudi dejansko poznajo, in še mnenja teh maloštevilnih poznavalcev ne upoštevajo takrat, ko se odloča o vasi oziroma ko sestavljajo ustrezne pravne predpise. Tako nepoznavanje vasi deluje

katastrofalno tudi takrat, kadar sestavljajo predpise, ki bi bili za vas sprejemljivi, vendar se tega ne da opraviti brez temeljitega poznavanja stvarnosti. Zadnji čas je, da se tako stanje spremeni in da začnemo vaško družbeno stvarnost resno proučevati in spoznanja uporabljati tudi v praksi.

Od postranskih, vendar pa pomembnih razlogov bi kazalo tu omeniti zaupanje v abstraktno sprejeta in pojmovana pravna načela, ki so pretežno prevzeta iz buržoazne pravne tradicije. Sodijo, da so ta načela tako pomembna, da jih je treba uveljaviti ne glede na stvarnost. Fiat iustitia (pravilneje: ius), pereat mundus! Upajmo, da bodo začeli protagonisti tako abstraktno načelnost opuščati, kajti dobro vemo, da prav tisti, ki se te načelnosti oklepajo, po drugi strani trdno verjamejo v nasprotno načelo, da je vsaka resnica konkretna.

Demokratizacija političnega sistema

Podlaga za razgovor za »okroglo mizo« 19. novembra 1970 o temi »demokratizacija političnega sistema« so bila okvirna vprašanja, ki jih je redakcija poslala vsem povabljenim. V razgovoru so sodelovali: Janko ČESNIK, predsednik zakonodajno-pravne komisije skupščine SRS, Vinko GOBEC, predsednik občinske skupščine Kamnik, Jože GORIČAR, redni profesor pravne fakultete v Ljubljani, Savin JOGAN, sekretar zasedanja delegatov občin skupščine SRS, Božo KOVAČ, član IO republiške konference SZDL Slovenije, Peter KLINAR, docent na FSPN, Matevž KRIVIC, asistent na Višji upravni šoli v Ljubljani, Zdravko KRVINA, član sekretariata CK ZKS, Boštjan MARKIČ, predavatelj na FSPN, Anton PERENIČ, asistent na pravni fakulteti v Ljubljani, Svetozar POLIČ, član IO obalne konference SZDL Koper, Miha RIBARIČ, sekretar komisije za ustavna vprašanja skupščine SRS, Zdenko ROTER, višji predavatelj na FSPN, Vojan RUS, izredni profesor na filozofski fakulteti v Ljubljani, Majda STROBL, izredni profesor na pravni fakulteti v Ljubljani, Anton ŽUN, izredni profesor filozofske fakultete v Ljubljani.

Kljub našemu prizadevanju se razgovora za »okroglo mizo« niso udeležili številni povabljeni politični in družbeni delavci, ki neposredno sodelujejo pri sedanji reformi političnega sistema.

Objavljamo avtorizirani stenogram razgovora. Redakcija ponovno vabi vse, ki želijo pisati o tej temi, da nam čimprej pošljejo svoje sestavke.

B. MARKIČ: Razgovor za »okroglo mizo« o demokratizaciji političnega sistema lahko v svojem bistvu štejemo za nadaljevanje tistih »okroglih miz« o problematiki našega političnega sistema, ki jih je uredništvo revije »Teorija in praksa« že prirejalo. V tej zvezi bi želel opozoriti, da smo v jeseni 1968. leta imeli dve »okrogli mizi«, in sicer eno z naslovom »Vloga slovenske republike« ter »okroglo mizo« o temi »Popravki ali preosnova političnega sistema«.

Mislim, da — ne glede na različne odmeve na ti dve »okrogli mizi« — vendarle nekatere takratne miselne usmeritve kažejo na to, da smo že tedaj načenjali aktualna vprašanja političnega sistema in da je med takratnimi izhodišči in nekaterimi sedanjimi predvidenimi ustavnimi spremembami vendarle neka podobnost. S tem ne želim trditi, da smo takrat anticipirali določene rešitve. Hočem samo reči, da smo se že tedaj lotevali perečih vprašanj med federacijo in republikami in vprašanja vloge slovenske republike ter problematike političnega odločanja.

Zdi se mi, da bi bilo smotno razpravo o našem političnem sistemu pričeti z vprašanjem jugoslovanskega federalizma in v zvezi s tem poudariti, da federativna formula državne ureditve, ki je bila tako enotno sprejeta na zasedanju AVNOJ, pomeni eno izmed temeljnih predpostavk zmage v narodnoosvobodilnem boju. Že samo dejstvo, da se pri nas revolucija ni začela z razglasitvijo federalizma, ampak z ustvarjanjem in utrjevanjem pogojev, da se do federativne ureditve pride na temelju zavestno izražene volje vsakega naroda, da enakopravno z drugimi narodi živi v skupni jugoslovanski državi, je še danes tako pomembno, da zmore izvirno razlagati prvine in pravo vsebino jugoslovanskega federalizma. Sodim, da je v vsem tem mogoče iskati *nekatero* izmed nedvomno *trajnih lastnosti jugoslovanske federacije*. Jugoslovanski federalizem je naravno organsko povezan s takšnim reševanjem nacionalnega vprašanja, ki sloni na pravici narodov do samoodločbe.

Rekli smo torej, da pomeni vračanje k sklepom AVNOJ izhodišče za nadaljnje zastavljanje našega federalizma. Ob vsem tem pa ni možno obiti dejstva, da se vidiki odnosov med federacijo in republikami vendarle spreminjajo v procesu družbenoekonomskega, političnega in kulturnega razvoja Jugoslavije. To pa hkrati pomeni, da odnosov med federacijo in republikami niti v družbeni praksi niti v teoriji ne moremo obravnavati drugače kakor v vzročni zvezi s splošnimi družbeno-ekonomskimi in družbeno-političnimi *spremembami*. Menim, da bi opuščanje tega načela v družbeni praksi pomenilo priznati federativni etatizem, v teoriji pa tisti nepričljivi pravni normativizem, ki ne bi bil sposoben odkriti vsebinskih procesov in dejanskega stanja.

Na današnji stopnji družbenega razvoja pa nedvomno postaja nadaljnja deetatizacija podlaga razvoju federativne ureditve, ki je sprejemljiva za vse narode. Samoupravna preobrazba produkcijskih odnosov je torej pogoj za kvalitetne spremembe v značaju in vsebini družbene ureditve. V skladu s tem se nedvomno kaže potreba po hitrejšem odpravljanju ostankov etatističnega normativizma, ki izhaja še iz državnega vodenja tako gospodarstva kakor tudi drugih dejavnosti. Trdim, da se preširoko razumljena odgovornost federacije za enotnost političnega in ekonomskega sistema izrodi v dejansko omejevanje samostojnosti socialističnih republik in v omejevanje drugih subjektov samostojnega in samoupravnega odločanja.

Danes smo nedvomno v takem obdobju našega razvoja, ko odločamo o tem, kaj je v bistvu skupni interes jugoslovanskih narodov in narodnosti. Gre za opredelitev in preciziranje tega skupnega interesa, ki naj bi se kazal v skupni obrambi neodvisnosti oziroma v tem, kar bi z drugim izrazom lahko opredelili kot integriteto Jugoslavije kot državne in samoupravne skupnosti, gre za enotnost samoupravnega sistema in za enotni trg z vsemi posledicami in medsebojnimi odvisnostmi, ki za odnose med narodi iz teh dejstev izhajajo.

Čeprav je morda v tem smislu preširoko govoriti o nekem *novem nastajanju federacije*, so vendarle te sestavine takšnega pomena, da dejansko prihaja do pravega *presnavljanja* naše federacije in do njene nove zasnove, čeprav je seveda ohranjena kontinuiteta z AVNOJ in drugimi ustavnimi dokumenti. Razumljivo je, da nas pretekle izkušnje navajajo k sklepu, da je dogovor o bistvenih interesih jugoslovanskih narodov vendar samo *relativno trajnega* značaja, glede na močno dinamiko razvoja jugoslovanske družbe.

Zdelo se mi je pomembno najprej opozoriti na izjemno važnost pomena funkcije federacije ter odnosov med federacijo in republikami;

---

* Mednaslove je vstavila redakcija!

zakaj šele potem, ko ta odnos ugotovimo, se laže obrnemo do posameznih institucij v našem političnem sistemu, do vrednotenja konkretnih institucij. Glede tega mislim, da bi mogli izhajati iz prepričanja, da je institucija v vsakem primeru sredstvo za doseg nekega cilja, ne pa cilj sam. V našem sistemu pa so primeri, ko posamezne konkretne institucije hočejo biti cilj, kar pomeni, da žele obstajati zaradi sebe, ne pa zaradi družbene funkcije, ki naj bi jo v danem času in prostoru imele. V tem smislu sodim, da nobene politične institucije v našem sistemu same po sebi ni mogoče označiti za progresivno ali za konservativno; vsaka politična institucija temelji na tistih družbenih silah, ki v danem času stvarno obstoje in ki so tudi najbolj močno izražene. Zdi se mi, da bi se morali v našem političnem sistemu še bolj dosledno odkimati od take strukture družbe, ki bi navajala ljudi k temu, da bi izvrševali zamisli drugih, ne pa svojih lastnih. Če občani izvršujejo le zamisli drugih, potem marsikdaj v tem ne vidijo smisla in namena, kar zelo lahko pripelje do politične apatije, s katero se srečujemo tudi v našem prostoru.

Nevarnosti političnega manipuliranja

Ob spremembah našega političnega sistema sodim, da bi morali še naprej vztrajati pri *odprtosti* tega sistema, da bo dajal možnosti družbenopolitične participacije ljudem, spodbujal interes ljudi za udeležbo v družbenopolitičnih procesih in občanom omogočal, da obvladajo veččino upravljanja. — Skratka: sprejemljiv je takšen sistem, ki bo odprt tudi k novim, prihajajočim generacijam in jim dajal možnosti, da so navzoče z vsem, kar nosijo pozitivnega v sebi. Važno črto dograjevanja našega političnega sistema vidim tudi v tem, da se izogibamo veri v *samodejnost* organizacijskih modelov, kar je dostikrat lahko le rezultat miselne kombinatorike, ne pa realna ocena družbenega stanja. Le tak političen sistem — in tega naj bi zdaj dograjevali — ki bo odmaknjen od političnega manipuliranja, lahko ustreza interesom jugoslovanske družbe.

Če govorim o problematiki političnega manipuliranja, seveda ne mislim le na manipulativnost stalinističnega tipa. Tudi ob demokratično zastavljenih institucijah lahko prihaja do politične manipulativnosti, pa čeprav na mnogo bolj spreten, manj očiten ter manj odbijajoč način, toda dejanska participacija ljudi je lahko še vedno omejena. Zdi se mi, da se v našem družbenem življenju politika še vedno uveljavlja kljub svojim samoupravnim komponentam tudi kot vodenje ljudi; seveda pa je odvisno od značaja politike, koga želi usmerjati — ali manipularane, neodgovorne množice ali pa svobodne, kompetentne in odgovorne občane. V tem smislu je treba tudi realno gledati na vse procese decentralizacije in realno oceniti, kje so ti upravičeni in funkcionalni, kje pa so lahko v bistvu samo fasada ali manipulacija, ki določene družbene procese v bistvu samo atomizira.

Ko govorimo o spremembah političnega sistema, ni mogoče iti mimo dejstva, da gospodarski sistem in marsikdaj tekoča ekonomska politika velikokrat razvrednotita *samoupravni* položaj človeka. Očitno je, da obstaja povezanost samoupravnega položaja človeka z njegovim ekonomskim položajem. Če je ekonomski položaj človeka nestabilen zaradi takšnih ali drugačnih ukrepov tekoče ekonomske politike ali sistema, je razumljivo tudi samoupravni položaj človeka v temeljni družbeni ravnini bistveno omejen.

V luči zgoraj omenjenih izhodišč o političnih institucijah je treba gledati tudi na predvidene institucije v našem političnem sistemu. Podoba je, da priteguje posebno pozornost v sedanjem času institucija predsedstva SFRJ. Tu se ne bi spuščal podrobneje v to, kako bo konkretno ta institucija oblikovana — ali kot v bistvu kolektivni šef države ali tudi

kot organ, ki bo mimo te funkcije še delil politično-izvršilno oblast z izvršnim svetom. Smiselnost postavitve te institucije bi videl predvsem v tem, da se izognemo krizi nasledstva, ki običajno spremlja odhod zgodovinsko izjemno pomembnih osebnosti s politične pozornice, prav tako pa tudi v tem, da se tudi prek predsedstva SFRJ funkcionalizira delovanje federacije in stabilizirajo politični odnosi. Trdim, da je bistvenega pomena, da se ta organ *opira na samoupravno bazo v republikah*, upoštevajoč seveda konkretne politične odnose in stanja. To bo zahtevalo integritetno predsedstvo z družbeno strukturo, pri čemer seveda ne bo dovolj samo subjektivna volja. Skratka, sodim, da bi predsedstvo moralo biti *ena izmed oblik realne politične udeležbe narodov in narodnosti v političnem življenju federacije*.

Kar se predsedstva SFRJ tiče, bi še pripomnil, da samo takšen ali drugačen *personalni sestav* predsedstva še ne bo mogel reševati politične situacije. Gre predvsem za to, da se urejujejo in uredijo odnosi med federacijo in republikami, da se v družbeni praksi uveljavijo načela gospodarske reforme, da se uredi vprašanje republiških oziroma nacionalnih ekonomij in da se modernizira politika. Vse to so nekatere izmed bistvenih predpostavk za uspešno delovanje predsedstva SFRJ v naši družbi.

Nekatere predpostavke za delegatsko razmerje (sistem)

Razumljivo je, da je tudi vprašanje skupščinskega in v zvezi s tem delegatskega sistema v ospredju zanimanja našega političnega življenja. Ob tem mislim, da je *ena izmed bistvenih sestavin delegatskega razmerja vprašanje istovetnosti interesov med delegatom in tistimi, ki delegirajo*. Če se zavzemamo za takšen delegatski odnos, ki bi težil k istovetnosti interesov med družbeno bazo (temeljno družbeno ravnino) in delegatom, sodim, da moramo tudi v tem pogledu iskati odgovore ne toliko v sami instituciji »poslanskega mandata«, temveč predvsem v tistih družbenih procesih, ki delegatsko razmerje omogočajo. Mislim namreč na to, da ima delegatski odnos smisel in svoje opravičilo takrat, če razvijemo neposredno demokracijo v temeljni družbeni ravnini (»v družbeni bazi«), če se dograjuje demokratična politična kultura, če se večja družbenopolitična participacija ljudi in če se dejansko uveljavlja takšen model delovanja Zveze komunistov, ki izhaja iz načela Zveze komunistov kot vodilne idejno-politične sile, ki ne omejuje ustvarjalne pobude ljudi in tudi drugih družbenopolitičnih organizacij, ampak daje spodbudo vsem dejavnikom v družbenopolitičnem življenju.

Očitno je, da je pri uveljavljanju delegatskega odnosa pomembno tudi vprašanje *dinamike* v razvoju takšnega odnosa. Sodil bi, da le v primeru, če je že dosežen določen razvoj tistih sestavin političnega življenja, o katerih sem govoril, to je: če je že uveljavljena družbenopolitična participacija, neposredna demokracija v temeljni družbeni ravnini in demokratična politična kultura, da le takrat delegatski odnos pelje k uspešnim rezultatom; vsako prehitavanje razvoja pa bi utegnilo dati družbeno negativne rezultate.

To omenjam tudi zaradi tega, ker sodim, da kljub predvidenim na novo ustanovljenim institucijam v našem političnem sistemu — kot na primer ob instituciji predsedstva SFRJ, ki bo peljalo do določene koncentracije oblasti, nikakor pa ne sme peljati do monopolizacije oblasti — kaže vztrajati na tem, da je poslanec *svobodna ustvarjalna osebnost*, izrazito družbeno angažirana in obenem odgovorna. Kot takšen se poslanec uveljavlja v skupščini, kjer se neposredno izražajo in svobodno soočajo različni interesi, ki v naši družbi nastajajo zaradi obstoječih naspotij v njeni materialni podlagi. Družbeno opravičena institucija predsedstva SFRJ ne sme peljati do takšnih implikacij v skupščinskem sistemu, ki bi okrnile funkcijo poslancev ali spreminjale skupščino le v fasadni instrument naše federacije.

Čeprav v tem obdobju nismo neposredno pred spremembami političnega sistema v socialističnih republikah, vendarle očitno kaže, da je treba pričeti razmišljati tudi o teh spremembah (podoba je, da pritisk časovne dimenzije tu vendarle tokrat ni takšen, kot je velikokrat na drugih ravneh) — zlasti zaradi tega, ker napovedani spremenjeni odnosi med federacijo in republikami in oblikovanje predsedstva na ravni federacije sprožajo seveda potrebo po odmevu v socialističnih republikah. Kar se tiče političnega sistema v naših federalnih enotah, to je v republikah, izhajam s stališča, da socialističnih republik v jugoslovanski federaciji ni mogoče pojmovati le kot neko teritorialno politično stopnjo med občino in federacijo — skratka, kot nekaj, kar bi viselo v zraku med občino kot temeljno družbenopolitično skupnostjo in federacijo kot najširšo družbenopolitično skupnostjo. Razvoj samoupravnih odnosov nedvomno veča vlogo socialistične republike kot samoupravne in družbene skupnosti slovenskega naroda, s tem pa očitno tudi njeno izvirno oblikovalno oblast.

Ko govorimo o vprašanju sprememb političnega sistema v republici, potem sodim, da gre tu zlasti za vprašanje odnosov republika—občina, za oblikovanje območij znotraj republiškega prostora, zlasti pa še za ugotavljanje realnih razsežnosti občine kot temeljne družbeno-ekonomske skupnosti nasproti uveljavitvi območij kot relativno zaokroženih socioekonomskih in geografskih enot, kar — vsaj po moji sodbi — vnaša nekatere nove sestavine v politični sistem republike. Očitno je, da se bomo morali, ko bomo govorili o republikah, srečati tudi z vprašanjem strukture skupščin in delovanjem skupščinskega sistema in šele nato preiti k vprašanju preciznejše opredelitve tistega organa v republici, ki bi imel — per analogiam glede na vlogo predsedstva SFRJ — vlogo integrativnega dejavnika na ravni socialistične republike. Očitno je, da je glede tega možno izdelati — tudi v skladu z marsikdaj izraženimi stališči partijskih forumov — več alternativnih variant. Med takšnimi različicami je kot integrativni dejavnik v republici lahko tudi — poimenujemo ga tako — »republiško predsedstvo«, dalje predsedstvo republiške skupščine, pa čeprav ta organ za zdaj ni ustavna kategorija in ga obravnavamo samo v poslovníku republiške skupščine (členi 108 do 112). Tretja možnost intergrativnega dejavnika v republici pa se nam lahko nakazuje v republiškem izvršnem svetu kot izvršilnem organu skupščine. Razmišljati pa bi kazalo — opirajoč se na izsledke politične in znanstvene misli — tudi še o drugih možnostih, ki bi jih z argumenti utemeljili.

Ta svoja uvodna izvajanja, ki naj spodbude udeležence »okrogle mize« k razpravi, bi želel končati z mislijo, da so merilo za vrednost političnega sistema družbene posledice, ki jih ta sistem ustvarja, in torej ne njegova podobnost s kakimi idealno zamišljenimi koncepti, temveč konkreten družbenozgodovinski rezultat.

Reforma političnih institucij in njihova učinkovitost

M. RIBARIČ: V zvezi z vprašanjem, ki je bilo postavljeno glede učinkovitosti političnih institucij, lahko ugotovimo, da je vprašanje učinkovitosti brez dvoma med poglavitnimi problemi tudi našega družbenopolitičnega sistema in naših institucij. Ta ugotovitev ni nova in smo jo za podobno okroglo mizo pred časom izčrpnje utemeljevali. Pri tem pa lahko ugotovimo, da je ta ugotovitev vsebovana tudi v obrazložitvi zadnjih predlogov za spremembe političnega sistema. Tam je bila izrečena ocena, da učinkovitost naše družbe, zlasti še organov federacije, pri reševanju tekočih problemov nekoliko pojema; omenjeno je bilo tudi vprašanje odgovornosti in rečeno, da je premalo pripravljenosti za prevzemanje te

odgovornosti, prav tako pa je bilo opozorjeno tudi, da ni zadostne učinkovitosti v delu politično-izvršilnih in upravnih organov itd. Vse to pa še posebej z vidika mednarodnih in medrepubliških odnosov.

Ce se vprašamo, kakšen je odnos institucionalnih sprememb do učinkovitosti, potem bi rekel, da take spremembe lahko prispevajo tako k učinkovitosti kot k demokratizaciji političnega odločanja, kajti če ni učinkovitosti, potem tudi demokracije ne more biti. In nasprotno, taka učinkovitost, ki gre mimo demokracije, je lahko v jugoslovanskih razmerah zelo kratkotrajna. Neločljiv sestavni del demokratičnosti in učinkovitosti mora biti tudi jasno določena in dejansko uresničevana odgovornost vseh tistih, ki odločajo. Spričo tega bi lahko ugotovili, da bo predsedstvo kot nov organ federacije, o katerem zdaj predvsem razpravljajo, imelo možnost prispevati k demokratizaciji političnega odločanja in k večji učinkovitosti pri reševanju vprašanj v naši jugoslovanski skupnosti predvsem s tem, da se v tem organu, ki je postavljen v ustavni in skupščinski sistem, javno in odgovorno soočajo različni interesi narodov, narodnosti in republik in da se s tem omogoči učinkovito reševanje teh problemov v zvezni skupščini. Če naj bodo v tem organu pravi dogovori, potem morajo biti v njem najbolj avtoritativne osebnosti, osebnosti, ki imajo največjo odgovornost kot posamezniki pri funkcijah v republiki in bodo lahko govorili in se dogovarjali kot pooblaščen delegati politične in samoupravne strukture v republikah. S tem naj se preide od sedanje prakse, ko so se te stvari obravnavale predvsem v organih Zveze komunistov, ki pa očitno niso mogli prevzeti popolne odgovornosti za obravnavanje nerešenih vprašanj in jih učinkovito reševati, kar se zelo jasno vidi tako pri vprašanih tekoče ekonomske politike kot pri takih vprašanih, kot je priprava srednjeročnega plana Jugoslavije. Zato bi človek lahko videl v tem organu veliko možnost tudi za to, da se vsi ti pogovori, ki so potekali večidel za zaprtimi vrati in v bistvu zunaj skupščinskega sistema, prenesejo na ustrezno mesto v skupščino. Seveda pa se v zvezi s tem postavlja vprašanje, da si tak organ ne bi pridobil prevelike moči in skoncentriral pri sebi tolikšne oblasti, da bi to bilo v škodo skupščinskega sistema. To je tema zase, ki zasluži posebno obravnavo.

Potem je tu vprašanje hipertrofije političnih institucij in njihovega prekrivanja v jugoslovanskem političnem sistemu. Glede tega menim, da ne gre toliko za problem hipertrofije političnih institucij, če mislimo s tem take institucije, kot so družbenopolitične organizacije in skupščine. Znotraj teh institucij sicer morda prihaja do določene hipertrofije spričo njihove razvejaniosti in podobnega. Tehtnejši in poglavitni problem pa je po mojem mnenju v hipertrofiji istih prijemov, obravnavanja istih tem na isti način. Včasih je ta način oblasten ali apel na oblast, včasih je neangažirano ugotavljanje stanja in izrekanje mnenj ter splošnih apelov, bistvena značilnost pa je, da ne prihaja do izraza specifična funkcija vsakega organizma posebej. Zaradi tega se celotna naša politična struktura ne more uveljaviti v tisti širini, kot bi se lahko uveljavila, če bi vsi ti organizmi nastopali vsak z vidika svojih lastnih funkcij. Tu mislim na vlogo Zveze komunistov, Socialistične zveze, sindikatov, gospodarske zbornice itd.

Kaj pomeni preseganje meščanskega parlamentarizma

Glede vprašanja preseganja meščanskega parlamentarizma pa bi lahko rekel, da je treba kritiko meščanskega parlamentarizma oziroma njegovih ostankov v skupščinskem sistemu razumeti v tem smislu, da gre tu v bistvu za prepočasen proces preseganja politike kot take. In če je tako, potem je to seveda zelo dolgoročen proces. Če je za meščanski parlamentarizem že dolgo zlasti značilna vloga političnih strank in odločanje v parlamentu po naročilu stranke in zaradi ohranitve zaupanja vo-

livcev v stranko, potem se pri nas zastavlja predvsem vprašanje preseganja vseh strankarskih elementov, kjerkoli so že prisotni, in odprave posredništva med volivci in njihovimi organi na ravni vseh družbenopolitičnih skupnosti. Pri nas se seveda vprašanje volivcev zastavlja drugače kot v meščanski družbi ali pa v socialističnih državah etatističnega tipa, ker tu ne gre za abstraktnega volivca, ki se opredeljuje za to ali ono stranko, ali za abstraktnega volivca, ki plebiscitarno ob volitvah potrjuje državno-partijsko linijo, marveč naj bi v smislu našega sistema šlo za volivca, ki kot delovni človek v združenem delu prek svojih samoupravnih organov ali pa kot občan, tudi tod samoupravno organiziran na teritorialni podlagi, vpliva na urejanje družbenih zadev.

Kaj prinaša institucija predsedstva SFRJ

Na vprašanje o implikacijah, ki jih v politični in še posebej skupščinski sistem vnaša institucija predsedstva SFRJ, lahko odgovarjamo danes z vidika predvidevanj, pravi odgovor pa bo dala šele prihodnost. V iskanju odgovora na vprašanje bi nam v oporo lahko bila obrazložitev predloga oziroma osnovne ideje za formiranje predsedstva SFRJ, kjer je bilo rečeno — in to je zelo pomembna misel — da tak organ, ne glede na to, kako bodo določene njegove funkcije, vnaša določene spremembe ne samo v odnose med federacijo in republikami, ampak tudi v odnose med skupščinami in politično-izvršilnimi organi, pa tudi v odnose med politično-izvršilnimi organi in upravo v ožjem smislu besede in v skupščinski sistem sploh. Danes na to vprašanje ne bi kazalo toliko odgovarjati s stališča, kakšne so implikacije, ampak bolj, kakšne bi morale biti implikacije uvedbe institucije predsedstva SFRJ v skupščinskem sistemu. Predsedstvo SFRJ bi moralo zagotoviti, da bo zvezna skupščina vedno v položaju, da lahko odloča o predlogu, ki je v bistvenih temeljih že usklajen z interesi v republikah in pokrajinah, da je torej temeljno soglasje že doseženo pred razpravo v sami skupščini. Praksa je pokazala, da se o bistvenih zadevah ni mogoče učinkovito dogovarjati v tako širokem forumu, kot je zvezna skupščina, da tudi poslanci zvezne skupščine nimajo takih pooblastil iz svojih republik, kakršna bi bila potrebna za učinkovito dogovarjanje, in da je za osnovno soočanje in usklajanje različnih temeljnih, bistvenih, elementarnih, eksistenčnih interesov narodov in republik potrebno imeti organ, ki lahko zadovolji tej nalogi. Skupščini bi moralo biti delo ob predsedstvu mnogo lažje. Seveda pa bo treba tako v institucionalni ureditvi kot v sami praksi zagotoviti, da ne bo predsedstvo postalo monopolni organ koncentracije oblasti, ki bo o vsem odločal zunaj skupščine, ki bo prevzel vse njene naloge, da bi tako rekoč skupščini ničesar več ne ostalo. Odločanje v predsedstvu v smislu dokončnih in popolnih rešitev bi postavilo skupščino v kot, s tem pa bi postavili pod vprašaj tudi učinkovitost takega odločanja v samem predsedstvu in njegovo odgovornost, kajti brez skupščine predsedstvo ne more biti odgovorno, s tem pa tudi ne učinkovito, namreč v tem smislu, da bi njegove iniciative dejansko imele podporo vseh narodov in narodnosti ter republik.

Vloga poslanca

Glede vprašanja o vlogi poslanca menim, da opredelitev poslanca kot svobodne, odgovorne in ustvarjalne osebnosti lahko pomeni predvsem to, da poslanec z vso vestnostjo in sposobnostjo in na podlagi splošne družbenopolitične usmeritve izraža v skupščini, katere član je, dejanske interese svoje samoupravne volilne baze, da je sposoben tam soočati te interese z drugimi interesi, poiskati skupne rešitve in te rešitve tudi razlagati v svoji volilni bazi in se zavzemati za njihovo uresni-

čevanje. Pri tem pa poslanec ne more biti niti tako vezan na svojo volilno bazo, da ne bi imel posluha za druge interese ali da ne bi bil zmožen poiskati skupne rešitve, niti ne more biti tako vezan na splošno politično usmeritev, da bi ta splošnost pomenila zanikanje vitalnih interesov baze, da ta splošnost ne bi pomenila ustvarjalne konkretizacije, ampak bi pomenila le dogmatsko odmaknjenost od realnih potreb življenja. S tem v zvezi se odpira seveda cel kompleks problemov glede tega, kakšne možnosti ima poslanec za tako svojo dejavnost. Predvsem se odpira vprašanje delovnega značaja skupščine in omogočanja, da skupščina obravnava res najpomembnejše zadeve in o njih odloča oziroma daje politična stališča, dalje, odpira se vprašanje profesionalizma poslanca, oziroma njegove možnosti, da svoje dolžnosti na delovnem mestu združuje z dolžnostmi v skupščini in s siceršnjimi dolžnostmi poslanca, tu je končno vprašanje strokovne pomoči poslancu, njegovega informiranja in obveščanja javnosti o njegovem delu in problemih družbe itd.

Na vprašanje, kakšen naj bo vpliv organiziranih središč družbene zavesti na delo poslancev, bi odgovoril, da se na to vprašanje na prvem mestu navezuje zahteva, da je treba v večji meri zagotoviti tak vpliv organiziranih središč družbene zavesti, ki dejansko ustreza njihovi funkciji v naši družbeni ureditvi. Ta vpliv vsekakor ne bi smel biti v škodo neposredne povezave poslancev s samoupravno volilno osnovo in neposrednega uveljavljanja dejanskih interesov samoupravnih dejavnikov, delovnih ljudi in občanov. Vpliv organiziranih središč družbene zavesti bi moral delovati predvsem v smeri integracije v naši družbi na vseh njenih ravneh.

Kaj spremeniti v političnem sistemu republike

V zvezi s spremembami političnega sistema v socialističnih republikah mislim, da se ne zastavlja vprašanje — vsaj ne predvsem — nekih »analognih« rešitev kot v federaciji, pač pa gre za to, kakšne spremembe je treba napraviti v vodstvu republike, v najvišjih organih v družbenopolitičnem sistemu v republiki z vidika uveljavljanja suverenosti republike kot neposrednega nosilca suverenih pravic delovnih ljudi, narodov in narodnosti na vseh področjih družbenega življenja, na področju splošnega ljudskega odpora, mednarodnih odnosov, državne varnosti in pravosodja; z vidika, da republika prevzema neposredno odgovornost za politiko razširjene reprodukcije, torej tudi za usmerjanje družbenega in gospodarskega razvoja v republiki, za skladen razvoj v posameznih dejavnostih in med njimi in za skladen razvoj območij v republiki; z vidika povezave republike z občinami v veliko večji meri kot doslej, ker naj bodo te stvari urejene originarno v republiki tudi v vsebinskem in ne samo v formalnopравnem smislu; z vidika nadaljnjega razvoja samoupravnih interesnih skupnosti na raznih področjih družbenega dela in življenja in povezave republike z njimi; in slednjič z vidika, da bo republika morala veliko bolj kot do zdaj in v veliko večji meri stopati v neposredne stike in sodelovanje z drugimi republikami, ko naj bi bilo posledje veliko več takih vprašanj, ki bi se urejala s sporazumevanjem republik na ravni federacije.

Z vseh teh in še drugih vidikov bi bilo treba presojeti vprašanje, ali smo v republiki zadosti organizirani ali pa je potrebna kaka drugačna organizacija. Tako proučevanje v republiki ima seveda svojo bazo v občini, v delovni organizaciji in samoupravni skupnosti, kar pomeni, da bi bilo treba od spodaj navzgor vse to proučiti in potem, kot je bilo to že v uvodni besedi rečeno, če bi ugotovili, da so potrebne kakšne spremembe — najbrž so potrebne — bi bilo treba upoštevati različne variante. Realnost posameznih variant bi morali ocenjevati z vidika, koliko pride ustvarjalna iniciativa delovnih organizacij in občanov do tako popolnega

izraza, kot lahko pride v taki globalni družbi, kot je republika. Možno so tudi prehodne ali začasne rešitve in najbrž tudi potrebne, pri iskanju trajnejših rešitev pa ni potrebna nikakršna naglica. Torej ne bi bilo treba iskati nekih formalnih analognih rešitev s federacijo, pač pa bi bilo treba iskati, če že gremo na analogijo, rešitve za osnovne probleme, ki so nam mnogo bolj skupni, kot včasih kaže. Če v republiki nimamo mednacionalnega problema, imamo zato dovolj drugih problemov, nam in federaciji, če se že pogojno tako izražamo, pa je vsekakor skupen problem učinkovitosti. V republiki moramo biti tako organizirani, da bomo sposobni opredeljevati naše skupne interese in jih učinkovito uveljavljati, kjerkoli bo to že potrebno.

A. ŽUN: Svoj prispevek bi navezal na tisti del izvajanj svojega predhodnika, kjer je poudaril to, kar se mi zdi zelo pomembno, namreč, da mora biti ustvarjeno soglasje o splošnem družbenem interesu, še preden se o njem odloča na ravni zvezne skupščine.

Protislovnost med državnim in samoupravnim

Tovariš predsedujoči nas je pravilno spomnil, da smo pred dvema letoma, novembra ali decembra 1968, razpravljali za isto okroglo mizo o problemih našega političnega sistema in med drugim tudi o skupščinskem sistemu ter o strukturi skupščin. Že takrat smo, kolikor se spomnim, nekateri izhajali iz institucionalizirane protislovnosti v naši družbeni ureditvi, za katero je značilno, da po eni strani vzdržuje elemente državnosti, po drugi strani pa spodbuja procese razvoja samoupravljalvske demokracije.

Na temelju te protislovnosti je slej ko prej potekala v naši politični teoriji in praksi neka diferenciacija, in to v dveh možnih smereh: v smeri poskusov redukcije samoupravljanja in krepitve avtoritete države in v smeri redukcije te avtoritete zaradi nadaljnjega zamaha procesa samoupravljanja. Navzlic deklarirani prioriteti te druge smeri je občasno in seveda le začasno prevladala tudi prva smer, in sicer praviloma v kriznih situacijah, ki so zahtevale posredovanje državnega prisiljevanja.

V tem smislu mislim, da je značilen primer, ki ga pravkar doživljamo, to je državna intervencija z ukrepi za stabilizacijo v gospodarstvu. Tako se je omenjena protislovnost med državnim in nedržavnim, med prisiljevalnim in samoupravljaljskim kdaj pa kdaj pojavljala v videzu statične protislovnosti dveh polarnih elementov, ne pa — kot bi to ustrezalo programskemu postulatu — kot enotnost nasprotij, ki se medsebojno prežemata in vedno znova razrešujeta na ravni višje sinteze. Zdi se, da je temu vzrok — čeprav seveda ne edini — tudi organizacijska struktura našega političnega sistema. Pri tem se, kot sem že uvodoma povedal, omejujem samo na skupščinski sistem na ravni federacije.

Neustrezna sestava zvezne skupščine

Ko spremljam funkcioniranje našega skupščinskega sistema, ugotavljam, da struktura zvezne skupščine, kakršna je danes, ne odpravlja niti pomembneje ne ublažuje polarizacije obeh elementov omenjene protislovnosti, ki tako privzema pojavno obliko nasprotja med državnim interesom, ki se kaže kot splošni družbeni interes, in interesom združenih proizvajalcev, vstevši tudi tiste iz nematerialne produktivne sfere, ki se predstavlja kot njihov skupni interes, čeprav so, kot nam je znano, tudi drugačne situacije, kot na primer situacije, ko gospodarstvo ali kaka druga sfera uveljavlja še neki svoj posebni interes, ali pa situacije, v katerih prihaja do izraza poseben nacionalni interes in podobno.

Mnenja sem, da nadaljnja demokratizacija našega političnega sistema zahteva takšno strukturo zvezne skupščine — in tu se približujem mnenju tovariša, ki je govoril pred menoj — ki bo ustvarjala možnost učinkovitega zakonodajnega povzemanja, izražanja in sankcioniranja o vsem tistem iz prihodnje pristojnosti federacije, kar je bilo v poprejšnjih samoupravljaljskih procesih sporazumevanja in odločanja, zlasti na ravni republik in medrepubliških dogovorov, demokratično akceptirano kot optimalna sinhronizacija interesov delovnih ljudi, narodov, narodnosti in družbenopolitičnih skupnosti in s tem priznано kot interes federacije, ki se — spričo demokratično oblikovanega konsenza — lahko res istoveti s splošnim družbenim interesom. To pomeni, da se premaguje in preseže tista protislovnost, o kateri sem prej govoril.

Struktura sedanje zvezne skupščine, za katero so značilne kompetenčne razlike in razlike v pogledu moči odločanja med splošnimi zbori in zbori delovnih skupnosti, pa tudi razlike glede načina oblikovanja in s tem glede same njihove politične narave, bržkone ni več primerna oblika za tisto nadaljnjo demokratizacijo našega političnega sistema, zlasti v okviru odnosov med republikami in federacijo, kakršno, če sem prav razumel, predvidevajo nove ustavne spremembe. Če se bo funkcija federacije v bistvu omejila, kot to izhaja iz besed tovariša Kardelja, zgolj na tri poglobitve komplekse skupnih interesov vseh narodov Jugoslavije (obramba in zunanja politika, enotnost notranjepolitičnega sistema, enotnost trga), potem bi po moji presoji tej novi vlogi federacije dokaj bolj ustrezala poenostavljena struktura zvezne skupščine, morda celo enotno, to je enodomno skupščinsko telo. Ker niti enotnost gospodarskega sistema, pojmovanega v dosedanjem smislu, ne bi bila več funkcija federacije in ker je predvidena izključna republiška pristojnost na področju šolstva, znanosti, zdravstva, socialne politike itd., se resnično poraja vprašanje, ali bo še potrebno, da v strukturi zvezne skupščine obdržimo gospodarski, kulturno-prosvetni in socialno-zdravstveni zbor, da obdržimo torej tisto strukturo, ki v nekem smislu pomeni institucionalizacijo protislovnosti med državnim in samoupravljaljskim, čeprav bi se že na ravni republik morala uresničiti demokratična sinteza splošnega družbenega interesa.

Če torej na proces demokratizacije političnega sistema gledamo s stališča odpravljanja nasprotij med državnostjo in sfero samoupravljanja — ta zorni kot pa je, po mojem, bistvenega pomena — bi ustrezne spremembe v strukturi zvezne skupščine utegnile pomeniti korak naprej v nadaljnjem preseganju meščanskega parlamentarizma in zanikanju etatiističnih predstavniških sistemov.

B. KOVAČ: Politični dogovor, ki je bil sprejet za drugačno ureditev odnosov, predvsem za samoupravni federalizem, je šele dogovor in bo zdaj treba določiti interese, ki naj bi se skupno urejali, in tudi način, kako bomo kaj urejali. Pri tem moramo nedvomno upoštevati, da je ta politični dogovor sprejet v našem času in prostoru, kjer pa ni malo silnic in teženj, ki skušajo ohraniti stanje, kakršno je.

Ali bi zadoščal le zbor narodov

Obstoj nekega organa neizbežno pomeni tudi obstoj določenih funkcij oziroma kopičenje novih. Zato se mi zdi zelo utemeljeno vprašanje, ali je mogoče razvijati samoupravni federalizem, ne da bi mu prilagodili tudi zvezne organe in seveda njihove funkcije. Prepričan sem, da ne. Naj se omejim na zvezno skupščino. Zbor narodov bi moral vsekakor ostati. Ali pa ta zbor sam po sebi zadošča? Vsekakor bodo poslanci v zboru narodov univerzalni poslanci, ki bodo odločali o vseh pristojnostih zvezne skupščine. Ali pa bodo ti poslanci lahko vselej pristno izrazili, konfrontirali, dovolj upoštevali pri odločanju tudi avtentične interese tistih ljudi, ki bodo mo-

rali neposredno prenašati breme, dobro ali slabo, njihovih odločitev? Če bo to zagotovljeno v sistemu dela in v delegatskem odnosu med poslanci ter združenimi samoupravljalci, potem zbor narodov zadošča. Če pa takšna delovna povezanost ne bo bistvena sestavina tudi v delovanju zbora narodov, bo treba najbrž misliti na to, da bi morali v zvezni skupščini obvezno vsaj slišati tudi glas tistih, ki bodo prizadeti z njenimi posameznimi odločitvami. Upal si bom, čeprav v okrnjenem pomenu, uporabiti izraz »ad hoc« delegat, ki naj neposredno zastopa neki avtentičen interes ljudi v združenem delu. Nikakor pa seveda ne trdim, da bi »ad hoc« delegat moral tudi odločati v enakem obsegu kot poslanec zbora narodov. Tezo navajam kot dopolnitev k razmišljanju o tem, da bi v zvezni skupščini ostal samo zbor narodov.

Ob predlogu za ustanovitev predsedstva SFRJ je seveda še veliko odprtih vprašanj, ki so povezana tudi z razvojem skupščinskega sistema. V današnjem pogovoru je bilo na primer omenjeno, da bo v samoupravnem federalizmu — če sem prav razumel — moralo pogosteje prihajati tudi do neposrednih stikov in sporazumov med posameznimi republikami. Gotovo, vendar kako zagotoviti, da s takšnimi sporazumi ne bo, recimo, prizadet interes tretje republike, ki ni udeležena v tem sporazumu? Zato bo treba ob urejanju odnosov v federaciji misliti tudi na to, kdo bo razsojal v takšnih primerih. Ali bo to zvezna skupščina, predvsem zbor narodov, ali pa bo to predsedstvo SFRJ? Verjetno sta tudi to varianti, ki ju bo treba proučiti.

Ustvariti možnosti za delegatski odnos

V vsej naši politični dejavnosti in uresničevanju naše usmeritve pa moramo seveda izhajati iz neposredne participacije ljudi. Tu lahko vedno zaidemo v nekakšno idealno, zato pa abstraktno participacijo, ki v resnici pomeni odpravljanje realne participacije. Ob tem bomo morali doseči nekoliko bolj jasen sporazum, kaj je to neposredno odločanje in kaj je vplivanje ter kakšne so ali bodo dejanske možnosti za eno in za drugo. Možnosti za vsesplošno neposredno odločanje so relativno majhne, zato pa so neizmerno večje za vplivanje, seveda za takšno z jamstvi, da bo neki avtentičen interes ljudi upoštevan, bodisi s tem, da se to sprejme kot družbeni interes ali pa da se obrazloži, zakaj to ni družbeni interes — to se pravi, odmevnost, ki je v funkcioniranju našega sistema močno manjka.

Politični forum ne more biti tisti organ, ki bo najbolj zvesti prenašalec avtentičnih interesov ljudi vse do materialnih odločitev. To ne zato, ker je dolžnost političnih organizmov oziroma vodstev predvsem usmerjanje pri oblikovanju stališč, usmerjanje razmišljanj, omogočanje pretoka mnenj in vplivov; zato morajo skupščine biti tiste, ki bodo najbolj neposredno izražale avtentične interese ljudi in v katerih se bodo delegati delovnih ljudi in občanov sporazumevali o skupnih interesih. To pa je seveda možno samo tako, da bomo uresničili takšen delegatski odnos, kakršnega tudi današnji skupščinski sistem ne onemogoča in kakršnega je označil že na začetku pogovora tovariš Miha Ribarič. Gotovo pa tudi politične organizacije in njihova vodstva ne bodo opravili svoje vloge v razvoju samoupravne demokracije, če njihov notranji ustroj ne bo temeljil na delegatskem odnosu in primerno izpeljanem delegatskem sistemu.

Demokracija je pogoj za učinkovitost političnega sistema

M. KUČAN: Mislim, da je problem učinkovitosti problem slehernega političnega sistema in v naših razmerah predvsem eden ključnih problemov našega političnega sistema, ki dobiva vse atribute ne samo nekonistentnega, ampak tudi neučinkovitega političnega sistema. Zdi se mi zelo

posrečeno, da je problem učinkovitosti sistema v vprašanih, ki smo jih dobili za današnjo razpravo, povezan s problemom demokratizacije političnega sistema. V tej zvezi mislim povedati, da demokratizacija političnega sistema nasploh ni nujen pogoj za učinkovito funkcioniranje političnega sistema, zlasti če pri tem odmislimo, da danes ni v svetu političnega sistema, ki bi zase trdil in mislil, da ni demokratičen. Toda če поблиže pogledamo politične sisteme v svetu, vidimo, da je marsikateri sistem, ki je z vidika našega pojmovanja demokracije nedemokratičen, dosegel veliko stopnjo učinkovitosti, družbene racionalnosti, funkcionalnosti, itd. Zdi pa se mi, da je z vidika idejnopolitičnih izhodišč in temeljev, na katerih je zgrajen naš politični sistem — tu mislim predvsem na osvoboditev dela in človeka kot nosilca družbenih in političnih odločitev — demokratičnost političnega sistema gotovo nujen pogoj za njegovo učinkovitost. Bilo pa bi seveda potrebno, da se ob tej trditvi podrobno opredeli, kaj je demokratična participacija človeka v političnem sistemu in kakšen naj bo njegov vpliv na politične odločitve. Gotovo ni spora o tem, da nam ne gre za formalne možnosti in za formalno participacijo, marveč da gre za dejansko možnost in za problem izražanja pogledov, interesov, njihovega soočenja in povezovanja ter preko tega vpliva delovnih ljudi na mesta političnega ali družbenega odločanja, na dogovarjanje in na sporazumevanje kot predhodno fazo skupščinskega odločanja. Gre, skratka, za vpliv tudi na končne odločitve, čeprav se mi zdi enako pomembna tudi ta predhodna faza, faza dogovarjanja in sporazumevanja, faza izražanja interesov, njihovega usklajevanja ter oblikovanja skupnega družbeno relevantnega interesa.

Mislim, da so tako končne kot predhodne odločitve pri nas neučinkovite, in v tem vidim razlog za neučinkovitost sistema. Vzvodi političnega sistema so ali formalni ali pa so zaprti. S tem mislim komuno, pa tudi v komuni sami na neperfektnost krajevne skupnosti, delovne organizacije, interesne skupnosti itd. Vzrok ali posledica tega stanja pa je tudi neustrezno delo družbenopolitičnih organizacij, predvsem z vidika njihove vloge v delovanju političnega sistema in zato pogosto prevladujoč monopol ozkih centrov političnega odločanja in politične moči. Rešitev je gotovo v tem, da se premosti prepad med človekom in politikom in odpravi formalno predstavništvo ter vzpostavi dejanski mehanizem, ki bo omogočil realizacijo našega programskega načela o odločilnem vplivu človeka na družbene odločitve, družbeno politiko v celoti.

Zastavlja se tudi vprašanje, ali institucionalne spremembe prispevajo k demokratizaciji sistema in k njegovi učinkovitosti. Mislim, da se odgovor ponuja sam od sebe in je zastavljen že v vprašanju samem. Prav gotovo, da same spremembe ne prispevajo k demokratizaciji in učinkovitosti sistema, kajti če bi to veljalo, potem bi imeli mi že zdavnaj odlične sistem, ki bi bil vrhu vsega še zelo učinkovit. Gotovo pa zagotavljajo večjo učinkovitost in večjo demokratičnost sistema spremenjeni družbenoekonomski odnosi in materialna razmerja v družbi. Sem pa prepričan, da so v skladu s temi spremenjenimi odnosi tudi institucionalne spremembe nujne in potrebne, predvsem z vidika spoznanja, da dane institucionalne rešitve ne smejo biti zavora za vplivanje nove vsebine družbenih odnosov tudi na politični sistem, na njegovo funkcioniranje in na njegovo večjo učinkovitost.

Glede hipertrofije političnih institucij pri nas bi rekel — v nasprotju s tovarišem Ribaričem — da ne gre zgolj za hipertrofijo stvari znotraj obstoječih institucij, ampak smo pri nas v nekem smislu dejansko soočeni s hipertrofijo institucij, predvsem v smislu rezultatov, ki jih te institucije dosegajo, pa tudi v smislu njihove precejšnje neučinkovitosti in njihove nemalokrat tudi izpričane neodgovornosti. S tem hočem reči, da institucij samih po sebi gotovo ni preveč, da pa jih je več, ki opravljajo isto delo, ki se prekrivajo in končno ponašajo večkrat z enakim skupnim ne-

uspehom. Ob tem pa, ko gre za prekrivanje ene institucije z drugo, ko gre za konkurenčnost med njimi in za paralelizem, imamo na drugi strani opravka z znatnim deficitom, ker se večina teh institucij hkrati premalo ustrezno ukvarja s tistimi družbenimi problemi, ki sodijo med njihove temeljne naloge. Tu mislim predvsem na prekrivanje oblastnih, samoupravnih in političnih institucij v naši družbi.

Vprašanja, povezana s predsedstvom SFRJ

Predmet razpravljanja so tudi vprašanja, povezana s formiranjem predsedstva SFRJ. Mi bi najbrže v naših razmišljanjih v tem trenutku težko prišli do povsem skupnih opredelitev. Mislim pa, da je potrebno okrog osrednjega vprašanja, kakšna naj bo vloga predsedstva, razpravljati z več vidikov, predvsem z vidika, kakšni naj bosta dimenzija in narava njegovih pristojnosti. Po varianti, kakršno poznamo iz začetnih razmišljanj, to je po varianti, s katerimi prevzema predsedstvo sedanje pristojnosti predsednika republike in del sedanjih politično-izvršilnih funkcij izvršnega sveta, pri nas ne bi imeli več čistega skupščinskega sistema. Če bi ta rešitev obveljala, potem je treba videti, kakšne bi bile posledice ustanavljanja takega organa z vidika želje, da se ohrani in razvije skupščinski sistem. Če pa se odločimo zgolj iz političnih razlogov za formiranje takega telesa s pristojnostmi, ki niso sistemsko čiste, s ciljem oblikovati organ, ki naj zagotovi sporazumevanje v Jugoslaviji in ki naj bo faktor politične stabilnosti, potem je hkrati s tem treba razmišljati tudi o graditvi obrambnih mehanizmov, ki vendarle ohranjajo in v osnovi zagotavljajo razvijanje in uveljavljanje skupščinskega sistema, o čemer je govoril tudi tovariš Kardelj. Mislim, da je samo vzpostavljanje odgovornosti predsedstva zvezni skupščini v tem okviru premalo. To je samo en obrambni ukrep, je pa sam po sebi prav gotovo nezadosten.

Ob uvajanju predsedstva se mi zdi pomemben še en vidik. Ne bi se spuščal v oceno tega, kakšen skupščinski sistem smo imeli v federaciji že doslej, čeprav je dejstvo, da ta skupščinski sistem ni funkcioniral dovolj zadovoljivo oziroma ni dajal želenih in potrebnih rezultatov. Umestno se je vprašati po vzrokih. Poglavitni razlog gotovo ni bil ta, da bi ne bilo volje najti ustrezne rešitve, ampak prej dejstvo, da je raznorodnost interesov premočna, da bi bilo možno v zvezni skupščini najti vselej skupne interese in skupne rešitve. Zato formiranje predsedstva mora pomeniti zagotovitev tistih pogojev za funkcioniranje skupščinskega sistema v federaciji, ki zdaj manjkajo, skratka to, o čemer je govoril dr. Žun. Se pravi, zagotoviti je treba predhodno usklajevalni postopek, ki naj uskladi zgodovinsko objektivno pogojeno heterogenost interesov, pri čemer pa naj se po tem predhodnem usklajevalnem postopku da nekemu oblikovanemu interesu pravico, da se predstavi kot splošno jugoslovanski interes, in s tem, seveda, možnost, da o njem odloča zvezna skupščina, da ga kot takega valorizira ali ne.

V zvezi s tem mi je simpatična ideja, naj bi bila zvezna skupščina sestavljena iz enega zbora, in sicer zbora narodov kot temeljnega zbora, sestavljenega po paritetnem načelu. Pri tem pa se strinjam, da skriva ta ideja v sebi nevarnost, na katero je opozoril tovariš Kovač in ki seveda vrednost te ideje relativizira, namreč da je vprašljiv vpliv tistih, ki bodo morali realizirati odločitve, sprejete v tem zboru. Gre za problem demokratičnosti tega mehanizma, za možnost vplivanja na odločitve in izvajanja odločitev v praksi. Zdi pa se mi, da z novim opredeljevanjem vloge federacije in novim opredeljevanjem pristojnosti republik in utrjevanjem republiške suverenosti ter z opredeljevanjem zadev, ki so v skupnem interesu vseh republik, in z odstopanjem teh zadev v reševanje organom federacije, vendarle nastaja bistveno nova kvaliteta. V zvezi z odgovornostjo republike pri njenem nastopanju v federaciji in pri vključevanju v delo

organov federacije se bo vendale treba dogovoriti o demokratičnem mehanizmu v republiki, ker bodo morale stvari, ki bodo prihajale v federacijo, imeti legitimnost republiškega interesa. Vplivanje delovnih ljudi na odločitve zvezne skupščine bo treba dosegati po demokratičnem in samoupravnem republiškem mehanizmu.

Vloga »subjektivnega faktorja« v političnem sistemu

In končno je tu še eno vprašanje, vprašanje vloge Zveze komunistov. Mislim, da je vprašanje, kot je zastavljeno v uvodu, preozko, ker ne gre samo za vlogo Zveze komunistov, ampak za vlogo subjektivnega faktorja v političnem sistemu nasploh, še posebej z vidika funkcioniranja našega političnega sistema. Če imamo izdelano vizijo sistema, ki naj bi bil zgrajen na delegatskem odnosu, je to toliko bolj pomembno, ker bomo sicer, če ne bomo vključevali temeljne vloge, ki jo imajo družbenopolitične organizacije — to pa mislim, da ni samo usmerjanje, kot je tu napisano, ampak predvsem tudi zagotavljanje integracije družbe — imeli opravka s še večjo nepopolnostjo sistema, ki bo šel prej v še večjo družbeno dezintegracijo kakor v družbeno integracijo in poenotenje temeljnih družbenih interesov.

Če ne bodo znale družbenopolitične organizacije s svojo idejno-politično dejavnostjo osmišljati parcialnih interesov in če ne bodo sposobne dosegati, da bodo le-ti preraščali v splošno družbeni interes, potem je čisto jasno, da skupščinski sistem, ki bo deloval na takih načelih, ne bo sposoben dosegati v tej končni fazi soglasja, predvsem če ne bo dosežena minimalna pripravljenost oziroma spoznana potreba, da tako soglasje že v predhodnem postopku dosežemo.

Neučinkovitost sedanje zvezne skupščine

M. STROBL: V predlaganih spremembah vidim pozitiven premik v tem, da se skuša rešiti vprašanje funkcij federacije in republik; na to smo mislili že pred leti, vendar mehanizem, ki smo ga takrat postavili z ustavnimi amandmaji, ni pripeljal do uspeha in lahko celo ugotovimo, da ta režim sploh še ni zaživel, ker ustavne spremembe, ki so bile usmerjene v korist republike, še niso dobile prostora v ustrezni zakonodaji. Kljub ustavnemu amandmaju XVI ima danes federacija na podlagi svoje zakonodaje praktično še vse pravice. Kako pa je bila učinkovita zvezna skupščina pri opravljanju svoje funkcije, nam je vsem znano, kajti samo želja, da naj pride v zvezni skupščini do izraza republiški interes na ta način, da so predlogi zakonov romali v republike in potem nazaj v federacijo, je imela za posledico, da je v zadnjih letih bilo zelo malo zakonov sprejetih po rednem trifaznem postopku. Skratka, s takšnim sodelovanjem republik je bil celoten postopek skrajno neučinkovit.

Zato bi se zavzemala za tako rešitev — morda se z njo ne boste vsi strinjali — da resnično ugotovimo, kaj je skupen interes — tudi doslej smo namreč vedno trdili, da se dogovarjamo, v resnici pa se nismo nikoli dogovorili in je zvezna ustava vedno hodila naprej. Kar je ostalo, so v skladu z zvezno ustavo uredile republike. Če se dogovorimo, kaj je v našem skupnem interesu, potem mora biti federacija samostojna, da resnično sama — brez kompliciranega postopka še posebnega sporazumevanja med republikami — o teh zadevah odloči. Kajti že prisotnost delegatov republik in sestava zveznih organov naj zagotovi uveljavitev v republikah ugotovljenih interesov. Morda bi za kakšna vprašanja prišla v poštev tudi pravica veta; zanje bi bilo torej potrebno soglasje vseh republik. V tem smislu predlagane spremembe pozdravljam.

Drugo vprašanje, ki se ga želim lotiti, pa je vprašanje predsedstva SFRJ, ki pa vnaša — po mojem mnenju — v skupščinski sistem večjo zmedo kot pa prej omenjena ponovna razmejitev funkcij in pristojnosti med republikami in federacijo. Predsedstvo kot kolektivnega šefa države so Jugoslovani, mislim, enodušno pozdravili. Pri tem me pa moti poudarjanje avtoritete članov predsedstva, ki naj bi zagotovili potrebno enotnost jugoslovanskih republik, narodov in narodnosti, ki je doslej nikakor nismo mogli doseči, in odgovornost teh osebnosti za zagotovitev enotnosti.

Brž ko se pojavi kako novo telo v državni organizaciji, je naravno vprašanje njegovega položaja in razmerij nasproti drugim, že obstoječim organom. Pri predsedstvu se vprašanje zaostri, ker po eni strani trdimo, da ohranjamo nespremenjen skupščinski sistem, po drugi strani pa dajemo novemu organu zelo pomembne funkcije, ki jih je do zdaj izvrševala skupščina sama ali pa prek izvršnega sveta. Poleg tega slišimo vztrajno govoriti o avtoritativnih osebnostih, ki bodo imele torej veliko avtoriteto — ne vem, nasproti komu — najbrž prav nasproti skupščini. Doslej je bila najpomembnejša značilnost skupščinskega sistema dominantni položaj skupščine, ki je imela iniciativo, ki je odločala in ki je tudi sama skrbela za izvrševanje svojih odločitev in politike. V tem je bilo tudi njeno demokratično bistvo. — Ob predsedstvu in njegovih predvidenih funkcijah se postavlja vprašanje, ali bomo še lahko trdili, da je skupščina najvišji organ oblasti in organ družbenega samoupravljanja, če bo v največji meri vezana na to, da potrdi tisto, kar bo predhodno z vsa avtoriteto in naporom doseženo v predsedstvu. Iz praktičnih izkušenj pri nas in v svetu vemo tudi to, da je pravica zakonske iniciative izredno pomembna faza v zakonodajnem postopku, največkrat mnogo pomembnejša od same procedure sprejemanja zakonov.

Naslednje vprašanje, ki se hkrati zastavlja, pa je vprašanje, ali bo v prihodnje sedanja struktura skupščine ustrezala, ne samo iz razlogov, ki so jih tovariši v dosedanji razpravi že omenili, ampak tudi zaradi svoje strukture, ki ne ustreza več bodočim funkcijam federacije (zbori delovnih skupnosti), ker ti zbori niso sestavljeni po paritetnem načelu in ker je organizacija zelo zamotana. Isto velja tudi za način njenega dela in postopke pri odločanju. Po mojem mnenju je neizogibno treba tako strukturo skupščine kakor način njenega dela spremeniti, da bi bila racionalna in učinkovita. Brez tega tudi predsedstvo, od katerega si veliko obetamo in pričakujemo razrešitev vseh problemov in nasprotij, ne bo moglo opravičiti tega zaupanja in opravljati svoje funkcije. Sicer sem pa trdno prepričana, da je treba ohraniti in dalje razvijati skupščinski sistem in zagotoviti, da bo skupščina, ki ima korenine v vseh samoupravnih strukturah, od delovnih organizacij in komun do republik, ostala organ, ki odloča, ki je res najvišji organ oblasti. Tako sem tudi razumela predlog tovariša Tita, ko je prvič o tem govoril — zdaj pa razumem to čedalje manj.

Kaže, da želimo doseči učinkovitost federacije in racionalnost njenega dela v škodo demokracije, in če je tako, bi bilo prav, da to tudi odkrito povemo — saj sta tudi učinkovitost in racionalizacija vrednosti, ki sta nam potrebni.

S. POLIČ: Če navežem na to, kar je bilo na koncu rečeno, ali je racionalizacija hkrati tudi demokratizacija, potem bi odgovoril, da lahko to je, lahko pa tudi ne. Navsezadnje naj bi tudi predsedstvo, sicer zelo ozek predstavniški organ, v bistvu predstavljalo po svojih članih republike in pokrajini oziroma narode in narodnosti. Seveda pa ga je treba vključiti v celoten sistem neposredne socialistične demokracije, in to je ravno bistveno.

V zvezi s predsedstvom pa še tole. Kaj je tisto, kar bo dajalo temu predsedstvu veliko avtoriteto? Mislim, da ne toliko in ne predvsem okoliščina, da bo sestavljeno iz bolj ali manj znanih in spoštovanih ter afirmiranih osebnosti, čeprav tudi tega vidika nikakor ne gre podcenjevati, marveč predvsem to, da bo vsak član predsedstva imel mandat svojega naroda, svoje republike oziroma pokrajine, da bo njen delegat. Zato — če se mimogrede dotaknem še vprašanja, kako naj bi se formiralo predsedstvo: ali da ga voli zvezna skupščina ali republiška oziroma pokrajinski skupščini ali pa da se razpišejo celo splošne volitve v republiki — se mi zdi, da bi splošne volitve v republiki bile še najbolj primerne. V vsakem primeru pa bi moralo biti to delegatsko razmerje in članov predsedstva ne bi nikakor smeli izločiti iz delegatskega sistema, ki ga sicer poskušamo vse bolj uveljaviti na vseh področjih in ravneh. Če bi to storili, potem bi dobili ozek, avtoritativen vrh, ki bi bil pravi tujek v našem sistemu samoupravljanja in neposredne socialistične demokracije.

In prav delegatski sistem oziroma razmerje nasploh je bistveni problem, o katerem vedno znova govorimo in glede katerega smo, žal, storili komaj zelo majhen korak naprej.

Pri tem je pomembno in bistveno vprašanje, kako naj občan kot samoupravljavec pride do večje besede, do večjega vpliva na dogajanja v družbi oziroma na odločanje o najvažnejših zadevah. V tej zvezi pa menim, kar se je pokazalo tudi v razpravah o civilnem kodeksu, pa tudi o komuni, da še nismo dovolj razčistili vprašanja, kdo ima pravico do samoupravljanja, ali jo ima človek-občan kot takšen — ali pa le, če je združen v tej ali oni organizacijski obliki. Mislim, da je to predvsem individualna in imanentna pravica, ki jo ima človek oz. občan, ki ima osrednji položaj v naši družbi, in je to ena njegovih elementarnih pravic v našem sistemu, ne glede na to, ali je v združenem delu ali ne in ali mu je družba omogočila, da se združuje v tej ali oni obliki.

Ko govorim o delegatskem razmerju, ne mislim pri tem samo na skupščine, ampak tudi na organe oziroma forume družbenopolitičnih in drugih organizacij ter raznih interesnih skupnosti. Gotovo je zelo pomembna vloga poslanca, o kateri smo danes že govorili. Vendar ne gre samo za vlogo poslanca, ampak širše vzeto, za vlogo kateregakoli delegata, ki deluje v kakem predstavniskem organu. Zdi se mi, da smo v tem pogledu vendarle napravili že korak naprej. Naši poslanci, in tudi drugi delegati, ki so v raznih forumih, danes niso več tako vezani in izključno orientirani navzgor, kot so bili nekoč. Mi vemo, da še ni tako dolgo, ko so se poslanci ravnali pri obravnavanju zadev in tudi pri glasovanju po direktivah od zgoraj. Zato prav gotovo lahko označimo kot napredek to, da danes povečini položaj ni več takšen. In to je dobro. Nismo pa še dosegli, da bi bil naš poslanec ali katerikoli drug delegat bolj orientiran in bolj vezan na bazo, na tiste, ki so ga delegirali. Ni dvoma, da večje usmerjenosti in vezanosti na bazo ne bomo dosegli samo z lepim govorjenjem in priporočili, marveč bo to potrebno zagotoviti tudi s primernimi organizacijskimi oblikami. Mislim, da pot, ki jo je ubrala Socialistična zveza s stalnimi in nestalnimi deli konferenc, ki se formirajo »ad hoc« od konference do konference glede na probleme, gotovo nakazuje neke možnosti, ki jih ne kaže zavreči.

S tem v zvezi pa bi navrgel še en problem. Gre za poslanca oziroma delegata — člana ZK. Včasih se, tudi še danes, zelo poenostavljeno smatra, da je tak poslanec oziroma delegat vezan na vse sklepe in stališča Zveze komunistov oziroma njenih organizacij in forumov. In to razmerje se zdi dokaj jasno in preprosto: če je nekdo član ZK, je pač vezan na »partijsko« disciplino in dolžan njene sklepe izpolnjevati. Vendar pa mislim, da tako preprosta ta stvar vendarle ni. Vsi vemo, da naših

poslancev niso izvolili samo komunisti, ampak predvsem nekomunisti. Torej so ali bi vsaj morali biti delegati vseh tistih, komunistov in nekomunistov, ki so jih neposredno ali posredno delegirali. Kot takšni so predvsem vezani, četudi so člani ZK, na prevladujoča stališča tistih, ki so jih delegirali.

Če torej pride glede kakih bistvenih vprašanj do različnih stališč ZK in volilne baze, bi pač poslanec — član ZK moral svoj mandat vrniti. Če pa ne gre za takšno vprašanje, marveč za iskanje najboljših konkretnih rešitev, vsekakor v skladu z vlogo ZK, da se čimmanj spušča v takšno konkretizacijo, in če ta ali oni organ ZK to stori, takšno stališče oziroma sklep vsekakor ne bi smel biti avtomatično obvezen za poslanca ali kakšnega drugega delegata — člana ZK. Tudi to razmerje pač moramo obravnavati s stališča posebne vloge in mesta Zveze komunistov v samoupravni družbi, kateri bi morala biti ZK veliko bolj, kot je, funkcionalno prilagojena po vsebini in metodah dela, pa tudi glede organizacijskih oblik.

Na drugi strani in v zvezi s tem pa si bo treba še bolj odločno in dosledno prizadevati, da doumemo in dejansko uveljavimo posebno kvaliteto družbenopolitičnega organiziranja, ki jo predstavlja Socialistična zveza; le-ta ni le ena izmed družbenopolitičnih organizacij, marveč politično organizacijski mehanizem, v katerega se lahko vključijo vsi delovni ljudje oziroma občani, ki stojijo na pozicijah samoupravnega socializma, kot tudi vse njihove družbenopolitične in druge organizacije. Naj s tem v zvezi še omenim, da se osebno nikakor ne morem strinjati s tezo, ki se je pojavila v neki drugi republiki, da je namreč v Socialistični zvezi mesto za vse »sile, ki so se opredelile za socialistični sistem«, torej ne glede na to, ali gre za samoupravni ali kakšen drugačen socialistični sistem.

P. KLINAR: Mislim, da današnja razprava do neke mere sledi objavljenemu gradivu o predvidenih ustavnih spremembah — na bom rekel po predlogih, ampak po stilu. Bojim se, da se namreč nekoliko preveč vrtimo okrog različnih institucij in pristojnosti teh institucij, da pa premalo razmišljamo o vzrokih, ki porajajo spremembe političnega sistema. Svoja razmišljanja bom poskušal usmeriti — kolikor mi bo čas dopustil, ravno v tej smeri. Izhajal bi iz predpostavke, ki je bila v današnji debati že nekajkrat ugotovljena, namreč, da je naš politični sistem v krizi iz razloga, ker ni dovolj učinkovit in ker ne opravlja dovolj uspešno dveh svojih temeljnih funkcij, to je koordinacijo in kontrolo, ki sta v samoupravnem sistemu specifični in še posebej pomembni. Da je tako, me opozarja nekaj značilnosti sedanjega političnega sistema, ki v zadnjem času še prav posebej prihajajo do izraza.

Zakaj je politični sistem v krizi

Različni organi odločanja ugotavljajo, da imajo premalo pristojnosti, da so nemočni in premalo učinkoviti. Sprejemajo ogromno deklaracij, ki se v življenju le malo uresničujejo. Kaj se zgodi potem? Organi sami sebe kritizirajo, kritizirajo svojo politiko, ugotavljajo prepad med formuliranimi političnimi cilji in stvarnostjo. Po ugotovitvi, da stvari ne gredo tako, kot so bile zamišljene, se ne ugotavlja krivda niti pri tistih, ki so bili iniciatorji neuresničenih deklaracij, niti pri onih, ki takšnih deklaracij niso izvajali in ki so zavestno kršili sprejete cilje. Iz tega izhaja, da v našem političnem sistemu ni prave odgovornosti. Ko se koncept ne izpelje, gremo v reformo, in ko se tudi reforma ne izpelje, gremo v novo reformo. Morda je reformiranje sprva imelo določen smisel, ker je aktiviralo množico, vendar se mi zdi, da stalne reforme in spremembe množico utrujajo in da se spričo tega kažejo znamenja pasivnosti, da ne rečem celo

apatičnosti in nezadovoljstva. S tem seveda nočem reči, da ni potrebna določena dinamika političnega sistema, ki pa bi jo bilo treba razvijati na ustreznih, temeljito pripravljenih konceptih in z večjo doslednostjo pri uresničevanju teh konceptov.

Po teh uvodnih ugotovitvah zastavljam vprašanje, zakaj politični sistem dovolj učinkovito ne opravlja svojih kontrolnih in koordinacijskih funkcij? Odgovor je treba iskati v številnih nasprotjih, od katerih je bilo temeljno danes že omenjeno, to je nasprotje med državnim in samoupravnim. Omenil bi še dvoje nasprotij, ki sta po moji sodbi vzročno povezani z učinkovitostjo temeljnih funkcij političnega sistema. Prvo od njiju je nasprotje in konflikt med funkcionalnim povezovanjem in participiranjem na eni strani ter teritorialnim povezovanjem in participiranjem na drugi strani.

Funkcionalno povezovanje in participacija se hitro razvijata spričo intenzivne specializacije, delitve dela in na njiju sloneče integracije. Tako nastajajo na funkcionalni osnovi najrazličnejše interesne skupnosti, kar nedvomno odpira nadaljnjo perspektivo temu povezovanju in participiranju, hkrati pa odpira pomembne probleme. Funkcionalno povezovanje združuje različne posebne interese, pa zaradi tega vidi predvsem le fazo, ne vidi pa širših horizontov, kar pomeni, da manjka širša družbena odgovornost. Danes je tovariš Polič govoril o tem, da je tega interesnega povezovanja premalo. Zdi se mi, da ga je na določenih sektorjih že nekaj, vendar je vprašanje, kako je organizirano. Funkcionalno povezovanje včasih celo prevladuje nad politično-teritorialnim povezovanjem.

Druga vrsta povezovanja in participiranja ima teritorialno naravo. Teritorialno povezovanje in participiranje vidi širše probleme — celoto, poskuša oblikovati širšo odgovornost, izvesti na teritorialni osnovi integracijo posameznih posebnih interesov. Ima pa seveda relativno omejene pristojnosti. Spričo specializiranega funkcionalnega povezovanja mu bolj ali manj preostane zadovoljevanje elementarnejših (primarnih) človekovih potreb.

Konflikt med funkcionalnim in teritorialnim povezovanjem

V nadaljevanju bom poskušal v nekaj točkah naštet, zakaj ima nasprotje med funkcionalnim in teritorialnim povezovanjem za posledico neučinkovitost sedanjega političnega sistema in še posebej organov oblasti, ki predstavljajo teritorialni vidik povezovanja.

Prvič, zdi se mi, da to nasprotje omejuje organe oblasti, ker gre funkcionalno povezovanje neredko mimo njih in postaja prevladujoče (velike gospodarske organizacije in združenja).

Drugič, sodim, da je funkcionalno—strokovno specializirano povezovanje dostikrat v neskladju z delovanjem univerzalnih organov oblasti, ki zaradi razvijajoče se specializacije dela težko razumejo vse probleme, o čemer je prej govoril tovariš Kovač, ko je razmišljal o univerzalnosti poslanca na zvezni ravni.

Tretjič, mislim, da specializirano funkcionalno povezovanje zaradi vendarle zoženih horizontov pospešuje razvoj birokracije, ki si spričo tega lasti pravico, da je ona tista, ki vidi celoto in ne le fazo te celote, kar naj bi bila značilnost funkcionalnega povezovanja in participiranja.

Četrtič, sodim, da je predvsem v delovnih organizacijah, ki so temelj funkcionalnega povezovanja, političnim organom in organom oblasti vse premalo uspelo uskladiti neskladje med pasivno in aktivno družbeno močjo. Občani v samoupravnih organih v osnovnih enotah opravljajo do neke mere funkcijo kontrole, manj pa so nosilci aktivne moči. Vzrok za to je treba iskati med drugim v hierarhizaciji delovnega procesa, ki se kaže ne le v samoupravnih procesih v okviru delovnih organizacij, marveč tudi v strukturi predstavniških organov, kjer je vsa delovna hierarhija

lepo predstavljena. Spričo tega sodim, da so politični organi dolžni prizadevati si za primernejše sorazmerje med pasivno močjo (kontrolno) politične osnove in med njeno aktivno močjo, ker se le-ta večidel koncentrira v hierarhiji dela.

In končno, petič, še tole. Druženopolitične organizacije ne opravljajo zadovoljivo svojih integracijskih funkcij med funkcionalnim in teritorialnim povezovanjem.

Neustrezno razmerje med demokracijo in učinkovitostjo

Drugo nasprotje, ki zadeva neučinkovitost političnega sistema glede na njegove kontrolne in koordinacijske funkcije, pa je v alternativni demokracija — razvoj oziroma demokracija — učinkovitost. Tu je dvoje stališč. Prva teza: demokracija pospešuje hitrejši razvoj, ker dopušča več možnosti različnim interesom in ker na ta način prihaja do večje absorpcije vseh obstoječih potencialov. Druga teza prvi nasprotuje: demokracija pomeni počasnejši razvoj, ker inovacij ne ustvarjajo množice, ampak elita — posamezniki, in zato preteče precej časa, preden se spričo široke demokratične baze doseže soglasje in se inovacije razširijo v množice. Danes pa je bistro razvoja v tem, da je treba doseči čim krajši čas od inovacije do njene realizacije. Naš politični sistem hoče biti demokratičen in učinkovit, kar pomeni, da naj bi spodbujal razvoj. Danes smo slišali hipoteze, da je demokracija razvoj in da je demokracija učinkovitost. Verjetno imajo te hipoteze svojo težo in vrednost. Vendar menim, da naš politični sistem zaradi svoje premajhne učinkovitosti še ni našel ustreznega razmerja med demokracijo na eni ter učinkovitostjo in razvojem na drugi strani.

Če se na koncu vrnem k problematiki organov, ker je to nedvomno aktualno, potem se mi zdi, da prihaja do sprememb organizacijske strukture zaradi nezadostne učinkovitosti političnega sistema in njegovih organov.

Skupščinski sistem se je pokazal za ne dovolj učinkovitega, kajti preobremenjen je s številnimi nebitnimi zadevami, medtem ko grede nekatere bistvene zadeve mimo njega. Je počasen in neučinkovit, poleg tega pa je na ravni zveze s svojim petdomnim sistemom sila zapleten. Skupščine so, mimo oblastnega, še samoupravni organi, kar pomeni, da sprejemajo vrsto deklaracij in resolucij-samoupravnih aktov, ki se slabo uresničujejo. Ne nazadnje, skupščine nimajo dovolj zaledja v upravi, kar tudi ni nepomembno pri naštevanju indikatorjev nezadostne učinkovitosti skupščinskega sistema.

Mogoče so novi predlogi za spremembo organizacijske strukture, mimo drugega, izhajali iz predpostavke, da je treba za določeno obdobje nekoliko okrepiti izvršne organe in tako doseči večjo učinkovitost političnega sistema. Izvršni organi so, kot to izhaja iz teorije, ažurni, maloštevilni in ekspeditivni, imajo monopol na zakonsko iniciativo, zaledje v upravi itd. Ko se predlaga ustanovitev novega izvršilnega organa na ravni federacije — to je predsedstva — bi se pridružil bojazni dr. Stroblove, da ima ta organ predvidenih precej pomembnih pristojnosti. Ta organ ima — po časopisnih informacijah — predvidene tele pristojnosti: iniciativo, usklajevanje nacionalnih interesov, razreševanje mednacionalnih nasprotij ter poravnave sporov (kar so dominantni problemi našega sistema), dalje, njegovi člani naj bi bili najvplivnejši funkcionarji, predvideva se tudi možnost ustanovitve posebnih svetov v njegovem okviru itd. Ker so odnos predsedstva do skupščine, njegova odgovornost in povezava z osnovnimi političnimi strukturami premalo pojasnjeni, ne moremo bolj zanesljivo sklepati o njegovi politični moči. Vendar sodim — vsaj tako izhaja iz dosedanje zasnove predsedstva — da bo odgovornost in povezava predsedstva navzdol zgrajena posredno prek forumov samoupravno-oblastnih

struktur in družbenopolitičnih organizacij. Spričo vsega tega lahko vendarle sklepam, da bo predvideno predsedstvo organ z velikimi pristojnostmi. Bolj zanesljivo pa bo seveda mogoče soditi o koncentraciji moči v njem šele tedaj, ko bodo jasne njegove pristojnosti in sankcije, odgovornost njegovih članov in seveda njegov odnos do drugih organov, predvsem skupščine.

Po mojem mnenju se z ustanovitvijo predsedstva poskuša reševati drugo, prej omenjeno nasprotje: demokracija — učinkovitost. Predsedstvo naj bi potemtakem prispevalo k temu, da bi naš večnacionalni politični sistem postajal bolj učinkovit.

Reševanje prvega nasprotja in konflikta, ki smo ga omenili, to je nasprotja med teritorialnim in funkcionalnim povezovanjem, pa sodim, da je mogoče predvsem s krepitvijo skupščinskega sistema. S tem pa se odpira problem odnosa med predsedstvom s širokimi pristojnostmi in med skupščinskim sistemom. Konflikte med teritorialnim in funkcionalnim povezovanjem je mogoče uspešno reševati tudi z aktivnostjo dejavnikov zunaj organov oblasti — (institucionalizirane družbenopolitične organizacije in spontana gibanja).

Reševanje omenjenega konflikta prek skupščinskega sistema zahteva demokratično organizirane subjektivne sile z relativno avtonomijo, ki nastopajo kot kritiki in kot dejavniki kontrole skupščinskega sistema.

Spričo tega pa se seveda postavlja problem strukture skupščin. Če hoče skupščinski sistem dejavno razreševati nasprotje med funkcionalnim in teritorialnim povezovanjem, mora najti ustrezne kombinacije v predstavništvu teh elementov: prvič, ustrezna zastopanost vseh slojev, ki so v družbi prisotni, v skupščinah; drugič, upoštevati je zastopanost tistih socialnih sil, ki so nosilke progressa; in tretjič, upoštevati je zastopanost različnih funkcionalnih skupnosti.

J. GORIČAR: V svojem prispevku si bom iz kopice izredno aktualnih problemov izbral predvsem en problem, in sicer imam namen govoriti samo o vprašanju odnosov med federacijo in republikami oziroma o reševanju teh odnosov. Pred tem pa bi opozoril na neko vprašanje, na katero je opozoril v svoji intervenciji tovariš dr. Žun, ko je govoril o razmerju med državnostjo in samoupravnostjo v naši družbi. Mislim, da je to vprašanje danes izredno aktualno in da je prav v tej situaciji, ko kaže, da gremo v neko globlje reformiranje celotnega našega političnega sistema, najbrž čas, da se temeljito porazgovorimo in da temeljito proučimo tudi to vprašanje. Ker za to danes ne bo na razpolago dovolj časa, bi predlagal, da bi v bližnji prihodnosti posvetili poseben razgovor za okroglo mizo samo vprašanju o razmerju med državnostjo in samoupravnostjo v naši politični strukturi.

O reševanju odnosov med federacijo in republiko pa bi rad spregovoril z dveh vidikov. Najprej z vidika reševanja nacionalnega vprašanja v naši mnogonacionalni skupnosti, potem pa z vidika porazdelitve politične moči med poglavitne subjekte političnega odločanja.

Nacionalni vidik v reševanju odnosov med federacijo in republikami

Kar zadeva prvi vidik, mislim, da z vso upravičenostjo trdim, da tako, kot se zdaj lotevajo reševanja in urejanja odnosov med federacijo in republiko, pomeni hkrati tudi poskus zelo doslednega reševanja nacionalnega vprašanja v naši mnogonacionalni skupnosti. S to doslednostjo mislim namreč na okoliščino, da se ob teh ukrepih oziroma pripravah zanje vendarle upošteva narode kot ekonomske, politične in kulturne subjekte, z vsemi implikacijami, ki iz tega izhajajo. Seveda se pa po drugi strani zavedam tudi tega, da popolnoma dosledno upoštevanje takšnega razumevanja narodov in dosledno reševanje razmerja med federa-

cijo in republiko s stališča takšnega razumevanja najbrž ne bo mogoče, predvsem zaradi nekaterih objektivnih omejitev, ki se pojavljajo tako na zunanem kakor na notranjem področju.

O omejitvah, ki nam stoje nasproti na zunanem področju, ne bi velik govori in bi samo mimogrede omenil obstoječe mednarodno politično razmerje sil v svetu. Dal pa bi v tej zvezi primer. Vsi ste doslej zelo disciplinirano govorili o federaciji, ko so se pa začele razprave o reformi našega političnega sistema v javnosti, se je govorilo in pisalo tudi zelo odprto o možnostih konfederacije pri nas. V zvezi s tem bi opozoril na to, da bi vsako morebitno formalno institucionaliziranje konfederacije spremenilo Jugoslavijo v neki nov mednarodnopravni subjekt, s katerim zunanji svet nima prav nobenih formalnih mednarodnopravnih dogovorov in obveznosti. Ta okoliščina bi utegnila potegniti za seboj zelo močne in težke implikacije.

Na notranjem področju pa se doslednemu reševanju nacionalnega vprašanja v naši mnogonacionalni skupnosti po mojem mnenju postavljajo nasproti predvsem tri pglavitne ovire. Najprej dejstvo narodnostno močno mešanih ozemelj na skoraj vseh območjih Jugoslavije — v tej zvezi bi opozoril na Bosno in Hercegovino, čeprav o tem ne bi hotel kaj več govoriti spričo mednacionalne, po eni strani nerazčiščene situacije na tem območju, po drugi strani pa zaradi izredno delikatne teme, ki jo s tem začenjam, čeprav je teoretično izredno zanimiva. S tem v zvezi bi samo opozoril na to, da najbrž ni naključje, ko se v nekaterih plasteh prebivalstva republike Bosne in Hrecegovine izredno močno pojavljajo tendence v smeri nekakšnega »jugoslovenstva«.

Druga okoliščina, ki po mojem mnenju ovira dosledno reševanje nacionalnega vprašanja, so močne skupine narodnosti v nekaterih naših republikah. Tu imam pred očmi predvsem Srbijo, pri čemer gre tu za narodnosti, katerih večinski del živi v svojih državah, z bolj ali manj razlikujočimi se ekonomskimi in političnimi strukturami, razlikujočimi se namreč od tistih političnih in socialnih struktur, v katerih živimo mi in jih razvijamo.

Tretji, najpomembnejši dejavnik v tem sklopu pa je po mojem mnenju še vedno močna neenakomerna ekonomska razvitost posameznih območij Jugoslavije, in to območij, ki večidel vendarle sovpadajo s teritoriji republik in avtonomnih pokrajin. Zlasti ta okoliščina bo po mojem mnenju zelo oteževala res dosledno reševanje omenjenega vprašanja z aspekta narodov tudi kot ekonomsko popolnoma avtonomnih subjektov.

Nadaljnja težava s tem v zvezi pa je ta, da se mi zdi, kolikor sem bral in slišal, da pritiskajo na rešitev ekonomske plati problema izredno kratki roki. Nesporno je, da nova in drugačna ureditev odnosov med federacijo in republikami zahteva tudi zelo temeljite posege v ekonomski sistem, so pa predvideni baje za tako zahtevno delo izredno kratki roki in se bojim, da se ne bi vsi ustrezni naporii izrodili v nekakšno iluzionistično rokohitrostvo, ki bi nas spet pripeljalo tja, kjer smo danes, oziroma nas obdržalo tam, kjer smo danes, kar bi pomenilo, da bi v kratkem morali iti spet v novo reformo.

Razdelitev politične moči in sedanje politične reforme

Še nekaj besed o tem istem vprašanju z vidika porazdelitve družbene oziroma politične moči. Mislim, da je v skladu z doslednim reševanjem nacionalnega vprašanja v naši mednacionalni skupnosti tudi to, da se politična moč količinsko enakomerno porazdeli med suverene subjekte naše skupnosti. To se pravi, med republike kot države in morda v enaki količini celo med avtonomne pokrajine kot nekake danes še paradržavne tvorbe.

Prav tako seveda spada v področje te enakomerne porazdelitve zelo visoke politične moči med poglavitne subjekte političnega odločanja tudi organ, ki ga pričakujemo, to je predsedstvo federacije. Že velikokrat je bilo poudarjeno to, da je samo po sebi razumljivo, da bo moralo biti to predsedstvo sestavljeno po strogo paritetnem načelu. Z vidika porazdelitve moči se postavlja celo vprašanje o porazdelitvi te moči med posamezne člane bodočega predsedstva, ki bi moralo biti seveda tudi iste vrste, se pravi, »količinsko« enako. Takšna porazdelitev politične moči na ravni republik in eventualno tudi na ravni avtonomnih pokrajin in predsedstva pa seveda sama po sebi odpira vprašanje veta. Veto je namreč čisto tehnični spremljevalec enakomerne, poliarhične porazdelitve velike količine družbene moči med več posameznih subjektov odločanja. Hkrati s tem pa nastaja seveda vprašanje učinkovitosti takega mehanizma, ker uporaba veta lahko zelo krepko blokira vsakršno akcijo, in kar lahko vidimo, sicer v drugačnih okoliščinah, tudi v varnostnem svetu OZN.

Seveda je mogoča tudi drugačna porazdelitev moči, ki bi bila najbrž bolj učinkovita. V mislih imam avtokratično porazdelitev moči, se pravi, takšno, da bi bilo novo predsedstvo na vrhu krivulje porazdelitve politične moči v naši skupnosti, s tem da bi imelo največjo politično moč. Kaj bi to pomenilo? To bi najbrž vodilo k neki socialistični varianti degolizma, s kolektivnim »de Gaulle« na čelu, kolikor bi ta kolektivni »de Gaulle« bil koheziven in enoten glede vseh temeljnih in usodnih vprašanj. Pod črto bi rad povedal, da si avtorstva te primere s socialistično varianto degolizma ne lastim sam, ampak je do te primerjave prišlo bolj ali manj spontano v diskusijah pri nas na pravni fakulteti med zainteresiranimi strokovnjaki.

Mislím, da sem s tem nakazal bistvene alternative porazdelitve politične moči glede na situacijo, v kateri smo, čeprav se hkrati zavedam, da po vsej verjetnosti ne ena ne druga v praksi ne bo mogla biti dosledno in čisto izpeljana.

Politični sistem, učinkovitost in odgovornost

M.KRIVIC: Glede na pomanjkanje časa bi skušal bolj nakazati kot utemeljevati nekaj tez. Če navežem kar na to, kar je govoril pred menoj J. Goričar, potem bi k temu vprašanju dodal še aspekt učinkovitosti in odgovornosti. Med cilji sedanjih političnih sprememb naj bi bila tudi odprava te pomanjkljivosti v našem družbenem sistemu, to je premajhne učinkovitosti in odgovornosti. Pri tem se mi zastavlja vprašanje, ali bomo s predvidenimi spremembami to tudi dosegli oziroma ali to lahko dosežemo. V zvezi s predsedstvom, kot je zamišljeno v uradnem predlogu in ki pomeni v nekem smislu tudi povečanje hipertrofije političnih institucij, povečanje njihovega števila na določeni ravni, se mi zastavlja vprašanje, ali bo to povečalo učinkovitost in odgovornost ali pa jo bo zameglilo. S tega vidika, ki se ga je dotaknil že tudi tovariš Kovač, bi bilo po mojem mnenju treba v razpravo in strokovno obdelavo predlogov takoj širše vključiti vprašanje politično—izvršilne funkcije in pri tem dopustiti mnogo širši diapazon različnih možnosti. Za zdaj je, kot vemo, predvideno tako, da bi se politično—izvršilna funkcija delila med predsedstvo, ki naj bi je dobilo pretežni in poglavitni del, in na zvezni izvršni svet, ki bi bil na novo oblikovan kot resorni organ. Ta diapazon bi torej bilo treba razširiti tako, da bi razmišljali o različnih rešitvah — od variante, da predsedstvo prevzame celotno politično—izvršilno funkcijo in da zveznega izvršnega sveta sploh ne bi bilo, prek uradnega predloga, katerega vsebina je delitev politično—izvršilnih funkcij sedanjega zveznega izvršnega sveta, pa do variante, da predsedstvo prevzame poleg funkcije šefa države morda še funkcijo politične in zakonodajne iniciative v določenih vprašanjih, medtem ko bi ostal zvezni izvršni svet v bistvu, vsaj v svoji pravi

politično-izvršilni funkciji, neokrnjen, kar je približno enako predlogu, ki ga je obrazložil tovariš Kovač.

O vseh teh variantah je bila razprava tudi včeraj v komisiji centralnega komiteja ZKS za politični sistem in je bilo to po dokaj ostri debati tudi sprejeto kot stališče komisije. Nekateri so bili sicer mnenja, da glede na to, da je bilo o tem vprašanju že izrečeno avtoritativno mnenje, ne bi niti smeli o tem razmišljati in razpravljati ali pa da bi to ne imelo nobenega haska. Osebnost se s tem nikakor ne morem strinjati, ker menim, da je to avtoritativno stališče bilo izrečeno brez poprejšnje strokovne in širše javne razprave in torej ne glede na formalno legitimacijo organa, ki je to sprejel, ne more zavezovati nikogar in tudi ne komunistov, da ne bi razmišljali tudi o drugih možnih rešitvah. Tak najbrž tudi ni bil namen organov, ki so to sprejemali, ker so pač dali v razpravo neki predlog, da se o njem začne razmišljati — in četudi bi bil tak namen, bi omejevanje diapazona razmišljanja pomenilo po mojem mnenju zgolj neverjeten oportunistem, pomanjkanje državljanskega poguma in tudi odgovornosti, da opozorimo na nevarnosti, ki smo jih opazili.

Kar zadeva odgovornost, bi opozoril samo še na en vidik, in sicer na tistega, ki je povezan z vprašanjem avtoritativnosti, o katerem je bilo danes že tudi veliko povedanega. Opozoril bi na to, da smo tako situacijo, ko je bil tudi najvišji državni vrh sestavljen iz najbolj avtoritativnih političnih ljudi, že imeli, in sicer do leta 1963, ko je bil zvezni izvršni svet sestavljen na ta način. Leta 1963 smo z novo ustavo od tega deloma odstopili, in to tudi iz tehle dveh razlogov, če se prav spominjam: prvič, zaradi tako imenovane zamenjave generacij, da se omogoči priti na najpomembnejše državne funkcije tudi mlajši generaciji ljudi, in s tem povezanega vprašanja odgovornosti, kar pomeni, da naj bi prihod te mlajše generacije daljšal dejansko uveljavljanje odgovornosti v naši družbi, ker je dotlej bilo to vprašanje še posebej determinirano z dejstvom, da starejša generacija ni bila zgolj kakršnokoli državno in politično vodstvo, ampak generacija ilegalnega revolucionarnega dela, NOB, revolucije itd., in z vsemi nacionalnimi in emocionalnimi nasledki tega dejstva. Drugi namen pa je bil te najvišje politične voditelje razbremeniti državnih funkcij, tako da bi se lahko bolj posvetili teoretičnemu in partijskemu delu. Če zdaj skušamo analizirati sedemletne izkušnje, potem lahko ugotovimo, da ta dva namena nista bila realizirana, da se zdaj v nekem smislu vračamo k prejšnji situaciji. Če je to vrnitev na višji ravni, je to seveda pozitivno, vendar je stvar treba temeljiteje analizirati, ker je vprašanje avtoritativnosti z vprašanjem odgovornosti zelo tesno povezano.

Toliko glede predsedstva, kar pa po mojem mnenju tudi ni najvažnejše vprašanje; važnejše se mi zdi vprašanje skupščinskega sistema. Bilo je sicer rečeno, da se v tej prvi fazi ustavnih sprememb o njem ne bo razpravljalo in odločalo, vendar pa kljub temu opažam, da se skozi nekatere politične dokumente skušajo določene stvari prejudicirati brez potrebne strokovne in široke javne razprave.

Različna pojmovanja delegatskega sistema

V zvezi s tem bi skušal opozoriti na vprašanje delegatskega sistema. V resoluciji IX. kongresa je bilo o tem že nekaj rečeno, in sicer tako, da bi bilo treba graditi tak sistem odnosov, v katerih bodo samoupravne asociacije združenega dela in ožje družbenopolitične skupnosti aktivno in neposredno *sodelovale* v pripravljanju in sprejemanju sklepov ter oblikovanju politike širših družbenih skupnosti. Zdi se mi pa, da se zdaj skuša tu hote ali nehote napraviti premik, ki je po formulaciji sicer rahel, po pomenu pa večji, da se namreč ne govori več samo o *sodelovanju* teh institucionaliziranih skupnosti delovnih ljudi in občanov pri odločanju,

ampak naj bi to postalo bistvo skupščinskega sistema. Z drugimi besedami: namesto, da bi bilo to ena izmed sestavin družbenopolitičnega in skupščinskega sistema, naj bi postalo njegov pglavitni ali celo edini element. Na to bi lahko kazala formulacija, da se morajo komunisti »zavzemati za dosledno obdelavo skupščinskega mehanizma na podlagi delegatskega sistema kot oblike stalnega družbenega dogovarjanja med nosilci različnih interesov, ki se pojavljajo v razvoju samoupravne socialistične družbe«. Te in podobne formulacije s I. konference Zveze komunistov Jugoslavije so glede tega sicer še načelne in nejasne in dopuščajo različne razlage, vendar se bojim zlasti še glede na dosti bolj določene nastope posameznih partijskih voditeljev, da se ne bi to skušalo razlagati kot »korak naprej« od kongresne resolucije, ki pa nikakor ne bi bil upravičen, ker o predlogih omenjenih stališč I. konference ZKJ ni bilo praktično nobene javne razprave, kakršno pa čisto jasno zahteva tudi statut ZKJ.

Dodal bi samo še nekaj tez zoper tako pojmovanje delegatskega sistema, ki se je že pojavilo tu in tam v posameznih političnih nastopih. Prvič: republika ni zveza komun — namreč glede na teze, da naj bi v skupščinskem sistemu poleg delegatov asociacij združenega dela bili drugi temeljni delegati komun. Druga teza: smo še vedno politična družba in še zdaleč ne v celoti samoupravna družba, iz česar najbrž izhajajo tudi določene konsekvence za strukturo skupščinskega sistema kot vrha tega našega družbenopolitičnega sistema. Tretja teza: naš sistem temelji tudi na občanu kot posamezniku. Tu navezujem na to, kar je govoril tovariš Polič. Tudi tega aspekta v skupščinskem sistemu ne bi mogli v celoti zanemariti.

Četrta teza je v zvezi s tako imenovano potrebo preseganja meščanskega parlamentarizma. Zastavlja se mi vprašanje, ali ni že vloga poslanca, kot smo jo že doslej formirali, na neki način preseganje meščanskega parlamentarizma, namreč vloga poslanca v tem smislu, kot je o njej danes že bil govor in ne v smislu nekega »ad hoc« delegata, ki ni poslanec. S tem v zvezi pa morda še širše postavljeno vprašanje nekega socialističnega in samoupravnega parlamentarizma (seveda ne v smislu parlamentarnega sistema vladavine v nasprotju s skupščinskim sistemom), ne pa negacije parlamentarizma nasploh.

In končno vprašanje odvisnosti od centrov politične in ekonomske moči. V kongresni resoluciji kot tudi v resoluciji konference je po mojem izredno dobro in močno poudarjeno, da je treba tendence meščanskega parlamentarizma presegati zato, da ne bi delovni ljudje ostajali v odvisnosti od centrov politične in ekonomske moči. Postavljam kot vprašanje, ali ne bi tako zamišljen delegatski sistem, kot sem ga razumel iz nekaterih dosedanjih obrazložitvev, še povečal te odvisnosti samoupravne baze delovnih ljudi od centrov ekonomske in politične moči, če bodo njihovi delegati zgolj »ad hoc« delegati in če tu ne bo neke samostojne skupščine z vlogo poslanca kot samostojne osebnosti.

Nasprotje med samoupravnimi težnjami in birokratizmom

V. RUS: Tudi v našem razpravljanju je bila postavljena dilema: učinkovitost ali demokracija. Zdi se mi pa, da je ta dilema precej navidezna.

Morda bi naša glavna dilema bila jasnejša, če bi definirali demokracizacijo in ugotovili, kje se le-ta nahaja v našem osrednjem družbenem nasprotju. To osrednje nasprotje se mi kaže nekoliko drugače, kot je bilo doslej omenjeno.

Res so na eni strani tega nasprotja samoupravne težnje, na drugi strani pa vidim birokratizem. Vendar je to nasprotje pri nas zelo specifično in je ravno zaradi tega vzrok zelo specifične krize. Samoupravne težnje so še dokaj žive v osnovnih družbenih celicah, so pa zelo neo-

blikovane na vseh ravneh nad temi celicami. Na drugi strani imamo neenoten sistem birokracije. Kljub temu je ta v celoti še precej močna, le da je disperzna in neformalna. Zato pri nas boj med birokracijo in samoupravnostjo ne poteka tako, da bi bile na eni strani vse institucije, na drugi strani pa ljudstvo, marveč poteka v nalomljeni črti, ki se vleče večkrat tudi skozi partijske, državne organe itd., pri čemer se birokracija oprijemlje zlasti nekaterih zaostalih teženj, kot so uravnilovske težnje, demagogija, antiintelektualizem, težnje k poprečnosti, potrošništvo, kar vse skupaj rezultira v skrajno neučinkovitost.

Ker je birokracija pri nas sorazmerno zelo močna, obenem pa atomizirana in zakrita, je dosežena visoka stopnja neučinkovitosti in neodgovornosti.

Mi lahko večjo učinkovitost dosežemo samo z dosledno demokratizacijo, saj se zaradi svoje smeri razvoja in že uresničenega odnosa političnih sil sploh ne moremo vrniti k temeljitemu birokratičnemu sistemu. Če bi se zanj odločili, bi bil sicer lahko relativno učinkovit, toda le, če bi bil monolitno zgrajen. V tem sistemu je jasno določeno, da direktor odgovarja za tovarno v celoti in pri tem odgovarja samo navzgor, ministru in podobno. Ker se mi iz političnih razlogov sploh ne bomo odločili za tak sistem in ker je mešani sistem birokratizem — samoupravljanje vedno skrajno neučinkovit, nam ostane samo, da disperzno in anonimno birokracijo čim hitreje odpravljamo ter gradimo novo demokracijo kot edini izhod ne samo k humanejši, ampak tudi k bolj učinkoviti družbi.

Poglavitno vprašanje učinkovitosti v demokraciji ni v takem ali drugačnem oblikovanju formalnih organov, pač pa je poglavitno: ali bomo na ravneh nad osnovnimi delovnimi celicami imeli organizirane demokratske subjekte na poseben način, ki ustreza družbeni delitvi dela in njim najbolj normalnim integracijam.

Naj se za trenutek nekoliko vrnem nazaj. Mi imamo glede dileme učinkovitost — demokracija tako jasne izkušnje, da sem kar nekoliko začuden, ko to dilemo zastavljamo. Vzemimo leto 1948. Takrat smo se znašli v izredno težkih objektivnih okoliščinah — gospodarska nerazvitost, izredna etnična heterogenost Jugoslavije, večja kot v katerikoli deželi v Evropi, popolna zunanje-politična izolacija in obkoljenost, številčna nerazvitost naprednih razredov in slojev, — in v tem težavnem položaju smo s kurzom na samoupravno demokracijo dosegli precejšnjo učinkovitost sistema, saj smo se uspešno uprli vsem zunanjim pritiskom; ni bilo velikih notranjih spopadov, dosegli smo razmeroma veliko omejitev birokratske intervencije za takratno stopnjo razvoja, dosti svobode in demokracije za te razmere ter hitrejši gospodarski razvoj kakor vse druge nerazvite dežele. Danes pa stvari ne gredo več uspešno naprej, ker v tem razvoju nastalih pozitivnih sil — naraslih delovnih slojev in potencialov — nismo oblikovali v subjekte, sposobne demokratskega življenja, in ker so obenem začeli močno slabeti prejšnji idejno-politični subjekti, kot je ZK. Paralizirane so torej vse najvažnejše socialne sile demokratske učinkovitosti.

Potrebni so »novi« politični subjekti

Naj poudarim: z »novimi« političnimi subjekti nimam v mislih nekaj popolnoma neznanega ali meglenega, še manj pa meščansko-demokratski model. Pod subjekti si lahko zamišljamo večino že obstoječih, toda vsebinsko spremenjenih oblik, kot so samoupravne organizacije, skupščine, organizacije SZDL, sindikati, interesne skupnosti, strokovna združenja in podobno. Verjetno je tudi te oblike možno in nujno v čem zboljšati. Toda tem oblikam — da bi postale delujoči demokratski subjekti — manjka tiste žive krvi in duha, ki ju predstavlja dvoje: prvič, bolj stalna akcija »od spodaj navzgor«, točneje, iz širšega

kroga prizadetih proti vodstvenemu centru vsake take oblike; drugič, znanstveno-revolucionarni duh, ki bi aktivnost širšega kroga ljudi tako kultiviral, da se ne bo izgubljala niti v obrobnih ali nezavedno-reakcionarnih ekscesih niti se umirila v drobtinčarstvu, ampak čimbolj delovala v smeri kvalitetnih družbenih sprememb.

Ker bi bila to glavna nova vsebina subjektov, njihov nastanek ne bi prinesel večje dezintegracije družbe, ampak njeno bolj od spodaj, bolj organsko in zato močnejšo integracijo in tesnejšo prepletanost subjektov, saj so med njimi tudi »integrativni« — skupščine, organizacije SZDL in podobno.

Samo nastanek takih subjektov lahko zagotovi demokratično oblikovano odgovornost, koordinacijo in kontrolo. Tudi v okviru moderniziranega, ublaženega, toda še zelo koherentnega neostalinističnega sistema je mogoče zagotoviti vsaj neko stopnjo odgovornosti in učinkovitosti, ker je birokracija tu koherentna socialna moč in subjekt, ki dejavno sili svoje člane k odgovornosti, medsebojni kontroli navzdol in koordinaciji. Kot rečeno, tak sistem je pri nas nezaželen in neuresničljiv. Obenem pa je jasno, da družbene učinkovitosti in odgovornosti ne moremo zagotoviti z nemočnim, samo idejno in zakonsko konstruiranim političnim sistemom, ki sam sploh še ni politični subjekt, ampak predvsem s socialnimi subjekti, ki so ustrezno oblikovali, da tak sistem nosijo. Po domače povedano: če bi v Jugoslaviji vlade, druga izvršilna vodstva in aparati vedno pričakovali, da bodo naleteli na kultivirano, toda odločno in dovolj samostojno kritiko SZDL, skupščin in sindikatov, bi bili vsi bolj pozorni, preden bi se lotili nepremišljenih ukrepov. Oblikovanje subjektov, ki bi »izsilili« odgovornost na demokratičen način, je za mene temeljna pot do učinkovitosti pri nas. Natančno pravno-statutarno določanje in razmejevanje delovnih in družbenih funkcij res ni nepomembna, vendar le drugotna pot, katere temelj so omenjeni subjekti.

Proces nastajanja takih subjektov bo bližji optimalnosti, če ga bodo sistematično vodile sile, ki jih večkrat imenujemo »subjektivne«; ključ današnje krize in morebitnega bodočega napredka je v njih.

Osrednji vzrok današnje inflacije v Jugoslaviji, gospodarske in politične nestabilnosti ni v različnosti interesov jugoslovanskih narodov — čeprav je, poleg enotnosti, dejstvo tudi ta različnost — ampak v tem, da anonimne birokratske sile v centru Jugoslavije in v republikah ne poznajo niti interesov svojih narodov, jih ne definirajo točno in s temi interesi večkrat samo prenapeto licitirajo.

Prispevek »subjektivnih sil«, zlasti ZK, k večji demokratični učinkovitosti bi bilo revolucionarno samoodpravljanje sestavin oblasti v njej sami. To ne bi zmanjšalo dejavnosti ZK, saj bo morala še dolgo delovati, ampak bi preneslo njeno aktivnost bolj v idejno-politično kultiviranje samoupravnih subjektov in obenem povečevalo njeno »ločenost« od oblasti.

V tem, da bi komunisti delovali v teh subjektih in jih pomagali kanalizirati tako, da bi postali samostojnejši, je zame glavna, čeprav ne edina pot iz krize.

Zgodovinski vidik reforme političnega sistema

J. ČESNIK: Zdi se mi, da je zelo pomembno, da v razpravo o reformi političnega sistema vnesemo tudi historični vidik in da skušamo na historičnih temeljih naše federacije pojasniti in razrešiti nekatera sedanja protislovja, ki jih skušamo razrešiti tudi v tem smislu, da bi se formirali novi federalni organi. Problemi ekonomskih temeljev, o katerih danes tu ni nihče govoril, so pa po mojem mnenju potrebni omembe, so se pri formiranju prve ustave in kasneje zameglili z močno politično

in materialno preokupacijo obstoja države, bodisi v fazi intenzivne graditve materialne podlage za hitrejši razvoj, bodisi ob hudih zunanjih nevarnostih, ki so v celoti ogrožale obstoj Jugoslavije. Takim pritiskom se je lahko postavila po robu samo učinkovita etatiistična struktura federacije, ki je bila sposobna z dokajšnjo mero učinkovitosti, čeprav birokratične, voditi državo predvsem pri gradnji materialne podlage in kasneje s prevlado sil, ki so zmagale, omogočiti uspešno demokratizacijo družbenega življenja ter prehod k samoupravljanju. Kasneje je glede funkcij federacije, ki so bile določene z ustavo 1963. leta, bilo v ustavni preambuli rečeno, da federacija opravlja samo tiste funkcije, ki so ji naložene kot ustavne funkcije po narodih Jugoslavije, vendar pa smo v normativnem delu ustave imeli priložnost videti celo vrsto pristojnosti, ki si jih je federacija vzela iz prejšnje administrativne dobe in ki jih je v skladu z novim položajem skušala reševati na čimbolj samoupraven način. Zato ni naključje, da so se v federaciji razvili novi samoupravni organi in se je v to smer razvijala tudi struktura skupščine, da so se razvili novi skupščinski zbori, in v tej smeri lahko govorimo morda o hipertrofiji organov, ki odločajo v federaciji, ko imamo posamezne organe za pristojnosti, ki so bile že takrat ustavno deklarirane kot republiške pristojnosti. V tem prepričanju me krepi dejstvo, da smo nekaj časa imeli položaj, ko je federacija skušala oblikovati neko interesno jugoslovansko skupnost s čim tesnejšim povezovanjem posameznih mednacionalnih skupnosti in ko je bila vloga republik zapostavljena na račun občine in ko so se v federaciji zelo intenzivno sklicevali na posamezne samoupravne organizme, celo do občin, pri tem pa niso niti omenjali, kaj šele, da bi dajali močnejše ingerence republikam in nacionalnim skupnostim.

Tako stanje je seveda kasneje pripeljalo do reakcije republik in narodnosti, do afirmacije narodnosti bodisi v političnem, bodisi v državnem smislu, in do afirmacije resničnih nacionalnih interesov, ki so se formirali pretežno v nacionalnih mejah in ki so, organizirani, da tako rečem, v republiški obleki, nastopali dokaj enotno v smeri razreševanja posameznih protislovij, ki so se nabrala med razvojem v federaciji in težila k novemu političnemu dogovoru o funkcijah federacije v tako spremenjenih okoliščinah. To je po mojem mnenju normalna pot, ki je v smeri demokratizacije in v iskanju čim večje učinkovitosti tudi na tej ravni pripeljala do potrebe po novih političnih spremembah in potrebe po reformi političnega sistema.

Nov politični dogovor glede funkcij federacije je v političnem smislu že sprejet in gre zdaj samo za vprašanje, kako ta novi dogovor čimbolj precizno prirediti v ustavi. Nekateri mislijo, da je treba funkcijo federacije oziroma posamezne zakonodajne pristojnosti federacije celo enumerativno naštet v zvezni ustavi. Do tega je nedvomno pripeljalo dejstvo, da so federalni organi nekako po inerciji sprejemali množico predpisov, da so se vtikali v množico odnosov in zadev, ki niso bile več v skladu z afirmacijo republik, in da so novi organi v federaciji prevzemali nase čedalje večje pristojnosti, in to tudi tam, kjer sodobni samoupravni razvoj ni več dovoljeval centralističnih posegov. Zato je seveda nujno, da se zdaj skušamo v federaciji organizirati tako, da bo federacija v novi podobi in z novimi funkcijami lahko delovala čimbolj uspešno in da bo upravičila zaupanje narodov, da lahko v njihovem imenu učinkovito opravlja zaupane ji funkcije.

Kako na novo organizirati federacijo

Vprašanje je seveda, kako to federacijo organizirati tako, da bodo narodi dejansko čutili, da je to njihova organizacija, in da ji bodo ne samo zaupali tiste pristojnosti, ki so skupne interesu vseh, ampak celo

pristojnosti, kjer se za uspešno poslovanje kaže potreba po neki širši unifikaciji pravnih razmerij in kjer se to dogaja celo v mednarodnem merilu, ne pa samo v državnem merilu. Ta razmerja bodo s skupnim soglasjem urejena na ta način, da bodo zaupana federaciji. Zato je izredno pomembno, kakšni jeziki bodo prevladovali pri formiranju bodočega predsedstva federacije in kako bomo organizirali delo v zvezni skupščini, na kakšen način bo zvezna skupščina formirana, zlasti pa vprašanje, ki se po mojem čedalje bolj postavlja v ospredje, ali bo zvezna skupščina hkrati tudi organ samoupravljanja ali pa bo sestavljena samo iz delegatov posameznih nacionalnih skupnosti, ki jih bodo delegirale republike.

To vprašanje je po mojem mnenju zlasti važno zaradi tega, ker pristojnosti, ki bodo dogovorjene za bodočo federacijo, nikakor niso majhne, čeprav bodo omejene glede na sedanji obseg, in ker se tu dejansko postavljajo najvažnejša vprašanja, ki lahko zelo globoko vplivajo na nadaljnji razvoj celotne jugoslovanske skupnosti. Pri tem mislim zlasti na to, da je federacija že po sedanji ustavi ne samo zadolžena, da učinkovito rešuje svoje lastne zadeve, temveč da daje tudi neko enotno osnovo pravnega sistema, predvsem v tem smislu, da predpisuje neke temeljne pravne institute in sprejema temeljna načela, na podlagi katerih naj se potem ravna zakonodaja v republikah. Tu mislim predvsem na daljnosežno delo na področju zakonodajne pristojnosti federacije, ki je šele v povojih in ki je bilo zastavljeno z namenom, da se pravni sistem v Jugoslaviji čimbolj stabilizira in se poveča splošna pravna varnost občanov. To delo pa, ki je sicer na začetku, je zelo pomembno in daljnosežno in vprašanje je, ali bo bodoča federacija, sestavljena samo iz enega doma, lahko učinkovito opravila to delo, s tem da se bodo v končni fazi reševali zelo pomembni interesi vseh občanov v deželi in da bodo pri tem prizadeti različni interesi samoupravnih interesnih skupnosti. To poudarjam zaradi tega, ker se federacija lahko izraža v glavnem v zakonih in zakonikih ter v političnih deklaracijah. Zato je seveda potrebno, da je njena pravno izražena politika čimbolj definirana, obenem pa da predstavlja širok družbeni dogovor, da vsebuje, skratka, neko sprejemljivo podlago za vse nacionalne skupnosti, zaželeno pa je celo širše, za vse zelo različne samoupravne subjekte.

Dosledno uresničevanje ustavne koncepcije komune

Z. KRIVINA: Ko sem prebral vprašanja, poslana za današnji razgovor, zlasti kar zadeva demokratično participacijo občanov in učinkovitost našega družbenopolitičnega sistema, se mi je zdelo, da bi se morala razprava začeti iz več zornih kotov. Imam občutek, da nas predsedstvo, ko ga vključujemo v skupščinski sistem, obremenjuje, in to v tem smislu, da smo pod vtisom teh razmišljanj, ne da bi poskušali ločeno razpravljati o dosedanjem skupščinskem sistemu z vso njegovo učinkovitostjo in neučinkovitostjo in posledicami ter bi o predsedstvu razpravljali šele takrat, ko bi razpravljali o spremenjeni vlogi federacije in vključevanju predsedstva kot organa oziroma kot kolektivnega šefa države v okviru skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti. Da smo resnično pod tem vtisom, kaže dejstvo, da smo takoj začeli razmišljati tudi o tem, ali ne bi tudi v republiki in celo v občini imeli predsedstva.

Prav zaradi tega se mi zdi, da bi v zvezi z razpravami o skupščinskem sistemu in demokratični participaciji občanov, o kateri vemo da izhaja iz jasnega idejno-političnega izhodišča našega političnega sistema, morali izhajati predvsem iz nalog, ki jih ima komuna, republika in federacija. Na podlagi tega pa se lotiti razprave o družbenoekonomskem sistemu glede na raven družbenoekonomskega razvoja in nalog, od delovne organizacije, krajevne skupnosti, komune, republike do federacije.

To pa iz razloga, ker vsi vemo, da občan oziroma neposredni proizvajalec najlaže participira in prinaša razrešitve o raznih problemih v krajevni skupnosti, delovni organizaciji in komuni. Mi pa smo tudi v današnji razpravi popolnoma izpustili komuno in je sploh ne obravnavamo kot sintezo in vez vsega družbenega življenja v družbenopolitični skupnosti. Zato vnovič poudarjam, da bi morali dosledno izvrševati ustavno koncepcijo komune, katero so sprejele zvezna skupščina in družbenopolitične organizacije na ravni federacije. Nato bi morali obdelati republiko kot družbenopolitično skupnost in njeno celotno strukturo in nazadnje federacijo kot skupnost jugoslovanskih narodov in narodnosti, potem pa na tem temelju postaviti družbenopolitični sistem Jugoslavije. Saj se v nasprotnem primeru potem dogajajo v konkretni praksi problemi, ki rušijo ustavno koncepcijo komune in drugega samoupravnega mehanizma v njej. Vzemimo konkreten primer, ki smo mu bili priče pri zamrzovanju cen. Zvezna vlada je sprejela sklep o zamrzovanju cen, vse občinske skupščine v Jugoslaviji pa so morale sprejemati odloke na svojih sejah. Vemo pa, da so občinske skupščine zadolžene, da usklajujejo življenjske potrebe svojih občanov. Če pa jih širša družbenopolitična skupnost sprejme zaradi ukrepov, ki jih vsi podpiramo za stabilizacijo našega gospodarstva, bi morali odloki veljati za celo Jugoslavijo, ne da bi jih sprejemale in potrjevale občinske skupščine.

V zvezi s tem, kar sta govorila Klinar in Rus, pa je dejstvo, da bi nujno morali razmišljati o tistih stabilnih elementih in objektivnem položaju, ki jih imajo upravni organi od občin do federacije, kateri lahko bistveno vplivajo na stališča pri koncipiranju in sprejemanju sklepov ter uveljavljanju družbenopolitičnega sistema v praksi in življenju. Organi in institucije, ki pripravljajo gradivo za seje samoupravnih teles od občinske do zvezne skupščine in drugih samoupravnih struktur na ravni delovnih organizacij in komune do zvezne skupščine, imajo nedvomno veliko odgovornost. Ta odgovornost je predvsem po strokovno analitični plati in politični zasnovi, nič manj pa tudi kontrolna funkcija za izvajanje sklepov, sprejetih v samoupravnih organih in predstavniških telesih, ter uvajanje le-teh v prakso in življenje. Zato je kar se da pomembno, kako nam uspe v upravne organe in institucije dobiti čimveč strokovno političnih in odgovornih ljudi za realizacijo in učinkovitost našega družbenopolitičnega sistema.

Široko pojmovanje delegatskega sistema

S. JOGAN: Če naj bo skupščina po koncepciji našega skupščinskega sistema predvsem delovno telo, potem mora dejansko postati temeljni nosilec svoje zakonodajne iniciative in tudi poglavitni oblikovalec svoje politike in aktov. Prav tako pa mora biti skupščina sama sposobna, da politično kontrolira uresničevanje svoje politike. Vsi vemo, da doslej praksa ni šla v zadostni meri v to smer in da je ta element razvoja skupščine dokaj zanemarjen. S predvidenimi spremembami, ko naj se okrepi delegatska povezanost poslancev z njihovo samoupravno bazo, se zdaj odpira nova, realna perspektiva, da skupščinski sistem dobi svojo pravo vsebino. Pri tem se zastavlja vprašanje, v kakšni meri predvideno predsedstvo republike po svojih nalogah, pristojnostih in po svoji sestavi upošteva oziroma podpira to usmeritev v razvoju skupščinskega sistema. Čeprav sicer ne gre dvomiti o smiselnosti ter koristnosti takega organa v sedanji situaciji, se pri tem vendar kaže tudi nevarnost, da bi prišlo do nekakšnega monopola pri predlaganju temeljne politike in aktov, oziroma vsaj za to, da se utegne prenesti težišče pri predlaganju politike in aktov ter pri njihovem oblikovanju na telo, ki ni v celoti vključeno v mehanizem delovanja skupščine.

V zvezi s tem mislim, da gre pri povezavi skupščinskega in delegatskega sistema za dve bistveni iztočnici. Prva je ta, da je popolnoma jasno, da je skupščinski sistem, tako kot je pri nas postavljen, mogoče razviti samo na temelju delegatskih odnosov. To hkrati pomeni, da je bila doslej koncepcija skupščinskega sistema kljub dokaj diferencirani sestavi skupščin, kar naj bi izražalo vse družbene strukture, vendarle nekako v zraku, ker odgovornost skupščine in poslancev v bazi ni bila dovolj trdno vzpostavljena in tako tudi iniciativa volivcev ni bila zadosti omogočena. Druga stvar, ki se mi jo zdi pomembno poudariti, pa je ta, da bi morali delegatski odnos pojmovati ne zgolj kot neki sistem ali institucijo, pač pa kot široko angažiranje politične ustvarjalnosti delovnih ljudi in občanov, kot celovito, demokratično gibanje, ki naj angažira vse ljudske sile za to, da bi poskušali pod vplivom in ob sodelovanju vseh posameznikov reševati skupne zadeve. Očitno je, da tako gibanje lahko izgubi svoj smisel, če se usmeri v pozicijo, ki naj bi jo imela skupščina potem, ko ji predvideno predsedstvo odvzame osnovno iniciativo predlagati najpomembnejše družbene akte. Zato bi bilo nujno tako uskladiti delovanje skupščine in predvidenega predsedstva, da skupščina v nobeni fazi pripravljanja in oblikovanja politike in aktov, ki jih sprejema, ne bo postavljena zgolj v vlogo opazovalca oziroma formalnega potrjevalca takih predlogov, kar pa seveda ni odvisno le od organizacijskih rešitev, temveč v veliki meri tudi od konkretne dejavnosti skupščine same. Ob tem pa se postavlja vprašanje praktične učinkovitosti celotnega mehanizma. Vemo, da smo doslej imeli izvršni svet, ki naj bi bil politični nosilec izvrševanja aktov, in upravo, ki naj bi bila neposredni izvrševalec aktov ter politike skupščine; hkrati pa vemo, da je bila praksa taka, da je uprava pisala zakone in da je izvršni svet te predloge zakonov — bolj ali manj v obliki, kot so jih pripravili upravni organi — pošiljal skupščini. Zato je vprašanje, kako se bo lahko uveljavilo predvideno predsedstvo v svoji funkciji, ki se tiče njegove politično usmerjevalne vloge pri izvajanju politike, če ne bo hkrati zagotovljeno, da se bosta izvršni svet in uprava, ki nista doslej najustreznejše opravljala svoje funkcije, dejansko odgovorno usmerila k tistim svojim nalogam, ki so določene v ustavi, oblikovanje politike pa v celoti prepustila skupščini in novemu telesu, ki je predvideno s skorajšnjimi ustavnimi spremembami.

Demokratično odločanje občanov

V. GOBEC: Demokratična participacija občanov pri odločanju je le deloma odvisna od števila in organiziranja političnih institucij, ker so drugi vidiki dosti pomembnejši. Danes smo slišali, da ni najpomembnejše samo ustvarjanje možnosti za participacijo v naši demokratični oblasti, ampak je pomembna zlasti učinkovitost pri odločanju. V zvezi s tem bom povedal drastičen primer. Na demokratičen način sprejete proračune v skupščinah občin, ki so jih obravnavali tudi volivci, kak akt zvezne skupščine popolnoma negira. To vsekakor ni v skladu z našimi ustavnimi načeli in določili. To potrjuje, da imajo posamezne odločitve, sklepi in stališča — v horizontalnem in vertikalnem smislu — različno težo. Demokratizacija političnega odločanja je odvisna od subjektov in funkcij posameznih političnih institucij. Pravna fakulteta v Ljubljani je, na primer, izdelala študijo, kdo ima največjo participacijo pri političnem odločanju v občinah, in ugotovili so, da so na prvem mestu upravni organi in šele na koncu krajevne skupnosti in občani. Kaj pa v republiki in zvezi? Lahko je le slabše.

Demokratičnost odločanja je pogojena predvsem z odgovornostjo za izvršitev sprejetih sklepov in stališč. Glede tega mislim, da ima predsedstvo, o katerem toliko govorimo, svojo funkcijo zato, ker se odgovornost

vseh in vsakega prenaša na najvišji institucionalizirani organ v državi, katerega naloga je, da v predhodnih dogovorih usklajuje različne interese, da ima zakonodajno iniciativo in da vključuje tudi funkcijo šefa države.

Glede hipertrofije političnih institucij moram reči, da ta obstaja, ne vem pa, ali je to v nasprotju z demokratizacijo našega družbenopolitičnega sistema. Mislim, da ni, gre pa za drugo stvar, in sicer za povezovanje in za delitev dela, čeprav je tudi tu težavna natančna razmejitev, medtem ko se določene funkcije vendarle tudi prekrivajo.

Družbenopolitični sistem, kakršnega imamo pri nas pravno in organizacijsko uveljavljenega, je presegel po organizacijskih oblikah in vsebini meščanski parlamentarizem in parlamentarni sistem etatističnih socialističnih držav, vendar pa so te organizacijske oblike tako široke in nam sedanja vsebina ne daje tega, kar bi nam lahko dala. Tu mislim na številnost zborov, na povezanost z bazo, na racionalnost pri odločanju itd.

Mislim, da bi bilo treba izdelati program, kako v praksi uresničiti hotenja, ki jih ima sedanjí sistem. Tu gre za znanje udeležencev, za sposobnost, zavzetost itd. Po mojem niso edini problem centri političnega odločanja, o katerih je govoril tovariš Krivic. V našem jugoslovanskem in slovenskem sistemu gre to celo dalj; da so tu posamezniki na čelu takih centrov ali pa družbenih struktur, velikih gospodarskih aglomeracij itd. Taka aglomeracija diktira stališča in s tem postavlja vse manjše v podrejeni položaj, hkrati s tem pa si že zagotovi vse svoje koristi.

V zvezi s predsedstvom se mi zdi, da gre poleg drugega tu tudi za organ, ki bo zagotavljal glede nacionalne enakopravnosti enotnejše stališče; ne strinjam pa se s tem, o čemer se je danes precej govorilo, namreč, naj bi ta organ sestavljale najbolj avtoritativne osebnosti. Mislim, da je treba izhajati iz drugačnih izhodišč, predvsem sposobnosti, prekaljenosti, delovnih, demokratično izvoljenih ljudi, uglednih, iz česar šele izhaja avtoriteta, ne pa, da avtoriteto postavljamo na prvo mesto. Zato bi predsedstvo SFRJ morala izvoliti najširša baza (občinske skupščine, če ne volivci, kar bi bilo najbolj idealno). Prenášati analogno organizacijo iz federacije na republiko se mi ne zdi utemeljeno.

V zvezi s poslanci pa se popolnoma strinjam s tistimi, ki pravijo, da bi se moral poslanec uveljaviti v sami volilni bazi. Pri tem pa nekaj pogršamo: ne slišimo na primer, da se poslanec v odnosu do ozkega lokalnega interesa svojih volivcev distancira, da se s takim interesom ne strinja, ali pa narobe, ko bi poslanec v republiški ali zvezni skupščini pojasnil stališče svoje volilne baze, hkrati pa se opredelil do tega stališča tako, da bi zagovarjal drugačno in širše stališče, ker pozna problem in ga ne bi hotel obravnavati z ozko lokalističnega demagoškega stališča. Včasih pa je lokalni interes lahko tudi koristnejši za neko skupnost kakor pa navidezno širši interes. Tega pa pri naših poslancih ne čutimo. Zato se nam dogaja, da postaja sprejemanje zakonov po hitrem postopku sistem skupščinskega dela, namesto da bi to bila izjema.

Zveza komunistov naj bo armada aktivnih udeležencev v razpravah, pri obveščanju in odločanju skladno z uveljavljenim samoupravnim sistemom v vseh političnih institucijah.

Majhna odzivnost in moč teorije v političnem dogajanju

A. PERENIČ: Danes smo že govorili o tem, češ da utegnejo spraviti napovedane ustavne spremembe našo teorijo države v zagato. Zdi se mi, da utegne priti v zagato zlasti tisti del te teorije, ki si je vsa leta po vojni tako prizadeval vključiti vse ustavne spremembe v sprejeti koncept skupščinskega sistema oblasti v želji, da bi ustregel bolj ali manj nedoslednim političnim poskusom uresničevanje tega koncepta. Mislim, da je že zadnji čas, da se ta del teorije zave, da vse dosedanje ustavne spremembe, in tudi napovedane, niso šle in ne gredo vedno v smeri

doslednega uresničevanja sprejetega koncepta. Včasih jih narekujejo čisto vsakdanje razmere, da ne rečem grde besede »krize«. Pri tem ni nujno, da objektivno terjajo spremembe, dovolj je, da vzbudijo občutek take nujnosti v glavah tistih, ki so »poklicani«, da odločajo o takih spremembah. V situaciji, ko moramo že vnaprej sprejeti neko predlagano spremembo kot nujno in torej upravičeno, je razumljivo, da omenjenemu delu teorije ne preostane nič drugega, kot da poskuša vključiti te spremembe v sprejeti model.

Če govorimo o enem delu teorije, pomeni, da je tu še njen drugi del, in to je tisti, ki je poskušal vendarle odkrito dognati, kako je bilo s temi spremembami. Odkrival je, da marsikatera med njimi zaradi svoje nedoslednosti ruši sistem. Pokazalo se je sicer, da je bil tudi ta del teorije bolj ali manj jalov. Vzrok je najbrž v tem, ker sta odzivnost in moč teorije v političnem dogajanju razmeroma majhni. Del te jalovosti pa je pripisati tudi dejstvu, da najbrž niti v teoriji ni mogoče utemeljiti skupščinskega sistema kot sistema, ki bi bil v svoji dosledni izpeljavi dovolj učinkovit in demokratičen obenem.

Kljub tem pripombam menim, da je drugi del teorije danes vendarle v manjši zagati, kajti zdi se mi, da je institucijo predsedstva z vidika doslednega skupščinskega sistema razmeroma preprosto oceniti. Očitno je, da predsedstvo ruši skupščinski sistem. Če teorija venomer poudarja, da je ena največjih nevarnosti za skupščinski sistem krepitev moči izvršilnih organov v škodo zakonodajnih, je tedaj očitno, da tak avtoritativni organ, kot naj bi bil predsedstvo, ne more pomeniti krepitev tega sistema, vsaj takega ne, kot ga zagovarja teorija.

Še kratka pripomba in z njo bom končal. Niso mi jasne tiste razprave, ki omenjajo, da nastajajo v naših skupščinah nekateri elementi klasičnega parlamentarizma. Ne vem, kaj hočejo s tem povedati. Morda je to resna kritika dosedanjega dela skupščin, lahko je tudi kaj drugega. Če smo v ustavah zapisali, da so skupščine najvišji organ oblasti in hkrati najvišji organ družbenega samoupravljanja, in če smo vse od leta 1963 dalje zatrjevali, da postajajo tako opredeljene skupščine po svoji strukturi in svojem delu vse bolj delovne in učinkovite ustanove, tedaj lahko rečemo, ali da smo jih napačno ocenjevali ali pa da so s svojo delovnostjo in učinkovitostjo postale nekaterim nadležne. Te nadležnosti se najbrž ni mogoče rešiti tako, da še naprej razvijamo njihovo delovnost in učinkovitost, izmisliti si moramo spreten maneuver in reči: ta delovnost gre v smeri buržoaznega parlamentarizma, zato jo je treba zaježiti in jo spraviti spet v tiste meje, ki nam ustrezajo.

S. POLIČ: Še drobna pripomba. Ali se vam ne zdi, da bo s to bistveno prerazdelitvijo kompetenc in tudi materialnih sredstev med federacijo in republikami bistveno olajšano sporazumevanje? Predsedstvo SFRJ bo tako lahko postalo predvsem kolektivni predsednik republike, saj bo veliko manj tistih stvari, ki se ne bi lahko normalno razreševale z dogovarjanjem med republikami oziroma v organih federacije.

* * *

Z. ROTER: Zaradi pomanjkanja časa se mnogih vprašanj nismo uspeli dotakniti. Vendar bi rekel, da je očitno, da vkljub vsem zavoram nastaja neka nova federacija in se zato postavlja z vso ostrino tudi vprašanje političnega sistema v republiki. Jasno je namreč, da ta sistem ne bo več aplikacija nekih abstraktnih principov, ki bi jih postavili na federalni ravni, marveč lahko nastaja predvsem na originalen način.

Menim, da bi v zvezi z vprašanji, ki jih že imamo in morda še z dodatnimi vprašanji ter z vašo soglasnostjo posvetili v prihodnjem času posebno okroglo mizo prav vprašanju političnega sistema v republiki,

v skladu z nekaterimi mnenji, kako važno je tak sistem zastaviti na ustrezen način, da bi originalna in suverena republika prišla do svojega izraza.

Kolikor s tem soglašate, vas že vnaprej vabim, če bo uredniški odbor to zamisel sprejel, da se prihodnje okrogle mize udeležite.

J. GORIČAR: Kaj pa predlog, ki izhaja iz prvega dela Žunove intervencije, ki sem ga jaz potem izrecno formuliral, da bi ob priložnosti res govorili o razmerju med državnostjo in samoupravnostjo? To je izredno pomembno vprašanje. Več kot polstoletna praksa socializma, všteti naši dvajsetletno samoupravno prakso, teorije o odmiranju države, ki ni niti originalno marksistična, ampak korenini v miselnem sistemu utopičnega socialista Saint-Simona, ni, vsaj ne v celoti verificirala. To se pravi, da je državnost vendarle neka kategorija, s katero je treba še zmeraj računati. Po navadi se ravno takrat, kadar stvari ne gredo več dobro in so ekscesi preveliki, vključuje država. Gre mi za vprašanje o razmerju med državnostjo in samoupravnostjo predvsem v teoretičnem pogledu, čeprav je tudi za našo politično prakso izredno pomembno.

Gospodarska ureditev Jugoslavije

I. O NEKATERIH NAČELNIH VPRAŠANJIH NAŠE GOSPODARSKE UREDITVE

Razmejitev problema

Pred družbo bodo vedno odprta vprašanja. Za to skrbi zgodovina. Med njimi pa bodo tudi takšna, ki jih povzroča napačno koncipirana akcija družbenih organov. Razen tega bodo vprašanja, ki jih bomo rešili le z drugačno gospodarsko politiko; so pa tudi vprašanja, ki zahtevajo spreminjanje nekaterih institucij kot elementov gospodarske oziroma družbenopolitične ureditve.

Takšno uvodno razmišljanje nas navaja k dvojni izhodiščni tezi: *prvič*, da je treba z ostrim zgodovinsko analitičnim očesom razločevati, kaj spada v vsakdanjo gospodarsko politiko, kaj pa v drugačno gospodarsko in politično ureditev (obe sta seveda ozko povezani); in

drugič, da je pred tehnično instrumentalno analizo potrebno imeti pravilno političnoekonomsko analizo.

Izhodiščna opredelitev nekaterih družbenoekonomskih kategorij

Ko zahtevamo poprejšnjo solidno političnoekonomsko analizo, razumemo s *politično ekonomijo* generalizirano družbenoekonomsko analizo, kako neka družba proizvaja in razdeljuje materialne dobrine (to je, v kakšnih interakcijskih družbenoekonomskih odnosih, izraženih v temeljnih družbenoekonomskih kategorijah).

Kako neka družba proizvaja in razdeljuje materialne dobrine, pa je *odvisno* od razvitosti objektivnih in subjektivnih proizvodjalnih sil (vse bolj znanja in znanosti) in je *neposredno določeno* z »izbiro« politične in gospodarske ureditve. Če s *politično ureditvijo* razumemo celoto institucij ter načel oziroma norm, ki urejajo odnose med ljudmi kot političnimi bitji (državljanji), z *gospodarsko ureditvijo* pa celoto institucij ter načel oziroma norm, ki urejajo odnose med ljudmi kot ekonomskimi bitji.

Opomba uredništva: V dogovoru z uredništvom »Ekonomske revije« objavljamo prispevka dveh slovenskih udeležencev ohridskega posvetovanja jugoslovanskih ekonomistov (oktober 1970). Ostale prispevke bo objavila »Ekonomska revija«.

Če pravimo »z izbiro«, potem s to besedo razumemo izbiro v dvojnem pomenu besede: a) zgodovinsko (po bistvu dolgoročno), objektivno določeno ali mogočo ureditev; in b) kratkoročno preferirano, to je variantno možno ureditev (ureditev, ki jo preferirajo prevladujoče subjektivne sile oziroma prevladujoče družbene vrednote).

Gospodarska ureditev je tako v dialektični enotnosti z družbenopolitično ureditvijo (če tu s politično ureditvijo razumemo tudi ideološke in druge negospodarske odnose).

Gospodarska ureditev je lahko (le teoretično) *homogenega tipa*, praktično pa je vedno *heterogenega (mešanega) tipa*, to je kombinacija različnih vrst gospodarskih sistemov (kot homogenih ureditev), ki postanejo s tem *sektorji* gospodarske ureditve.

V vsaki gospodarski ureditvi pa mora prevladovati en tip *gospodarskega sistema*, če z njim razumemo celoto istovrstnih, logično v celoto urejenih institucij ter interakcijskih odnosov kot stalnih, reprezentativnih zvez med njimi.

Le bistvene (tipične, za neko zgodovinsko fazo objektivno nujne gospodarske in politične institucije oziroma odnosi so ogrodje neke posebne *družbenoekonomske formacije* (ustroja, ureditve v razvoju človeštva). Pa so zato lahko posebnosti nacionalnih (državnih) gospodarskih in političnih ureditev (sistemov) ene in iste zgodovinske formacije različne, dasiravno ne toliko, da ne bi nekega tipa gospodarske oziroma politične ureditve nič več mogli uvrstiti v to formacijo.

Danes se mešata v *svetu* dva velika zgodovinska stadija kot dokaz formacijskega prehoda, ki ga doživlja človeštvo: kapitalistična in socialistična družbenoekonomska formacija.

Kapitalistična družbenoekonomska formacija se je pojavljala in se pojavlja prek različnih nacionalnih gospodarskih in političnih sistemskih oblik, čeprav z nekaterimi tipičnimi (skupnimi) družbenoekonomskimi in političnimi kategorijami, kot so: prevladujoča zasebna lastnina kot kapital, delovna sila kot blago, izkoriščana prek mezdnih odnosov, delavski razred kot od ustvarjenega družbenega produkta prek zasebnega upravljanja in prek buržoazne politične oblasti odtujeni subjekt, in pod.

Socialistična družbenoekonomska formacija naj bi se pojavljala prav tako prek različnih (nacionalnih, državnih) oblik gospodarskega in političnega sistema, čeprav spet z nekaterimi tipičnimi (skupnimi) značilnostmi (kategorijami), brez katerih neke nacionalne gospodarske in politične ureditve ne bi mogli »klasificirati« kot socialistično formacijo. Te *skupne značilnosti* naj bi bile:

1. da je delo osnovna kategorija gospodarske in družbene ureditve; da je uresničena pravica do dela;
2. da obstoji mnogo večja, družbeno zagotovljena ekonomska, socialna, politična, kulturna varnost in izenačitev razvojnih možnosti vseh ljudi (v primerjavi s kapitalizmom) oziroma je praviloma dopuščena neenakost samo glede na obseg in kvaliteto dela ter glede na socialnoetično človekovo avtoriteto;

3. da solidarnostni, kolektivno organizacijski princip obnašanja ljudi prevladuje nad egocentričnim;

4. da obstaja bolj planska in družbena organizacija produkcijskih sil, ali *ex ante* organizirana večja stabilnost in učinkovitost gospodarjenja (spet v primerjavi s kapitalizmom) ter s tem boljša preskrba vseh delovnih ljudi z materialnimi in nematerialnimi dobrinami;

5. da obstaja učinkovitejše premoščanje ekonomskih in socialnih nasprotij med individualnimi potrebami in interesi ter potrebami celotne družbe (spet v primerjavi s kapitalizmom).

Odtod sledi *nova hipoteza*: neka gospodarska ureditev bo bližje ali dalje od tega »cilja« (kratkoročnih faznih deformacij ne upoštevamo), kolikor bolj ali manj so v njej uresničeni odnosi, ki smo jih zgoraj formulirali. S tega vidika oblika gospodarske ureditve ni irelevantna za opredelitev družbe glede njene »socialističnosti«; vendar pa neka taka oblika nima monopola na pridevnik »socialistična«.

Političnoekonomski vidik v odnosu do gospodarskopoličnega vidika urejanja odprtih gospodarskih vprašanj

Pred reševanjem praktičnih gospodarskih vprašanj se moramo najprej domeniti: 1. zakaj naprej razvijati gospodarsko ureditev; in 2. kako in v kaj jo spreminjati. Ali, drugače povedano, kako naj naša družba učinkoviteje proizvaja, razdeljuje dobrine ter se gospodarsko razvija, hkrati pa ne le ostaja pri generalnem razvojnem cilju (socializmu), ampak ga tudi dalje in globlje uresničuje.

Z drugo besedo bi rekli, da imamo opravka z dvema »učinkovitostima« kot »dvema« ciljema našega razvoja, ki se bosta včasih ujemala, včasih pa tudi ne. Pa je potrebno še posebej jasno določiti:

1. kdaj od nekega splošnega družbenoekonomskega cilja ne odstopamo, tudi za navidezno kratkoročno ceno manjše ekonomske učinkovitosti;

2. kdaj pa bo takšno »odstopanje« neogibno, upravičeno in »nevarno«, če hočemo doseči generalni zgodovinski cilj.

Naša teza je:

Zgodovinsko ni nujno, da menjamo gospodarsko ureditev glede na generalni cilj, ker je ta cilj tendenčna zgodovinska, objektivna nujnost. To ureditev je potrebno izpopolniti le organizacijsko ter jo dopolniti z ustrezno gospodarsko politiko.

Osebo nasploh menim, da slabost sedanje ureditve leži bolj v *nezadostnem znanstvenem obvladanju družbenoekonomskih, organizacijskih in tehnoloških zakonov* (o čemer so mnogo pisali klasiki marksizma kot o osnovni značilnosti socialističnega produkcijskega načina), v *nezadostni mikro in makro organizaciji gospodarstva s sinhronim delovanjem informacij, stimulov in povratnega vpliva agentov gospodarjenja*, kakor pa v nekem še bolj in nasploh liberaliziranem tržnem gospodarjenju. Drugače povedano, izhod vidim v *smelejšem uveljavljanju normalnega, zgodovinsko upravičenega*

tržnega gospodarjenja, ob učinkoviteje uveljavljeni konsistentni dolgoročni in kratkoročni gospodarski politiki. Ali še drugače rečeno, rešitev vidim tako v razvijanju in v utrjevanju ustreznih tržnih kategorij kot v novem, učinkovitejšem planskem usmerjanju razširjene reprodukcije.

Zato je, ponavljam, en del argumentov za nadaljnje spreminjanje gospodarske ureditve napačno naslovljen. Treba ga je preusmeriti k izpopolnjevanju dolgoročne in kratkoročne gospodarske politike, oziroma k obnašanju subjektov gospodarske politike.

Generalni cilj torej je in mora ostati razvijanje socialistične družbenoekonomske formacije v konkretni obliki naše gospodarske in politične ureditve. Gospodarska ureditev pa naj bi imela glede na naše zgodovinske izkušnje in potrebe prevladujočo obliko *kolektivno podjetniškega tržnega sistema* (v kombinaciji z drobnim zasebnim sektorjem) *s planskim usmerjanjem kompleksne gospodarske in negospodarske družbene dejavnosti*.

Takšna gospodarska ureditev po našem mnenju v največji meri *kombinira* zgodovinsko še nepreživele (upravičene) oblike tržnega gospodarstva ter nove metode znanstvenega družbenega upravljanja s proizvodjalnimi silami. V dobršni meri bo pa tudi ob ustrezni organizaciji in gospodarski politiki kos tekočim gospodarskim vprašanjem, ki danes pri nas obstoje, zlasti velikemu notranjemu in zunanjemu gospodarskemu neravnotežju.

II. O NEKATERIH KONKRETNIH POLITIČNOEKONOMSKIH VPRAŠANJIH

Načelno razmišljanje o razmerju naše gospodarske ureditve do socializma kot zgodovinske formacije ter do nacionalnega položaja, v katerem smo, lahko podpremo z razpravo o nekaterih konkretnih družbenoekonomskih institucijah oziroma kategorijah.

Prevladujoči kolektivno družbeni tip lastnine in drugi tipi lastnine

Čeprav *lastninski odnosi* (kot odnosi prisvajanja predmetov zunanje narave) niso istovetni z *družbenoekonomskimi odnosi*, so pa njihova najadekvatnejša oblika, prek katerih se izražajo.

Pri nas obstoje v glavnem trije tipi lastninskih odnosov (sektorjev): kolektivno družbeni, združni in zasebni (domači in tuji) lastninski odnosi.

1. Oglejmo si najprej *prevladujoči kolektivno družbeni lastninski sektor*.

Po naši ustavni formuli *družbena lastnina v upravljanju delovnih kolektivov* ne pomeni prenosa celotne lastninske pravice na kolektive, ampak le prenos upravne in deloma prisvajalne pravice.

S tega vidika: a) bomo imenovali lastnino družbenega sektorja kolektivno družbeno lastnino ali družbeno lastnino v kolektivnem

upravljanju; b) pa bi bilo zato potrebno jasneje določiti predstavnike družbene posedovalno-razpolagalne pravice; c) določiti oblike družbene in kolektivne prisvajalne pravice (na primer v delitvi dohodka); ter č) določiti soudeležbo upravnih gospodarskih subjektov v gospodarski (podjetniški) akciji, ki je v tržnem gospodarstvu vedno tvegana, ter s tem obliko nagrade (kazni) za uspešno (neuspešno) podjetniško funkcijo.

Na podlagi povedanega formuliram tele predloge: 1. SDK ali katerikoli družbeni organ bi moral dobiti večjo pristojnost pri analiziranju smotrnosti, upravičenosti gospodarskih akcij organov delovnega kolektiva; ali: 2. odgovornost organov gospodarskih organizacij bi morala biti na eni strani natančneje določena in razporejena, na drugi strani pa razširjena; 3. organi družbenopolitičnih skupnosti bi morali dobiti natančneje začrtane zakonske pristojnosti glede uravnavanja poslovanja gospodarskih organizacij, pa tudi glede udeležbe pri finančnem tveganju (zato bi morali gospodarske organizacije vsaj pogojno »kategorizirati«: za tiste, za katere je pretežno pristojna občinska skupščina, in za tiste, za katere je pristojna republiška skupščina); 4. družbeni organi bi se morali v večji meri zavzeti za smotrnejšo delitev dohodka (od instrukcije do zakonske sankcije); 5. gospodarsko upravne subjekte bi morali finančno tesneje vezati na tveganje poslovnih akcij (npr. vse člane kolektiva z minimalno udeležbo v rezervnem delu poslovnega fonda, vodilne osebe pa npr. v obliki posebne deponirane kavcije (ki bi se lahko tudi obrestovala) itd.).

Pri tem bi ne bilo nepomembno puritanstvo, če bi se sporazumeli, ali so in kdaj so poslovna sredstva družbenega sektorja *kapital*.

So ekonomisti, ki to kategorijo v naših razmerah odločno zavračajo. Drugi spet uporabljajo besedo kapital v tehničnem pomenu besede kot delovno sredstvo. Nas zdaj zanima kategorija kapital kot formirani družbenoekonomski odnos. Za ugotovitev njegovega obstoja sta pomembna *odgovora na dvoje vprašanj*: 1. ali so sredstva lahko sploh kapital, če ni pravega zasebnega lastnika; in 2. ali lahko razvijemo učinkovito delujoče tržno gospodarstvo brez kapitala.

Na *prvo vprašanje* odgovarjamo z delnim »da«, kolikor imajo proizvajalna sredstva (in končni produkt) razvito obliko menjalne vrednosti (sredstva oz. proizvodi imajo tako uporabno vrednost kot vrednost), čeprav v deformirani obliki.

Na tej podlagi bomo napravili *tole hipotezo*: a) v našem družbenem sektorju družbena poslovna sredstva ter producirano blago niso le enostavno sredstva, marveč tudi *quasi* kolektivno podjetniški kapital, kolikor je podjetje oz. kolektiv poslovni prisvajalec na novo ustvarjene vrednosti, s čimer je tudi dana možnost oplajanja kapitala kot premoženja podjetja na temelju prisvajanja rezultatov tujega dela (t. j. dela drugih kolektivov iste ali druge panoge); b) kolikor v novoustvarjeni vrednosti participira npr. občinska ali republiška nacionalna

skupnost, pa so sredstva deloma tudi *quasi* občinski ali republiško-nacionalni kapital, izjemoma pa tudi federalni (udeležba domačih in tujih zasebnih sredstev v družbenem sektorju bi pomenila, da ima kapital parcialno tudi naravo zasebnega kapitala).

Brž ko se strinjamo s takšno ugotovitvijo, mora seveda obstajati tudi *quasi presežna vrednost* kot posebna oblika presežnega produkta, čeprav ne v isti funkciji kot v kapitalizmu, ter *oblike dohodka*, kot so: *dobiček, obresti in renta*, ki se potem v različnih sorazmerjih razdeljujejo med na ustavno določene lastninsko predstavniške in upravljalne subjekte.

Drugače povedano, *razdelitev na novo ustvarjene vrednosti* (dohodka) bo torej tudi v naši gospodarski ureditvi potekala prek *trojne oblike*, čeprav ne z istim sociološkim obeležjem (o tem kasneje). Če tega instrumentarija razdelitvenih odnosov ne priznamo, potem je seveda tudi napačno govoriti o razvijanju novih, učinkovitejših oblik tržnega gospodarjenja itd.

2. *Zadružni sektor* je pri nas predvsem formalnopravno zelo zožen. Čeprav ne gre zanikati, da so v nekaterih panogah tehnologija, organizacija dela in pomen kolektivne samoiniciative takšni, da bi bil lahko zastopan v večji meri (predvsem mislim na kmetijstvo, obrtništvo, trgovino ter na področje enega dela financ). Dejansko pa vendar ni toliko zožen iz dveh razlogov: a) ker je deloma ustavno navzoč v samem t. i. družbenem sektorju; in b) ker sta miselnost in obnašanje kolektivov v precejšnji meri tudi zadružno usmerjena (s tega vidika se naše družbeno podjetje skoraj ne loči od kolhoza v sovjetskem kmetijstvu, ki ga tam razglašajo za enoto zadružnega sektorja).

3. *Zasebni sektor* se pri nas pojavlja kot domači in kot tuji sektor. Tudi glede tega sektorja so še nejasnosti. Ni enotnosti niti glede karakterja tega sektorja, niti glede njegove vloge, niti glede načina njegove organizacije in reguliranja.

Predvsem moram poudariti, da se moramo osvoboditi vsakršne tesne asociacije med *Marxovo enostavno blagovno proizvodnjo* (v vrednostnem modelu) in našim zasebnim sektorjem ter gledati na razvoj pretežnega dela zasebnega sektorja (zlasti na področju storitvenih dejavnosti) kot na nov svetovni fenomen ob novi delitvi dela, ob novi vlogi kapitala in živega dela v proizvodnji, ob novi organizaciji dela itd.

Osebnostno menim, da je dejanska praktična potreba po razvijanju zasebnega sektorja pri nas botrovala (zaradi političnih razlogov) *celi vrsti političnoekonomsko netočnih atributov*, ki jih dajemo temu sektorju. Imenujemo ga npr. nasploh le »osebno delo z osebnimi sredstvi«. Toda takšna preformulacija predvsem enega dela tega sektorja ni pravilna. Le-ta je pri nas *dvojnega tipa*: a) en del je resda osamosvojen osebno delo z osebnimi sredstvi brez podjetniško-kapitalske funkcije; b) drugi del tega sektorja (in ta je praviloma propulzivnejši) pa je že pravi *malopodjetniški sektor*, čeprav ne angažira mnogo živega dela ali ga ne angažira sploh nič, ker že temelji na podjetniško

kapitalski funkciji z neekvivalentnim prisvajanjem dela neplačanega osebnega dela zaposlenih delavcev ter rezultatov družbenega dela.

Pa se tako konkretno postavlja glede zasebnega sektorja *dvoje vprašanj*: a) ali in kako postaviti omejitve glede njegovega razvoja; in b) kako zaposlovati »odvečno« denarno akumulacijo zasebnega sektorja.

Glede prvega vprašanja menim, da bi morali dajati za zasebno dejavnost omejeno licenco le z določenimi pogoji, zlasti da bi ne bila avtomatsko dedna pravica. Možno bi tudi bilo, da dopuščamo zasebni sektor v obliki partnerstva z medsebojno vezanimi obveznostmi. Prav tako bi morala družba voditi jasnejšo politiko v obliki predpisov, kje se zasebni sektor ne more razvijati. S tem da seveda zlasti občinske skupščine same razvijajo iniciativo za ustanavljanje novih storitvenih obratov tudi v združenem in družbenem sektorju. Še posebej bi morali vsako zasebno organizacijo vezati prek ene ali več vezi neposredno in posredno na družbeno organizirano delo. Zasebne enote bi se na koncu morale povezati v zbornico ali pa v več posebnih zbornic.

Posebno obravnavanje zasluži *zasebna lastnina nad nepremičninami*, kjer je danes največ špekulacij. Rešitev vidim predvsem v bolj organizirani družbeni ponudbi teh dobrin. To je, da se vse nepremičnine prodajajo in kupujejo samo prek posebnih družbenih organizacij — posrednikov, ki bi bile pod strogim družbenim nadzorom (predvsem občine in republike).

Prav tako je problematičen odnos do *naložb denarnih prihrankov* kot zasebnega denarja premoženja prebivalstva glede na naraščajočo premoženjsko-finančno diferenciacijo družin in posameznikov (toda o tem več kasneje).

Glede drugega vprašanja pa menim, da mora družba za vsako ceno vzpostaviti sredstva in organizirati službo za točno evidenco prometa in akumulacije premoženja v zasebnem sektorju prebivalstva pa s tega vidika voditi tudi najraznovrstnejšo davčno politiko. Razen tega naj bi del prostih finančnih sredstev zasebnega sektorja zbirale poleg komercialnih bank še druge *finančne institucije* (posebne investicijske banke, zavarovalnice itd).

Na podlagi vsega tega bom postavil *dvoje* morda za koga protislovnih sklepov: a) zasebni sektor je treba (zlasti v terciarni dejavnosti) hitreje in načrtneje razvijati tako, da bi sam razvil svojo prvo regulatorno silo, t. j. konkurenco; b) na drugi strani pa bi ga bilo treba bolj čvrsto organizirati, strožje registrirati in nadzirati na podlagi dolgoročno deklarirane politične in gospodarske politike.

Možne finančne oblike reprodukcije lastninskih odnosov

Vsak lastninski odnos se mora reproducirati tudi v *finančni obliki* (to je v neki obliki kapitalizacije denarnega ali realnega premoženja). Na razpolago nam je (oziroma znano nam je) *več tipov* finančnih oblik reprodukcije lastninskih odnosov:

A. samofinanciranje v okviru podjetij oziroma združenih podjetij;

B. skupne poslovne naložbe ali udeležbene (pogodbene) naložbe dveh ali več samostojnih podjetij;

C. kredit (posojilo) bank, podjetij, posebnih finančnih organizacij, posebnih skladov, proračuna itd.;

Č. portofolio (čisto finančne) naložbe v kolektivnopoljetniške vrednostne listine (obveznice, delnice);

D. dotacija, nekreditna (nevračljiva) investicijska udeležba družbenopolitičnih skupnosti in drugih družbenih institucij;

E. minimalna udeležbena riziko »naložba« (udeležba) zaposlenih članov delovnih organizacij (podjetij) v obliki zadržanega dela izplačila iz dobička, v obliki obveznic ali kombinirano: obveznic-delnic;

F. udeležbene finančne naložbe v poslovna sredstva podjetij drugih prebivalcev (nečlanov kolektiva), neposredno prek izdajanja obveznic ali posredno prek trga kapitala;

G. zunanja posojila zasebnih tvrdk in držav;

H. proizvodne ali čisto finančne naložbe zunanjih partnerjev (posameznih tvrdk, države).

(Pripomba: o morebitni dekollektivizaciji že kolektiviziranega sektorja ali o tem, da bi zasebni sektor izpodrinil kolektivni sektor, ne bomo razpravljali, ker menimo, da bi bilo zgodovinsko nelogično).

Glede na formacijski značaj naše gospodarske ureditve ter glede na posebne naloge bi po našem mnenju še najbolj *ustrezala tale kombinacija finančno reprodukcijskega sistema:*

— največji delež naj bi imel sistem A., kombiniran

— s sistemom B., ob omejevanju čisto špekulativnih, finančnih naložb; oba dopolnjena

— s sistemi C., Č., D in E.

(Obrazložitev opuščam, ker bi zahtevala posebno razpravo.)

Glede sistema F. menimo, da bi morda prišel v poštev le sistem obveznic, toda v prvi vrsti naj bi jih v interesu posameznih gospodarskih organizacij izdajale posebne finančne organizacije. Te posebne varčevalno-finančno naložbene organizacije (kot posebne finančne tvrdke) bi lahko bile tudi trajna oblika zbiranja dolgoročnih prihrankov prebivalstva ter njihovega plasiranja kjerkoli po ekonomskem računu — bodisi prek bančnega sektorja ali pa neposredno v obliki proizvodnih naložb.

Razumljivo, da bi vse »domače« sisteme financiranja reprodukcije dopolnjevali s sistemoma G. in H., toda le ob strogem selektivnem družbenem nadzoru v skladu z dolgoročnim konceptom našega gospodarskega in družbenopolitičnega razvoja.

V tako interpretiranem sistemu lastninskih finančnih odnosov vidim maksimalno zgodovinsko dopuščeno lastniško finančno strukturo in obliko učinkovitega tržnega gospodarjenja, ne da bi morali gospodarsko, s tem pa tudi družbenopolitično ureditev vračati nazaj,

to je v sodobno kapitalistično ureditev. Toda še to ob neki drugi »če« predpostavki. Če bomo namreč uredili še druge probleme gospodarske ureditve, o čemer bomo nadalje govorili.

Izpopolnitev organizacijsko upravne strukture

Na današnji stopnji razvoja proizvajalnih sil (še posebej, če upoštevamo našo razvitost) sta pomembni *dve tendenci in s tem potrebi*: 1. visoka osebna in podjetniška zainteresiranost in kreativnost ter 2. visoka stopnja organiziranosti (integriranosti) združenega dela prek tržnih in netržnih oblik.

Pri tem moramo poudariti različno stopnjo *objektivne* (organizacijsko tehnološke) *podružabljenosti* različnih gospodarskih sektorjev: od elektrogospodarstva, kjer je potrebna zelo visoka družbena integriranost, do dela terciarne dejavnosti, kjer je povsod v svetu v razmahu nova zasebna (kreativna) dejavnost.

Za kompleksno organsko urejenost vseh gospodarskih sektorjev glede na omenjeno zgodovinsko determinanto pa je treba parcialno urediti (izpopolniti) več konkretnih vprašanj oziroma področij (in odvisno od teh rešitev vidim tudi možnost ali nemožnost učinkovitega razvoja omenjene lastninsko finančne strukture gospodarstva):

1. morfološko, organizacijsko strukturo gospodarstva,
2. sistem upravljanja,
3. sistem stimuliranja (nagrajevanja),
4. avtohtone, samoiniciativne dohodkovne zveze in konkurenco ali t. i. tržni mehanizem,
5. vlogo družbenega centra kot osrednje gospodarskopolitične avtoritete, s tem pa vlogo družbeno (narodno) planskega mehanizma ter pristojnosti in oblike centralne družbene gospodarske politike.

Zdaj le o 1. in 2. točki.

Nadaljnji razvoj organizacijsko upravne strukture naše gospodarske ureditve naj bi potekal v smeri vse širše *znanstveno integralne družbene samoupravnosti*, v kateri gospodarstvo ne bo stalo nad (nasproti) »družbo« ali narobe, ampak bodo vse upravičene družbene dejavnosti le *segmenti* (subsistemi) celotnega sistema zgodovinsko razvitih družbenih dejavnosti. Takšen razvoj bi zahteval tele rešitve:

1. Ob nadaljnji podjetniški avtonomiji in obratovni decentralizaciji je treba razvijati vse širše in kompleksnejše *integracijske organizme*, ki bi v prvi vrsti delovali na področju razširjene reprodukcije ter znanstvenotehničnega razvoja.

2. Da bi se z nadaljnjimi integracijskimi procesi ne razvili *monopoli* proti učinkovitemu delovanju še potrebnega tržnega mehanizma, bi morali razviti med drugim tudi *posebno protimonopolno zakonodajo ter čvrsteje organizirati odjemalsko-potrošniško stran* (v obliki večjih trgovinskih organizacij ter posebne zveze potrošnikov), da bi lahko razvili učinkovit *protipritisk* na produkcijsko sfero v smeri nor-

malnega delovanja. V ta protipritisk bi morali vključiti tudi *močnejši združni ter zasebni sektor* z njegovo kooperativno in konkurenčno funkcijo.

Za to pa bi morali prav tako *samoupravne oblike* vseh dejavnosti razviti do višje ravni kot integralni družbeni sistem v skladu z zgodovinskimi oblikami delovanja objektivnih tehnoloških, organizacijskih in ekonomskih zakonov.

1. Samoupravljanje po obratih in podjetjih bi morali čvrsteje razviti v *plansko organizacijo dela*, ki ni določena samo po preferencah kolektivov, ampak tudi a) po družbenih interesih ter b) po znanstvenih zakonih (če jih ne upoštevamo, je to lahko za družbo le čista zguba, čeprav se lahko kaže za posamezno podjetje kot profit).

2. Panožna, zlasti pa funkcionalna *združenja* podjetij bi morala dobiti, kot širše oblike združenega dela, vidnejšo organizacijsko koordinacijsko in pospeševalno razvojno vlogo.

3. Združeno delo (vse bolj kot družbeno organizirano) bi moralo dobiti skupaj s potrošniško zastopano funkcijo prebivalstva na različnih *teritorialnih ravneh* ustreznejšo *regulatorno-koordinacijsko* (neetatistično) *kontrolno funkcijo*.

Seveda bi morali ob takšnem dopolnjenem organizacijsko upravnem sistemu temu primerno razviti še *ново omrežje analitičnih in informacijskih institucij*, ki bi skupaj z izobraževalnimi in drugimi socialnimi institucijami ustvarjale celovitost samoupravnega in znanstveno organiziranega družbenega dela.

In ne nazadnje dopolnjena organizacijska zgradba zahteva tudi *kadrovsko prenovitev*.

Razvijanje kompleksnejšega sistema stimuliranja

Delo (danes vse bolj kreativno) je oče vsega bogastva. Delo je zato osnovna kategorija socialistične družbenoekonomske formacije. Zaradi tega je *stimuliranje k delu* temeljna naloga vsakega kolektivnega sistema.

Kolikor je gospodarstvo še tržne (denarne) oblike, mora biti *dohodkovna oblika stimuliranja* le ena od osnovnih oblik delovnega stimuliranja.

Če bo osebni in skupinski dohodkovni motiv še tako pomemben vzvod za večanje produktivnosti, pa v vse širši, objektivni človekovi družbeni povezanosti postopoma pada neposredna, vidna zveza med rezultatom njegovega dela in dohodkom. Torej se bo poleg neposrednega »nagrajevanja« za vidne delovne rezultate vsakega posameznika uveljavljala tudi vse večja odvisnost naraščanja dohodka od *celotne družbene produktivnosti* vseh dejavnosti. Ta prakseološka (pogosto instinktivna) zveza, ki jo delavec tudi postopoma dojema (ob ustrezni analitični dokumentaciji, mora v njem zbuhati novo potrebo po *solidarnostnem delovanju*, ki ga mora družba tudi institucionalizirati (v tem je delavec šele pravi člen združenega dela; če teži le k

osebnemu dohodku ne glede na družbene interese, je njegovo delo dejansko še vedno zasebno delo).

Na podlagi povedanega sledi:

1. da je treba delavcu v naši gospodarski ureditvi predočevati delo v širši dimenziji kot družbenoekonomsko kategorijo sistema in ne le kot sredstvo za pridobivanje osebnega dohodka;

2. da vrednotenje vloge, pomena, prispevka osebnega dela kot člena združenega dela ni le stvar posameznih kolektivov ali trga dela, ampak je tudi vse bolj podružbljeni znanstveni proces;

3. da delitev po delu ni samo razdelitev prejetega čistega osebnega dohodka, ampak tudi prejemanje koristi v drugačni obliki od povečane družbene produktivnosti, kot je npr. znižanje cen blaga, davkov, povečanje obsega kolektivnega standarda itd.;

4. da glede na to, da socialistična formacija ne more biti enostavno agregat, ki ga sestavljajo »homines oeconomici«, da bogatejši človekovo življenje ni samo v večji košari gmotnih dobrin, ampak tudi v drugih dobrinah (vrednotah), bi morali razvijati vse bogatejši »sortiment« stimuliranja in nagrajevanja, še posebej *negmotnega*.

Izpolnitev tržnega mehanizma kot sistemskega elementa

Ob tem vprašanju naletimo na eno temeljnih vprašanj upravičenosti (objektivne nujnosti) vsebine in oblik blagovno denarnega ali tržnega gospodarstva.

Prvič, blago je produkt stihijske menjave. Čim več stihije — tem bolj je razvito blago, in narobe.

Drugič, blago je enotnost nasprotja med uporabno vrednostjo, konkretnim delom na delovnem mestu, v skupini, po normi, in menjalno vrednostjo, abstraktnim delom oziroma ceno od kjerkoli pridobljenega dohodka.

Kolikor bi lahko *družbeni sklad dela* avtomatsko, ex ante proporcionalno razporedili med različne veje dejavnosti v skladu z dinamično družbenih potreb, bi vedno in že vnaprej zagotovili *zakon proporcionalnosti*. Tedaj ta zakon ne bi deloval transformirano prek *zakona tržne vrednosti*. Delo ne bi dobilo dvojne narave. Blago bi postalo le produkt (uporabna vrednost) z neposrednim merjenim potrošnikom opredmetenega in živega dela.

Doslej se *znanost* v obliki organizacijsko upravnega znanja, perfektnejše planske metodologije še ni toliko razvila, a) da bi zagotavljala takšen sistem neblagovnega ravnotežja med proizvodnjo in potrošnjo b) neposredno zagotavljajoč hkrati poln razvoj ustvarjalnosti v proizvodjanju novih proizvodov in potreb ter v načinu njihovega zadovoljevanja. Že dokaj razvita znanstvena statika je še v velikem razkoraku z življenjsko dinamiko. Z drugo besedo, v boju za premagovanje redkosti dobrin je razen znanosti še vedno pomemben drugi vzvod, to je diferencirano nagrajevana *materialna zainteresiranost ljudi*, ki se kaže v različnem prisvajanju. Prisvajanje pa je fizični in

lastninski akt (odtegotanje dobrin drugim). V tem primeru moramo postaviti dvoje postulatov: 1. prisvajanje mora biti diferencirano, da bi bilo stimulatívno; 2. prisvajanje mora biti bolj pravično, drugačno kot v kapitalizmu, da bi se formacija (sistem) razlikovala od kapitalistične formacije.

Sistem tržno denarnega gospodarstva sprošča zahtevane diferencirane osebne in kolektivne (samoiniciativne) impulze. Hkrati pa ustvarja *dve drugi posledici*, ki delujeta proti učinkovitosti razvoja gospodarstva in sistema: a) stihijo v družbeni delitvi dela, to je v proizvodnji, v delitvi, v razširjeni reprodukciji, ki na daljši rok omejuje pozitivnost delovanja tržnega mehanizma; ter b) diferenciacijo ljudi in s tem družbe, ki na neki točki začenja razgrajevati relativno homogenizirano družbo.

Na podlagi povedanega sledi: 1. da je vsaka igra idej o t. i. razviti socialistični tržni (blagovni) proizvodnji nefair igra ali pa neznanje, gledamo na obstoj socialistične družbe na daljši rok; 2. da mora biti sistemsko, ne naknadno kot gospodarska politika post festum, *vgrajena intervencija* (agiranje) zavestno, znanstveno organizirane družbe pri koncipiranju razvoja gospodarskih procesov; 3. da mora biti proizvodjanje za trg racionalno, tudi že vnaprej urejeno, v okviru znanstveno postavljenih okvirnih proporcev, ki jih izvajamo na podlagi ekonomskih regulatornih pa tudi administrativnih ukrepov, zunaj katerih tržni mehanizem ne more delovati ali pa lahko deluje le zelo kratkoročno.

Zato trdimo, da kolektivni tip gospodarstva ne more biti razvito prosto tržno gospodarstvo, ampak nadalje transformirano, že tudi degenerirano tržno gospodarstvo (kolikor mora neka družba ohraniti podobne tržne institucije, kakršne ima sodobni kapitalizem ali kakršne je imel celo liberalistični kapitalizem, je to le dokaz, da njene proizvajalne sile niso zrele za kolektivizacijo oziroma socializacijo; ni pa treba takšne družbe iz ideoloških ali političnih razlogov barvati v že razvito socialistično družbo). To gospodarstvo ima lahko le obliko plansko usmerjenega in kontroliranega tržnega gospodarstva. Kar zahteva:

1. ustrezno reguliranje prodajno-nabavne dejavnosti proizvodnih organizacij,
2. ustrezno družbeno organizacijo in nadzor nad trgovinsko dejavnostjo ter
3. ustrezno znanstveno razvit družbeni (centralni) planski mehanizem.

Vloga centra, družbenega planskega mehanizma ter gospodarske politike

Kolektivni način gospodarjenja, kot ga razvijamo pri nas, ne pozna direktivnega državnega centra. Pozna pa (in mora poznati) *družbeni center* kot regulativno oziroma koordinativno avtoriteto. Le

tega si lahko predstavljamo kot logično zaokrožen kompleks koordinacijskih centralnih organov in drugih institucij kot skupno organizirane volje združenega dela na ravni državne skupnosti.

Brž ko bi vzpostavili takšen center (npr. kot zvezno skupščino, vlado, narodno banko, zvezni organ za planiranje, druge zvezne organe federalno združenega dela), ki bi ga lahko vzpostavili tudi z nacionalnim dogovorom, bi lahko zgradili tudi ves *policentrični (pluralistični) sistem podcentrov in samostojih zvez*, na katerih bi temeljila enotnost planskega mehanizma in gospodarske politike. Npr. enotno plafonirana obrestna mera za vso Jugoslavijo ima svoj logični smisel v gospodarskem dogajanju. Drugo je, kako smo do te mere prišli: ali z odločitvijo zvezne vlade ali z dogovorom med predstavniki republik.

Pri čemer družbenega *planskega mehanizma* ne smemo razumeti kot agregat planskih organov in planskih dokumentov posameznih podjetij in teritorialnih enot. *Družbeni planski mehanizem* je neposredno kompleks organov in dokumentov kot institucij in aktov zvezno-republiško organizirane družbene skupnosti.

To seveda ne pomeni, da je planiranje v podjetju irelevantno za družbeno planiranje in narobe. Gre za *dialektično enotnost* med obema. Družbeno planiranje se opira na plane podjetij, zlasti kadar so enotno agregirani na raven panoge, čeprav vsebujejo plani podjetij tudi »svoje« cilje.

Družbeni plan ima v takšnem institucionalnem okolju predvsem dvojno funkcijo: 1. je informacija vsem decentraliziranim subjektom o verjetnem in družbeno uveljavljanem razvoju vsega družbenega gospodarstva in posameznih sektorjev; ter 2. je neposredno program delovanja in uporabe sredstev ustavno pristojnih družbenih organov za centralno družbeno akcijo.

S tem je družbeno *planiranje indirektno* in ne direktivno. Postaja statistično obrazložena dokumentacija za vnaprej opredeljeno družbeno gospodarsko politiko.

Metodologijo takšnega planiranja bi morali suvereno izdelati na temelju najsodobnejših znanstvenih pripomočkov brez političnih korektur v samem procesu planiranja. Politični akt je v tem, da plan sprejme ali ne.

Dokler nam ne uspe razviti takšnega vsestransko izdelanega, našemu sistemu primerne planskega mehanizma, so seveda tudi ideje o »perfektni« gospodarski politiki iluzorne. Zatem pa tudi ideja o obvladovanju delovanja ekonomskih oziroma tržnih zakonov.

Cenovni mehanizem

Glede *oblikovanja in funkcioniranja cen* je avtor članka zavzel že večkrat svoje stališče. V tem prispevku naj samo *ponovim nekatera izhodišča*: a) glede tržnega gospodarstva je avtor mnenja, da progresivna vloga tržnega mehanizma ali blagovno denarnih odnosov ni

izčrpana, zato ga moramo nadalje ohranjati in razvijati; b) vendar izključno stihijsko delovanje zakona vrednosti ali t. i. svobodno tržno gospodarstvo ne ustreza niti zgodovinskim potrebam nadaljnjega hitrega razvoja proizvodjalnih sil pri nas niti institucionalnemu okolju niti majhnosti našega nacionalnega gospodarstva. Pisec članka se zavzema za t. i. *družbeno organizirani trg* (za družbeno usmerjeni, regulirani tržni mehanizem), ki ni popolnoma prosta, zasebna igra tržnih sil, ni pa tudi administrativno dirigan; c) bistvo družbeno organiziranega trga je, da trg avtonomno deluje tako ob /vnaprejšnjih (planskih) ali tekočih gospodarsko političnih/ vgrajenih instrumentih — regulatorjih kot stabilizatorjih in usmerjevalcih različne intenzivnosti. Ti instrumenti naj bi sinhrono delovali v treh smereh: na organizacijo trgovinske dejavnosti (blagovnega prometa), neposredno na oblikovanje ponudbe, povpraševanja in na konkurenco ter na cene (kjer upoštevamo tudi reguliranje izvoza in uvoza ter deviznega tečaja). Pri čemer menim, da moramo izhajati od posebej pomembne ugotovitve, da gre pri nas za dolgotrajen kombinirani proces povpraševalne, stroškovne in strukturne inflacije.

Izhodiščna ideja oblikovanja cen je taka: a) da naj bi bila podjetja in združenja samostojna v izbiri proizvodnje oziroma ponudbe, v kalkulaciji prodajnih cen; b) pri končnem oblikovanju cen pa naj sodelujejo še drugi partnerji (potrošniki, trgovine) in ne nazadnje tudi družbeni organi. Ali, cene naj bi se oblikovale kot rezultanta tehle sil: konkurence, poslovnih dogovorov, družbenih dogovorov ter družbene nadzorne funkcije. Tako da bi bila *tržna (prodajna) cena* praviloma uspešen menjalni transaktor, kriterij ekonomske izbire (proizvodne funkcije, alokacije produkcijskih faktorjev itd.) ter za vsako tržno stranko bolj ali manj določena (parameter). V tem smislu, da bi se tržne cene končnih dobrin in produkcijskih faktorjev v poprečju in že na srednji rok (npr. v času petletnega plana) stihijsko in družbeno usmerjano približevale k nekim *ex ante* (plansko, znanstveno) izračunanim normalnim reprodukcijskim cenam (kot »shadow prices«), nujnim in objektivnim za izvajanje normalne razširjene reprodukcije v neki panogi (vpliv svetovne tržne strukture je pri tem upoštevan). Slednje bi lahko prikazali kot druge cene (v denarnih zneskih) ali pa z indeksom.

Za izračunavanje takšnih obračunskih normalnih cen pa bi morali izdelati: a) vsestransko objektivno tipologijo našega tržišča po strukturi in obnašanju ter b) tipologijo (enotno in specifično) strukture cene. Pri čemer bi morali: a) kalkulirati tako podjetniške kot družbene stroške, poprečne in mejne (mejne za enoto proizvoda, mejne za še v poštevek prihajajočega proizvajalca), stroške podjetja in grupacije oziroma panoge (spet poprečne in mejne); b) priznati podjetniškemu stroškom, kot lastni ceni, lastnost relativno osamosvojenega kategorije ter razviti mehanizme za zniževanje stroškov (lastne cene) na enoto proizvoda predvsem na temelju spodbujanja individualne in kolektivne produktivnosti dela; c) razviti znanstveno metodologijo proiz-

vodnih in povpraševalnih funkcij, s tem pa hkrati tudi metodologijo za izračun reprodukcijskih (obračunskih) cen v zavodih za cene, skupaj z zavodi za planiranje in drugimi znanstvenimi institucijami; č) dopolniti zakon o blagovnem prometu z oblikovanjem cen; zakon naj bi predvidel podrobnejši sistem dogovorjenih (pogodbenih) cen (obveznost registriranja, možnost zavrnitve registriranja, obvezno predlaganje sprememb, arbitražnost itd.); zavodi za cene naj bi se okrepili, s tem da bi dobili tudi razsodno funkcijo (po pristojnosti različnih instanc); d) kjer je le mogoče, bi morali težiti k t. i. *programiranim cenam* z obveznostjo, da jih npr. v obliki kataloških cenikov objavljajo za več let vnaprej; e) pisec članka ne vidi razloga, da bi vztrajali, da se morajo cene po istih zakonih (načelih) kot v tržnem (konkurenčnem) delu gospodarstva oblikovati tudi v negospodarski dejavnosti ali pa tam, kjer gre očitno za naravni ali organizacijsko tehnološki monopol; v tem primeru se lahko oblikujejo cene le kot družbeno obvezno kalkulirane »cene«, ki bi jih bilo točneje imenovati »tarife«; f) poseben problem v kalkulaciji cen je seveda *revalorizacija produkcijskih faktorjev* glede na njihovo časovno spreminjanje reprodukcijske cene (vrednosti) ter glede na različno dohodkovno sposobnost v različnem času, to je različno sposobnost pritegovanja dohodka iz razdelitve (nekateri jo imenujejo dohodkovno ceno produkcijskega faktorja).

Pa bi morali zaradi realnega izkazovanja njihove vrednosti v poslovnem skadu: a) fizična osnovna sredstva letno ali dvoletno revalorizirati z indeksi reprodukcijskih cen faktorjev istega tipa; b) poslovna sredstva kot alternativno, kjerkoli zaposljivi sklad vrednosti pa letno »revalorizirati« z minimalno (ali normalno) obrestno mero kot kalkulativno stopnjo sposobnosti, da je kombinirani sklad materialnih reprodukcijskih faktorjev skupaj z živim delom zmožen pritegniti (prisvojiti) takšen ali drugačen delež dohodka v družbeni akumulaciji.

Denarno kreditni mehanizem ter bančni sistem

Izhodišče za razmišljanje o denarno kreditnem mehanizmu so tele misli:

1. da so denarno kreditni odnosi le druga plat blagovno denarnih odnosov; 2. da je zakon denarne cirkulacije le druga plat delovanja zakona blagovne vrednosti; 3. da z denarno kreditnim mehanizmom ni moč poljubno manipulirati, ker raste iz lastninsko upravne in organizacijske zgradbe gospodarske ureditve; 4. da je denar v rokah različnih subjektov dohodek in plačilno sredstvo in je zato izrecno prikladna kategorija za družbeni nadzor nad gospodarskimi procesi; 5. da pa je reguliranje gospodarskega razvoja z reguliranjem denarnih transakcij omejeno, ker deluje nesinhrono in različno učinkovito; 6. da je že v kapitalizmu denarni promet dokaj podružbljen proces in ga nadzoruje država.

Na podlagi takšnih izhodiščnih misli in registriranja negativnih pojavov pri nas na tem področju — vendar o teh pojavih tu ne bi posebej govoril — avtor članka daje v pretres tele predloge:

a) funkcionalno ločiti komercialne banke od investicijskih bank in drugih finančnih (posredniških) organizacij, ki bi se prvenstveno ukvarjale z dolgoročnimi prihranki in naložbami; b) ne bi smeli težiti k enotnemu tipu komercialnih bank, morali bi dopustiti tako imenovane interne banke velikih aglomeracij, banke z ustanovnim deležem proizvodnih organizacij pa tudi kot samostojne finančne denarne institucije; c) banke razpolagajo s sredstvi (skupinsko in regionalno) združenega dela ter prebivalstva; č) kolikor bi spremenili sistem financiranja razširjene reprodukcije tako, da bi veliko manj temeljil na kreditnih odnosih, ne vidim razloga, zakaj bi morali v celoti odpraviti t. i. anonimni del kreditnega sklada, ustvarjenega iz čistega dohodka (dobička) banke, ker z delom družbenega sklada proizvajalnih sredstev v finančni obliki upravljajo organi banke; da pa ne bi prišlo do resnično neupravičenega in nezaželenega naraščanja dohodka in kreditnega sklada bank, bi morala družba nadzirati tarife storitev ter del dohodka prenesti v rezervne sklade, v zvezni kreditni sklad za nerazvite, jih vezati v t. i. bančne obvezne naložbe, kot soudeležbo npr. pri infrastrukturnih investicijah itd.; prenos dela dohodka v ustanoviteljski delež organizacij-ustanoviteljic lahko pomeni drugo nevarnost, nastajanje monopolov; d) za vplačane udeležbe v kreditni sklad naj bi izdajali ustrezne vrednostne papirje; e) večja fleksibilnost ročnosti sredstev je vprašljiva in bi bil to manj pomemben problem, če bi jasneje razmejili komercialne banke od drugih investicijskih finančnih institucij; f) bankam je treba omogočiti uporabo bolj pestrih in kreditno plačilnih instrumentov; g) postavlja se vprašanje posebne funkcije bank ali posebne organizacije, ki bi skrbela za prodajo in nakup vrednostnih papirjev; h) Narodna banka bi morala imeti večjo kontrolo nad likvidnostjo komercialnih in drugih finančnih institucij; i) družbeno planski indikatorji razvoja bi morali biti v znatno večji meri podlaga za razdelitev (razporeditev) finančnih sredstev bank in drugih finančnih institucij (in ne goli depozitni avtomatizem).

Mehanizem razdelitve dohodka

Dohodek je družbenoekonomska kategorija, ki izraža odnose v delitvi. *Delitveni odnosi*, ki se kažejo na površini kot osamosvojeni mehanizem delitve, pa v zadnji instanci odsevajo lastninsko in ekonomsko razporeditev produkcijskih faktorjev (tudi v finančni obliki). Ali, tip in oblike dohodka so odvisni od tipa lastnine, upravne organizacije in tržne strukture. Z reguliranjem delitve dohodka družba torej lahko vzvratno regulira razporeditev produkcijskih faktorjev, še posebej njihove premike.

Tudi o tem vprašanju je pisec članka razvil svojo teorijo pa bo zato ponovil le nekatera teoretska izhodišča:

1. a) V *Marxovem modelu socialističnega gospodarstva* so štirje elementi, ki jih v našem gospodarstvu ni: *prvič*, vsa proizvodna sredstva so družbena last; *drugič*, gospodarstvo je naturalne (neblagovne) oblike, načelo proporcionalne razdelitve opredmetenega in živega dela ter proizvedenih proizvodov se izvaja neposredno, ne prek zakona vrednosti; *tretjič*, gospodarstvo je urejeno centralno plansko; in *četrtič*, vse odraslo prebivalstvo je obvezno produktivno in razporejeno po družbeno ugotovljeni sposobnosti ter po planu. V tem modelu je razumljivo, da so vse postavke letnega produkta plansko, znanstveno določene in je sklad potrošnje proizvajalcev (to je vseh zaposlenih) residuum količine letnega produkta (torej je akumulacija pred skladom potrošnje).

b) *Naša gospodarska ureditev* pa temelji na heterogeni lastninski strukturi, je razvito tržno gospodarstvo z nepopolno konkurenčnimi odnosi, je navzven odprto tržno gospodarstvo in se mora (hočeš-nočeš) prilagajati svetovni stihijsko oblikovani delitvi dela ter stihijskemu širjenju tehničnega napredka; odraslo prebivalstvo je le delno zaposleno, in to spet le deloma v produktivni dejavnosti (tudi v inozemstvu ter tako živi v kapitalistični ureditvi).

Kakšne *razlike* se zato morajo porajati v modelu delitve?

V *Marxovem modelu* se sklad potrošnje za razdelitev med proizvajalce razdeli neposredno prek evidentiranega (vložnega) individualnega dela (delovnega časa), ki je vnaprej priznано kot družbeno potrebno po načelu delitve po delu (delo je različno le glede na različno doseganje družbeno predpisanih norm).

V *naši gospodarski ureditvi*: a) pa se mora individualno konkretno delo (posameznika ali kolektiva) praviloma priznati *kot vrednost — dohodek* (to je kot strnjeno abstraktno delo) prek tržne menjave (na domačem ali zunanjem trgu), kjer deluje zakon vrednosti prek zakona ponudbe in povpraševanja oziroma konkurence; b) se mora zaradi tega *normalna potrošnja opredmetenega in živega dela izražati vrednostno v obliki stroškov*, s tem da se akumulacija pojavlja kot »residuum«, to je kot zadnja postavka dohodka; c) se mora zaradi tega za vrednostno optimalno kombinacijo produkcijskih faktorjev, za njihovo alokacijo, substitucijo izračunavati posebej *sklad osebne potrošnje proizvajalcev* (ki niso vsi odrasli prebivalci) kot »labour fund«, kot pravi Marx, in s tem kot oblika dela zase (nujno potrebnega dela za normalno reprodukcijo delovne sile), to je kot vrednost vnaprej ovrednotenih življenjskih potrebščin, ki dobijo v konkretni enoti proizvoda naravo normalnih (standardnih) stroškov dela ali kalkulativnih osebnih dohodkov za enoto proizvoda; d) se zato mora kot objektivni faktor izračunavati *vrednost celotnega sklada dela in s tem posamezne enote dela* (npr. delavec — ura); tako je ta valorizacija tako stihijski akt (determiniran po tržnem zakonu vrednosti, ki ga v delovanju določajo domače in zunanje gospodarske strukture) kot tudi rezultat družbenih aktov kot korekcije teh stihijsko oblikovanih odnosov; e) v jugoslovanski gospodarski ureditvi *ni*

edini faktorski vir dohodka delo (v Marxovem pomenu besede), ampak 1. raznovrstno delo (po kvaliteti in funkcijsko hierahični organizaciji) kot: a) izvajalno (nekvalificirano, priučeno itd. delo z veliko stopnjo substitucije, s trajno navzočo konkurenco), ki se še dokaj loči po družbenem statusu od b) visoko kvalificiranega, organizacijskega, ustvarjalnega dela, ki je veliko težje zamenljivo in bolj redko, c) kot dodatno (honorarno) delo ali dejavnost, ki ima spet drugačen status in »nagrajevanje«, d) delo kot zasebna podjetniška dejavnost, ki se oplaja s »produktivnostjo« zasebnih sredstev, e) delo kot »čista špekulacija«; pa nadalje 2. a) dohodek od kapitalizacije realnega ali denarnega premoženja ter b) konjunkturni zasebni dobiček, renta itd.

Vse to dokazuje:

1. da so viri dohodka vedno v primarni razdelitvi (v vrednostnem modelu) med lastniki;

2. da je v jugoslovanski gospodarski ureditvi treba upoštevati t. i.: vmesne prisvajalce dohodka ter s tem *vmesni dohodek*, kar so npr. dohodek gospodarske organizacije, družbeni sklad, proračun, ki pa se končno raztopijo v končne dohodke obeh lastnikov produkcijskih faktorjev: prebivalstva in družbe;

3. da je vsak dohodek — vmesni ali končni — sestavljen glede na kombinatoriko (porabo) produkcijskih faktorjev z različnimi funkcijami v gospodarstvu in korekturno, prek cene enote produkcijskega faktorja *tudi v našem sistemu*: a) na dohodke za plačano delovno storitev, b) na prirodno rento za sodelujoči prirodni vir kot kalkulatorno ali objektivno vrednoten, c) na obresti za vmesno obliko produkcijskih faktorjev v denarni obliki ter d) v dobiček kot residuum čistega dohodka, nastajajoč zaradi nadpoprečne podjetniške dejavnosti, nadpoprečne tehnične opremljenosti dela, zaradi ugodnih tržnih struktur in konjunktura, špekulativnega delovanja itd. (ta razdelitev velja tudi za dohodke prebivalstva v zasebnem sektorju);

4. da je delitev dohodka glede na daljše razdobje in družbeno ekonomsko ravnotežje lahko v normalni veličini (rezultat normalne valorizacije, brez monopolnih primesi) ali pa v obliki *ekstra dohodka*, predvsem zato, ker se cena blaga ali cena enote storitev produkcijskih faktorjev ter s tem dohodek za enoto lastnikov raznih vrst dela in raznih proizvodnih sredstev oblikujeta različno, v različnih situacijah: razvita konkurenca, delna konkurenca, monopol (glede na redkost produkcijskega faktorja oziroma storitve, glede na različno privilegirane predpise, glede na kakovost faktorja itd.).

Vir dohodka je tako z vidika prinašanja dohodka pod večjim ali manjšim *konkurenčnim pritiskom*, bolj ali manj monopoliziran (privilegirani).

Glede na to dejstvo *bomo imeli v delitvi dohodka*: 1. a) dohodek od izključno zaposlene delovne sile v normalnih delovnih razmerjih, b) dohodek od zaposlene delovne sile pri zasebnikih, c) dohodek od zaposlene delovne sile v inozemstvu, d) dohodek od svojega dela in od podjetniškega delovanja, e) dohodek od rentniškega posedovanja,

prodajanja dobrin itd.; 2. a) poprečne, podpoprečne in nadpoprečne dohodke oseb z istim statusom (izobrazbo, poklicem itd.), b) normalne dohodke in ekstra dohodke (zaradi ekstra ponudbe ali povpraševanja po neki dobrini, faktorju oziroma storitvi).

Ta *ekstra dohodek* pa je lahko spet le: a) enkratno, začasno (npr. ekstra dohodek od loterijskega zadetka); ali pa b) trajnejši. Kolikor je trajnejši, običajno vir nekega monopola, bi ga v širšem pomenu lahko imenovali *ekonomsko rento*, ki bo glede na lastniški vir ali faktor tehle oblik: a) položajna renta, zakupnina, najemnina, ekstra dohodek od prodaje nepremičnin ali premičnin, b) ekstra obresti od prihrankov, donosa vrednostnih papirjev, od prodaje vrednostnih papirjev itd., c) tehnična renta (dobiček zaradi uporabe izredne tehnike ali tehnologije), d) kvalifikacijska renta za delovno silo (delo) nadpoprečne sposobnosti ali zaradi redkosti nekega tipa delovne sile, e) funkcijska renta kot ekstra dohodek zaradi privilegiranega, trajnejšega opravljanja neke funkcije, f) tržno konjunktorna renta zaradi dolgotrajne tržne konjunktura, g) renta zaradi predpisov gospodarske politike, ki ustvarjajo nekaterim organizacijam boljši položaj itd.

V *ožjem pomenu* pa bomo seveda *rento* imenovali le tisti tip dohodka, ki je vezan na nepremičnine kot blago.

Vse te rente so dokaz nekega *privilegija*, dokaz odsotnosti učinkovite konkurence oziroma možnosti substitucije dobrine ali faktorja, izraz lastniškega, uporabnega ali funkcijskega monopola in so zato materialna sredstva, pridobljena s tem dohodkom, tudi »krajca« v Proudhonovem smislu.

Če pa še dodamo, da dela ca. 1 milijon naših delavcev v inozemstvu, da dobršen del odraslih žena še ni zaposlenih, če upoštevamo vse prijavljene in neprijavljene nezaposlene, vse odrasle ljudi s socialnimi prejemki itd., potem lahko z gotovostjo trdimo, da je v *odnos delitve po delu* (v Marxovem smislu) zajeto pri nas veliko manj ljudi, kot jih prikazuje uradna statistika, in da ima torej družbena lastnina kot produkcijsko delitveni odnos še vedno kolektivno, pa celo osebno (predvsem prisvajalno) obliko, o čemer sem pa že govoril.

Še enkrat se je pokazalo, da v razvitem tržnem gospodarstvu na ne zelo visoki stopnji razvoja proizvajalnih sil kljub formalno družbeni lastninski bazi *dohodkovna valorizacija dela ne poteka avtomatsko v skladu z načelom delitve po delu*. Zato je naloga predstavniških družbenih organov prav to, da s predpisi izravnavajo pogoje dela, gospodarjenja in prisvajanja, tako da bi se čim manj dohodkov (neupravičeno) pojavljalo v rentni obliki.

2. Za *družbeni sektor* je pisec članka razvil tale *model delitve*:

a) *delavca* je treba razumeti v njegovih raznolikih funkcijah: kot individua (kot razpolagalca z delovno sposobnostjo, kot predstavnika družinskega gospodarstva, živečega v neki krajevni skupnosti), kot kolektivnega delavca (delujočega v nekem kolektivu) ter kot državljana (živečega v širšem družbenopolitičnem prostoru); kot proizvajalca in upravljalca (delilca);

b) s tem je njegovo delo večkratno vrednoteno — glede na druge delavce v delovni enoti, kot sestavni del kolektivne podjetniške dejavnosti in na koncu kot del celotnega družbenega dela družbene skupnosti;

c) delo se v tem procesu vrednoti v dvojni rezultatni funkciji: kot prispevek k družbenemu produktu in kot pripomoček za prejetje dobrin iz družbenega bogastva.

Zato se bo tudi osebni dohodek izračunaval v dveh fazah: najprej kot vnaprej ovrednoten delež v družbenem produktu (v obliki vrednosti življenjskih sredstev) oziroma kot del celotnega sklada dela (to je celotnega sklada sredstev za delavce za planirano proizvodnjo), potem pa še s tržnim ter družbeno korigiranim ovrednotenjem prispevka (produkta).

Izhodišče za akt vrednotenja dela je predvideno število ne-kvalificiranega (enostavnega) dela ter ovrednoteni delež sredstev za to delo (za te delavce). To nam pri predpostavljenih cenah življenjskih potrebščin omogoči, da izračunamo normalni kalkulativni zaslužek ne-kvalificiranih delavcev. Koeficient (multipliciranega) sestavljene dela potem kalkuliramo tako, da celotni sklad dela (potrošnje), ki smo ga vnaprej po planiranem proporciju izločili iz narodnega dohodka, razdelimo med razne kategorije dela glede na obseg nalog, pomembnost dela, pretekle razpone in glede na novi družbeni dogovor. Delovne organizacije jemljejo te koeficiente le kot okvirne, orientirane postavke, s tem da pa sindikati vodijo nadzor nad veličino odstopanja.

Po takšnih izhodiščih preidemo k samemu modelu delitve. Predpostavki modela sta dve: a) da gre za cenovni in ne za delovno-vrednostni model; ter b) da novo ustvarjena vrednost v gospodarski organizaciji ni enaka realiziranemu dohodku.

I. Planska kalkulacija poslovnega donosa (prihodka):

1) Planirani poslovni dohodek	= planirani bruto izkupiček za blago + drugi planirani neto prejemi podjetja
2) Planirani poslovni donos	= planirani materialni stroški in plačila za storitve + planirani bruto dohodek
3) Planirani bruto dohodek	= kalkulativni (bruto) osebni dohodek + planska amortizacija + akumulacija + zakonske ter druge vračunane (fiksne) obveznosti + planirani morebitni ekstra dohodek

II. Obračunska kalkulacija poslovnega donosa (prihodka):

- 1) Dejanski poslovni donos (prihodek) — materialni stroški s plačanimi storitvami = bruto dohodek kolektiva
- 2) Bruto dohodek kolektiva — kalkulativni osebni dohodki = bruto dohodek podjetja
- 3) Bruto dohodek podjetja — (planska amortizacija + akumulacija) + zakonske ter druge kalkulirane obveznosti + sredstva za namene, ki niso obdavčena = čisti dohodek podjetja
- 4) Čisti dohodek podjetja = plačane zunanje obresti, rente ter druge samoupravno dogovorjene obveznosti + bruto dobiček podjetja
- 5) Bruto dobiček podjetja — (morebitni davek na dobiček + izplačila individualnih in kolektivnih premij + tekoči izdatki kolektivnega standarda) = čisti dobiček podjetja
- 6) Čisti dobiček podjetja = dodatna sredstva v rezerve + naložbe v poslovni sklad + naložbe v sklad družbenega standarda + morebitno začasno nerazporejena sredstva

Javni finančni mehanizem

S tem da nimamo opravka s popolnim tržnim gospodarstvom, ampak s tržnim mehanizmom, ki povzroča razne negativne ekonomske, socialne, politične, moralne eksternalnosti, in da zlasti ne deluje gladko in učinkovito z vidika dolgoročnega družbenoekonomskega razvoja, je *vgraditev javnega finančnega mehanizma* v današnje gospodarstvo kateregakoli tržnega tipa neogibna. Je pa za to še dodaten argument. V pretežnem delu našega gospodarstva prevladuje družbena lastnina, ki zahteva sama po sebi, da bi gospodarske organizacije avtomatsko stremele tudi k družbenim ciljem. *Blagovna samoupravnost* pa jim tega vedno ne omogoča ali »dovoljuje«. Javni finančni mehanizem lahko le pomaga na ekonomski način premoščati ta nasprotja med individualnim in širšim družbenim, s tem pa pomaga: a) k večji elastičnosti in mobilnosti strukturne transformacije, b) k optimiziranju strukture, c) k razširitvi produkcijskih možnosti, d) k večjemu izenačevanju mejnega substitucijskega donosa, e) k usklajevanju individualnih in družbenih stroškov, f) k približevanju individualne k družbeni preferenčni funkciji itd.

Seveda pa to tudi pomeni, da z *vidika optimizacije uporabe ali zaposlitve proizvodnih virov*, z vidika gospodarske rasti, stabilnosti in blaginje (ali kratko rečeno, zaradi optimizacije gospodarske ureditve) t.i. »prvega najboljšega« kot optimalnega v smislu Paretovega optima ni mogoče doseči; da bomo morali biti zadovoljni tudi z »drugim najboljšim«, za kar mora priti do premikov zunaj meja Paretovega optima na temelju jasno premišljenega kompenzacijskega izračuna. Le-ta pa ne bo obsegal samo ekonomskih, ampak tudi: socialne, politične, kulturne, nacionalne ter druge vrednote.

Da bi postavili javni finančni mehanizem na trdne in dolgoročno stabilne temelje, pa je v prvi vrsti potrebno, da imamo jasno *predstavo o institucionalno behavioristični plati gospodarske ureditve*. Ne rešiti drugih problemov, ki smo jih že obravnavali, pomeni tudi stalno nezadovoljstvo in popravljanje javnega finančnega mehanizma, kar se je pri nas dogajalo ves povojni čas (nekako po rekle: bolj se menja, bolj ostaja isto).

Predvsem bi morali *javni finančni mehanizem jasneje ločiti*: a) na tistega, ki je preprosto vir financiranja splošne potrošnje; in b) tistega, ki naj deluje na podjetniško dejavnost; oba pa spet ločiti od c) tistega, ki naj rešuje družbene socialne probleme (čeprav se bodo instrumenti prav gotovo prepletali).

S tega vidika je *sedanji javni finančni mehanizem prav gotovo že zastarel*, zato bi morali ob urejanju novega imeti stalno *pred očmi* (in se ne varati):

a) da je gospodarstvo vse bolj tržnega tipa in zato zahteva ustrezno prerazdelitveno politiko; b) da je generalni cilj družbeno-ekonomskega razvoja *še vedno* razvijanje socialističnih odnosov (ki si jih ne moremo misliti brez kategorij, kot so: družbena lastnina, delitev po delu, solidarnost itd.); c) da je ena od temeljnih organizacijsko upravnih oblik samoupravljanje na vseh področjih, integrirano prek družbenega samoupravnega mehanizma; d) da je naša država mnogonacionalna država z različno gospodarsko, socialno, kulturno razvitostjo; e) da smo majhna, odprta država itd.

Na podlagi teh ugotovitev sledi: 1. Da morajo biti finance samoupravna kategorija vsakega samoupravnega subjekta in pa hkrati integrirane v širše kategorije. Kar konkretno pomeni, da bi morali ob finančnih institucijah, kot so proračun, skladi interesnih skupnosti itd., zgraditi tudi horizontalne in vertikalne povezave. Med skladi in proračuni bi morali vzpostaviti elastične ekonomske vezi (npr. kredit itd.); vsaka družbenopolitična skupnost bi morala skrbeti za finančno bilanco vseh sredstev itd. 2. Da mora t.i. kompenzacijsko načelo v javnih financah delovati horizontalno in vertikalno. 3. Da mora biti točna zakonodajna pristojnost glede javnega finančnega instrumentarija strateško modelno zasnovana in ne preprosto prepuščena *ad hoc* odločitvam posameznih organov oziroma le stvar taktičnega dogovarjanja (čeprav bo tudi to potrebno). 4. Da mora biti pestrost gospodarsko stimulatívno-destimulatívni, socialno orientiranih instrumentov zelo velika, toda ne brez jasnega »cost-benefit« izračuna v okviru generalne »input-output« bilance: od obdavčenja, taksiranja (progresívnega, degresívnega, linearnega) do beneficiranja, subvencioniranja, dotiranja, soudeležbe in pod.

Pri vsakem *instrumentu* morajo biti točno znani: organi, ki instrument predpisujejo, vir javnega finančnega dohodka, plačevalec, prejemnik (koristnik) in oblika transfera.

Glede teh instrumentov bi v sedanji ureditvi najučinkovitejšo politiko lahko vodile republike na temelju splošnega zveznega zakona.

Še posebej je pomembno, da pride do nove *prerazporeditve virov javnega financiranja* glede na: razne kategorije premoženja (nekatero pred nekaj leti sploh niso obstajale), razne vrste dohodkov prebivalstva, glede na vmesni dohodek gospodarskih oziroma delovnih organizacij, dodano vrednost, glede na proizvodnjo, potrošnjo, izvoz in uvoz blaga ter storitev, uvoz kapitala ter transfer dobička, razne druge posle.

Ta *diferenciacija* pa bi morala obstajati v javnem finančnem mehanizmu tudi *glede na namen uporabe instrumentarija*:

1. za relativno izravnavanje pogojev gospodarjenja,
2. za usmerjanje proizvodnje, zalog, potrošnje ter s tem tudi razširjene reprodukcije,
3. za socialno pravičnejšo delitev narodnega dohodka,
4. za teritorialno pravilno razdelitev dohodka,
5. za potrebe financiranja splošnih negospodarskih potreb.

* * *

Bitka za gospodarsko in družbeno reformo je dejansko bitka za uresničevanje generalnega cilja razvoja, projiciranega na dolgi rok, ter boj za vsakodnevno gospodarsko učinkovitost celotne gospodarske ureditve. To nam narekuje, da izdelamo jasnejšo in logično predstavo, kako obe bitki dobiti, brez olepševanja obstoječih institucij, s pravilno sliko, kako kompleksno delujejo vgrajene v gospodarsko ureditev.

To pa je nameravala nekako povedati političnoekonomska analiza tega članka. Razumljivo, da so v drugih verzijah še druge.

Filip Lipovec

Teoretična utemeljenost naše ekonomske politike*

Prispevki posameznih naših znanstvenikov, ki so temelj naših razprav na tej konferenci, analizirajo povečini vplive ukrepov naše ekonomske politike na posamezne narodnogospodarske agregate, na

---

* Ta prispevek je vsebina piševe razprave na sestanku znanstvene sekcije Saveza ekonomista Jugoslavije o problemih ekonomske politike Jugoslavije, ki je bil v Ohridu 17. in 18. oktobra 1970.

podlagi take analize pa potem predlagajo, naj se ta ali oni ukrep ekonomske politike ustrezno spremeni. Vsekakor je takšna analiza koristna, saj vnaša tudi nekak induktivni element v našo ekonomsko misel. Vendar pa so takšne analize vendarle samo fenomenološke in je zaradi tega težko nanje opreti zadovoljive korekture ekonomske politike. Izvira pa ta pojav pravzaprav iz neke prav temeljne značilnosti naše ekonomske politike.

V kapitalističnem gospodarstvu je popolnoma jasno, okrog česa se gibljejo ukrepi ekonomske politike, to je, jasno je, kaj korigirajo. Popravljajo stvarno logiko kapitalističnega trga ali pa omogočajo, da se ta logika laže in jasneje uveljavi. Ta logika pa je znana kot ekonomska teorija (kapitalističnega gospodarjenja).

O naši ekonomski politiki pa ni mogoče reči, okrog česa se gibljejo njeni ukrepi in kaj pravzaprav korigirajo. Pravzaprav vemo, katere posamične pojave naj bi popravili z ekonomsko politiko, ne pa, iz česa izvirajo, kaj povzročajo te pojave in kakšna je njihova temeljna ekonomska logika. Zaradi tega pa lahko predlogi korektur ekonomske politike, temelječi zgolj na fenomenoloških in torej nujno parcialnih in površinskih analizah, povzročijo spet nove negativne pojave, samo da na drugem področju ali pa v drugi smeri.

V rezultatu dobivamo torej samo nihanje ukrepov ekonomske politike v neki amplitudi, tako da vsak nihaj ekonomske politike v eni smeri povzroči v naslednjem obdobju nihaj ekonomske politike v nasprotni smeri, ne da bi vedeli, okoli česa nihajo ukrepi ekonomske politike, ali celo, da to nihanje ekonomske politike postane njena temeljna logika in njen smisel.

II

Vsekakor v našem gospodarstvu določajo način gospodarjenja dejavniki, ki so drugačni kakor dejavniki, ki določajo kapitalistični način gospodarjenja. Vsaj nosilec gospodarjenja se je spremenil: delavsko samoupravljanje na temelju družbene lastnine¹. Mi smo empirično z induktivno metodo ugotovili, da profitna stopnja pri nas ne deluje več in da se gospodarjenje razvija na pobudo dohodkovne mere, to je, dohodka kolektiva na zaposlenega, vsaj konec koncev.² Prav na tej ugotovitvi je bila sprva razvita koncepcija *dohodkovnega načina* gospodarjenja³; s tem razumemo gospodarjenje, v katerem kot pobuda nastopa dohodek kolektiva na zapo-

¹ Pisec se v tem strinja z avtorji rjave knjige »Problemi i pravci razvoja samoupravnog privrednog sistema«, Institut za ekonomiku investicija, Beograd 1970.

² Glej o tem knjigo »Mere uspešnosti in gospodarski razvoj«, Cankarjeva založba, Ljubljana 1970.

³ Pisec tega prispevka je temeljne zahteve dohodkovnega načina gospodarjenja pojasnil v svojem prispevku na konferenci o problemih ekonomske politike, ki jo je sklical Savez ekonomista Jugoslavije v Beogradu 4. oktobra 1954. Ta prispevek je potem razširil v referat »Delitev dohodka v sistemu samoupravljanja proizvajalcev« (ciklostirano, Ljubljana 1955).

slenega delavca, kot cilj gospodarjenja pa dohodek kolektiva. Vendar pa je ta ugotovljena težnja samo bolj ali manj izražena stihijska, torej nezavestna in neformalna tendenca, ki se prebija skozi množice drugih tendenc kot končno vendarle edino odločilna. Ugotovili in dokazali smo tudi, da je ta tendenca vezana prav na spremenjene določujoče dejavnike gospodarjenja, ali bolj splošno povedano, na spremenjene produkcijske odnose.

Na podlagi tako ugotovljene tendence k dohodkovnemu načinu gospodarjenja lahko postavimo nalogo ekonomski politiki na dva temeljna načina. Ali, prvič, zatreti in omejiti to težjo kot neustrezno, pri čemer bi morali dokazati, da je kakšna druga tendenca ustrežnejša (kar ni nihče napravil razen zagovornikov profitne stopnje). Ali pa, drugič, zavestno pomagati tej tendenci, da se izoblikuje v konsistentno delujoči sistem. Ker se, kot je videti, veliko več ekonomistov ukvarja s prvim načinom, je za nas zanimiv edino drugi način.

III

Sistem dohodkovnega načina gospodarjenja je popolnoma definiran z definiranjem dohodka kolektiva. Ta pa je določen na eni strani s tržnimi cenami za prodane produkte oziroma z iztrženim denarnim izkupičkom za prodane produkte, po drugi strani pa z določitvijo obsega akumulacije. Obseg akumulacije pa je možno določiti samo z obrestno mero za vloženi družbeni kapital (ta je določena na trgu). Dohodek kolektiva je s tem popolnoma trdno določen in ga je možno povečati samo z boljšim gospodarjenjem.

Obenem z določitvijo dohodka kolektiva pa sta valorizirana tudi oba osnovna elementa proizvodnje, kapital in delo. Kapital se valorizira z obrestno mero, delo pa z ostankom dohodka, torej z dohodkom kolektiva, v obliki dohodkovne stopnje. Takšna valorizacija obeh elementov omogoča ekonomsko substitucijo enega faktorja za drugega, možna je torej tudi alokacija kapitala in dela na razne uporabe in v različnih razmerjih po ekonomskih kriterijih. Sistem je s tem torej v splošnih potezah zaprt, definiran in sposoben za nemoteno delovanje. Pri tem sploh ni potrebno, da bi se delovna sila za takšno valorizacijo predajala. To se tudi ne zahteva, na kar je opozoril v razpravi že Branko Horvat.

Sistem pa postane odprt, brž ko niso definirane tržne cene (npr. zaradi monopola); odprt je s tem na strani realizacije. Odpre pa se sistem tudi na strani akumulacije, če ta ni definirana. Brž ko pa je sistem dohodkovnega načina gospodarjenja odprt, nujno povzroča hude težave v gospodarjenju oziroma sploh izgublja značilnosti konsistentnega sistema gospodarjenja.

IV

Sistem dohodkovnega načina gospodarjenja pa je v našem sedanjem sistemu ekonomske politike odprt tako na strani akumulacije kot napol tudi na strani realizacije. Na strani akumulacije je sistem

odprt, brž ko je bilo določanje obsega akumulacije prepuščeno individualni presoji vsakega posameznega kolektiva. Zaradi tega vsak akumulira samo v skladu s svojimi potrebami, kot jih je sposoben individualno opaziti, ne pa v družbeno nujnem obsegu, po družbenih kriterijih. Dejansko pa je sistem napol odprt tudi na strani realizacije, ker je vsakemu kolektivu prepuščeno, da individualno določi obseg svoje realizacije, s tem ker lahko spreminja valorizacijo zalog in osnovnih sredstev. Ta vrata so bila odškrnjena takrat, ko smo z obračunavanja dohodka po plačani realizaciji prešli na obračunavanje po fakturirani realizaciji (poimenično je znano, kdo so tisti zaslužni tovariši, ki so odprli oboja vrata sistema).

Odpiranje obeh strani sistema mora neizogibno povzročiti inflacijo in nelikvidnost ter desocializacijo ali pa vsaj zmanjševanje podružbljenosti kapitala. Te posledice pa prav lepo opisuje gradivo, ki ga obravnavamo na tej konferenci. Tako ugotavlja rdeča knjiga, da prihaja zaradi možnosti povečevanja osebnih dohodkov na račun akumulacije tudi do napihovanja splošne potrošnje.⁴ Ali pa na drugem mestu, da postaja zaradi vezanja akumulacije na potrebe vsakega podjetja in zaradi tendence zoževanja akumulacije glavni vir za financiranje investicij bančni kredit. S tem pa nastaja pojav prezadolženosti gospodarstva in prevelike odvisnosti od bank.⁵ Na možnosti vpliva na strani realizacije kaže tudi ugotovitev rjave knjige, ki zahteva zato stalno revalorizacijo osnovnih sredstev.⁶ Navajamo samo nekaj primerov iz bogatega gradiva, ki je bilo predloženo konferenci in ga je tako možno razložiti. Ker je najbolj zaskrbljujoče odpiranje sistema na strani akumulacije, se seveda postavlja vprašanje, kateri so vzroki za odpor proti uveljavljanju obresti na vloženi družbeni kapital kot obliki akumuliranja.

V

Večidel sem zasledil v publicistiki tale dva ugovora proti obrestim:

1. da obresti pomenijo ostanek kapitalizma v socializmu (na to sem opozoril že zdavnaj v prvem konceptu dohodkovnega načina gospodarjenja, ne da bi si mogel predstavljati, da bo ravno ta bežna opazka tako hvaležno sprejeta) in

2. da lahko porajajo kapitalistične tendence, ker se kapital baje zaradi obresti koncentrira v rokah visoko akumulativnih podjetij.

Vendar ugovora sploh nista utemeljena! Nova oblika gospodarjenja se namreč zgodovinsko razvija iz oblik razvitega kapitalizma (ki pa seveda pri nas v sprva nerazvitem gospodarstvu niso bile dovolj razvidne), ne pa iz glav genialnih posameznikov. Novega

⁴ »Aktuelni problemi ekonomske politike i privrednog sistema Jugoslavije«, Ekonomski institut, Zagreb 1970, 69.

⁵ Prav tam, str. 40 in 145.

⁶ »Problemi i pravci razvoja samoupravnog privrednog sistema«, str. 267.

načina gospodarjenja si kratko malo ne moremo izmisliti, lahko ga samo spoznamo. Zato pa vsak nov način gospodarjenja nosi v sebi tudi ostanke preteklosti, ki jih je po svoje prebolel.

Po drugi strani pa moramo ugotoviti, da je tudi kapitalizem samo prehodni način gospodarjenja, katerega zgodovinska naloga je, da tako rečemo, izvajati in izvesti podružbljenje proizvodjalnih sredstev (v kapitalistični obliki seveda), kar je možno na podlagi silnega razvoja produktivne sile dela. To podružbljenje pa se izrazi:

- kot izginjanje drobnih in malih kapitalov,
- kot pojav in širjenje kolektivne kapitalistične lastnine (družabniške, delniške),
- kot ločevanje lastnine od gospodarjenja in pa tudi
- kot reduciranje profitnih stopenj na obrestno stopnjo (v obliki dividend).

V tej obliki, ki je rezultat razvoja kapitalizma, postanejo obresti ne predvsem »cena« kapitala in tudi ne instrument lastniškega prilaščanja, pač pa predvsem minimalni splošni družbeni pogoj za nemoteno in uravnovešeno potekanje družbene reprodukcije. Z obrestmi se razpoložljivi viri akumulacije uravnovešajo s težnjo k novim investicijam. Zato je akumuliranje v obliki obresti po tekoči obrestni meri izraz podružbljenosti kapitala, brez obresti proizvodjalna sredstva niso podružbljena.⁷

Drugi ugovor pa že na prvi pogled ni preveč resen. Saj bi pomenil, da se moramo boriti proti kapitalizmu tako, da sploh odpravimo akumulacijo, s tem da družbeno nujno spreminjamo z ukrepi gospodarskega sistema v osebne dohodke. To pa pomeni, da družbeno akumulacijo spreminjamo v privatno. Pod navidezno revolucionarnim odgovorom se torej skriva težnja k razpodružbljanju, k reprivatizaciji podružbljenih proizvodjalnih sredstev.⁸

⁷ Teoretsko verificirana je ta razlaga v moji knjigi »Mere uspešnosti in gospodarski razvoj«.

⁸ V nadaljevanju razprave v znanstveni sekciji je dr. Miladin Korać umaknil svoje ugovore proti obrestim (razložene v rjavi knjigi, str. 194) in omejil ugovore proti obrestim samo na to, da omogočajo koncentracijo ekonomske moči v rokah bank, drugače pa ne bi imel nič proti njim. Dr. Aleksander Bajt pa je svoje ugovore proti dohodkovnemu načinu gospodarjenja, češ da povzroča inflacijo (na to možnost sem tudi opozoril že v začetnem konceptu tega sistema!), omejil tako, da inflacija izvira iz možnosti različno hitrega razvoja raznih panog gospodarjenja, zaradi česar nastajajo razlike v ravni osebnih dohodkov. Rezultat te razprave je prišel v nekoliko izkrivljeni obliki v poročilo dr. Vladimira Bakariča na zadnji seji CK ZKJ, ko je sprejel zahtevo, da se akumulacija šteje v stroške (kar je možno samo v obliki obresti), obenem pa navedel oba zgornja ugovora kot še nerešena problema dohodkovnega načina gospodarjenja.

Mecenstvo podjetja v vzgojnoizobraževalni dejavnosti

I
V blagovno-planskem sistemu gospodarjenja, kakršen se je izoblikoval po gospodarski reformi in zlasti še ob pripravah na srednjeročne plane in dolgoročne programe razvoja podjetij in družbenih služb, se vse bolj uveljavlja potreba, da temeljito družbeno, strokovno, vsebinsko, finančno in poslovno razčističujemo idejne zasnove in izvedbeno dejavnost za povečanje plasmaja vse večjih količin in produkcije slehernega podjetja.

Brez tržnih raziskav, študija in analize potrošnikov, produktov ali storitev ni uspešne ekonomske propagande, namreč propagande kot neprestanega procesa s kumulativnimi učinki.¹

Načrt ekonomske propagande, kakor ga razume sodobno ekonomsko znanje o marketingu, temelji tako na kvalitativnih kot na kvantitativnih kazalcih tržišča. Šele na temelju temeljitega proučevanja teh kazalcev se lahko podjetje odloči, katera sredstva ekonomske propagande bodo najučinkoviteje pomagala, da doseže svoje cilje.

Ekonomska propaganda ima kot sestavni del marketinga predvsem štiri temeljne naloge:

1. pritegniti mora pozornost potencialnih kupcev,
2. zbuditi njihov interes,
3. zbuditi potrebo po nakupu blaga,
4. sprožiti neposredni nakup.

Če poskušamo na podlagi te razčlenbe nalog ekonomske propagande opredeliti pojem ekonomske propagande, bi lahko rekli, da je *ekonomska propaganda tista družbena dejavnost, ki ob uporabi resničnih argumentov vpliva na ljudi, budi njihove želje in jim daje napotke, kje in kako bodo te želje zadovoljili s svobodno izbiro blaga in uslug pri zaupanju vrednih ponudnikov.*²

¹ Prim. Josip Sudar, Ekonomska propaganda, Informatorov priručnik za kadrove, Zagreb 1963, str. 73.

² Več o tem glej Encyclopedia of Advertising, New York, 1952.

Namen ekonomske propagande ni le, da pridobi kupca za nakup, ampak tudi, da ga *pouči in informira* ter tako razširi njegovo obzorje na področju poznavanja dobrin.

Vsaka reklamna akcija mora biti vnaprej dobro preiščena, planirana, kar omogoča izvajanje ekonomskega principa, to je načela, da se relativni propagandni stroški znižujejo (to so stroški v primerjavi z ustvarjenim prometom po enoti), čeprav se absolutni stroški za propagando nenehno zvišujejo.

Hkrati pa je važna uporaba psihologije v propagandni dejavnosti. Cilj propagandne dejavnosti namreč ni, da pridobi kupca le za enkratni nakup, temveč, da ga *spremeni v stalnega kupca, hkrati pa tudi, da pridobiva vedno nove potencialne in stalne kupce*. Zato mora biti propagandna akcija trajna in stalna.

Vzporedno s tem pa propagandna dejavnost tudi spreminja potrošniške navade, pospešuje evolucijo tradicionalnega načina življenja in zbuja interes za uvajanje produktov, ki omogočajo ekonomijo časa.

V iskanju sodobne vsebine in oblik dolgoročne poslovne uveljavitve so podjetja v svetu že pred leti med drugim prešla na področju ekonomske propagande od kratkoročnih reklamnih nastopov k različnim oblikam dolgoročnega *mecenstva*.

Temeljni poslovni namen mecenstva je, da zagotovi zlasti tole:

- da napelje z realnimi prikazi potrošnike k trajnemu nakupovanju nekega blaga;
- da uporabi pri vplivanju na potrošnike tiste oblike, ki bodo koristile vsestranski strokovni vzgoji potrošnika, torej se bodo vključevale v delovne programe šolstva, kulture in podobno;³
- da preide od stereotipnih k izvirnim oblikam sodelovanja s potrošniki.

II

Ko so proučevali idejno zasnovo za dolgoročno in realno usmerjeno ekonomsko propagando tovarne ZMAJ, so ugotovili, da je za tovarno izrednega pomena strokovno neoporečna in temeljita obveščenost mladine o njenih proizvodih.⁴ Mladi ljudje naj že v

³ Pomemben prispevek v tej smeri je pred nedavnim prikazala Tovarna baterij in baterijskih naprav ZMAJ, Ljubljana, na posebni tiskovni konferenci.

Akcija tovarne ZMAJ je pri nas prvi primer, da se proizvodna organizacija vključi v najširši in najučinkovitejši način mecenstva. Želimo, da bi se uresničevanja podobnih zamisli lotila tudi druga podjetja. To bi tudi potrdilo idejo, da je šolsko delo v sicer posredni, toda tesni povezavi z našim gospodarskim razvojem, torej njegov integralni del, ali drugače povedano: skrb podjetij za boljše šolo je hkrati tudi skrb podjetij za njihov razvoj.

⁴ Po potrošnji baterij je jugoslovanski trg zelo nerazvit. Uporaba naprav in aparatov na baterijski pogon je namreč še izredno majhna. Medtem ko je sedanja poraba baterij na prebivalca pri nas le 3 baterije letno, je bila na primer že v letu 1967 v ZDA 22, na švedskem 16, v Angliji in ZR Nemčiji 14, v ZAR 6 in celo v Turčiji 4 baterije letno.

osnovni šoli temeljito spoznajo baterijo in njeno uporabnost. Tako so prišli na misel, da bi izdelali poučni film o nastanku baterije in njeni uporabnosti, ki bi ga prikazovali v šolah. Nadaljnji študij tega vprašanja je pripeljal do predloga o zvočnem šolskem filmu, ki se neposredno vključuje v učni načrt kot obvezno učilo. Ugotovili so, da tovarna za to ni samo zainteresirana, temveč je celo moralno dolžna, da sodeluje pri izobraževanju šolske mladine v okviru svoje stroke. Zaradi tega je *tovarna ZMAJ ta film šolam podarila v trajno last*. Cilj tovarne je v šestih letih opremiti z učnimi filmi »Od bliska do baterije« vse osnovne in srednje strokovne šole ter gimnazije, ki imajo ustrezne kinoprojektorje in v svojih učnih programih predmet fizike ali osnove elektrotehnike.

Po sedanjih podatkih opremljenost šol s kinoprojektorji še ni zadostna. Popolnih osnovnih šol v SR Sloveniji je okoli 430 (t. j. samostojnih in centralnih). Druge osnovne šole (skupaj jih je 1.029) pa so podružnice šol in imajo večinoma samo 1—4 razrede, zelo malo med njimi je takih, ki imajo vse razrede. Srednjih šol je v naši republiki 206. 16 mm kinoprojektorjev je v osnovnih šolah 250, v srednjih šolah pa 150.

Tovarna ZMAJ s svojim programom opremljanja šol s poučnimi filmi s področja elektrike *začenja uresničevati širšo družbeno akcijo*, ki je po svoji zamisli nekaj posebnega pri nas in to ne samo zaradi tega, ker je docela izvirna in prva, pač pa tudi zato, ker vsebuje nekatere prvine, ki so čisto specifične.

Razen dosedanjih oblik mecenstva pri vzgojnoizobraževalnem delu, ki so se oblikovale pri praktičnem šolskem delu, od patronatov,⁵ ekskurzij, štipendiranja do raznih oblik sodelovanja krajevnih družbenopolitičnih organizacij ter organizacije raznih aktivnosti v republiškem in državnem merilu so dobile izobraževalne institucije še nov, lahko bi rekli kakovosten prispevek, t.j. vključitev proizvodne organizacije v najširši in najučinkovitejši način mecenstva. Napačno in neodgovorno bi bilo, če bi odločitev tovarne ZMAJ ocenjevali le z vidika proizvodnih oziroma komercialnih interesov. Prav gotovo so v temelju te odločitve veliko širši in humanejši razlogi. To trditev potrjuje že to, da je tovarna poiskala strokovne sodelavce pri uresničitvi svoje zamisli med našimi najbolj priznanimi strokovnjaki s tega znanstvenega področja,⁶ to potrjuje tudi sam film, v

⁵ Tovarna ZMAJ je na primer prevzela patronat nad šahovskim klubom Ljubljana, ki se zdaj imenuje po njej, in nad Raketnim klubom Celje. Odločitev ni bila naključna. V prvem primeru gre za zvezo med nadpoprečno kvalitetnimi baterijami in intelektualno igro; v drugem primeru pa je v ospredju raketna tehnika kot najvišji tehnični dosežek nasploh in na drugi strani avtomatska proizvodnja z elektronsko kontrolo kvalitete kot najvišji proizvodni dosežek v baterijski proizvodnji. V obeh primerih pa gre za zvezo z mladino kot najpomembnejšim sedanjim in potencialnim uporabnikom baterij in baterijskih naprav.

⁶ Scenarij in tekst filma je pripravil prof. Miroslav Adlešič; recenzent je bil prof. Stanko Uršič; režiser Lojze Jurc je film posnel; pri prikazu proizvodnje baterij je sodeloval Marjan Mayer.

katerem je docela jasno, da so komercialni interesi tovarne čisto drugotnega pomena, pač pa so veliko večjo skrb posvetili strokovnosti, nazornosti in praktični aplikaciji znanstvenih ugotovitev s tega področja. Lahko bi rekli, da ta akcija na primeren način združuje elemente poslovnosti in potreb intenzivnega vzgojnoizobraževalnega dela.

Potrebe intenzifikacije vzgojnoizobraževalnega dela pri nas postajajo vse večje, čeprav se zavedamo, da se pogoji in možnosti razmeroma le počasiboljšujejo. Zato je vsako takšno in podobno sodelovanje med gospodarstvom in izobraževalnimi institucijami pomemben prispevek k našemu celotnemu prizadevanju zaboljšanje kvalitete našega šolskega dela. In prav s tega vidika moramo ocenjevati zamisel tovarne ZMAJ, saj so v tej akciji zajete vse slovenske osnovne šole, ki imajo 16 mm filmski projektor. Ta zamisel bo prav gotovo tudi spodbuda šolam, da v okviru svojih možnosti in potreb postopoma preidejo k ustvarjanju kinotek. Film »Od bliska do baterije« se lahko učinkovito vključi v vzgojnoizobraževalni proces, poleg tega pa imajo tudi druge akcije v obsegu te zamisli vzgojen pomen⁷.

Pisec članka »Od bliska do baterije« v Prosvetnem delavcu⁸ med drugim navaja: »Korist, ki jo bodo imele šole od tega filma, je vsestranska. Učenci se bodo na neprisiljen način seznanili z najpomembnejšimi mejniki znanosti na področju elektrike, videli bodo, kako se naš delovni človek pri stroju trudi, da bi bilo življenje njemu in vsem nam boljše in lepše, v marsikaterem mladem srcu pa se bo tudi porodila skrita želja zaposliti se v takšnem obratu ter postati

---

Film je izdelan v črno-beli tehniki na 16 mm; dolg je 260 m in traja 24 minut. Film je uradno pregledan in sprejet kot učni pripomoček za pouk fizike v VIII. razredu osnovne šole. Pomembno je tudi sodelovanje tovarne in Zavoda za šolstvo SR Slovenije. Slednji je namreč zagotovil, da bo ta akcija pedagoško učinkovita in trajna.

⁷ S kakšno širino in s kakšno temeljitostjo so pripravili v tovarni ZMAJ celotno mecenstvo, kaže tudi razpis tekmovanja za učence in šole. Za šolsko leto 1970/71 razpisujejo v sodelovanju z Zavodom za šolstvo SRS tekmovanje po tehle propozicijah:

— Učenci naj bi po ogledu filma napisali domačo nalogo s tole vsebino:

a) obnova o vsebini filma ali

b) spis o praktični uporabi baterije — naslov izberejo učenci sami.

— Najboljše obnove oziroma spise pošljejo šole tovarni ZMAJ do 15. aprila 1971.

— Med prispelimi spisi in obnovami bo izbrala komisija strokovnjakov v sodelovanju z Zavodom za šolstvo SRS najboljše.

— Vredne in praktične nagrade prejmejo izbrani učenci in njihovi profesorji ob ogledu tovarne ZMAJ.

— Na predlog Zavoda za šolstvo SRS bo tovarna ZMAJ nagradila 10 šol v Sloveniji z 8 mm kinoprojektorji.

— Tekmujejo učenci in šole, katerim je film izročen v trajno last.

S tekmovanjem želijo med mladino popularizirati znanje fizike in elektrike in s tem doseči, da se šolska mladina aktivneje vključi v uporabo izdelkov in izobraževanje v elektrotehnični stroki.

⁸ Cit. po članku Viator: »Od bliska do baterije«, Prosvetni delavec, št. 10, Ljubljana, 21. maja 1970.

strokovnjak na področju svojega dela. Vrednoten z gledišča pedagoga je *film* vsekakor multidimenzionalen: *poučen in moralnopolitično vzgojen*, vsebuje pa tudi *precej elementov* v smislu *poklicne orientacije*, kar je za mladega človeka, ki se šele pripravlja na vstop v življenje, še zlasti pomembno in dragoceno.

Predvsem pa štejemo tovarni ZMAJ v dobro, da filma, ki ga je financirala, ni izkoristila v reklamne namene za svoje proizvode. S tem je podjetje v celoti doseglo svoj namen, to je, izdelati s svojega področja ustrezen poučni šolski film ter ga ponuditi odraslejši slovenski mladini v naših osemletkah. Takšno ravnanje tovarne ZMAJ kljub vse pogostejšim mecenskim odnosom industrijskih podjetij do šol v naši družbeni stvarnosti najbrž nima podobnega precedensa. Je bržkone prvi primer izvirnega načina, da se tovarna približa šoli, ko podari dobro izdelan šolski poučni film, oprt na njeno proizvodnjo, za izobraževanje mladih generacij v naslednjih letih.«

III

Takšna napredna stremljenja, kakršna je velikodušno pokazala ljubljanska tovarna ZMAJ, so izjemna in vredna posnemanja. So pa tudi *nov strokovni pristop k ekonomski propagandi in sploh k razumevanju marketinga pri nas*. Rezultati sistematičnih strokovnih prizadevanj tovarne so v zadnjih letih že tako vidni, da presegajo običajne predstave o uspešnosti uvajanja sodobnih znanstvenih dosežkov v poslovanje podjetij.⁹

Zavod za šolstvo SR Slovenije in druge prosvetne institucije, seveda pa tudi šole same, podpirajo akcijo tovarne ZMAJ, ker menijo, da je vsak prispevek k izboljšanju pogojev šolskega dela tudi prispevek k našemu celotnemu prizadevanju za izboljšanje kakovosti vzgojnoizobraževalnega dela. Prav tako podpirajo celotno zamisel o tekmovanju v obsegu te akcije. To pa moralno obvezuje tudi druge.

Vsekakor je želeli, da bi ne ostalo to prizadevanje osamljeno. Za podoben korak naj bi se odločila tudi druga podjetja, saj so

---

⁹ Podjetje je do leta 1966 v svojem razvoju praktično stagniralo. Imelo je le tri inženirje kemije, strokovnjakov drugih profilov pa sploh ni bilo. Tehnično-tehnološki razvoj je bil skromen, nekoncepiran in nesistematičen. Proizvodnja je bila manufakturna. Kvaliteta izdelkov je komaj zadoščala že takratnim zahtevam domačega trga, medtem ko za tuji trg ni bila primerna. Proizvodni stroški niso ustrezali kvaliteti izdelkov. Organizacija dela v podjetju ni bila dovolj racionalno izpeljana. Trga niso proučevali niti s kvantitativnega niti s kvalitativnega aspekta.

Gospodarska reforma je prisilila podjetje k hitremu ukrepanju. Podjetje se je med drugim odločno usmerilo v uvajanje znanstvenih izsledkov, metod in spoznanj v proizvodnjo in poslovanje. O ugledu na trgu in v javnosti, ki so ga dosegli z uvedbo avtomatske proizvodnje, elektronske kontrole kakovosti in poslovno-tehničnim sodelovanjem z angleško firmo Vidor, zgovorno govorijo tudi druga »Jugoslovanska nagrada za dizajn« v letu 1969 in priznanje »Jugoslovanski oskar za embalažo« v letu

sicer že obstoječe možnosti za nekaj podobnega še čisto neizkoriščene: pomislimo samo na industrijo optičnih naprav, gumarsko industrijo, avtomobilsko industrijo, industrijo gospodinjskih strojev, tekstilno industrijo, kemično industrijo itd. V razvitih državah je takšna oblika dolgoročne podpore industrije šolam takorekoč običajna praksa. Bilo bi brez dvoma slovenski mladini in tovarnam v obojestransko korist, če bi šli po tej poti tudi pri nas.

1970. Rezultati poslovanja, ki se dajo kvantificirano izraziti, so kot rezultat sistematičnega samoupravnega in poslovnega prizadevanja napredovali takole:

Kazalci rezultatov poslovanja	Indeks
	1969
	1966
— obseg količinske prodaje baterij in elementov	228
— obseg količinske prodaje manganovega dioksida	697
— celotni dohodek	223
— družbeni proizvod	176
— dohodek	174
— tehnična produktivnost	190
— ekonomska produktivnost	205
— poslovni sklad	246
— rezervni sklad	236
— sklad skupne porabe	830
— vsi skladi porabe	264
— nabavna vrednost osnovnih sredstev	290
— skupna vrednost vseh skladov na delavca	284
— tehnična opremljenost delavca z osnovnimi sredstvi	313
— programski stroški kot posebna oblika naložb:	615
strokovno izobraževanje	950
ekonomska propaganda	720
investicijsko vzdrževanje	428
amortizacija osnovnih sredstev	740
— zaposlenost	95
— strokovni kadri	200
— osebni dohodki — nominalni	203
— osebni dohodki — realni	148

Takšen poslovni vzpon je bil tesno povezan z nenehno sistematično kadrovske rasto. Spremembe v kvalifikacijski strukturi so izvirale po eni strani iz povečanih potreb po dodatnih strokovnih kadrih, po drugi strani pa je zmanjšanje obsega ročnega dela zahtevalo tudi znižanje števila zaposlenih v neposredni proizvodnji. Od skupnega števila zaposlenih v letu 1969 je bilo kar 5,2 % kadrov s fakultetno izobrazbo I., II. in III. stopnje, 8,6 % s srednjo, 17,1 % VK in KV delavcev ter 69,1 % delavcev z nižjo šolsko izobrazbo oziroma priučenih delavcev. Letos bo od skupno zaposlenih delavcev že 9,5 % kadrov s tretjo stopnjo, visoko in višjo izobrazbo, 12,4 % s srednjo, 16,1 % VK in KV delavcev ter 61,9 % delavcev z nižjo šolsko izobrazbo oziroma priučenih delavcev. V osnutku srednjeročnega plana pa predvidevajo še nadaljnjeboljšanje že zdaj izjemno visoke kadrovske strukture, ki se bo do leta 1975 še povečala na 15 % kadrov s tretjo stopnjo, visoko in višjo izobrazbo, 25 % s srednjo, 15 % VK in KV delavcev in 45 % z nižjo šolsko izobrazbo in priučenih.

“Polemika o stanju in razmerah v JLA” — še enkrat

Aktivni polkovnik JLA S. Kotnik poskuša v svojem polemičnem prispevku z gornjim naslovom¹ na podoben način kot I. Franko v svojem članku² ovreči vse tiste moje trditve³, ki se jih dotakne. Nekatere druge moje ugotovitve pa kratko malo »spregleda« oziroma jih sploh ne komentira.

Zato bo v tem odgovoru treba najprej komentirati poskuse, da se ovrežejo moje trditve, nato pa osvežiti nekatere ugotovitve, ki se jih Kotnik ni dotaknil. Posebno bo treba obravnavati njegovo obravnavanje in zagovarjanje posebnega položaja hrvatsko-srbskega jezika. V nadaljevanju pa si bo nujno ogledati piščeva stališča o »razdiralnih pogledih in stališčih« ter ponuditi »konstruktivne« predloge, ki jih pisec v mojem prispevku pogaša.

I

Po dolgem uvodu, v katerem opisuje razmere, razvoj in zasluge JLA, ne omenja pa spremljajočih negativnih pojavov, pravi: »Pravila, naredbe in drugi podzakonski predpisi, ki urejajo življenje in delo v armadi, pa so usklajeni z ustavnimi in zakonskimi določili.« To ni čisto res. Samo v ponazoritev: v nekem osebnem dokumentu, ki je bil poslan generalnemu štabu, sem 10. 10. 1967 med drugim napisal: »... mimogrede postavljam vprašanje ustavnosti internega armadnega predpisa, na osnovi katerega morajo zdravniki iz armade — ne oziraje se na nacionalnost in kraj specializacije — delati specialistični izpit izključno pred ustrezno komisijo sveta za zdravstvo SR Srbije.« Na to niso odgovorili, niti niso spremenili predpisa.

Formulacija, da je »vodstveni in poveljujoči kader neizobražen, nesposoben in zbirokratiziran«, je Kotnikova, ne pa moja. Glede na moje navedbe o izobrazbeni strukturi armadnega kadra je S. Kotnik odvrnil: kako je sploh možno, da je ta kader »v času narodnoosvobodilne vojne vodil brigade, divizije in korpuse ter izvojeval zmago nad sovražnikom?« Saj tega nihče ne zanika! Kam bi prišli oziroma

¹ »Teorija in praksa«, št. 12/1970.

² »Komuniste«, 27. XI. 1970 in 4. XII. 1970.

³ »Teorija in praksa«, št. 10/1970.

kje bi ostali, če bi se glede rasti vojnih kadrov opirali le na uspeh in zmage v minuli vojni? Potem nadaljnje izobraževanje sploh ne bi bilo potrebno. Pa saj armada tudi ni iz tega izhajala, sicer po vojni sploh ne bi razvijala vojaškega šolstva. Pa še nekaj: uspehi v minuli vojni sami po sebi ne zagotavljajo uspehov v prihodnji, kajti za časa NOB smo se borili večidel z zelo preprostimi sredstvi, današnja sredstva vojskovanja pa so v veliki meri zasnovana na elektroniki, da ne nava- jamo še drugih velikanskih razlik med minulim in morebitnim pri- hodnjim vojskovanjem. Drugi očitki glede mojih navedb o izobrazbi vojaških kadrov so podobni stališčem I. Franka⁴; moj odgovor⁵ njemu je namenjen tudi S. Kotniku.

Navedba: »Bilo bi res dobro, da ima vojaški kader, posebno vodstveni, poleg vojaških šol še kakšno drugo višjo splošno izobrazbo,« ne zadene v bistvo vprašanja, kajti moral bi vedeti, da pri nas ne poznamo višjih šol za splošno izobrazbo. In dalje pravi: »Danes niso več redki primeri, da so starešine, posebno tisti na najbolj odgovor- nih vojaških položajih, diplomanti raznih civilnih, višjih in visokih šol ter fakultet.« Rekel bi, da so zelo redki, v šestindvajsetih letih službe v JLA sem komaj kakšnega takega srečal, seveda če pustimo ob strani položaje, ki brezpogojno zahtevajo ustrezno fakulteto. Marsikaj poskuša opravičiti s težavami povojnega obdobja, zato mor- amo to obdobje, ki je bilo res težko, natančneje opredeliti in ome- jiti. Do normalizacije odnosov s Sovjetsko zvezo 1955. leta so bili delovni pogoji v vojski res težavni, predvsem v operativnih enotah, precej manj pa v zalednih enotah in ustanovah, toda splošno izo- brazbo in študij na gimnazijah in civilnih visokih šolah so zavirali povsod in tudi še nekaj časa po letu 1955. Tudi pozneje, vse do danes, pa k takšnemu izobraževanju niso dovolj spodbujali. Treba je poudariti, da so bile razmere po letu 1955 večinoma normalne, razen občasnih zaostritev, v zgodovini pa teh tudi sicer nikoli ni manjkalo. Ne spotikam se ob sistem nagrajevanja v JLA, temveč navajam, da je sistem nagrajevanja v JLA do te mere absurden, »da ima zdravnik specialist nižjo plačo kot pa medicinski tehnik s srednjo izobrazbo, če ima ta višji čin«. Izpopolnjen sistem nagraje- vanja, ki ga napoveduje S. Kotnik — kolikor je meni znano, ne obeta pomembnejših izboljšav. Vesel pa bom vsake izboljšave.

Tovariš Kotnik se obširno razpiše o prostih sobotah in ob tem zaide v protislovja, češ da dvodnevna odsotnost starešin iz enote zmanjšuje borbena pripravljenost in znižuje število učnih dni, na koncu pa le pove, da so proste sobote uvedli. Le zakaj, če je bilo toliko pomislekov, ki so morda tehtni.

Trditev, da sem v skrbeh samo za fakultetno izobražene vojake, je za tistega, ki je moj članek dovolj pazljivo prebral, pač iz trte zvita. Poudarek je na tem, da ni zadostnega spodbujanja k učinko-

⁴ Glej opombo 2.

⁵ »Komunist«, 8. I. 1971.

vitejšemu obvladovanju vojaških večšin. Sicer pa naj bralci sami presodijo: »Moralo je miniti petindvajset let po vojni, da so vojaka začeli spodbujati k obvladovanju vojaških večšin. Odličnega bodo nekaj tednov prej odpustili. Pa še ta sistem spodbujanja je nepopolen in tog. Koliko krajši, produktivnejši in cenejši bi lahko bil vojaški rok, če bi celoten pouk od predvojaške vzgoje naprej smiselno organizirali in spodbudili z občutnim skrajšanjem vojaškega roka. To so velike notranje rezerve, ki jih armada doslej ni znala izrabiti. Fakultetno izobraženi vojaki pogosto služijo rok v neustreznih rodovih in službah in se večji del vojaškega roka resnično dolgočasijo. Ker jih armada ne zna vedno koristno uporabiti, bi jim vsaj morala omogočiti, da se čimprej izkažejo z zahtevanim znanjem, in jih potem odpustiti.«⁶

Ko pisec razčlenjuje probleme okrog upokojevanja starešin, poskuša spet vse opravičiti z vojaško-političnim položajem v povojnem obdobju in spet ne pove, da je od normalizacije s Sovjetsko zvezo minilo že petnajst let. Res je, da se je o teh problemih razpravljalo v JLA, toda te razprave so bile Sizifove, ker se niso oprijeli preproste in edino možne rešitve, da bi po letu 1955 prekvalificirali vojaške starešine (ki so takrat bili stari v poprečju okrog 30 let). To je neodpustljiva napaka, o posledicah pa sem nekaj več napisal drugje.⁷ »Namesto preužitka v obliki pokojnine je družba tem ljudem morala zagotoviti predvsem ustrezno delo.«⁸ Kajti le delo, dokler je človek seveda sposoben delati, daje človeku ustrezen družbeni položaj. Ker armadno vodstvo doslej ni poskušalo realizirati te ideje, bodo zdaj to — za marsikoga malo pozno — poskušali storiti drugi.⁹ Kako doživljajo revolucionarni kadri skrb armade zase, pa piše upokojeni oficir¹⁰: »... so nas na vse mogoče načine pripravljali in pritiskali na nas, preden smo 1946. leta podpisali izjave, da ostanemo v armadi, nič manj in nič več kot do konca svoje delovne zmožnosti...« In dalje: »... Mlad vojaški uslužbenec nižjega ranga je bil edini prisoten, ko sem po 25 letih zapuščal našo armado.« »... Z grenkim občutkom sem zapustil komando in vojašnico. Zdelo se mi je prav tako, kot da sem prestal 25 let prisilnega dela in da si želijo, da se me čimprej znebijo. No, moj primer ni osamljen. Še marsikdo se je na prav takšen način poslovil od okolice, v kateri je pustil svojo mladost.« »... je bilo prekleto dobro poznano, kakšne kazni so doletele tiste oficirje, ki so hoteli poleg svojih službenih obveznosti in seveda na svoje stroške obiskovati še kakšno šolo zunaj armade.« »... Če pomisli človek malo globlje, potem mu res ni težko priti do sramotnega razodetja, v kaj silimo te ljudi, ki so danes v opisanem

⁶ Glej opombo 3.

⁷ Glej opombo 5.

⁸ Glej opombo 2.

⁹ »Delo« z dne 5. XII. 1970 prinaša novico »Kako izboljšati položaj naših vojaških upokojenec«, iz katere je razvidno, da se bo sekcija za razvijanje solidarnosti pri RK SZDL poskušala potrditi, da bi se upokojeni oficirji prekvalificirali.

¹⁰ Karel Leskovec: »Več kot nerazumljivo«, TV 15, 25. XI. 1970.

položaju brez najmanjše svoje krivde, v tako stanje pa so bili prisiljeni samo zaradi tega, ker so disciplinirano ubogali ukaz svojih nadrejenih. Ali je morda malo primerov, ko naši upokojeni oficirji odhajajo na delo v Zahodno Nemčijo, kjer se morajo lotiti vsakega dela? Ali ni huda in strahotna odločitev, da se morajo zateči po kruh k tistemu, ki so ga s svojo lastno krvjo prepodili s svoje zemlje?«
»... Nič ni čudno, če se zaradi takega položaja nekateri zatekajo v gostilno in v pijači utapljujejo razočaranost.«

Torej le ne bo držalo, kot pravi S. Kotnik, da štejem upokojevanje starešin za negativen pojav, temveč samo trdim, da, ker »oficirjem niso omogočili pridobitve ustrezne izobrazbe, so jih praktično onemogočili, da bi po upokojitvi dobili primerno delo. S samo upokojitvijo pa so jih pravzaprav izključili iz ustvarjalnega družbenega življenja«. ¹¹

II

Prehajam k najhujšim obtožbam pisca; te je nujno obširneje komentirati. Pravi, da s svojimi stališči glede zapostavljanja slovenskega jezika razkrivam svoje *razdiralne* poglede, nad katerimi lahko triumfirajo le naši državi in vojski sovražni elementi.

1. Uvodoma moramo upoštevati dognanja in analize upokojenega generalpodpolkovnika Jake Avšiča¹² in poudariti, da smo Slovenci v NOV uporabljali samo slovenski jezik, v enote je bilo vpeljana slovensko poveljevanje.

2. Po končani vojni je načelnik štaba vrhovnega poveljstva Arsa Jovanović izvajal reorganizacijo naše armade tako, da je bistvene spremembe v škodo spoštovanja federativnega načela AVNOJ in priznanja jezikov narodov izvedel čisto administrativno.

3. Procesi deetatzacije in decentralizacije in sploh samoupravljanja se, ravno v nasprotju s trditvijo S. Kotnika, niso izvajali v armadi, pač pa so zaostali tudi po krivdi armadnega vodstva zaradi administrativnega »reševanja« problemov.

4. Očitek, da je določeno zaostajanje armade pripisati pasivnosti družbenopolitičnih skupnosti, je lahko tudi poskus zvaliti odgovornost na drugega. Katera družbenopolitična skupnost je v povojnem času (do brionskega plenuma CK ZKJ) smela razpravljati in je razpravljala o stanju v armadi?

¹¹ Glej opombo 5.

¹² Jaka Avšič je priobčil dve, za Slovence izjemno pomembni študiji: »Nekaj pripomb k mnenju o rabi jezikov v JLA« (»Sodobnost«, št. 4/1970) in »O poveljevalnem jeziku NOB Slovenije« (»Jezik in slovstvo«, št. 4/1969). Do spoznanj, razodetih v teh študijah, se je dokopal na podlagi zgodovinskih raziskav, pa tudi na temelju bogatih osebnih izkušenj: delal je kot preporodovec, povezan z delovanjem »Mlade Bosne«, bil je obvezni vojak v avstro-ogrski armadi, prostovoljec v I. in II. srbski dobrovoljski diviziji, borec na solunski fronti, prvoborec NOV, član prezidija AVNOJ, med vojno nekaj časa namestnik komandanta GS NOV in PO Slovenije, komandant zaledja JLA, šef jugoslovanske delegacije pri zavezniških armadah v Berlinu.

5. Ne smemo pozabiti, da se je KPJ pred vojno borila za enakopravnost jezikov v vojski. V posebni brošuri je KPJ v letu 1934 ob obravnavanju položaja kmetov postavila kot neposredne naloge tudi tele: »V borbi za pravice narodov na samoodločbo se morajo delovni kmetje že danes boriti za sledeče neposredne zadeve: . . . Proti nasilnemu posrbljenju, . . . za narodni jezik v vojski . . . Proti odsluženju vojnega roka Hrvatov, Slovencev, Makedoncev . . . izven njihovega domačega kraja.«¹³ Zato S. Kotnik s svojimi zavračajočimi stališči proti popolnemu priznanju jezikov narodov in narodnosti v JLA poskuša to priznanje zavirati, ker se izgovarja na »eksperimentiranje« in »prenagljenost«. Slovenski poveljevalni jezik ne bi bil nobena novost, ker smo Slovenci imeli svoj jezik že v NOV, in zato beseda »eksperimentiranje« v tem kontekstu pomeni le zametavanje slovenskega jezika ter nepripravljenost za resničen napredek v tem pogledu.

6. Hrvatska je imela že v avstro-ogrski monarhiji svoj jezik. Še danes hrani Vseučilišna in nacionalna biblioteka v Zagrebu pravnike tistega časa, v katerih so vsa povelja za pehoto, artilerijo, konjenico in dr. v hrvatskem jeziku in se močno razlikujejo od srbskega poveljevanja. Tako je tudi ves tekst samo v hrvatskem jeziku.

Zelo banalno in vulgarno bi bilo misliti, da raba domačih narodnih jezikov nasprotuje trdnosti in enotnosti države. Potem bi tudi raba srbskega poveljevalnega jezika morala biti škodljiva za borce srbske narodnosti ali pa je raba hrvatskega poveljevalnega jezika v hrvatskih enotah ravno tako koristna kot za Srbe v srbskih vojaških enotah srbski jezik. Skupni interes naše skupnosti je, da se vsak narod počuti domače v skupni državi. Kako daleč je že tisti čas, ko se je dalo delati iz raznih jezikov, dialektov in narodov nove formacije z novo administracijo!

V tej luči tudi jasno, kakšen anahronizem je v JLA zavirati enakopravnost jezikov narodov in narodnosti z dominacijo in strukturalnim špekulacijami, podprtimi z raznimi izgovori, zavlačevanjem in s sklicevanjem na pravne formulacije dosepati čim daljšo dominacijo s pomočjo srbskega poveljevanja. Tudi armada se mora živeti v federativni sistem naše skupnosti ter vsem narodom in narodnostim priznati popolno enakopravnost njihovih jezikov. Tega problema bi ne smeli več odlagati.

7. Da so nekatere druge armade, čeprav niso socialistične, bolje kot mi rešile enakopravnost jezikov narodov, je v citiranih študijah napisal že J. Avšič. » . . . v belgijski vojski imajo dvojezično poveljevanje, in to že na podlagi zakona iz leta 1938. Za vsako enoto velja poveljevanje v domačem jeziku; v Flandriji flamsko, v Valoniji fran-

---

¹³ Citirano po študiji J. Avšiča »Nekaj pripomb k mnenjem o rabi jezikov v JLA«.

cosko. Vsak vojak ima tudi pravico izbirati, v kateri jezikovni vojaški enoti bo služil svoj rok, kajti ko je neka enota flamska ali valonska, se jezikovno ne spreminja več. Seveda pa višji oficirji morajo obvladati oba državna jezika. Teoretično ima pravico do svojega nemškega poveljevanja zdaj tudi nemška manjšina, vendar jih ni niti za en bataljon. Od bataljona dalje na sploh je poveljevanje v načelu dvojezično, ker so tu enote že mešane, a v praksi se tu tudi neha neposredno ustno poveljevanje, pismeno so pa vsi akti itak v obeh jezikih.«¹⁴

8. Tudi naši ugledni politiki niso ravnodušni do teh problemov. Predsednik izvršnega sveta sabora SR Hrvatske D. Haramija je nedavno izjavil: »Če gre za mednacionalne odnose v federaciji, potem se mi zdi, da so bili ti najčistejši in najjasnejši med revolucijo npr. v pogledu enakopravnega jezika, organizacije armade, nacionalnih zastav itd.« ... »nekatero zadeve iz revolucije smo precej zanemarili.«¹⁵

Predsednik ZK Srbije Marko Nikezić pa pravi: »Če nekdo ne bi mogel uporabljati svojega jezika v vseh dejavnostih, če ne bi imel možnosti, da njegov jezik in njegovo kulturno okolje po svoje izražata vse tisto, kar imajo drugi — potem svoje republike ne bi mogel občutiti kot ožje domovine in Jugoslavije ne bi mogel imeti za svojo deželo. Skupnost, ki bi na kakršnikoli podlagi svojim državljanom vsiljevala omejitve, ne bi mogla demokratično sodelovati z drugimi skupnostmi.«¹⁶ (Podčrtal J. R.)

9. Zaradi neenakopravnosti jezikov ima armada posebne težave z Albanci, ki imajo do svojih tovarišev in starešin drugih nacionalnosti pogosto zelo zadržan odnos. Saj tudi ni čudno, če se spomnimo zgodovinskih okoliščin, v katerih so Albanci živeli med obema vojnama in celo po vojni do brionskega plenuma. Počasneje se nauče srbsčine kot Makedonci in Slovenci. Celo vojaška medicina ima do njih malo drugačno stališče, kajti slišijo se tudi posebne privatne »diagnoze« vojaških nevropsihiatrov: »šiptarizem«. Pred časom smo predlagali, da bi vsaj psihološko-psihiatrični team za obdelavo Albancev moral poznati albanski jezik in kulturo; seveda tega predloga niso realizirali. Tudi sodno-psihiatrične ekspertize za Albance v vojski ne delajo v albanščini, kar spet ni v skladu s pozitivnimi predpisi.

10. Res je, da so v armadi začeli sprejemati neke, sicer zelo omejene ukrepe v pogledu enakopravnosti jezikov in da že nekaj let služi okoli 20 % vojakov vojaški rok v matični republiki. Toda zakaj ne prej, temveč šele zdaj? Zakaj samo 20 %? S temi ukrepi so avtomatično »priznali«, da prejšnje stanje ni bilo pravično. Vse

¹⁴ Bogdan Pogačnik: »Dvojezično poveljevanje v Belgiji«, TV 15, 11. XI. 1970.

¹⁵ D. Haramija, intervju za VUS, 2. XII. 1970.

¹⁶ »Srbija v socialistični skupnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti« (»Teorija in praksa«, št. 12/70).

to kaže, da se v vojski le zavedajo zaostrenosti položaja, toda vedeti bi morali, da se sistemska vprašanja ne rešujejo z malenkostnimi administrativnimi ukrepi.

Ne smemo pozabiti, da je v okviru koncepta vseljudske obrambne vojne izredno važen revolucionaren patriotizem širokih ljudskih množic, ki pa je nedvomno odvisen tudi od popolne enakopravnosti jezikov. »Slovenca v spletu najbolj resnih eksistenčnih vprašanj, ki so povezana s strategijo splošnega ljudskega odpora in podružbljanja njegove narodne obrambe, močno zanima položaj njegovega materinega jezika v oboroženih silah. Splošni vojaški vidik tega še vedno odprtega vprašanja je prepričljivo obdelal Jaka Avšič.«¹⁷

11. Na splošno S. Kotnik vse odklanja in opravičuje obstoječe stanje. Zanj je malenkost dejstvo, da se v celi armadi »izjemno« za vojaški pouk, poveljevanje in administracijo uporablja hrvatsko-srbski jezik, dasiravno vse to zajema skoraj celoto vojaškega življenja. Imam vtis, da poskuša avtor vsebinsko enakopravnost skriti za formalistično formulo, češ da so vojaki vseh narodnosti enako obravnavani in da so tisti starešine, ki se proti temu pregrešijo, kaznovani. Ko bo dosežena resnična enakopravnost vseh jezikov, bo tudi več slovenskih (in hrvatskih) kandidatov za vojaške šole in sedanji propagandni letaki ne bodo potrebni. Prišlo bo spet do prave spodbude za delo, življenje in disciplino v enorodnih enotah.

12. Stališča S. Kotnika, da »so kategorične zahteve po republiški ali nacionalni vojski, po čisto slovenskih enotah in slovenskem pouku in poveljevanju v JLA za zdaj neizvedljive, očitek, da se zaradi tega zapostavljajo narodnostne pravice, pa nesprejemljiv,« izzveni centralistično. Poglejmo! Nihče ni zahteval republiške ali nacionalne vojske, temveč samo združitev borcev istih narodnosti v osnovne enote (čete, bataljone itd.), ki so po potrebi lahko razporejene tudi eksteritorialno. Spominjam se še podobnih razprav v armadi v zadnjih letih. Kadarkoli se je načel problem jezikov, so z druge strani prešli v napad, češ da obstajajo zahteve po nacionalni vojski. Zanimiva strategija obrambe starega stanja! V imenu koga sme tovariš Kotnik napisati, da so zahteve po slovenskem poveljevanju v JLA neizvedljive? Kaj to pomeni? Nič drugega kot odklanjanje enakopravnosti in vztrajanje pri enostranskem favoriziranju hrvatsko-srbskega jezika. In potem še pravi, da je nesprejemljiv očitek, da se zapostavljajo narodnostne pravice.

V armadi so očitno prezrli predvojna prizadevanja KPJ za enakopravnost jezikov v vojski. Šli so mimo znane obljube tovariša Tita, ki jo je dal slovenski delegaciji na II. zasedanju AVNOJ. Odpravili so enakopravnost našega jezika, ki smo jo Slovenci uveljavili za časa NOB. Slovenci smemo zahtevati tiste pravice glede enakopravnosti našega jezika, za katere je bilo za časa NOB prelite

¹⁷ Albin Šivic: »Narodna in vseljudska obramba« (»Prostor in čas«, št. 9—10/70).

toliko krvi. Če tovariš Kotnik takšna prizadevanja označuje za razdiralna, potem se moramo vprašati, kako gleda na podobna prizadevanja KPJ pred vojno ter na omenjeno obljubo tovariša Tita.

III

Zdaj bi osvežili ugotovitve, ki jih tovariš Kotnik ni komentiral.

1. »V povojnem času je vodstvo armade zahtevalo od svojih aktivnih pripadnikov le nekdanjo malo maturo.« . . . »Prizadevanj posameznikov po dopolnilni splošni izobrazbi ne samo da niso spodbujali, temveč so jih celo onemogočali. Izredni študij na višjih in visokih šolah pa je bil praktično prepovedan.«¹⁸ Nespodbujanje in zaviranje splošne izobrazbe v armadi je tako svojevrsten in v vsej razsežnosti menda celo edinstven pojav v povojnem razdobju naše družbe. Pri tem ne smemo pozabiti, da se je to dogajalo pred kratkim, v stoletju znanosti in tehnike. Brez solidne splošne izobrazbe pa si je težko zamisliti širokega človeka, kajti splošna izobrazba človeku približa svet humanizma, kulture itd., ga pripravi, da postane porabnik kulturnih dobrin. Omogoča mu, da svoje ozko strokovno znanje povezuje in bogati s širokimi tokovi človeškega duha. Če pa se v neki instituciji k takšni izobrazbi ne spodbuja, potem je nujno poiskati vzroke za takšne absurdne pojave in ugotoviti posledice. Včasih pride družba res v takšno zagato, da mora ljudi za kaka delovna mesta na hitro izobraziti, po skrajšanem postopku. Za krajši čas utegne to celo biti uspešno, vsaj na videz, če pa to traja dlje časa, se pokažejo škodljive posledice. Vendar je družba tudi v zagatnih situacijah zelo previdna. Po hitrem postopku poskuša formirati samo nekatere kadre. Samo mimogrede: znano je, da je priznani beograjski matematik prof. Kašanin energično nastopil in preprečil željo nekaterih, da bi po vojni znižali kriterije na tehničnih fakultetah v Beogradu. Intervenirati je moral celo pokojni Boris Kidrič. Je že vedel, zakaj. Kaj bi se dogajalo z nami, če bi npr. poskušali formirati zdravnike po nekakem skrajšanem in preskakujočem postopku? Ali bi se takšnim zdravnikom lahko zaupali?

2. Tovariš Kotnik ne komentira tudi tehle ugotovitev: »Marsikatera dejavnost ali panoga v vojski je zaostala. To posebno lahko trdimo za psihiatrično-psihološko službo, ki je neprimerno slabše razvita, kot je bila v modernih armadah v II. svetovni vojni.«¹⁹ V okviru svojih prizadevanj za modernizacijo psihiatrične službe v JLA sem 22. V. 1969, prek vojaških instanc, poslal zveznemu izvršnemu svetu elaborat o zaostalosti vojne psihiatrije s predlogi za njeno modernizacijo. Tam sem med drugim zapisal: » . . . da je obstoječa organizacija dela v armadi na mnogih področjih tako zaostala, da brez korenitih sprememb ni možen napredek in uvajanje moderne

¹⁸ Glej opombo 3.

¹⁹ Ibidem.

organizacije dela.« In dalje: »Brez ustrezne intervencije vlade in skupščine ter morda odgovarjajočih političnih forumov se obstoječi problemi ne bodo dovolj hitro reševali.« Nihče mi ni na ta elaborat odgovoril, tudi mi nihče od mojih nadrejenih ni uradno omenil, da nimam prav. Kolikor vem, tudi doslej niso še ničesar pomembnega ukrenili, da bi uredili vojno psihiatrijo.

3. Zanimivo je, da tovariš Kotnik ne komentira moje navedbe, »da se je vodstvu armade po vojni zelo mudilo, da večino slovenskih partizanskih oficirjev razseli po Jugoslaviji«.

IV

Nekatere izmed vzrokov za neustrezajoče stanje v JLA sem večinoma že opisal,²⁰ zdaj bi jih poskušal ponovno samo naštet:

1. zaviranje splošne izobrazbe in sploh šolanja starešin na civilnih šolah;

2. nespodbujanje izobrazbe nasploh;

3. pomanjkljivost vojaškega šolskega sistema, s pomanjkljivo organizacijo znanstvenoraziskovalnega dela v armadi;²¹

4. pomanjkanje načrta za prekvalifikacijo in prehod oficirjev v civilno življenje; spreminjanje in nedodelanost koncepta upokojevanja starešin sta le-te spravljala v negotovost in seveda zmanjševala njihovo ustvarjalnost;

5. neenakopravnost jezikov narodov in narodnosti;

6. pomanjkanje uvajanja nekaterih oblik samoupravnega sistema v JLA;²²

7. pogosto premeščanje je imelo to posledico, da so oficirji po več let (tudi do 10 let) živeli ločeno od svojih družin, ni pozitivno vplivalo na ustvarjalnost, če drugih posledic ločenega življenja (odtujenosti od žene in otrok, rahljanja zakonskih vezi itd.) ne razčlenjujemo;

8. nestimulativno nagrajevanje.

To še niso vsi vzroki. Zanimivo in koristno bi bilo razpravljati še o drugih, npr. o vlogi ideološko-političnega izobraževanja v JLA, o skoraj popolnem pomanjkanju skrbi za čistost in pravilnost hrvatsko-srbskega jezika v JLA itd.

²⁰ Ibidem in opomba 5.

²¹ Sveto Kovačičev, delegat iz JLA na IX. kongresu ZKJ, je med drugim izjavil: »... moram povedati, da komunisti, ki delajo v vojaških šolah, niso zadovoljni s tempom in dosedanjimi rezultati reševanja šolskega sistema in znanstvenoraziskovalnega dela v armadi. Dokler se ti problemi ne bodo bolj radikalno reševali, ne more biti govora o uspešnem preseganju rutinerstva, stimuliranju ustvarjalnosti in prodoru novih kvalitiet v delu.« (Stenografski zapiski IX. kongresa ZKJ, knjiga 3, str. 56.)

²² Več o tem sem napisal v »Komunistu«, 8. I. 1971.

V

Našteli bi še nekaj predlogov:

1. takoj deklarirati popolno enakopravnost jezikov in jo začeti realizirati v smislu predlogov J. Avšiča;
2. izpopolniti vojaški šolski sistem s preходом na ustrezne fakultete; seveda učnega kadra ne bi smeli več imenovati tako kot doslej, temveč tako, kot je to v navadi na visokih šolah in fakultetah;
3. napraviti načrt za prekvalifikacijo oficirjev, ki so pred upokojitvijo (ali pa so že upokojeni) in ki niso starejši od 50 let;
4. učinkoviteje spodbujati vojake k obvladovanju vojaških veščin;
5. pospešeno organizirati znanstvenoraziskovalno dejavnost v armadi.
6. storiti vse, da bi po poprejšnjih analizah uvedli tudi v odnose v armadi nekatere oblike samoupravnega sistema, prilagojene posebnostim armadne institucije.

VI

Znano je, da se je do pred kratkim o razmerah in delu v armadi pisalo povečini samo lepo, zato se zdaj vsako kritično mnenje prehitro označi za razdiralno. Vemo, da z enostranskim opisovanjem nekega stanja le vzdržujemo samozadovoljstvo in pomagamo, da se obstoječi odnosi ohranijo. Napredek pa je možen le, če pokažemo tudi na slabe strani razmer, pri tem pa se moramo zavedati, da nikjer ni vse idealno.

Če se pri kraju še enkrat ozremo na polemiko S. Kotnika, lahko po mojem mnenju ugotovimo, da avtor ne loči važnega in nujnega od manj važnega, postranskega, posebno še, ker odklanja popolno enakopravnost jezikov. Predvsem pa skorajda za vsako ceno brani prav vse v sistemu v armadi. Če pa že prizna določene neurejenosti, jih povezuje zgolj z odgovornostjo zunanjih (izvenarmadnih) dejavnikov. Poleg tega pa presoja vse v razvoju odnosov v armadi kot izključno objektivno nujnost, ki jo urejevalci razmer v armadi spoznajo vedno pravočasno — nikoli prepozno. Vprašanje je, ali tako lotevanje spreminjanja razmer, ki jih vedno izvaja človek, kaj pomaga.

Kulturno ustvarjanje in tradicionalizem

(Teze)

I

Eno zadnjih gesel v sicer pomirjeni pokrajini slovenske kulture kliče nekako o tem, da moramo končno urediti kulturno življenje, in sicer kot vzvod v širšem kulturnopolitičnem sistemu; tj. nekako zagotoviti, da bodo kulturni ustvarjalci v svoje in splošno zadovoljstvo producirali v enakih razmerah kot drugi proizvajalci v slovenski družbi. Tako naj najbrž razumemo vrsto programatičnih spisov o nalogah slovenske kulture v zadnjem času (Štih-Filipič, Slovenski nacionalni kulturni program, TiP 6-7/1970; Boris Majer, Kultura med državo in trgom, TiP 8-9/1970 . . .) in končno tudi zakon o kulturnih skupnostih (in teze, ki ga spremljajo), ki bo zdaj zdaj nadel svojo mrežo kulturnemu življenju v naši republiki. O t.i. funkcionalni vključitvi kulture v družbo je bilo spodbujenih toliko razmišljanj in tudi konkretnih raziskav, da moramo verjeti, da so družbenopolitične skupnosti resnično voljne odmeriti kulturi, kar ji je odmeriti mogoče. Menim, da v tem trenutku urejevalce slovenskega kulturnega sektorja (kot sektorja) niti ne motijo več dejstva (ki še motijo tradicionalno ogorčene mejaše okusa in one, ki jim je razvoj umetnosti od antike sem eno samo rjavenje in propadanje), da pesniki pišejo pesmi brez pomena, ali da igralci rušijo pojem in ugled nacionalnega gledališča — nasprotno, zdi se, kot da so se »urejevalci kulture« odločili prepustiti težave in probleme dejavnikom *znotraj kulture*. S tem, da bodo uredili in splanirali kulturno življenje, se bodo »urejevalci« znebili kakršnegakoli očitka na svoj rovaš in zazijala bo kriza kot taka — nezadostnost same kulture. Kakor je takšen napor, če ga pravilno razumemo, lahko izredno dobrodošel, se seveda sprašujemo, če je umik »urejevalcev« (predvsem ZK) sploh do kraja premišljen in najbolj koristen. Kajti zdi se, o tem smo pisali že na drugem mestu, da se je skoz »ignoriranje« krize in nezadostnosti slovenske kulture s strani »urejevalcev« (zakon o kulturnih skupnostih ne omenja nikakršne nezadostnosti, prav tako ne doku-

menti, ki ga spremljajo) ta kriza prikrila in zaskočila. O tem posebnem pojavu, ki je nedvomno manever, ki so ga izvršile sile »znotraj« kulture (da bi še naprej obdržale obraz nedolžnosti in čistosti), je vredno, da razmislimo nekoliko širše in da upoštevamo njegovo »predzgodovino«.

Če definiramo problem kulture, ne da bi upoštevali »urejajočo« plat, moramo reči, da se dobršen del njenih ustvarjalcev še kar naprej zadržuje v območju nizkega — inovatorskega — pritiska, v območju zaprtosti, zastarele tehnologije in ideologije o posebnem, nadčutnem naročilu za umetnika, o njegovem izjemnem — od boga (talenta, navdiha, genija . . .) spremljanem poslanstvu. Poglavitno opravilo kulturnih »izbrancev« se zdi neskončno razpravljanje o vprašanih kot: »kaj je bistvo umetnosti«, o večnih pravilih, kot so skladnost umetniškega dela z »idejo« in »naravo« pa pravilo o »živosti in svobodi« pa teza o potrebnosti nacionalno-zgodovinske interpretacije sodobne literature, in drugem. Najbrž je odveč vsaka podrobnejša analiza teh postulatov, ker so slovenski kulturni javnosti dobro znani v vseh svojih posledicah: gre za *nacionalno-prezervativni, astrukturalni, asociološki . . . atehnični, iracionalni . . .* družbeni nadzor. Ta nadzor zdaj jemljem v središče svojega premišljevanja. Kot problematičnega so ga definirali ravno v okviru te revije, v razgovoru za okroglo mizo o kulturnem programu Slovenije. Naj mi bo dovoljeno zaradi boljšega razumevanja citirati nekaj misli s tega zbora. Tudi tam je bila opuščena tradicionalna kulturniška poza, ki stalno premešča svojo krizo v tujo krivdo. D. Pirjevec je na tem razgovoru (TiP 8-9/1970) dejal: » . . . 'Nasprotnik' kulture ni tista skupščina, ki ni razmišljala o posebnem slovenskem nacionalnem kulturnem programu. 'Nasprotnik' kulture je tradicionalna slovenska kultura, ki je v krizi, in tega ne ve, in noče vedeti, ni sposobna te krize locirati in se tudi sama ni sposobna vanjo locirati. Se samo kar naprej reproducira, postaja pri tem vedno bolj toga in totalitaristična . . .«. In v drugi intervenciji: » . . . Glede vzrokov, ki onemogočajo večjo elastičnost naših kulturnih institucij, je možno domnevati, da gre za dva sklopa. Prvo je naša tradicionalna totalitarna slovenska struktura, ki nas je historično pač omogočala in ki se je ne moremo odreči. Drugo je stalinizem . . .«

Ta definicija krize seveda vleče nazaj v zgodovino odnosa med kulturo in oblastjo, ki za današnji položaj ni brez posledic. Današnji položaj je ta zgodovina usodno zaznamovala in posegi, ki ga sekajo (zakon je seveda eden takšnih posegov), so precej boleči. In končno lahko tudi v politiki govorimo o »perpetuiranju«, »mitologijah« . . . Tako imata politika in kultura vsaka svoj problem »tradicionalizma«, »totalitarizma«, »nacionalizma« . . . In »urejanje«, ki hoče temeljni problem porazdeliti na sektorske problemčke, se prejkoslej ogiblje resničnega preloma zaradi lastnega občutka krivde.

Tradicionalizem in nacionalizem skupaj tvorita enega bistvenih ozkih grl za spremembe in komunikativnost v kulturni sferi. Usmerjenost k tradicionalizmu v kulturni sferi odmeva v širšem socialnem prostoru, največ seveda v sferi političnega življenja in odločanja. Kulturna sfera proizvaja vrsto norm, ki so v politiki dobrodošle, oziroma se mora politika do njih vsaj opredeljevati. Ta zveza je logična zaradi zgodovinske povezanosti kulture in politike.

Ta usmerjenost vleče s seboj cel sklop vrednostnih opredelitev glede na sodobno stanje kulture, predvsem glede množičnih komunikacijskih sredstev in tehnike nasploh. Te opredelitve so v glavnem negativne. Primer za to je nedavno srečanje pisateljev v Piranu, kjer se je formulirala kot prevladujoči kulturni problem današnjega časa — dilema med tehniko in kulturo oz. umetnostjo. Večji del udeležencev je ostro odklanjal množična komunikacijska sredstva kot nosilce kakršnekoli kulture, prav tako pa tehniko nasploh (computerji), češ da je bistven element kvarjenja jasnega človekovega pogleda na svet, da usodno razvrednotuje humanizem, človeške vrednote in predvsem — kulturno delo. Tehnika in stroji po teh opredelitvah — utaplajo posameznika v brezimni množici, medtem ko je kultura (prava, resnična, večna . . .) tista, ki daje možnost refleksije in pogled v resnične probleme življenja.

Dejstvo je, da tradicionalizem ne more biti nobena izmišljena usmerjenost ali neka slaboumna ideologija, ki jo je lahko kritizirati in še lažje likvidirati. Tradicionalizem je danes prevladujoča ideologija nekaterih družbenih sektorjev, je globoko utrjeno prepričanje, ki ga je težko razumeti in proučevati, kaj šele odpravljati in nadomeščati. Vprašanje je, če to kot družbeni delavci sploh lahko storimo — in če bi lahko storili, če lahko to opravičimo?

Najprej moramo tradicionalizem opisati v njegovi družbeni funkciji. Tu tradicionalizem pomeni tele stvari: majhna socialna mobilnost (ostajanje starejših, nekvalificiranih na položajih), slaba komunikativnost v internacionalnem smislu (ni prodora na svetovni trg), nastajanje klik, ki nastajajo po personalni in ne po funkcionalni poti, skupinska psihoza in skupinska dinamika, ki preobračata resnične motive posameznika in tudi družbe kot celote.

Bržkone vrsta značilnosti tradicionalistične usmerjenosti zavira družbeni razvoj, torej bi bilo koristno tradicionalizem čim bolj omejiti. Vendar je z vidika družbene stabilnosti takšen ukrep spet dvoizen. Koliko je večšin in znanj, ki brez njih ni mogoče voditi nobene politike, nobene ekonomije, nobene kulture . . . Kako tesno se povezujeta tradicija in revolucija in kakšen je njun odnos v mejnih situacijah, opisuje Marx v 18. brumairu Ludvika Bonaparta:

»Ljudje delajo svojo lastno zgodovino, toda ne delajo je, kakor bi se njim zljubilo, ne delajo je v okoliščinah, ki so si jih sami izbrali, temveč v okoliščinah, na kakršne so neposredno zadeli, kakr-

šne so bile ustvarjene s tradicijo. Tradicija vseh mrtvih pokolenj leži kakor mora na možganih živih ljudi. In ko se zdi, da si ravno prizadevajo preobrniti sebe in stvari ter ustvariti, česar še ni bilo, ravno v takih obdobjih revolucionarne krize boječe zaklinjajo duhove preteklosti, da bi jim služili, izposojajo si njihova imena, bojna gesla in kostume, da bi v tej stari, častitljivi preobleki in v tem izposojenem jeziku uprizorili novo sceno svetovne zgodovine.«

Zvezanost s tradicijo zavira in ohranja. Radikalni misleci, kakršni so brez dvoma Marx, seveda vidijo predvsem negativne posledice ohranjanja, vidijo sklerozo starih institucij in nevarnost birokratizacije pa tudi vse probleme, ki smo jih spodaj že našli. Pisec tega razmišljanja si ne domišlja, da je najradikalnejši borec zoper tradicijo — vendar ne vidi možnosti za moderno družbo in moderno kulturo brez ostrega, kritičnega premisleka tradicionalizma in njegovih posledic.

Kaj je pravzaprav tradicionalizem?

— »Tradicionalizem je privrženost tradiciji, pretirano, toda malo razširjeno spoštovanje tradicije, ki obstaja v neki ljudski skupnosti ali skupini, strah pred novim in modernim, antimodernizem. Tradicija kot obeležje politične kulture v družbenih skupnostih je več ali manj usmerjena in sprejeta kot ohranjanje in čuvanje političnih običajev, institucij in odnosov, ki v njej obstajajo dalj časa. Ker se največkrat upira spremembi obstoječih odnosov, tradicija izraža stališča in interese vladajočih razredov, ker služi za ohranjanje statusa quo . . .« (Mala politična enciklopedija.)

Kako je s tradicionalizmom, kjer je vladajoči »razred« dedič revolucionarnega gibanja, ki se je borilo zoper tradicijo?

»Čeprav tradicionalizem idejno negira in kritizira vsak nov ali napreden sistem akcije ali misli, temu sistemu tradicionalizem vendar ni tuj, še posebej kadar postane oficialni sistem in institucija . . .« (Mala politična enciklopedija.)

Tako se pravzaprav dogaja, da se tradicionalizem veže na najbolj (z zgodovinskega vidika) netradicionalne — t.j. revolucionarne sile v družbi in se perpetuira kot represija. Tu ne smemo prezreti enostavnega dejstva, da so se revolucionarne sile v naši družbi integrirale v institucionalni — državni sistem (pokrivanje ZKJ in države — kolikor ne gre za dvojne funkcije, je sicer neformalno).

Edward Shils piše, da množična družba, kakršna je razvita v Ameriki, Veliki Britaniji, Franciji, Severni Italiji, v srednji in severni Evropi in na Japonskem, rahlja moč tradicije in razpršuje karizmo, kakršna je značilna za razmere pred I. svetovno vojno. Množična družba je industrijska družba.

III

Slovenci smo s svojo geografsko in politično usodo zabiti med množično družbo zahodne civilizacije in tradicionalistično, pašniško idilično *Gemeinschaft* slovenske preteklosti pa tudi geografsko bližnje

civilizacije, ki še ni pospravila pastirske palice in svireli. Jasno je, da se v našem prostoru srečujejo in spopadajo najrazličnejši družbeni koncepti — od skrajnega konservativizma do skrajnega asketičnega radikalizma stalinističnega tipa in da imajo naše oblasti nelahko nalogo, da soočajo in pomirjajo več ideologij in projektov, ki se med seboj izključujejo.

Opisali smo že, kako funkcionira tradicionalizem znotraj kulture. Njegova funkcija je segregativna — spodbuja elitno, nacionalno-konstitutivno, superiorno, institucionalno kulturo, medtem ko zavira in zatira množično, internacionalno, bolj komunikabilno — pa tudi bolj avantgardno kulturo, ki je nekakšen preskusni laboratorij. V obeh primerih je pod udarom *tehnika* — v množični kulturi je tehnika bistvena, raziskovalno delo pa je prav tako tehnično visoko zahtevno.

Če ponovimo (nekoliko poenostavljeno) Shilsovo delitev na visoko (superior), srednjo (mediocre) in grobo (brutal) kulturo, lahko rečemo, da družba, ki napreduje v množičnost, pospešuje večjo potrošnjo v vseh oddelkih. Visoka kultura se bolj razširja, ker se širi pismenost in dviga intelektualna raven zaradi boljšega izobraževalnega sistema, z razvojem tehnike pa sta se razmahnila tudi spodnji dve (poudarek na medijih kot TV, magazini, film... množične igre...). Lahko bi rekli, da je visoka kultura postala nižja, da se je razširila in se stopila s spodnjima kategorijama. Ta proces, ki pri nas poteka zelo delno in zelo sramežljivo in se bo dovršil šele v prihodnosti, pa je seveda moral prizadeti čuvarje »superiorne kulture«.

Z drugimi besedami: popolnoma razumljivo je, da nekateri pisatelji polpretekle dobe protestirajo proti množičnim občilom in tehniki, zakaj to dvoje ogroža njihov monopol, njihov temelj in njihovo eksistenco. Popolnoma naravno je, da je njihova usmeritev predvsem in samo tradicionalistična, saj edinole z argumentom zgodovine in tradicije utemeljujejo vse to, kar se v času tehnike in naglega elektronskega komuniciranja kaže kot balast — predvsem pa kot ovira za razmah modernejših, mlajših konceptov v kulturi, znanosti, industriji, ekonomiji, tehnologiji, organizaciji dela, politiki...

Simbol polpretekle dobe (polpretekle zato, ker pri nas ves proces poteka nekoliko počasneje) je knjiga in to, kar je v njej skrivnostno ujeto, čudežno in komaj človeku dostopno.

Lahko bi na dolgo in široko razpravljali o tem, kako se je v zadnjem času poslabšal položaj visoke kulture, kako se je »dobra knjiga« ali »komorna glasba« morala umakniti cenenim trikom manj nadarjenih »umetnikov« v magazinih in na televizijskem ekranu. Vsi vemo, kaj je pomenil film za gledališče in kaj je končno televizija odvzela filmu. Najbrž je naša nestrpnost pri presoji novih medijev vendarle neutemeljena: ali ni podobna neki hipotetični situaciji, ko bi pesnik-trubadur ob iznajdbi tiskarstva vzkliknil, da je zdaj konec s poezijo?

»Da je čutiti zavest propadanja, je pač mogoče zanikati. Intelektualci so obsedeni s slabo voljo, z občutkom izolacije, neupoštevanja, pomanjkanja simpatije. Čutijo, da so izgubili kontakt s svojo publiko, posebno z najbolj pomembno publiko, kar je je — s tistimi, ki imajo oblast v družbi. To ni nič novega. Romantika še zdaleč ni mrtva, in glavni motiv romantike je, da je ustvarjalna oseba odrezana od lastne družbe in posebno od vladarjev. Sodobni romantični intelektualec ostro čuti, da je odrezan od ljudi. Bučna, vidna, otipljiva prisotnost srednje in nizke kulture je povečala njegov strah . . .« (Shils.)

IV

Še poseben problem, ki smo ga doslej obravnavali le bežno, je vpliv tradicionalistično misleče kulturniške »elite« (ali — kakor pravi Robert Escarpit — *circuit lettré*) na *neumetniški tradicionalizem*, ki si s to ideologijo pomaga ohranjati svoj položaj v družbi. Kulturniško ustvarjanje, ki je nujno ustvarjanje za večnost in iz večnosti, postaja nekakšen nedosegljiv ideal, nekakšna nezmogljiva višava, ki seveda nima nobene zveze z realnimi družbenimi odnosi, temveč je kvečjemu mit. Kulturno ustvarjanje, ki po teh pravilih ni navadna produkcija, ki ima sicer svoje posebne zakone, temveč je prejemanje smisla od zunaj, od zgodovine, boga, tradicije . . ., postaja pomembna vrednota.

Seveda, če je kulturno »ustvarjanje« (beseda pomeni božanski akt, ko se iz nič poraja stvar, rojevanje, kreiranje od *creo*) družbena vrednota, tedaj mora z njo računati tudi politika in se povezovati s kulturnim ustvarjanjem, kot se je nekoč povezovala z religijo. Neki tip politike se okorišča s kulturo, da bi si zagotovil zgodovinsko kontinuiteto (nekoč so bili prvaki naroda kulturniki!) in opravičil pomanjkanje modernega komuniciranja in tehnike. Seveda je tu še element nedotakljivosti, sakralnosti tiste politike, ki skrivaj in skoraj umetniško kreira usodo naroda (o pogovorih naših voditeljev nas časopisje redkodkaj obvešča s čim več kot: »pogovor je tekel o aktualnih vprašanjih«, »o problemih mednarodnega značaja« . . .).

Slovenci sicer nismo visoko razvit narod, smo pa narod z visoko kulturo, kar je nedvomno manjša obremenitev za politiko in seveda gospodarstvo — kot je to tehnika visoko razvite komunikacije (ceste, informatika . . .). Vsiljuje se misel, da se atehnična inteligenca in atehnična politika z lahkoto rezumeta in sodelujeta.

S tem, da je kulturno delo vrednota družbe oziroma naroda (saj je skoz celo zgodovino v stiku z najvišjimi in najboljšimi idejami o ureditvi nacionalnega življenja), postaja vrednota tudi politika, ki v sodelovanju s kulturo rešuje pereče probleme skupnosti.

S tem, da sta neka kultura in neka politika skupaj vrednoti slovenske nacionalne skupnosti, sta nedojemljivi za znanost in tehniko, ki sta popolnoma prazni teleološkega smisla in hočeta predvsem sami sebe (glej Tine Hribar, *Človek in vera!*). S tem seveda ni rečeno, da tehniki in znanosti ni mogoče očitati (s strani nezainteresiranega

partnerja), da nosita s seboj škodljivo vsebino oziroma sporočilo, ki nasprotujeta človeški sreči in človekovi osveščenosti. Tu nastopi velikanski problem, katerega McLuhanovi razlagi (da je medij hkrati sporočilo) danes pri nas malo zaupajo. To nezaupanje pa je seveda lahko razumljivo, saj če je tehnika vsemogočna in vserezlagajoča, potem »izriva« ljudi, kot stroj izriva delavca in ga poganja k bolj in bolj intelektualnim opravilom.

V

Katere so vrednote v tem svetu, kjer kraljujeta kultura in politika? Na hitro bi lahko rekli, da sta najvišji vrednoti Resnica in Pravica, saj ju imata v tej ali oni formulaciji kar naprej na jeziku. Ti dve vrednoti pa proizvajata izključno le kultura in politika, ki sta zasidrani na liniji nacionalne, tradicionalne družbene ustvarjalnosti in zanjo jamčita. Resnica in pravica potemtakem nista ekonomski ali tehnični problem, temveč stvar zavezanosti tradiciji in stvar zaupanja kulturi in politiki. Spet smo pri metafizičnih besedah — zaupanje, vera . . ., kar nam dokazuje, da sta politika in kultura vendarle v stiku z nadnaravnimi silami in da noben naravosloven, znanstven argument ne more razveljaviti tistega, kar je spočeto tako visoko. Kar naprej se gibljemo na ravni vere in zaupanja, na ravni ustvarjanja iz nič, kar pa je utemeljeno z zgodovino in tradicijo, ki sta slovenskemu narodu v resnici dopuščali samo vero in zaupanje, medtem ko na tehnični ravni do sprememb ni prihajalo tako lahko in samo po sebi razumljivo.

Resnica in Pravica sta transcendentalni vrednoti, nekaj nedosegljivega in ravno skoz to večno nerealiziranost nekaj pretanjeno lepega in resničnega. Resnica ni to, kar je med nami, temveč to, kar je nad nami in kar je stvar zaupanja in vere.

Da z vero in zaupanjem vendarle je tako, kot pravimo, lahko povedo raziskovalci, ki so se podajali raziskovat vernost Slovencev, ki so kdaj hodili po hribovskih vaseh in zaostalih področjih — pa tudi po turističnih krajih naše ožje domovine. In kjer nismo srečali fanatičnih vernikov, smo srečali fanatične brezverce.

Resnica in Pravica sta najvišji vrednoti že lepo število let. Obenem sta cilj in namen kulture ter politike, ki že več kot 100 let počne isto delo, namreč premešča resnico in pravico s konkretne ekonomske, tehnične ravni na raven verovanja, zaupanja in vrednot. Bodisi da so te vrednote kulturne ali politične (komunizem) narave, bodisi da so — v zadnjem času — potrošniške narave. Kar najprej se s svojim svetom (čeprav so to zgolj tehnični predmeti) ukvarjamo na religiozen, kulturniški in politično-religiozni način. Manever premeščanja resnice na metafizično raven je popolnoma v skladu z naravo delovanja neke kulture in neke politike (politične vere), ki ju lahko kratko (a provizorično) imenujemo tradicionalna kultura in tradicionalna politika.

VI

Da sta tradicionalna kultura in tradicionalna politika, ki obe delujeta z božjimi pooblastili, sploh mogoči, mora prostor, v katerem se gibljeta, nuditi možnost za njun razcvet. Prostor, v katerem se gibljeta, je prostor tradicionalizma. Tradicionalizem pomeni perpetuiranje, izročanje, prenašanje, sporočanje, prehajanje; tedaj nekaj mehkega in voljnega, nekaj domačega in zaupnega. Znotraj tradicionalizma zato lahko opazimo pretirano spoštovanje družine, družinskega glavarja, ki predstavlja izročilo prejšnje generacije, znotraj istega nazora je doma seksualna represija, ki jo dobro opazujemo v odporu do »golega vala« v sodobnejši umetnosti in predvsem v množičnih komunikacijah. Golega vala ali seksualne sprostitev nikoli ne gledajo kot strukturo, kot nekaj novega, temveč vedno kot korupcijo vrednot, ki normativno predpisujejo neko obnašanje v zvezi s spolnostjo. Tradicionalizem je nenehno perpetuiranje in prenašanje istega. V prostoru, kjer ni zadostne produkcije ekonomskih dobrin (kar velja predvsem za slovensko preteklost, zadnje čase se položaj bistveno spreminja!) in kjer so družbene krize relativno redke, je jasno odločilen neki tretji, ne-tehnični, ne-ekonomski, ne-produkcijski faktor. S tem v zvezi je razumljiva neproduktivna usmerjenost vrste gospodarskih dejavnosti v preteklosti in tudi v sedanjosti. Namesto kriterija produktivnosti in tehnične popolnosti prevladujejo metafizični, nad-fizični kriteriji, ki zastrejo prve in jih ponižajo v izdajalske, nevredne kriterije, v ne-vrednote. Tako je recimo z izseljevanjem strokovnjakov, ki so kljub boljšim tehničnim možnostim za delo moralni izdajalci. Odločilna ni tehnika, ampak emocija — nacionalno, kulturno ali politično verovanje v odrešitev zunaj tehničnih načinov.

Še lahko naštevamo tradicionalna stališča: upoštevanje avtoritete, spoštovanje starejših, patriarhalnost, zagovarjanje podrejenosti ženske, seksualna represija, poudarjanje pomembnosti običajev, navad, previdnost do novega, nizka pripravljenost za tveganje, nestrpnost do mladine, sprememb in novega, predsodki do novotarij, zagovarjanje religije, usmerjenost v preteklost, visoko vrednotenje preteklosti, opravljanje dela iz inercije, nespraševanje po smiselnosti prevzetega, strah pred odstopanjem od norm, običajev, nezavedno, prostovoljno utapljanje osebnosti v kolektivu . . .

VII

Kako spremeniti ljudi, ki živijo v neki skupnosti, ki so v njej fizično pogojeni, ki živijo v njej s svojimi vsakdanjimi — delovnimi in erotičnimi navadami?

Množična občila je mogoče uporabljati, toda to, kako se uporabljajo, je odvisno od potrošnikov. Ti se lahko »drogirajo v brezčutnost ali uporabljajo občila selektivno«. Toda zmožnost za selek-

cijo se pridobi samo z vzgojo. J. A. C. Brown poudarja vzgojo in čas. Občila so simptom. Če rečemo, da občila korumpirajo moralne standarde, najbrž ne povemo vse resnice — ta občila so simptom, da se moralni standardi korumpirajo. Brown naglo zaključí, da je pač tisto, kar je za vsem tem, demokratizacija in industrializacija. Najbrž je res tako, vendar je jasna in sprejemljiva predvsem prva ugotovitev — da selektivnost v sprejemanju informacij, ki jo končno želimo spodbujati, nastaja počasi, v dolgem procesu vzgoje.

Če zdaj premišljujemo o procesu, ki mu je izpostavljen občan zunaj vzgojnega procesa — v tovarni, v pokoju, na delovnem mestu, pri počitku, kjer nima stika z impulzi, ki bi urejali njegovo refleksijo — moramo reči, da ni spodbujen, da bi selektivno sprejemal informacije.

VIII

Kaj hočemo? Hočemo zavedajočega se občana, osebnost, ki bo imela selektivno, strukturirano zavest. Z drugimi besedami: v posamezniku naj bi se naselila neka stalna pripravljenost, neka napetost, ki je lahko tudi dvom. Stalna kritičnost do okolja. Stalna kritičnost seveda zahteva strukturirano, opredeljeno zavest. Da bi zavest postala takšna oziroma da bi ostala takšna, mora biti v stiku z informacijami, v stiku z znanostjo in tehniko. To niso enostranske informacije, ki bi vodile k zaupanju in verovanju, temveč informacije, ki so same po sebi brez vrednostnega stržena in so uporabne predvsem za razmišljanje in samoupravno odločitev. Informacije morajo naleteti na ušesa, ki jih sprejemajo, pa tudi odbijajo, ki jih spravljaajo v kontekst, ne pa da se jim preprosto predajajo. Tradicionalna kultura je v tem smislu enako nevarna kot množična kultura, saj spodbuja k zaupanju in ne h kritičnosti.

Odpira se nam problem izobraževanja, strukturiranja človekove zavesti. Z znanjem morda premagamo zid gluhe zaupljivosti.

Informacijska služba v delovnih organizacijah

Temeljne naloge informativne dejavnosti¹

Specializirana dejavnost za informiranje članov delovne skupnosti se od delovne organizacije do delovne organizacije razlikuje. Da je ne bi v nadaljevanju opisoval, jo imenujem kar enostavno »informiranje«, pa naj gre za kakršenkoli referat ali službo in četudi dela na tem področju poleg svojega rednega dela samo ena oseba ali več ali pa ena oseba ali več, ki so posebej zaposlene za načrtno informiranje članov delovne skupnosti.

Ker že poznamo nekatere glavne vzroke za pomanjkljivo in slabo informiranost članov delovnih skupnosti, odgovorimo najprej na vprašanje, kakšne so temeljne naloge informiranja zaposlenih v delovnih organizacijah?

V kar se da zgoščeni obliki bi te naloge lahko ponazorili takole: Temeljne naloge informiranja članov delovne skupnosti so:²

1. Vsestransko obveščati in seznanjati člane delovne skupnosti, njihove ožje svojce in če je treba tudi poslovne partnerje o vsem tistem dogajanju v delovni organizaciji, ki je kakršnegakoli pomena za uspešnost njenega poslovanja in za samoupravljanje v njej. Obveščati mora zaposlene tudi o dogajanju v domači komuni in o najpomembnejših dogodkih v jugoslovanskem gospodarskem in političnem dogajanju.

2. Učinkovito posegati v temelje individualnega mišljenja in vrednotenja slehernega člana delovne skupnosti in s temi posegi zagotavljati delovni organizaciji uspešnost. Če članom delovne skupnosti in njihovim ožjim svojcem posredujemo splošno veljavna spoznanja in razvijamo njihove umske sposobnosti, jim pomagamo k lažjemu presojanju in oblikovanju stališč, kar je pogoj za uspešno gospodarjenje in resnično samoupravljanje.

3. Oblikovati med člani delovne skupnosti socialistično javno mnenje: zavestno mora usmerjati njihovo mišljenje in delovanje v duhu idej, stališč in pogledov, ki ustrezajo našim družbenoekonomskim in političnim pogojem ter hkrati tudi poslovni politiki same delovne organizacije — s

¹ Izraz »informativna dejavnost« uporabljam zato, ker v manjših delovnih organizacijah (manj kot 300 zaposlenih) ni objektivnih možnosti za uveljavitev specializirane službe za informiranje ali informativne službe.

² Dušan Rebolj: Kako informirati samoupravljavce, DU Kranj, 236 str., 1969.

tem pa tudi skupnim in osebnim interesom zaposlenih in njihovih ožjih svojcev.

4. V širši javnosti oblikovati mnenje o pravilnem vrednotenju prizadevanj članov delovne skupnosti pri uresničevanju ciljev socialistične graditve in pri poglobljanju socialističnih družbenih odnosov.

5. V sodelovanju z drugimi specializiranimi in strokovno usposobljenimi službami v delovni organizaciji ter s poklicnimi institucijami zunaj delovne organizacije razvijati formalno in neformalno komuniciranje med zaposlenimi ter uvajati najprimernejše in najbolj učinkovite oblike in načine tega komuniciranja. Na podlagi strokovnih in znanstveno utemeljenih analiz, raziskav in študij mora razvijati nove oblike in načine informiranja zaposlenih ter s tem po svojih močeh olajševati napore pri uresničevanju nadaljnega usposabljanja in razširjanja splošne razgledanosti zaposlenih.

Naštete naloge ne povedo, ali naj bo informiranje kot posebna specializirana dejavnost vključeno v mehanizem notranjega komuniciranja le kot pasivni spremljevalec celotnega dogajanja v delovni organizaciji ali pa naj bo aktivni oblikovalec in usmerjevalec dejanj, ukrepov, akcij itn. Zato je nujno, da se odločimo za pravo pot!

Transmisijska in induksijska funkcija informiranja

Ko iščejo odgovor na to vprašanje, se v številnih delovnih organizacijah preradi zatekajo k poti najmanjšega odpora. Zagovarjajo samo transmisijsko funkcijo informiranja: za informiranje članov delovne skupnosti zadolženi kadri naj skrbijo le za vsestransko pretakanje informacij — zlasti formalnih delovnih in formalnih samoupravnih ter deloma tudi neformalnih delovnosamoupravnih — od virov k sprejemnikom v vseh smereh in med vsemi organizacijskimi oziroma hierarhičnimi ravnemi.

Bežen poznavalec posebnosti in problemov pri komuniciranju v delovni organizaciji bi se morda s takšno odločitvijo zadovoljil. Ustreza namreč temeljnim nalogam informiranja v prej naštetih točkah 1. in 2., nikakor pa ne nalogam v točkah od 3. do 5.! Tako zožena informativna dejavnost nima možnosti, da bi oblikovala in uvajala sodobne načine in oblike komuniciranja in informiranja. Samo s tem, da prenaša oziroma transportira informacije od njihovih virov k sprejemnikom v vseh možnih smereh in med vsemi možnimi organizacijskimi ter vodstvenimi in samoupravnimi ravnemi, še ne zagotavlja:

1. da bodo člani delovne skupnosti v celoti seznanjeni z dogajanjem v svoji delovni organizaciji; da bodo vedeli za vse uspehe in neuspehe poslovanja, za probleme in vzroke v zvezi s tem; in da bodo lahko po svojih organih upravljanja ali neposredno sami oblikovali, usmerjali in nadzorovali ustrezne poslovne odločitve;

2. da bodo razhajajoča se stališča in mnenja članov delovne skupnosti našla v ustrezno oblikovanem javnem mnenju v delovni organizaciji ustrezne skupne rezultante in iz njih izhajajoče kolektivne akcije, ukrepe in dejanja, ki bodo ustrezala sprejeti poslovni politiki ter kolektivnim in osebnim interesom članov delovne skupnosti;

3. da bo širša javnost objektivno informirana, kako se člani delovne skupnosti prizadevajo pri uresničevanju ciljev socialistične graditve in pri poglobljanju socialističnih družbenih odnosov.

V vsebini in v usmerjenosti informacij, ki jih lahko zagotavlja članom delovne skupnosti informiranje, če temelji le na transmisijijski funkciji, slej ko prej pride do vrste praznin in izpadov. Tako informiranje sicer zagotavlja članom delovne skupnosti in njihovim ožjim svojcem tekoče informiranje o dogajanju v delovni organizaciji sami, o uspehih in neuspehih gospodarjenja in o samoupravljanju. Ne more pa zagotoviti pričakovanih in nezaželenih, v danem položaju najbolj primernih reakcij, dejanj in ukrepov zaposlenih, če sicer obstoječih informacij ne bogati, jim ne širi ozadja, jih ne razlaga z različnih vidikov in s tem omogoča slehernemu članu delovne skupnosti, da si izoblikuje stališče in mnenje.

S *transmisijijsko* funkcijo informiranja lahko v delovni organizaciji omogočimo, da se oblikuje neko razpoloženje, nikakor pa ne moremo na tak način zadovoljevati potreb po osvetljevanju vzrokov, motivov in posledic za dane dogodke, probleme in pojave, ker se informacije samo transportirajo od virov k sprejemnikom!

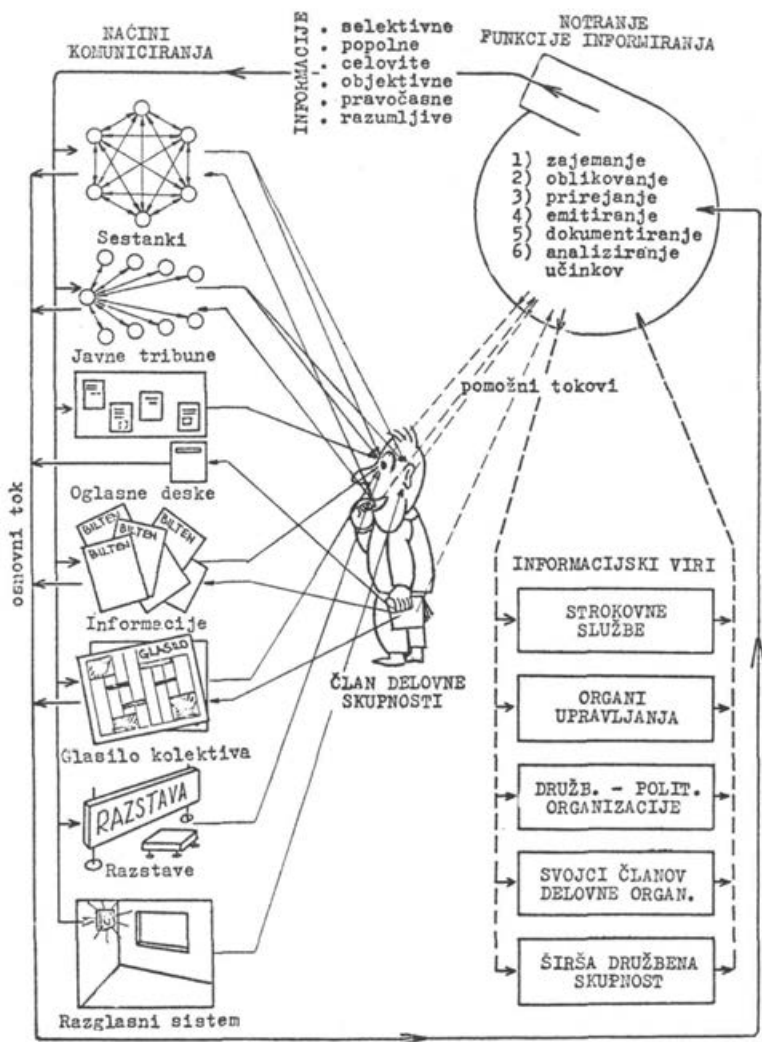
Glede na vse, kar sem povedal, in glede na skušnje pri uvajanju informiranja v delovne organizacije upravičeno trdim, da moramo zahtevati od informiranja tudi izpolnjevanje *indukcijske* funkcije. To se pravi, naj informativna dejavnost slaherno informacijo, zajeto pri kakršnemkoli viru, če je treba vsebinsko osvetli in obogati, jo preveri glede na temeljne kriterije, po katerih ocenjujemo njene kvalitete, ter jo priredi komunikacijskim posebnostim in sposobnostim izbranih kanalov, po katerih pritekajo k sprejemnikom, ter jo tudi prilagodi sprejemnim, to je spoznavnim in razumskim sposobnostim sprejemnikov!

Indukcijsko funkcijo informiranja moramo razumeti kot tisto kvaliteto, ki informiranju šele omogoča, da v celoti izpolnjuje in uresničuje vse od že naštetih petih temeljnih nalog, ki jih mora opraviti, če naj posreduje kvalitetne informacije. Mislim na take, ki so hkrati selektivne, popolne, celovite, objektivne, pravočasne in razumljive.

Le če je informiranje posebna, specializirana dejavnost, ki je v nekem smislu neodvisna od najrazličnejših subjektivnih vplivov in hkrati tudi zadosti strokovno usposobljena, in če hkrati uresničuje in zagotavlja transmisijijsko in indukcijsko funkcijo, lahko zagotovi z ustrezno razvitim sistemom komunikacijskih kanalov ali vezi tisto, kar od nje pričakujemo. Le tako namreč omogoča slehernemu članu delovne skupnosti in njegovim ožjim svojcem, da si izoblikujejo ustrezna stališča do problemov, pojavov in dogodkov ter da ustrezno reagirajo ali ukrepajo ob učinkovanju informacij, ki jih dobivajo v vsakodnevnih stikih s predpostavljenimi sodelavci pri delu. Tako informiran upravljavec dosti lažje spoznava vzroke in motive za nastajanje problemov, pojavov in dogodkov, njihove posebnosti ter jih ocenjuje bolj objektivno, s tem pa tudi ustrezneje odloča, ko je pred zahtevo, naj izreče svoje mnenje oziroma svoja stališča. Kot član delovne skupnosti se potem lažje odloči za najprimernejšo pot med največkrat preozkimi osebnimi interesi in interesi vsega kolektiva, ki so ali ki bi morali biti izraženi v poslovni politiki delovne organizacije.

Shematično bi lahko ponazorili transmisijijsko in indukcijsko funkcijo informiranja v delovni organizaciji v odnosu do članov kolektiva s shemo množičnega komuniciranja informativne dejavnosti (glej naslednjo stran!).

Na levi so prikazani nekateri izmed načinov oziroma oblik komuniciranja ali komunikacijski kanali, kot so na primer: sestanek, javna tribuna, oglasna deska, občasne ciklostirane informacije, glasilo kolektiva, razstava

in razglasni sistem z zvočniki. Pravimo jim tudi oblike oziroma načini informiranja. Članom delovne skupnosti in njihovim ožjim svojcem omogočajo enosmerno ali dvosmerno komuniciranje z informacijskimi viri.

Desno spodaj so prikazani glavni informacijski viri, ki jih je treba na vsak način pritegniti v sistem informiranja. To so predvsem specializirane organizacijske enote, kot so najrazličnejše strokovne službe, ekonomske enote in servisi. Pomembni viri informacij so tudi vsi organi upravljanja in njihovi individualni in kolektivni izvršilni organi. Precej pomembnih informacij nudijo še družbenopolitične in druge organizacije. Za popolnejše delovanje so pomembne tudi informacije, ki se porajajo med svojci članov delovne skupnosti. Zaradi najtesnejše povezanosti de-

lovne organizacije z okoljem, ki jo obdaja in sredi katerega posluje, pa so pomembni tudi številni informacijski viri v širši družbeni skupnosti.

Desno zgoraj je v obliki poenostavljene črpalke in tlačilke prikazana transmisija in indukcija informacij v procesu informiranja s temile med seboj najtesneje vzročno povezanimi fazami: zajemanje ali zbiranje informacij, oblikovanje informacij, prirejanje informacij, emitiranje informacij, dokumentiranje informacij in analiziranje njihove učinkovitosti in učinkovitosti komunikacijskih kanalov.

Zgoraj so navedene še glavne odlike kot temeljni kriteriji, po katerih ocenjujemo informacijo.

Iz usmerjenosti in poti posameznih informacijskih tokov se vidi, da gre pri našem sistemu informiranja članov delovne skupnosti v bistvu za obojesmerno komuniciranje članov delovne skupnosti med seboj. V njem se pojavlja sleherni član delovne skupnosti v različnih položajih bodisi kot komunikator bodisi kot komunikant — a vselej v vlogi osebkca ali subjekta in nikdar ne kot objekt informiranja. Tak sistem omogoča komuniciranje v smislu Vregovega sproščenega dialoga enakopravnih udeležencev tega procesa³. Njihova funkcija se spreminja le toliko, kolikor se pojavljajo enkrat kot pobudniki ali začetniki komuniciranja, drugič pa kot v komuniciranje pritegnjeni partnerji. Zato v svoji shemi komuniciranja odream članu delovne organizacije — komunikatorju in komunkantu hkrati — osrednje mesto.

Značilnosti kvalitetne informacije

Preden lahko govorimo o posameznih načinih oziroma sredstvih za informiranje članov delovne organizacije, pa moramo odgovoriti na vprašanje, kaj je značilno za kvalitetno informacijo.

V odgovor bi lahko našteli celo vrsto zahtev. Vsekakor pa moramo omeniti vsaj tele, ki naj odlikujejo neko informacijo, da lahko zanjo rečemo, da je kvalitetna:

1. aktualnost, 2. popolnost, 3. celovitost, 4. objektivnost, 5. pravočasnost in 6. razumljivost.

Zaradi boljše razumljivosti si oglejmo vsako zahtevo nekoliko po bližje!

1. Aktualnost

Informacija mora biti po svoji vsebini takšna, da je v danem času in v danem položaju vsaj za večji del tistih, katerim je namenjena, aktualna in zanimiva. Zato mora biti v neposredni zvezi s problemom, pojavom, dogodkom, akcijo ali predlogom, o katerem bodo njeni prejemniki morebiti posredno ali neposredno odločali in na podlagi katerega bodo tudi ukrepali. Namesto izraza aktualnost bi lahko uporabili tudi izraz zanimivost.

Za informiranje članov delovne skupnosti zadolžene osebe morajo zato pozorno preudariti o sleherni informaciji, ali je v danem času in

³ France Vreg: Vidiki komuniciranja v sistemu samoupravljanja, revija »Teorija in praksa«, 1965, str. 887—906, Visoka šola za politične vede v Ljubljani; France Vreg: Sociološki pristup problemima masovnog komuniciranja, Visoka škola političkih nauka, Beograd, 1965.

v dani situaciji sploh potrebna. V nobenem primeru ne smejo posvečati pozornosti nepomembnim oziroma manj pomembnim informacijam na škodo pomembnih in za dane razmere v delovni organizaciji nujno potrebnih informacij. Zato morajo biti najprej same dobro in popolno informirane o celotnem dogajanju v kolektivu ter biti vedno na tekočem o tem, kaj se v delovni organizaciji pripravlja.

2. Popolnost

Za vsako informacijo lahko rečemo, da jo je še vedno mogoče dopolniti in izpopolniti, razširiti z novimi elementi in podatki — torej z novimi nadrobnostmi. Zato je dokaj težko presoditi, kdaj in v katerem primeru je neka informacija že popolna. To je odvisno od več činiteljev. Popolnost informacije je treba presojati predvsem glede na njen temeljni namen, oziroma cilj in po potrebi manjkajoče dodati. Četudi je to dokaj težko, pa si je vendar mogoče do neke mere pomagati, če upoštevamo objektivni položaj, v katerem so oziroma bodo sprejemniki take informacije med samim komunikacijskim procesom, oziroma ko bodo pred odločitvijo za neki ukrep, akcijo, dejanje ali poseg na podlagi te informacije.

Za kontrolo in presojo, ali je neka informacija popolna, naredimo dokaj preprost preizkus. Vprašamo se, ali vsebuje sporočilo glavne elemente oziroma podatke, s katerimi je mogoče zadovoljivo odgovoriti na vprašanja, ki se utegnejo poroditi v sprejemnikovi zavesti ob zaznavanju in razumevanju informacije.

Ta vprašanja pa so:

Kdo? Kaj? Kje? Kdaj? Kako? Zakaj? In včasih po potrebi še vprašanja:

Kdo je vir informacije? Kakšne so glavne oznake za osebe, o katerih informacija sporoča? Kakšne so ali bodo posledice? Kakšne so okoliščine?

Takšnemu preizkusu pravimo tudi preizkus pravila šestih oziroma desetih »K«.

3. Celovitost

Morda se pojma celovitost in popolnost nekoliko prekrivata. Toda poznavalci vprašanj s področja komuniciranja ju vendar ločijo. Kadar govorimo o celovitosti informacije, mislimo predvsem na to, da mora biti sprejemnik z njo seznanjen o celotnem dogodku, pojavu, problemu itd., o katerem poroča — to je od njegovega začetka do konca. Tega pa večinoma z eno samo informacijo vselej ni moč zagotoviti.

Kadar gre za informiranje o dogodku, problemu ali pojavu, gre največkrat v bistvu za nekaj trajajočega in ne trenutnega, ne gre torej za nekaj, kar bi bilo brez začetka, razvoja in konca. Zato z eno samo informacijo in sporočilom, ki ga vsebuje, navadno ni mogoče posredovati vsega tistega, kar zagotavlja tistemu, kateremu je informacija namenjena, popolno ali vsaj zadostno seznanjenost. Šele z več v ustreznem časovnem zaporedju sledečimi si informacijami je v takih primerih mogoče zagotoviti celovito informiranost članov delovne skupnosti o kakem dogodku, pojavu ali problemu od začetka, med razvijanjem in pojavljanjem v najrazličnejših oblikah do prenehanja.

4. Pravočasnost

S tem pojmom razumemo tisti odločujoči moment, ki daje informaciji večjo ali manjšo vrednost oziroma težo. V danem položaju mora priti informacija do članov delovne skupnosti takrat, ko je pričakovana, predvidena in najbolj primerna reakcija nanjo še mogoča ne samo z odločitvijo ali z ustreznim sklepom, temveč tudi z normalnim, najbolj primernim ukrepom, katerega posledica je pričakovani učinek.

Pravočasnost informacije ocenjujemo glede na:

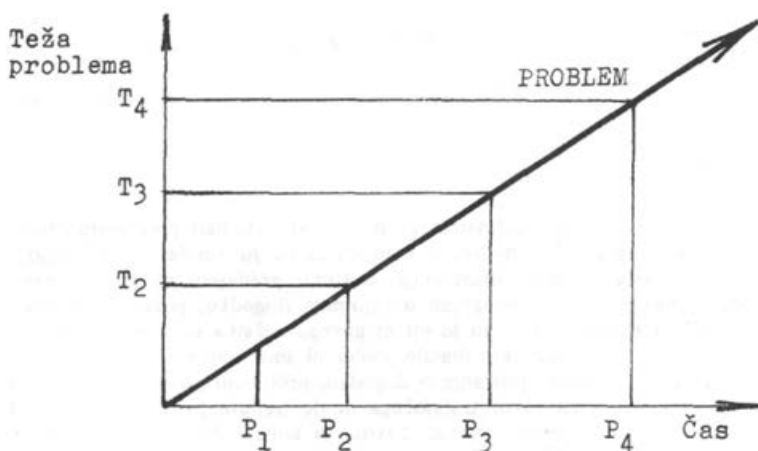
a) hitrost, s katero se kak dogodek, problem ali pojav, na katerega se informacija nanaša, razvija od začetka do prenehanja;

b) čas, ki je nujno potreben sprejemnikom informacije, da zaznajo in razumejo samo sporočilo oziroma problem, pojav ali dogodek, o katerem sporočilo govori;

c) čas, ki je nujno potreben glede na naravo ustreznega sklepa, ukrepa, dejanja ali akcije, da pripravimo, analiziramo in predlagamo ustrezen predlog;

d) čas, ki je nujno potreben, da uresničimo sprejeti sklep, odločitev ali ukrep ne samo glede na določeno dejanje ali akcijo, marveč tudi glede na rezultat, ki ga hočemo na tak način doseči.

Diagram kaže, kaj pomeni pravočasnost informacije v komunikacijskem procesu, ko je možnost učinkovitega reagiranja na komunicirano vsebino oziroma na sporočeno informacijo odvisna od hitrosti, s katero pride informacija od kraja problema, pojava ali dogodka — torej od svojega vira — k sprejemniku, ki naj o njem na podlagi informacije odloča oziroma ukrepa:

Vsak dogodek, problem ali pojav ima neko razvojno pot in pri tem nekaj pomembnih obdobij ali stopenj v svojem razvoju. Te so z vidikov informiranja v delovni organizaciji zelo pomembne, P_1 je tisti razvojni stadij problema, dogodka ali pojava, ko je komaj opazen in zaznaven, pa zato nanj sploh še ni mogoče reagirati. P_2 je v razvoju problema,

dogodka ali pojava stopnja, ko je ta že zaznaven, če je opazovalec ali tisti, ki bi ga lahko zaznal, za to ustrezno usposobljen oziroma tudi neposredno navzoč, in bi bila reakcija nanj dokaj preprosta in lahka. P_3 je trenutek, ko je dogodek, problem ali pojav že docela očiten in že terjaja ustrezno reakcijo v obliki primerno izbranega ukrepa, rešitve, intervencije itn. P_4 pa je kritični trenutek, ko postane dogodek, problem ali pojav že splošno znan in so njegove posledice že tolikšne, tako hude ali tako nakopičene, da nujno takoj zahtevajo ukrepanja, rešitev ali intervencijo.

5. Objektivnost

Vsaka informacija mora biti resnična, izvirna, točna — to se pravi, da mora ustrezati dejanskemu stanju, o katerem sporoča. Pravimo tudi, da mora biti objektivna ali pristna. Objektivnost informacije je v marsičem odvisna od njenega vira in od samega njenega posredovanja ali prenosa k tistim, katerim je namenjena.

Razlikujemo objektivne informacije, ki so neposredne, torej prenesene v komunikacijskem stiku neposredno od vira k sprejemniku, in posredne, ki jih pri prenosu od vira k sprejemniku nekdo ali nekaj posreduje. Pri posrednih informacijah ločimo še predelane in nepredelane. Predelava informacije pa je lahko samo prireditev ali transformacija, s katero prilagodimo njeno zgradbo komunikacijskim sposobnostim kanala in sprejemnim ter razumskim sposobnostim sprejemnika, kar pa je brez škode za njeno pristnost. Lahko pa je tudi zlonamerno predelana zaradi želje, da bi filtrirali ali pačili njeno vsebino, to je želje, da bi zadržali oziroma izločili nekatere njene sestavine, zaradi česar se njena vsebina lahko v marsičem bistveno spremeni.

Pri informiranju članov delovne skupnosti in njihovih ožjih svojcev uporabljamo navadno več komunikacijskih kanalov. Zato moramo jasno ločiti med predelano ali obdelano prirejeno informacijo in predelano filtrirano informacijo. Pri obdelani prirejeni informaciji se vrednost v primerjavi z izvirno informacijo poveča. Ker se ustrezno prilagodimo komunikacijskim sposobnostim prenosnega kanala ter spoznavnim in razumskim sposobnostim sprejemnikov, se njena učinkovitost poveča. S tem pritegne pozornost večjega kroga tistih, katerim je namenjena, ter zbudi zanimanje med večjim delom sprejemnikov. Na tak način prireditev tudi omogoča večjo razumljivost, s čimer se poveča delež tistih, ki jo razumejo tako, kakor si je bil vir oziroma prenosnik želel. Pri predelani filtrirani informaciji pa gre za preračunljivo, največkrat tudi zlonamerno prireditev, katere namen je vsebino informacije spremeniti, popačiti ali potvoriti iz najrazličnejših subjektivnih vzrokov. V takih primerih govorimo o lažni informaciji ali o dezinformaciji.

6. Razumljivost

Četudi informacija zadošča vsem omenjenim zahtevam, ne bo dosegla zaželenega učinka, če ne bo razumljiva. Kaj pomaga, če je aktualna, popolna, celovita, pravočasna in objektivna, ko pa zaradi nerazumljivosti ne more sprožiti v zavesti tistih, katerim je namenjena, ustre-

znih miselnih procesov ter na njihovi podlagi pričakovanih in zaželenih ukrepov, dejanj, akcij itn.?!

Zato moramo sleherno informacijo podati sprejemniku v takšni obliki in na takšen način, da sta njeno bistvo in njena vsebina dostopni vsakomur — tudi tistemu članu delovne skupnosti ali njegovemu ožjemu svojcu, ki sicer z obravnavano zadevo nima stika in ki v preteklosti ni imel priložnosti, da bi se dovolj in ustrezno izobrazil.

Zahteve po razumljivosti in jasnosti informacij se bolj nanašajo na obliko, v kateri jih prenašamo oziroma predstavljamo. Informacija, ki je po svoji obliki nejasna ali celo dvoumna, težko ali pa sploh ne more služiti sprejemniku za podlago pri odločanju.

Informacijski viri

Pri informiranju zaposlenih v delovnih organizacijah se pojavljajo informacijski viri hkrati tudi kot sprejemniki informacij. Po že znani shemi množičnega komuniciranja pri informiranju samoupravljalcev jih razdelimo takole:

1. Člani delovne skupnosti — na svojih delovnih mestih v najrazličnejših organizacijskih oziroma delovnih enotah, v organih upravljanja z določenimi funkcijami, v družbenopolitičnih organizacijah z določenimi funkcijami in kot člani lokalne skupnosti — občani;

2. vodstva najrazličnejših organizacijskih oziroma ekonomskih enot ali strokovnih služb in raznih specializiranih strokovnih dejavnosti;

3. organi upravljanja od centralnega delavskega sveta do kolektivnih in individualnih izvršilnih organov na ravni delovne organizacije ali v organizacijskih oziroma ekonomskih enotah;

4. družbenopolitične in druge organizacije, kot so zveza komunistov, zveza sindikatov, zveza borcev NOV, športno društvo, kulturno društvo itn.;

5. svojci članov delovne organizacije — predvsem tisti, ki živijo z njimi v skupnih gospodinjstvih in ki so materialno vezani na njihove osebne dohodke in druge materialne ugodnosti, ki jih uživajo zaposleni v svoji delovni organizaciji;

6. širša družbena skupnost — najrazličnejše družbene institucije, ki javni interes predstavljajo (poslovna združenja, društva, zbornice, sredstva množičnega obveščanja, predstavniški in upravni organi družbenopolitičnih teritorialnih enot, občani, poslovni partnerji, poslovne stranke — uporabniki uslug delovne organizacije itn.).

Ker govorim o informiranju zaposlenih — torej o skrbi za kar najvišjo možno stopnjo informiranosti članov delovne skupnosti, je v omejenih shemi množičnega komuniciranja informativne dejavnosti član kolektiva v sredini kot tisti, kateremu je informiranje namenjeno. Z jasno prikazanimi informacijskimi viri ter komunikacijami, po katerih informacije pritekajo od informacijskih virov v informativno dejavnost, da se v njej obogatijo, in potem odteka po različnih komunikacijskih kanalih kot kvalitetne informacije k članom kolektiva, od teh pa spet nazaj v informativno dejavnost, sem ponazoril transmissijsko in indukcijsko funkcijo informiranja, ki hkrati tudi ustreza zahtevi po sproščenem dialogu med vsemi udeleženci takega komuniciranja.

Informiranje kot specializirana dejavnost za razvijanje in krepitev sistema informiranja zaposlenih zajema informacije pri njihovih virih.

Primerno oblikovane in prirejene komunikacijskim sposobnostim posameznih komunikacijskih kanalov ali oblik oziroma sredstev za informiranje jih posreduje članom delovne skupnosti in njihovim ožjim svojcem. Hkrati pa zajema pri njih odgovore v najrazličnejših oblikah od pripomb, predlogov, ugovorov, pritožb do vprašanj in zahtev po odgovorih in jih po ustreznih neposrednih komunikacijskih stikih z obstoječimi informacijskimi viri spet posreduje članom delovne skupnosti po omenjenih komunikacijskih kanalih. To neposredno kontaktiranje ali komuniciranje informativne dejavnosti z informacijskimi viri je v bistvu pomožni komunikacijski krožni tok, ki pa zagotavlja uresničevanje indukcijske funkcije informiranja!

Pri organizaciji informiranja bi naredili veliko napako, če bi zahtevali, naj v vseh nujno potrebnih formalnih komunikacijskih stikih med člani delovne skupnosti posreduje informacije informativna dejavnost. S tem bi zavrlili ali onemogočili nemoteno poslovanje delovne organizacije in krnili človekovo osebno spodbudo. Prišli bi v nasprotje z zahtevo, naj bo kolikor je mogoče velik delež komunikacij v delovni organizaciji takih, da temeljijo na interpersonalnem ali medosebnem komuniciranju. Zato moramo biti pri odločanju, katere informacije naj se pretakajo od virov k članom delovne skupnosti s posredovanjem informiranja, zelo preudarni! Upoštovati moramo številne dejavnike — od učinkovitosti poslovanja delovne organizacije do ustrezne in zaželeno stopnje informiranosti zaposlenih. Odločitev torej ni lahka in zahteva veliko mero znanja o organizaciji poslovanja in dela, o človekovi duševnosti in o sociologiji dela, še prav posebej pa o komunikacijskih oblikah in načinih, ki jih lahko s pridom uporabljamo v delovni organizaciji.

V nobenem primeru ne smemo zanemariti tistih informacijskih virov in tistih vrst informacij, ki zagotavljajo članom delovne skupnosti ustrezno stopnjo informiranosti, to je boljše poznavanje celotnega dogajanja v delovni organizaciji, in ki jim zagotavljajo tudi kvalitetno in odgovorno odločanje v procesu samoupravljanja. Če je splošna in strokovna razgledanost zaposlenih pomanjkljiva, če so tudi družbenopolitično in ekonomsko pomanjkljivo izobraženi, potem nastopajo v vsakdanjih formalnih in neformalnih komunikacijskih stikih s sodelavci in pri svojem delu in v procesu samoupravljanja dokaj ozko in se zavzemajo predvsem in samo za osebne interese in koristi. Čim višja pa je stopnja njihove izobrazbe, čim višja je njihova splošna in strokovna razgledanost in usposobljenost, toliko lažje in hitreje spoznavajo in razumevajo zapletenost dogajanj v delovni organizaciji in v družbi sploh. Zato tudi toliko lažje in hitreje spoznavajo in razumevajo, da je nujna ustrezna družbena delitev dela, delitev dela v delovni organizaciji ter da je potrebno združeno, kolektivno delo vseh zaposlenih. Uveljavljajo se kot zagovorniki načel o umnem gospodarjenju, o zdravih medosebnih odnosih, o uresničevanju osebnih interesov in potreb z uresničevanjem kolektivnih interesov in potreb vseh članov delovne skupnosti, ki jih izraža oziroma ki bi jih morala izražati poslovna politika njihove delovne organizacije.

Zakaj potrebujemo socializem v Ameriki?*

Amerika potrebuje socializem. Naša tehnologija je ustvarila blaginjo, kakršne še ni bilo, uničila velika mesta, ogrozila že celo zrak in vodo ter navdala z zagrenjenostjo rase, generacije in družbene razrede.

Naš pogled na družbo, najsi bo še tako liberalen, je preveč konservativen, da bi mogel odgovoriti na ta nasprotja, zakaj to so aspekti sistema, ki je globoko, celo načelno obremenjen z napačnimi prioriteta. In medtem ko so pomembne reforme — pogosto socialistične po navdihu — spremenile nekatere skrajne oblike kapitalistične nepravilnosti, pa pokyenesovska »državna blaginja« še vedno dovoljuje velikim korporacijam, da sprejemajo odločitve bistvenega družbenega pomena, ne da bi se posvetovale s tistimi, ki so prizadeti, bodisi s tistimi, ki delajo zanje.

Toda ali ni morda vpliv levičarske nostalgije, če takole obsojamo ameriško družbo. Utegnil bi nas kdo zavriniti, češ ZDA so najbogatejša država v zgodovini človeštva in probleme, ki jih še imajo, lahko rešijo pragmatični tehniški izobraženci na podlagi zakonitosti »države blaginje«.

Prav to konvencionalno domnevo o naši sedanosti in prihodnosti bi rad napadel. Pokazal bom, da je naše izobilje tako nesorazmerno, da ne zadovoljuje niti potreb večine ljudstva. Tudi najbolj humani tehnokrati se ne morejo spoprijeti s temeljnimi vzroki te protidružbene politike, že zato ne, ker žive v vase zaprtem sistemu moči. Samo demokratično množično gibanje bi se lahko postavilo po robu tem pridržanim pravicam v naši sedanji krizi. In prav mogoče je, da bo »uspeh« ameriškega kapitalizma pripeljal do tega, kar se ni zgodilo v času, ko je bila delovna sila najbolj izkoriščana: da bo socializem postal politično poraben.

Ko govorim o tem, se popolnoma zavedam, kako je bila ideja socializma v minulih 150 letih zmedena, izdana in zmaličena. Eden izmed ciljev pričujoče razprave je odkritosrčno pogledati v oči tem težavam in natančneje določiti idejo socializma. Če bo ta poskus uspešen, potem ta študija ne bo izzvenela kot čarobno splošno zdravilo, ki naj prinese popolno in večno srečo človeštvu, temveč kot skromnejši, pa vendar pogumen program, kako spremeniti Ameriko v dobro družbo.

Ali zadostujejo reforme »države blaginje«?

Trije bistveni vzroki so, zaradi katerih reforme »države blaginje« ne morejo rešiti naših najnujnejših problemov:

— razredna struktura kapitalistične družbe izpridi ali sprevrže skoraj sleheren tak poskus v smeri družbene pravičnosti;

— privatna, korporativna moč ne more trpeti obsežnega in demokratičnega načrtovanja, ki ga nujno potrebujemo;

---

* Odlomki iz obsežnejšega spisa istega avtorja, *Why We Need Socialism in America*, Dissent, maj—junij 1970. Avtorjeve opombe so v prevodu opuščene. — Prip. redakcije.

— in tudi če bi premostili ti prvi oviri, tako da bi mogli vsakemu državljanu zagotoviti dostojno stanovanje, dohodek in zaposlitev, ima sistem še vedno vrojeno tendenco, da postane izobilje uničenje samemu sebi.

Ko tako zarisujem meje »države blaginje«, se zdi, da zaničujem pretekle reforme ali tiste liberalce, ki ne delijo z menoj prepričanja, da je nujna bistvena strukturalna sprememba. Nič bi ne moglo biti dlje od resnice. »Država blaginje« je pomenila velikanski napredek v primerjavi z okrutnostjo in neprizadetostjo ob človeškem trpljenju, ki je bilo značilno za zgodnji kapitalizem. Dosežena je bila z bojem in velikimi žrtvami — včasih je šlo tudi za življenja — tistih »preprostih« ljudi, ki niso imeli možnosti za ustrezno izobrazbo, pa so vendarle bili zgled bogatih v temeljnih družbene spodobnosti. Kot posledica tega obstaja v ZDA množično »levo krilo«, ki ga sestavljajo v veliki meri prav tiste skupine — sindikalisti, manjšine, idealisti srednjega razreda — ki so izbojevale te velike bitke in ki so odločene, da bodo ohranile pridobitve, ki so jih prinesle.

Daleč od tega, da bi šlo zgolj za čist račun; ta dejavnik ima globoke politične implikacije za prihodnost. Pomembno je, da socialisti prikažejo prirojeno nezmožnost »države blaginje«, zasnovane na kapitalističnem gospodarstvu in družbeni strukturi, da bi reševala probleme, ki zahtevajo protikapitalistično razporeditev sposobnosti. Toda to ne pomeni, kot mislijo nekateri mladi levičarji v zadnjem času, da je treba zavreči »državo blaginje« kot prevaro, ki preprečuje ljudstvo, da bi se dokopalo do resnično radikalnih ugotovitev. Zakaj če naj milijoni Američanov postanejo socialisti, se bo to zgodilo zato, ker bodo v prizadevanjih, da bi »državo blaginje« prilagodili svojim trenutnim potrebam, spoznali, da morajo prodreti čeznjo. Če bi socialisti arogantno zavrnili ta prizadevanja, češ da so nepomembna, potem bi se zgodilo, da ne bodo imeli nobene vloge, ko se bodo množice njihovih sodržavljanov preusmerile v levo.

Socialisti morajo biti zatorej v prvih vrstah slehernega boja in prizadevanj za obrambo in podaljšanje »države blaginje«, čeprav kritizirajo njeno nezmožnost, da bi rešila temeljne probleme, in čeprav predlagajo alternativo zanjo. Namen pričujoče analize silne omejenosti, ki jo kapitalizem nalaga »državi blaginje«, v tem kontekstu ni dokazati, da so liberalci neumni in zaslepljeni, temveč da je mogoče njihovo liberalno vrednost popolnoma uresničiti le na podlagi socialističnega programa.

»Država blaginje« ne glede na vso svojo vrednost teži k temu, da bi dajala koristi v obratnem sorazmerju s človekovimi potrebami. Toda ne zato — to je ključna ugotovitev — ker bi šlo za zaroto bogatih, temveč je to naravna posledica delitve družbe v neenake družbene razrede.

S temeljitimi in korenitimi reformami je mogoče omejiti — vendar ne odpraviti — to prirojeno tendenco v kapitalistični družbi, da distribuira javne koristi v skladu z neenakostmi zasebnega bogastva. Vsako gibanje, ki bo poskušalo uresničiti takšne reforme, bo naperjeno proti sistemu samemu. To ni odvrnilo socialistov, da se ne bi udeleževali sleherne izmed teh bitk, niti jih ne bo v prihodnje. Toda če naj bodo koristi permanentne, če naj ne splahnejo, kakor hitro se obdobje družbenih izboljšav spet zaziba v kapitalistično normalnost, potem so potrebne temeljne, strukturalne spremembe. Namesto epizodnih zmag v protidružbenem okolju so potrebna pretehtana prizadevanja, da bi ustvarili novo človeško družbo.

Drugi poglavitni razlog, zakaj ameriška družba ne more rešiti svoje krize, je v tem, da potrebujemo nacionalno ekonomsko in družbeno načrtovanje v takšni meri, ki v okviru naših sedanjih institucionalnih razmerij postaja nemogoče.

Tretji poglobitveni razlog, ki terja temeljno preobrazbo kapitalistične družbe, je tale:

Vzemimo, da se sistem izkaže za veliko bolj domiselnega, kot izhaja iz dosedanje analize. Domnevajmo, da ustvari »državo blaginje«, ki resnično zadovolji potrebe revnih, in da se posreči brez temeljnih sprememb v strukturi prilagoditi ga demokratičnemu načrtovanju. Celo tedaj — in upošteval sem to možnost zgolj kot argument — bi bilo treba napredovati onkraj kapitalizma, socializmu naproti. Zakaj tudi če bi ta družba nekako našla način, da bi rešila probleme revščine, razizma, neenakosti in nezadovoljenih družbenih potreb, bi bila še vedno nezmožna reševati probleme svoje lastne blaginje.

Tu so tri vrste programov, ki se gibljejo v smeri socialistične demokratizacije ekonomske moči:

- podružbljenje investiranja;
- progresivno podružbljenje funkcij korporativne lastnine in nato te lastnine same z vzporednim naraščanjem socialne motivacije ljudstva;
- uporaba davčne politike kot instrumenta socialne pravice.

Kdo bo opravil nalogo?

Vprašali boste: če drži, da so bistveno novi prijemi v gospodarski in družbeni politiki nujni, kje bomo našli politično podporo za te ukrepe? Če evropskim socialnim demokratom ni uspelo napredovati onkraj »države blaginje«, ali ni napak predlagati, naj bodo zdaj pripravljeni iti veliko dlje — Amerika pa nima niti množičnega socialnodemokratskega gibanja.

Resna marksistična analiza bi odkrila, da Marx v številnih točkah ni imel prav. Po njegovem klasičnem scenariju naj bi delavci postali revolucionarna večina družbe. Rušenje starega reda bi bilo potem sorazmerno preprosto in, vsaj v nekaterih primerih (Anglija, Amerika, Nizozemska), morda celo nenasilno. August Bebel, vodja zgodnjega nemškega socializma, je takole zapisal:

Kakor zavest (o kapitalističnem izkoriščanju in potrebi po socializmu) preveva čedalje širše skupine, končno osvoji prevladujočo večino družbe, ki je neposredno zainteresirana za to preobrazbo . . . Vzporedno pa se odpornost vladajočega razreda manjša, kajti njegova moč je zasnovana na neznanstvenih idejah in nima nobenega vpogleda v razmere izkoriščanih in zatiranih razredov.

Ta prerokba se je delno uresničila. Dejstvo je, da so vladajoči razredi v tridesetih letih verjeli v napačne neznanstvene ideje in se ravnali po njih (zmanjševali so izdatke in tolerirali množično nezaposlenost v depresiji), medtem ko so imele množice kljub pomanjkanju formalne izobrazbe boljši nagoni občutek, kaj je treba storiti. Toda v nekaterih ključnih vidikih so bile Marxove napovedi napačne. Kapitalistična struktura se ni toliko poenostavila, da bi v njej stala druga proti drugi velikanska množica proletariata in peščica buržoazije. Namesto tega so ostali vmesni sloji vseh vrst še dolgo potem, ko je bilo predvideno, da bodo izginili; nastajale so nove skupine in v obdobju po drugi svetovni vojni je postal industrijski delavski razred upadajoči odstotek prebivalstva v razvitih državah.

Hkrati pa je vizija popolnoma preobražene družbe, ki so jo sprejeli evropski delavci, toliko zastrašila kapitaliste, da so privolili v reforme. Kot posledica tega so te reforme pomagale integrirati levico v gospodarstvo »države blaginje«, ki je bilo še vedno privatna lastnina. V začetku šestdesetih let je ta pomembni razvoj prizadel ne le revizionistične socialne demokrate, temveč tudi vse ortodoksne marksiste in nespravljive radikale. Ti skupini sta bili pač bolj diskretni (ali pa neodkriti) glede svojega razočaranja in bolj zagnani v iskanju novih rešitev.

Herbert Marcuse in C. Wright Mills, ki sta imela močan vpliv na levičarsko mladino, sta veljala za najstrožja kritika reformizma. Vendar pa sta se v bistvu strinjala s tistimi nemškimi revizionističnimi socialnimi demokrati, ki so leta 1959 zapisali v svoj program:

Nebogljivi proletarec brez pravic, ki se je svoj čas potil šestnajst ur na dan za borno mezdno, si je priboril osemurni delovnik, varstvo pred nezaposlenostjo, boleznijo in kronično oboletostjo ter pokojnino...

Takšen razvoj, ki ga je Marx komajda mogel predvideti v nadrobnostih, je mogoče razumeti z marksistično analizo. Družbena bit, je dejal Marx, determinira družbeno zavest. V devetnajstem stoletju so bile značilnosti kapitalistične družbe revščina, negotov obstoj, periodične krize in degradacija mehanizirane delitve dela. Kot posledica tega je obstajala revolucionarna razredna zavest. Toda ko so bila barbarstva sistema omiljena prav zaradi vpliva takšne razredne zavesti, so konsekventne nove razmere — ali nova družbena bit, če hočete — ustvarile novo zavest. Delavec v »državi blaginje« je imel določene koristi v novo ustanovljenem redu kljub močnim pomislekom proti njemu. Če se je še vedno imel za socialista, je bilo to iz obzirnosti do tradicije ali izraz njegovega reformizma v osnovi: utopija se je vsaj za nekaj časa povrnila.

Ali se je delavski razred preživel?

Na podlagi omenjene analize je skupina intelektualcev ob koncu petdesetih in v začetku šestdesetih let — Daniel Bell in Raymond Aron sta bila najvidnejša med njimi — razglašala, da smo priče »koncu ideologije«. V bistvu so postavljali trditev, da so stara nasprotja med kapitalom in delom odpravljena ali vsaj močno zatrta in da so socialne spremembe odvisne le od tega, kako bodo izvedenci razdelili nenehno naraščajoči nacionalni bruto produkt. V »Slučajnem stoletju« sem napadel to tezo in trdil, da revolucionarne spremembe, ki se dogajajo v tehnologiji in ekonomski strukturi, utegnejo ponovno radikalizirati ljudske množice.

Mislim, da je druga polovica šestdesetih let opravičila mojo analizo bolj kot tiste, ki so zagovarjale »konec ideologije«. V vseh razvitih državah so zaznamovali upor študentov in mladine, ki je bil tak, kakršnega dotlej še ni bilo; v ZDA so se vrstili izbruhi črnškega besa; v Franciji, Italiji, Zahodni Nemčiji in Španiji je delavski razred začel najbolj odločno bitko od tridesetih let sèm. In zdaj, ko pričakujemo zavestno gibanje, ki bi lahko spremenilo objektivno potrebo po socializmu v učinkovito politično silo, naj predlagam možnost (ne nujnost): da se tradicionalni protest delavcev — vnukov ujetnikov lakote, hkrati v valom upora mladih — otrok izobilja — utegne zlit v silo, zmožno, da preobrazi sodobno družbo.

Da bi razumeli ustvarjalni potencial delavcev, vzemimo ZDA, razvito državo, kjer se delavstvo zdi najbolj integrirano v prevladujoči red in popolnoma brez kakršnekoli revolucionarne zavesti.

Popolnoma res je, da je industrijski delavski razred v Ameriki upadajoči odstotek prebivalstva. Toda naj navedem dejstvo, ki nanj mnogi interpreti tega trenda pozabljajo, namreč, da se število delavcev tudi večja; odstotek, ne pa število, je tisti, ki upada. Leta 1965 je bilo v Ameriki sedemintrideset odstotkov zaposlenih ali več kot šestindvajset milijonov posameznikov, ki so bili nastavljeni kot kvalificirani delavci, delovodje, obrtniki in ročni delavci. Poleg tega je bila večina zaposlenih v storitvenih dejavnostih — devet milijonov ljudi ali 12,6 odstotka vse delovne sile — navadnih delavcev. Kot je ministrstvo za delo predvidelo razvoj teh kategorij, naj bi se število industrijskih delavcev do leta 1975 povečalo na trideset milijonov, čeprav bi njihov odstotek zdrknil na 33,3 odstotka.

Če prištejemo še navadne delavce v storitvenih dejavnostih, bi to pomenilo več kot štirideset milijonov državljanov v delavskem razredu sredi sedemdesetih let.

Delavski razred torej nikakor ne »izginja«. In četudi so nekateri akademiki razlagali, češ da je proletariat prenehal biti zgodovinski dejavnik, so deset in deset milijoni delavcev še vedno stali pred mnogimi starimi problemi delavskega razreda. Urad za statistiko dela je izračunal, da je bilo leta 1966 potrebnih devet tisoč dvesto dolarjev za vzdrževanje štiričlanske mestne družine ob »zmerni življenjski ravni« (ta definicija je dovoljevala, na primer, nakup nove obleke in dve leti starega avtomobila na vsaka štiri leta). Ob naši bujno rastoči inflaciji je jasno, da je treba to število popraviti na nekaj več kot enajst tisoč dolarjev za leto 1970.

Za doseg te ravni leta 1966 bi morala tedenska plača znašati 177 dolarjev; poprečje industrijskega delavca pa je bilo v resnici 114 dolarjev. Zares, večina ameriškega ljudstva ni imela dohodkov niti za ta zmerni proračun. Vrh tega je bilo več deset milijonov zaposlenih Američanov, ki so če že ne lačni, komaj shajali. In mnogi izmed teh državljanov so opravljali v tovarnah delo, ki jih je fizično izčrpavalo. Potemtakem so bila »stara« vprašanja mezd in delovnih pogojev še vedno zelo prisotni dejavnik v življenju večine ljudstva. In v Evropi, kjer je bogastvo na prebivalca manjše kot v ZDA, je to še toliko bolj res.

Politični cilji delavcev

Nezadovoljstvo delavskega razreda se ni izražalo v tako nemirni, skorajda revolucionarni obliki, kot se je v Franciji in Italiji leta 1968 in 1969, bilo pa je vendarle močna politična sila. Na volitvah leta 1968 so bili domnevno preživeti sindikati razločno najpomembnejši element v koaliciji, ki bi takrat kljub zelo slabim možnostim skoraj izvolila Humphreya za predsednika. Delavske organizacije so registrirale 4,6 milijona volivcev, natisnile več kot sto milijonov letakov in pamfletov; mobilizirale 72.225 agitatorjev in 94.457 prostovoljcev na dan volitev.

Zakaj — in ta točka je kar se da pomembna — političnega potenciala družbenih razredov ni mogoče ugotavljati s preprostim štetjem glav. So države, kjer je kmečko prebivalstvo v veliki večini, in vendar upravljajo družbo v mestih. Kmetje so razpršeni, verni in za časom. Lahko se razplamenijo v »jacquerie« (kmečki upor leta 1358 v Franciji — op. prev.) ali pa dajo vojake za Mao Ce Tunga ali Ho Ši Minha. Toda odločilna tehnologija sodobnega gospodarstva je industrijska, središče moči je zatorej mesto. Delavci so v mestih koncentrirani v zelo velikem številu, podrejeni splošni disciplini v delovnem procesu in prisiljeni v obrambo svojih najneposrednejših koristi — graditi kolektivne institucije. Zanje je torej značilna kohezija in socialna teža, ki presega njihovo število.

Poudarjam ta aspekt delavskega razreda, ki ga tako pogosto puščajo ob strani — premožni, univerzitetno izobraženi in programsko usmerjeni ljudje, ki morajo oblikovati koalicije z unionisti. Nov krog, ki nastaja kot posledica množične višje izobrazbe, je pomemben; vendar pa nima tiste solidarnosti, ki bi jo nalagali sami življenjski in delovni pogoji, kot jo imajo delavci. Zatorej, četudi upada odstotek navadnih delavcev in narašča odstotek »strokovnih, tehniških in sorodnih delavcev«, morajo biti delovni ljudje s svojimi lastnimi, trdnimi institucijami odločilna komponenta v socialistični večini.

Paradokсно je, da izobilje utegne spodbuditi delavce k političnemu boju prav toliko, kot jih je revščina. Ze leta 1849 je Marx priznaval možnost, da bi kapitalistični uspeh sprožil delavski upor.

Hitra rast produktivnega kapitala (je pisal Marx) prinaša enako hitro rast bogastva, razkošja, socialnih potreb, socialnih zaposlitev.

In tako, čeprav so se za delavca povečale ugodnosti, se socialno zadoščenje, ki mu ga dajejo, zmanjša v primerjavi s povečanimi ugodnostmi za kapitalista, ki so nedosegljive za delavca, in v primerjavi s stopnjo razvoja družbe na splošno. Naše želje in ugodja izvirajo iz družbe; merimo jih zatorej po družbi . . .

Če prenesemo v sedanji čas Marxova dognanja o razdirajočem učinku blaginje, potem lahko osvetlimo še en aspekt nedavne upornosti delavskega razreda. Ni namreč res, da izobilje zgolj omami človeka in ga naredi pasivnega, kot misli, zdi se, Herbert Marcuse. Izobilje tudi prebudi v ljudeh jezo, ko primerjajo tisto, kar imajo sami, z obilnimi pretenzijami družbe. Primerjajo svoj življenjski standard ne s standardom svojih staršev ali starih staršev, temveč z očarljivimi bitji s televizije. In izobilje kot da se sprevrže.

Še več — in tu se približujemo črti, ki loči tradicionalni delavski razred od novih strokovno izobraženih delavcev — v razredni strukturi bogatega gospodarstva nastajajo spremembe, ki prinašajo s seboj nove vrste nezadovoljstva. Načrtovan, racionaliziran kapitalizem zahteva večje in večje znanje od svoje delovne sile in s tem se odpira možnost zelo izobražene opozicije med tehnično inteligenco, zaposleno v najbolj razvitih industrijah. Vzemimo za primer splošno stavko v Franciji maja leta 1968. Najbolj bojeviti takrat niso bili rudarji, klasični vir proletarske nepomirljivosti, temveč med delavci v elektroniki, kemijski in avtomobilski industriji, med učitelji in uslužbenci državno vodenega radijskega in televizijskega omrežja. In te zahteve strokovno izobraženih delavcev v razvitih industrijah se niso toliko nanašale na mezde kot na demokratizacijo delovnih pogojev.

Ali obstaja »novi razred«?

Še vedno obstaja politično potentno nezadovoljstvo, ki izvira iz stare prikrajšanosti delavskega razreda in hkrati iz novih potreb izobilja. Še več. Če se proletariat ni razvijal tako, kot je Marx mislil, da se bo, potem se zdaj utegne pokazati popolnoma nepričakovan učinek družbenih sprememb na zahodu.

Ta novi razred — izraz uporabljam ohlapno — so ponovno zaznali že mnogi opazovalci. Toda bilo je veliko zmede, domnevam, da delno zato, ker ta naša čudovita doba proizvaja ne eno, temveč dve novi družbeni skupini, sorodni, vendar ločeni. Vrh tega so te spremembe v razredni strukturi napačno identificirali tako množični mediji kot pop sociologi, ki v njej vidijo predvsem minljivo zadevo mladosti. To, kar se dogaja, menim, ni zgolj izraz minljivega razpoloženja med mladimi ljudmi, ki bodo pozabili svoje sanjarjenje o enakosti, kakor hitro se bodo morali podrediti zakonitostim trga delovne sile in ko bodo »odrasli«. To, kar se verjetno dogaja — ne glede na mladost — je sprememba v ekonomski in družbeni strukturi, ki bi utegnila imeti daljnosežne politične posledice.

Ko se je kapitalizem razvil, je potreboval čedalje več ljudi, ki niso delali neposredno v proizvodnji. Že dolgo tega je Max Adler, avstrijski socialistični teoretik, govoril o »novem proletariatu v frakih, ki nima nič skupnega z malo buržoazijo Marxovih dni . . .« Po drugi svetovni vojni je postala ta tendenca bolj in bolj očitna. S tretjo tehnološko revolucijo znotraj kapitalizma so elektronika, kemija, računalniki in industrije »znanja« prišli v avantgardo. In vsa ta področja zahtevajo veliko število visoko izobraženih ljudi.

Kot je John Kenneth Galbraith zapisal v svoji knjigi »Nova industrijska država«, je korporacija postala velikanska in v daljših časovnih obdobjih načrtuje multimilijonske dolarske investicije. Zato potrebuje cel

nov sloj industrijskih načrtovalcev. S tem nastaja, meni Galbraith, pomemben nov vir moči, kajti družba vedno kaže popustljivost do tistega, kar nujno potrebuje, ko tega ni dovolj. Nekoč je bila to zemlja, nato kapital; zdaj je to organizirana inteligenca. Daniel Bell je zapisal, da so »novi možje« v tem nastajajočem redu

znanstveniki, matematiki, ekonomisti in inženirji nove kompleksne tehnologije. Vodstvo bodo v novi družbi imeli ne poslovni ljudje ali korporacije, kakršne smo prej poznali... temveč raziskovalne korporacije, industrijski laboratoriji, ekperimentalne postaje in univerze.

Na podlagi te teze o novih ljudeh »postindustrijske« družbe je Bell prišel do dokaj konservativnih sklepov. Na podlagi skorajda iste teorije je francoski sociolog Alain Touraine menil, da bo iz teh sprememb nastalo »utopično komunistično« gibanje in da je bil francoski upor v maju 1968 eden izmed prvih izrazov tega novega revolucionarnega trenda. Celotni nekateri komunistični avtorji so se zavedali tega razvoja. Tako je francoska komunistična partija, morda najbolj okorela staliniistična skupina na Zahodu, disciplinirala Rogera Garaudyja in ga izključila iz CK, zato ker je trdil med drugim, da bi morali delavci skleniti zvezo z novim slojem tehniške inteligence v industriji.

V sami SZ je znanstvenik Andrej D. Saharov ne le zagovarjal intelektualno svobodo, temveč celo zasnoval svoj poziv k sovjetsko-amerišskemu sodelovanju — in svoje upanje, da se bosta obe družbi približali demokratičnemu socializmu — na tezi, da so managerske skupine čedalje bolj pomembne v obeh državah in imajo skupen interes za novo socialistično ureditev. In spomladi leta 1968, ko je Češkoslovaška začela iskati »človeški obraz« socializma, so imeli novinarji in intelektualci novo vlogo — in podpora, ki so jo dobili med delavci, je iz njihove kritike naredila učinkovito politiko.

Skratka, spoznanja o tem novem družbenem sloju prihajajo s sleherne točke na političnem kompasu. Kako razlagati dejstva o tej novi skupini, je hudo sporna zadeva, toda dejstva sama so precej jasna. Leta 1969 je ministrstvo za delo v posebni študiji napovedalo, da se bo v tej deželi (ZDA) do leta 1975 za 45 odstotkov povečalo število strokovnih kadrov v primerjavi z letom 1965, število managerjev se bo povečalo za 23 odstotkov, medtem ko naj bi se uradniška delovna sila povečala za 32,5 odstotka. Če bi se te napovedi izkazale za točne, bi te tri skupine zajele več kot 40 odstotkov vseh zaposlenih v Združenih državah Amerike. Seveda so velikanske razlike med temi kategorijami in znotraj njih: strojepiska nikakor ni del istega družbenega sloja kot podpredsednik korporacije ali jedrski fizik. Ne glede na to je nujno dojeti, da smo priče močni ekspanziji zaposlitev, oddaljenih od dejanske proizvodnje, ki pa pogosto zahtevajo visoko izobrazbo in sposobnosti.

Ali obstajajo dokazi, ki bi nakazovali, da te statistike kažejo na skupino z lastno zavestjo ali celo s posebno dovtetnostjo za radikalne ali socialistične ideje? Galbraith je glede tega optimist; zapisal je, da industrijski sistem »oblikuje, zato da bi služila njegovim intelektualnim in znanstvenim potrebam, skupino, ki bo zavrnila njegov monopol družbene upravičenosti«. Že ob začetku tega stoletja je ameriški marksist Louis Boudin apliciral Kautskyjevo teorijo o državnem kapitalizmu na Združene države in identificiral prve začetke fenomena, ki ga je opisal Galbraith. Novi srednji razred ali skupina managerjev brez lastnine, je zapisal Boudin, se zavzema za ureditev konfliktov in kriz znotraj kapitalizma in je zatorej naklonjen državnim intervenciji, toda nikoli ne bi privolil v korenito preobrazbo same družbe.

Morda ima Boudin prav, Galbraith pa ne. Rastoči sloj strokovnih kadrov in tehniške inteligence bo morda hotel zgolj zboljšati obstoječi red,

ne pa ga resnično spremeniti. Njegova politika bi bila potem navsezadnje podobna tisti, ki jo izvaja American Medical Association, skupina, organizirana zato, da bi družbo izkoriščala, pa bi ji morala služiti. Toda obstaja vsaj možnost, da bodo novi izobraženci podpirali bolj korenite preobrazbe. Ker dan za dnevom sodelujejo v prizadevanjih in razpravljajo, proučujejo in načrtujejo, so dovtetni za pozive, naj bi zgradili racionalnejši, načrtnejši red.

Strokovni kadri in tehniška inteligenca kot delavci

Ta družbeni sloj bi bilo mogoče identificirati tako, kot je opisan v tradicionalnih marksističnih analizah ali tako kot so ga opisali nekateri levičarji. Potem bi ga šteli za nov del delavskega razreda prej kot za nov razred, kajti velika množica teh ljudi resnično dela za velike korporacije in univerze, pogosto so razvili »sindikalistično« zavest o tem, da se morajo držati skupaj in boriti za interese svoje skupine. Zdi se mi, da je popolnoma zakonito, če tako gledamo na ta fenomen, seveda pa se je treba zavedati edinstvenih značilnosti te nove skupine: visoka raven formalne izobrazbe in stališča do perečih vprašanj. Glede takšnih vprašanj, kot so zunanja politika, državljanske svoboščine in državljanske pravice, se utegne ta nastajajoča plast dokaj razlikovati od tradicionalnih stališč delavskega razreda.

Če bo torej kriza visoko razvite družbe postala bolj pereča v prihodnjem obdobju in če jo bo mogoče rešiti zgolj s korenitimi novostmi, potem obstaja rastoča skupina, ki bi se utegnila zavedeti tega dejstva in skleniti, da bo glede tega začela politično delovati. Menim, da je to že zagotovilo del množične baze za volilni kampanji Eugena McCarthyja in Roberta Kennedyja leta 1968 in za gibanje, ki se bori za ustavitve vojne v Vietnamu. Toda če bi ta skupina sklenila — iz naivnosti ali ošabnosti — da bo šla svojo pot, in bi zavrnila sodelovanje s sindikati, zato ker se ti zanimajo predvsem za vprašanja boljšega kosa kruha, potem ne bodo mogli preobraziti družbe. Samo če bo razumela, da je delavstvo najbolje organizirana in najmočnejša sila za notranje družbene spremembe in če bo sodelovala s sindikati, bo lahko postala nova in morda radikalna večina.

Ti strokovni kadri in tehniška inteligenca potemtakem niso starostna skupina ali fenomen mladosti, temveč izraz sprememb v ameriški razredni strukturi. In treba jih je razlikovati od še enega sloja, ki mu je po določenih plateh podoben, ima pa pomembne svoje značilnosti. Mislim na mlade, ki se izobražujejo — toda ne za tehnološke funkcije.

Revija »Fortune« je priobčila analizo, ki je pokazala, da je štirideset odstotkov univerzitetne mladine bistveno nezadovoljnih z vrednotami družbe. Večina pripadnikov te skupine — »Fortune« jih imenuje »predhodnike« — so bili študentje umetnosti in humanističnih ved. Poklic, za katerega se je odločila največja posamezna skupina med njimi (devetintrideset odstotkov), je bilo poučevanje. Glede tega bi seveda sodili v kategorijo, ki jo statistiki v Washingtonu imenujejo strokovni kadri — toda prav gotovo jih ne bi mogli uvrstiti med pripadnike tehnološke strukture (zakaj večina med njimi želi poučevati na nižjih in višjih šolah, ne pa sodelovati v znanstvenoraziskovalnih institucijah ali korporacijah).

Ta netehniška inteligenca je najvidnejši predstavnik »prepada med generacijama«, o katerem tako na široko razpravljajo v Evropi in Ameriki. Pooseblja ne le novo definicijo o pomenu starosti, temveč tudi posledice sprememb v razredni strukturi.

Puberteta, kot poudarja Kenneth Keniston, je bila izum industrijske družbe. Pred vzponom mestnega industrializma so otroci vstopali v družbo odraslih, kakor hitro so bili fizično sposobni za to (v zgodnjih dneh

kapitalizma pa še pred tem). Toda s krepitvijo bogastva in srednjega razreda so otrokom premožnih dovolili (če uporabim misel Erika Eriksona) moratorij v »najstih« letih, v tem času pa niso bili niti čisto otroci niti odrasli. Zdaj, ko je družba dosegla še večje izobilje, je ustvarila še novo obdobje v človekovem življenju, obdobje, ki je vrinjeno med puberteto in odraslostjo.

Premožna radikalna mladina kot nova sila

Ta nova faza, trdi Keniston, je bila temelj novih levičarskih struj v razvitih državah v šestdesetih letih. Zakaj radikalci, je odkril Keniston, so v veliki večini otroci srednjega in celo zgornjega srednjega razreda; izhajajo iz liberalnih domov; njihova zagrenjenost glede obstoječega reda je delno posledica tega, da so spričo podarjene prostosti in možnosti izobrazbe lahko zastopali »nezainteresirano« in kritično stališče. Toda njihovo nasprotovanje establishmentu je lahko tudi izraz njihovih lastnih interesov, kot meni Bruno Bettelheim. Mnogi izmed teh mladih ljudi se namreč zavedajo, da kljub svoji liberalni izobrazbi ali prav zaradi nje postajajo v razmerah tehnološkega gospodarstva preživeti. Vzgojeni za »gentlemene« v dobi, ki potrebuje tehniško inteligenco, postajajo, kot je zapisal Walter Lippmann, »zavrženci napredka«.

Če so te teorije pravilne, in mislim, da so dobro zasnovane, potem opisujejo eno izmed nepričakovanih posledic naše tehnološke revolucije. Nekateri avtorji, med njimi tudi jaz, smo v zgodnjih šestdesetih letih reagirali na fenomen avtomatizacije preveč samo po sebi umevno. Domnevali smo, da bo njena očitna posledica nastajanje kronične in celo množične nezaposlenosti; nismo pa se zavedali številnih preoblek, ki si jih lahko odene ta trend. Ena izmed teh je bila vojna v Vietnamu. Ta je »uresničila« politiko, ki smo jo mnogi predlagali — naj bi vlada neposredno ustvarila milijon sedemsto tisoč delovnih mest — toda storila je to na morilski način. Druga preobleka je bila ta, da se je zaradi avtomatizacije še bolj zavlekel in odložil vstop liberalno izobraženih otrok premožnih na trg delovne sile.

Za tiste med mladimi, ki so se pripravljali za kariere v »gospodarstvu znanja«, je bila ta odložitev funkcionalna. Toda druge, ki so se želeli zgolj izobraziti ali so si hoteli pridobiti univerzitetno diplomu le kot »akreditiv«, je ta izkušnja zmedla. Res, obvarovani so bili brezposelnosti. Toda hkrati so se znašli v novih množičnih institucijah še višjega izobraževanja, ki jim niso mogle prepričljivo odgovoriti na to, zakaj bi morali biti tam. Tako so se na tisoč načinov uprli iracionalnosti svojega življenja.

V Franciji so po maju 1968 oblasti ukrepale na podlagi različice zgornje analize. Kot je poročal »Le Monde« leta 1969,

študentje na številnih fakultetah so zaskrbljeni tudi zaradi nečesa drugega: zaradi negotovosti na trgu delovne sile. Skoraj polovica diplomantov svobodnih umetnosti ne najde več zaposlitve v prosveti, niso pa izšolani za nobeno drugo dejavnost. Položaj bo kaj brž postal enako zaskrbljujoč tudi za diplomante ekonomije, naravoslovnih ved in celo fizike, kajti vsi ne morejo najti zaposlitve v prosveti ali raziskovalni dejavnosti.

Kot nova paradokсна posledica študentovskih nemirov maja 1968 so tehnokrati začeli ustanavljati novo šolo, kjer se lahko izšolaš za managerja, poleg tega pa uvajajo študij tehnologije na tehniške fakultete, zato da bi bili študentje izšolani za delo v industriji.

Nekateri izmed mladih popolnoma izpadajo iz družbe, usmerjene k delu. To je seveda pot, za katero se odloča drobna manjšina, vendar je opaziti dokajšnje razumevanje za hipijevski stil tudi med tistimi, ki se niso čisto odtujili, vendar pa delijo nezadovoljstvo s tistimi, ki so se. Theodore Roszak trdi, da je ta fenomen tako resen, da oznanja nastajanje »nasprotne kulture«, se pravi, radikalnega odstopanja od vodilnih podmen Zahoda, ki veljajo od znanstvene revolucije v sedemnajstem stoletju. Ta »nasprotna kultura« združuje orientalski mysticizem psihedelična mamila in komunarske impulze; hkrati je globoko sovražna tehnološki racionalnosti.

Skrajna oblika tega stališča pelje k nevarni utopističnosti v najslabšem pomenu te besede. Roszak se sprašuje,

... do katere meje so delavci pripravljene razpustiti cele sektorje industrijskega aparata, kjer bi se to izkazalo za nujno, zato da bi dosegli druge cilje, kot sta učinkovita produktivnost in visoka potrošnja? Do katere meje so pripravljene zavreči tehnokratske prednosti v prid nove preprostosti življenja?

(In ta vizija dosega vrh v razglasitvi) ... novih nebes in novega sveta, tako velikega, tako čudovitega, da se morajo nezmerne zahteve tehniške ekspertize nujno umakniti ob navzočnosti takšne krasote v podrejen in obrobni položaj v življenju ljudi.

To stališče jemlje resno, čeprav izraža mnenje le manjšega števila odtujenih mladih ljudi. Koščke te ideologije — navsezadnje je to tudi hipijevski stil oblačenja — je mogoče najti med mnogimi pripadniki rastoče skupine univerzitetno izobraženih. In to, kar Roszak razločno razglaša, je vsaj deloma farizejski poziv, naj se ti ljudje umaknejo v svoj mali svet in v imenu ultraradikalizma skričijo priložnosti za spremembo v temeljih.

»Radikalizem« umika

Politično je nemogoče prepričati večino ljudi v razvitih državah, naj bi prostovoljno postali asketi. V nasprotju s pripadniki »nasprotne kulture«, ki navadno izhajajo iz premožnih domov in živijo na račun bogastva družbe, so materialne potrebe večine ljudi še vedno nezadovoljene. Kar pa je še bolj pomembno, reševanje problemov revnih v razvitih državah — kakor tudi sto in sto milijonov ljudi tretjega sveta, ki so še na slabšem — zahteva, da se sodobna tehnologija uporabi za zagotovitev hrane, stanovanj in obleke. Tehnološka racionalnost — v tem primeru uporaba dosežkov znanstvenih raziskav — je med drugim omogočila »zeleno revolucijo« z odkritjem novih sort pšenice in riža, kar pa je spet omogočilo veliko povečanje kmetijske proizvodnje v Indiji. Uresničitev programa »nasprotne kulture« bi dobesedno grozila milijonom z lakoto. Poetična zahteva po uničenju strojev, ki tako osvaja mlade ljudi, ki jih niso nikoli upravljali ali spoznali svoje lastne odvisnosti od njih, se tako zdi skrajno reakcionarna.

Ne mislim reči, da je hipijevsko stališče popolnoma neutemeljeno. Ima popolnoma prav, ko trdi, da proizvodnja ni sama sebi namen — kot to vztrajno zatrjuje kapitalistična družba in njena ideologija večnega naraščanja potrošnje. Pravilno je reči, da bi se moral človek usmeriti k drugim ciljem, potem ko bi bile osnovne potrebe človeštva na svetu zadovoljene. Marx je pravilno sodil, da je »kraljestvo svobode« tisto, kjer ni obveznega dela (k temu stališču se bom pozneje vrnil). In razumel je, da bi odprava reda na trgu delovne sile prinesla spremembo v duševnem značaju človeka — dobili bi »nove« ljudi.

Toda Roszak in tisti, v imenu katerih govori, hočejo takoj stopiti v kraljestvu svobode, čeprav je velika večina človeštva še vedno prisiljena živeti v kraljestvu nuje. Vendar pa jih prav pogoji, zaradi katerih so nekateri med mladimi dovzetni za tak poziv, lahko pritegnejo k socialističnemu programu za humanizacijo tehnologije. Malo pozneje se utegnejo celo pridružiti realistični strategiji za dosego kraljestva svobode, ne skoz odtujitev občutljive, vendar neodgovorne manjšine, temveč z zavestno aktivnostjo večine.

Na tem in drugih področjih razvite kapitalistične družbe prizadevajo njene krivice in izprijene vrednote različne skupine razredov in slojev, ki bi se utegnile združiti, zato da bi preobrazile družbo. Delavce teži stari, vendar temeljni problem, da nimajo dovolj; njihovo nezadovoljstvo se krepi tudi, ko primerjajo svoje materialne pridobitve z izobiljem, ki ga uživa sorazmerno majhna manjšina. Zaradi svoje kohezije in organiziranosti je delavski razred tista komponenta, ki mora biti hrbtenica, odločilni element katerega koli novega socialističnega gibanja.

Toda če delavci niso postali prevladujoča večina družbe, kot so marksisti predvidevali, pa že sam razvoj kapitalističnega gospodarstva morda ustvarja delavstvu nove zaveznike v boju za demokratizacijo ekonomske moči. Rastoči sloj strokovnih kadrov in tehniške inteligence — pa naj se imenujejo novi razred, novi delavski razred, tehnostuktura ali karsibodi — je že imel politični vpliv v gibanju proti vojni in za državljanske pravice. Zaradi razmer v svojem delovnem življenju postajajo zelo dovzetni za zahteve po demokratičnem načrtovanju in politiki participacije. Potem je še skupina v okviru nove množice univerzitetno izobraženih; ker se ta skupina zavzema za tradicionalne vrednote svobodne kulture prav v času tehnološke revolucije, se še posebno zaveda nesmiselnosti proizvodnje zaradi proizvodnje in dehumanizacije, ki jo spremlja.

Zaradi nekaterih razlogov se je bati, da se bodo te različne skupine, vse praktično zainteresirane za preobrazbo družbe, rajši bojevale med seboj, kot pa se zedinile v novi radikalni večini in sčasoma v socialističnem gibanju. Med seboj se globoko razlikujejo v stilu, tradiciji in celo politiki. Toda združujejo jih skupni interesi in naloga socialistov v Ameriki je, da jih prepričajo, naj svojo dejavnost usmerijo po teh interesih.

Če naj bodo problemi, nanizani v začetku pričujoče razprave, upoštevani; če naj rešitve, opisane v srednjem delu, postanejo praktična politika; potem mora ta nova večina, ki sem jo pravkar predlagal, zaživeti. Morda bo.

Ali je mogoče delo odpraviti? Ali ga je treba?

Marxova vizija socializma je bila tako radikalna, kot se Stanley Moore pritožuje, da je bila. Obsežno bom citiral, ne zato, ker je to napisal Marx, temveč zato, ker mislim, da je to še danes natančna predstava najbolj zaželene možnosti družbene spremembe.

Kraljestvo svobode (je menil Marx) se začne najprej z dejstvom, da delo preneha biti determinirano po potrebi in zunanjih prikladnosti; tako bo po naravi stvari locirano zunaj sfere materialne proizvodnje v pravem pomenu besede. Kot se mora divjak boriti z naravo, da zadovolji svoje potrebe ter da ohrani in reproducira svoje življenje, tako mora civilizirani človek delati isto v vseh družbenih oblikah in načinih proizvodnje. V svojem razvoju človek širi kraljestvo materialne nuje in svojih lastnih potreb. V tej sferi se svoboda lahko pojavi, če podružbljeni človek (vergesellschafteter Mensch), združeni proizvajalci (assoziierte Produzenten)

uravnajo svoj odnos do narave racionalno in ga postavijo pod skupnostno (gemeinschaftliche) nadzorstvo rajši, kot da bi mu bili podrejeni kot neki slepi moči; in če se to doseže z najmanjšim naporom in v pogojih, vrednih človekove narave in njej primernih. Toda to vedno ostane kot kraljestvo nuje. Onkraj tega se začne kraljestvo svobode, kjer razvoj človekovih moči postane cilj zase, kraljestvo, ki lahko cvete le na temelju kraljestva nuje. Skrajšanje delovnega dne je njegova bistvena premisa.

V bistvu Marx pravi, da bodo v popolnem socializmu vsi ljudje delali kot umetniki iz notranje potrebe in zadovoljstva in ne zato, ker bodo prisiljeni služiti si svoj vsakdanji kruh. S trditvijo, da je tudi v načrtovani, socialno nadzorovani družbi delo še vedno nesvobodno, dokler je obvezno, je Marx anticipiral Friedricha Nietzscheja, tega zakrnjenega antisocialista, ki je zapisal: »Pha! Govoriti, da bo povečanje brezosebosti v mehanizirani tovarni ustvarilo novo družbo in spremenilo škandal suženjstva v odliko!«

Zdaj smo se že tako navadili na režim obveznega (v ekonomskem pomenu) dela, da smo celo izgubili iz spomina predkapitalistično obdobje, ko je bilo brezdolje bolj običajna stvar. Zakaj, kot je Marx dokumentiral v svoji briljantni zgodovini boja buržoazije, da bi podaljšala delovni dan in teden, meja, ki jo je zakon v Massachusettsu določil za zaposlitev otrok v devetnajstem stoletju, je ustrezala normalnemu delovnemu dnevju za odraslega v sedemnajstem stoletju. V srednjem veku je znašalo delovno leto le sto petdeset do dvesto dni. Nietzschejevo gledišče je izražalo, dasi z reakcionarnega stališča, nagnosko razumevanje delovnih ljudi, katerih življenja so bila podrejena računanju ur in delitvi dela. Sto let in toliko pozneje smo »napredovali« do točke, kjer smo pozabili, kako naravno je ne delati.

Toda Marx je razumel in Nietzsche ni, da uporaba znanosti in tehnologije omogoča — celo nujno — spremembo same narave dela. Marx je zaznal prihajanje avtomatizacije že v poznih 1850-ih letih. Tik pred odlomkom, ki sem ga citiral zgoraj, je zapisal: »Resnično bogastvo družbe in možnost nenehne ekspanzije njenega procesa reprodukcije nista odvisna od trajanja presežnega dela, temveč od njene produktivnosti ter od bolj ali manj ugodnih pogojev proizvodnje, v katerih poteka.«

Z drugimi besedami, razvoj tehnologije bi progresivno zmanjševal potrebo po človeškem delu in ta ekonomski trend bi omogočil socialistično kraljestvo svobode. V pripombah h »Kapitalu« je bil Marx še bolj specifičen glede tendence, ki jo je opisal v tretji knjigi tega dela. Ni trdil le, da bo naraščajoča produktivnost strojne proizvodnje omogočila, da družba progresivno skrči delovni čas; menil je, da bo to postala nujnost. Produkt avtomatiziranega gospodarstva, je dejal Marx, bo naraščal tako hitro, da, če bo delovni čas še določal potrošnjo, družba nikakor ne bo mogla porabiti svoje proizvodnje. Torej bi takšno gospodarstvo že zaradi samoohranitve moralo skrajšati delovni dan in povečati potrošnjo množic. Če pa naj se sprostijo te valujoče sile proizvodnje, postaja nova oblika proizvodnje praktična nujnost.

Ali je pesniška svoboda, če rečemo, da je Marx govoril o avtomatizaciji? Zdaj je očitno, da ni vnaprej vedel za računalnike in kibernetično opremo, ki so jih izumili šele dolgo po njegovi smrti. Izredno pa je, da ga je njegova analiza kapitalistične dinamike pripeljala do tega, da je v grobih obrisih predvidel, kaj bo avtomatizacija pomenila. Marx je pravilno spoznal (in Joseph Schumpeter šteje to za njegov veliki dosežek), da je bil eden izmed temeljnih gibalnih zakonov kapitalistične družbe tekmovalje v ustvarjanju monopolov in konsekvantna tendenca večanja naložb v stroje (v marksističnem besednjaku — da bi konstantni kapital naraščal v primerjavi z variabilnim kapitalom in tako spreminjal organ-

sko sestavo kapitala samega). »V tej transformaciji,« je dejal Marx, »ni niti neposredno delo, ki ga človek sam opravlja, niti čas, kolikor dela, temveč prilaskanje njegove skupne produktivnosti... z drugo besedo: oblikovanje podružbljenega posameznika, ki je temeljni vir bogastva in proizvodnje.«

Ta omemba »podružbljenega posameznika« ima zelo specifičen ekonomski pomen. Naraščajoče investicije na delavca, ki streže čedalje bolj izpopolnjenim strojem, omogočajo posamezniku, da proizvaja nepri- merno več, kot bi mu omogočala to njegova fizična moč. S pomočjo znanosti in njene uporabe v industriji lahko en človek stori toliko kot sto ali tisoč ljudi nekoč. Še več — in če to ni anticipacija avtomatizacije, kaj pa je? — »ljudje so čedalje bolj povezani s proizvodnim procesom kot opazovalci in usmerjevalci.«

Obeti ali grožnje avtomatizacije

V kapitalizmu ta razvoj ogroža sam obstoj sistema: uspeh je samomorski. Po eni strani kapitalizem »uporablja vse sile znanosti in narave, družbenega sodelovanja in družbenih sprememb, da bi ustvarjanje bogastva postalo (sorazmerno) neodvisno od količine porabljenega delovnega časa«. Po drugi strani kapitalizem predlaga, naj bi merili in konsumirali to proizvodnjo po razmerju delovnega časa, ki postavlja mejo, koliko je mogoče prodati; delavec, ki s pomočjo tehnologije proizvaja, kot da bi bil tisoč ljudi, je plačan kot posameznik. Tako povečanje produktivnosti v razredni družbi — kjer so njegovi sadovi nujno krivično razdeljeni — ima tendenco, da bi skrčilo učinkovito povpraševanje. Dovršenost brez primere, je sklepal Marx, bo vsebovala same krize.

Osnovni tehnološki trend, ki ga je Marx napovedal, se je zares uresničil. Vendar pa krize, ki naj bi jo povzročil, ni bilo. Zakaj?

Kot se je izkazalo, je Marx nepravilno sodil, da bo kapitalizem nujno nesposoben reševati probleme svojega lastnega izobilja. Države so pogosto intervenirale in prilagajale »naravno« tendenco sistema h katastrofi (resda pa so te ukrepe največkrat izvedli na zahtevo delavstva in socialističnih gibanj in kljub odločnemu nasprotovanju precejšnjega dela poslovnih krogov). Toda to ne pomeni, da je upravičeno novokeynesijsko samozadovoljstvo v Nacionalno komisijo za tehnologijo, avtomatizacijo in gospodarski napredek (ZDA). Zvezna finančna politika, je poudarila komisija, ko je povzela prevladujoče reformno stališče, lahko izpolni primanjkljaje v nakopičenem povpraševanju na kateri koli stopnji tehnološkega napredka. Če bi povečanje produktivnosti eliminiralo določena delovna mesta, bi vladna akcija ustvarila ekonomsko okolje, kjer bi zagotovila novo delo. Z drugimi besedami, Marxovo gledišče so delno potrdili in delno zanimali. Družba je zares morala socialno trošiti, zato da bi kupila nazaj svojo neverjetno proizvodnjo; in ko dela tako, lahko celo ohranja revolucionarno tehnologijo v okviru ustaljenega ogrodja.

Toda ta optimizem ne upošteva dokazov, ki jih navajam v tej razpravi: da je vladna potrošnja prav zato, ker se ravna po komercialnem računu, »rešila« eno krizo s tem, da je poslabšala druge krize. Zakaj četudi je bil kapitalizem bolj prožen, kot je Marx predvidel, je moral načrtovati ali pa zaiti v ameliorativne programe, ki so ohranili strukturalne krivice družbe. Ustvaril je milijon sedemsto tisoč »zaposlitev«, da bi uprizoril tragedijo v Vietnamu, in to brez obotavljanja, medtem ko je financiral le peščico socialnih zaposlitev; zagotovil je milijarde v navidezni blaginji za razkošje bogatih in v bogajme za revne itd. In to izprizeno prilaskanje ni bilo posledica napačnih kalkulacij ali slabih namenov, temveč izraz najbolj temeljnih vrednot samega sistema.

To je ključ k paradoksu, ki ga je opisala Nacionalna komisija za vzroke in preprečevanje nasilja pod vodstvom dr. Milтона Eisenhowerja. Po desetletju največje blaginje v zgodovini države ji zdaj gozi, da bo zgradila na sovraštvo oprto, s prepiri razmesarjeno antiutopijo.

Ali so vsi ljudje lahko ustvarjalni?

Socializem bi bil osvobojen prav tistih pritiskov, zaradi katerih je kapitalizmu spričo strukture nemogoče, da bi resnično socialno uporabil svojo produktivnost. V neposredni prihodnosti bi demokratično socializirana družba lahko uporabila to velikansko družbeno moč, da bi zadovoljila potrebe Amerike in pomagala pri industrializaciji sveta. Toliko je še dela, ki ga je treba opraviti znotraj te dežele in v mednarodnih okvirih, da mora vsaj še nekaj prihodnjih generacij terjati od »podružbljenega posameznika«, da dela za zadovoljitev temeljnih potreb. V še bolj oddaljeni prihodnosti ni le mogoče, temveč morda celo nujno, da družba preide v tisto kraljestvo svobode, ki ga je opisal Marx. Ko bodo slednjič pogloblitve potrebe vsega človeštva zadovoljene in bo produktivnost še naraščala, bodo ljudje morda prisiljeni živeti brez obveznega dela. Sodbi, izrečeni v raj, bo zadoščeno.

Ne bom trdil, da bo tak psihični prehod lahek. Znan fenomen je, da nekatere ljudi upokojitev zlomi, zbega, ko se obveznost dela umakne iz njihovih življenj. Na konferenci pod pokroviteljstvom revije »Dissent« leta 1969 je Meyer Schapiro, bleščeči umetnostni kritik in socialist, postavil to vrsto krize v premišljen kontekst. Ideal umetnika, ki ima svobodno izbrano delo, katero ljubi, je dejal Schapiro, je problematičen celo za umetnike same in bi ga bilo neskončno bolj težko aplicirati v življenjih človeških množic. Poleg vsakega uspešnega slikarja ali kiparja so mnogi drugi, katerih upanje se je izjalovilo. In celo tisti, ki uspejo, pogosto terjajo velikanske žrtve od svoje družine in prijateljev, zato da bi razvili svoj genij.

Domnevam, da se je Schapiro dotaknil enega bistvenih socialno-psiholoških problemov enaindevsetega stoletja. Ali bodo ljudje v gospodarstvu izobilja lahko našli znotraj sebe samih in v odnosih drugega z drugim bolj kot zaradi zunanjih potreb smisel življenja? Problem s tem aspektom končne projekcije socializma nastaja, zato ker je bila Marxova kulturna vizija tako temeljito aristokratska. Upal je nič manj kot, da bo vsak državljan postal mož renesanse. »V komunistični družbi,« sta zapisala z Engelsom, »ne bo slikarjev, temveč samo visoko razviti ljudje, ki bodo med drugim slikali.«

Toda med marksisti je bil najbolj drzen optimizem Trockega:

Človek bo postal neizmerno močnejši, pametnejši in iznajdljivejši; njegova gibanja bolj ritmična, njegov glas bolj muzikalen, oblike življenja bodo postale dinamično dramatične. Poprečni človeški tip se bo povzpел do višav Aristotela, Goetheja, Marxa. In nad tem slemenom bodo zrasli novi vrhovi.

Vsaj deloma je ta visokoleteča vizija izraz tistega nevarnega mesianstva, ki sem ga opisal prej. In vendar, če ga razumemo kot ugotovitev meje, ki si jo človeštvo prizadeva doseči, pa je morda nikoli ne bo, potem nam lahko pomore, da osvobodimo duha ozkosti sedanjega časa. Človeško telo se je spreminjalo pod kapitalizmom: v Združenih državah raziskave ustanove Selective service kažejo, da se človekova višina v dvajsetem stoletju veča; in seveda so se atletski rekordi, domnevno pa tudi biološka hrabrost, dramatično večali. Višja življenjska raven z dobro prehrano in zdravstveno nego gotovo lahko naredi ljudi lepše, kot so bogati sloji odkrili že zdavnaj. Na področju inteligence ni nobenih primerjalnih statistik. Toda kvalitativna rast v številu znanstvenikov in

izobraženih ljudi na sploh mora pomeniti, da je neki človekov genetični potencial rešen surove usode, ko sta ga krnila pomanjkanje in lakota.

Morda smo res tik pred psihičnimi mutacijami. Naša, po človeku ustvarjena okolja, kakršnih še ni bilo, proizvajajo nove vrste ljudi. Vprašanje ni, ali se bo to zgodilo, temveč, kako bo potekalo: pod komercialnimi prioritetai (Marcusejeva pesimistična vizija); pod totalitaristično kontrolo (Orwellov strah); ali jih bo zavestno izbralo in oblikovalo svobodno politično in družbeno gibanje.

Ljudje, osvobojeni prekletstva denarja

Konec obveznega dela je en socialistični ultimat; odprava denarja je drugi.

Kot so mnogi ekonomisti spoznali, je denar temelj sistema »racioniranja po denarnici«. V družbi krivično razdeljenega dohodka je očitno nepravilno, da elita uživa razkošje, medtem ko množica nima najpotrebnejšega. Že zdavnaj pred tem, ko se bo socialistično gibanje približalo svojim končnim ciljem, lahko omili ta zločin z redistribucijo dohodka, kajti tedaj bodo obroki vsaj bolj pravično razdeljeni. Toda to reformo je mogoče asimilirati celo z modelom gospodarstva, za kakršnega se je zavzemal Adam Smith. Kot je pripomnil Paul Samuelson, bi se Smith zdaj strinjal s tem, da je treba dolarsko bogastvo deliti »na etično optimalen način — in ga obdržati na tem z neizkrivljujočo, netržno intervencijo«, zato da bi dobili najbolj učinkovito proizvodnjo in da »bi dali ljudem to, kar resnično sodijo, da je najboljše zanje«.

Socialisti bi morali predlagati veliko bolj daljnosežne spremembe in sčasoma napasti načelo denarja samega. V razpravi o revščini, ki proizvajajo neprisluzeni dohodek, je John Strachey trdil, da bi v primeru takšnega fenomena »moralni strup zanesljivo pronicil v družbo.« In toliko časa, dokler je dostop do dobrin in užitkov racioniran v razmerju s posestjo denarja, obstaja predirna podkupljivost, spodbuda k skoposti in sovraštvo do soseda. Posebno na področju nuje ne bi smel nihče biti prisiljen izbirati med potrebami ali jih žrtvovati zato, da bi si pridobil razkošja — to pa je neizogibna posledica denarja.

Socializem bi si moral torej prizadevati, da bi bilo čimveč dobrin in storitev zastonj: zdravstvo, stanovanje, prevoz, zdrava prehrana itd. Standardni odgovor mnogih ekonomistov na takšen predlog je znani kliše: nič ni zares zastonj. Proizvodnja sleherne dobrine nekaj stane in če je posameznik ne plača neposredno, potem jo nekdo plača posredno. Toda ob tem ni upoštevana velikanska družbena pridobitev, ki bi se pokazala, če bi družba zagotovila zastonj vse osnovne življenjske potrebščine. Seveda bi šlo pri tem za kolektivno plačilo teh dobrin, toda sprememba v moralnem ozračju, ki bi nastala zaradi te nove oblike distribucije, bi bila globoka.

Druga standardna kritika na račun predlogov, da bi bile dobrine zastonj, je trditev, da bi to spodbujalo izgubo. Ljudje, tako trdijo nekateri, bi zapravljivo zlorabljali svoje nove pravice in socialistična družba bi bila zategadelj najmanj učinkovita v človeški zgodovini. To predvidevanje je deloma zasnovano na ozkih domnevah, da bo človek ravnal v radikalno novem okolju natanko tako, kot je v starem, da sta pohlep in pridobitništvo več sto let kapitalizma del človekovega bistva. Niti ni nujno postati posebno vizionarski, da bi odgovoril na to, zakaj teorija in praksa minulih let dajeta osnovo za socialistično upanje.

V slovečemu delu o ekonomiji socializma je Oskar Lange trdil, da je mogoče tiste dobrine in storitve, po katerih je povpraševanje dokaj neelastično, zagotoviti zastonj, ne da bi tvegali upravljivost. Sol je klasičen primer. Količina soli, porabljena v dobrih in slabih časih, je

sorazmerno nespremenljiva. Če bi bila zastoj, je dvomljivo, da bi posameznik nenadoma in v veliki meri povečal porabo soli. Podobno je z mestnim prevozom. Če bi bil ta zastoj, bi se nedvomno močno povečala uporaba prevoznih sredstev, kajti ljudje bi se veliko raje obiskovali med seboj, hodili na izlete itd. Vendar kdo si upa reči, da bi bilo takšno povečanje družabnosti in rekreacije »zapravljivo«? In kdo bi se hotel voziti s podzemeljsko železnico zgolj zato, ker je zastoj?

Imamo tudi še druge primere. Kaiserjeva družba ima v Kaliforniji zasebno zdravstveno postajo. Tej se je posrečilo občutno skrčiti ceno zdravstvene nege ob izboljšanju storitev. Po težah o prirojenem pohlepu človeka bi morali ljudje, ki so vpisani v to postajo, uveljavljati svoje pravice večkrat kot državljani, ki dražje plačujejo zdravstveno varstvo. V resnici pa Kaiserjevi pacienti redkeje hodijo k zdravniku kot pacienti dragih zasebnih klinik. Kot je zapisala revija »Fortune« v članku o tem: »Kaiserjeve izkušnje izpodbijajo močno uveljavljeno mnenje, da bi ljudje, če bi bile zdravstvene storitve zastoj ali v bistvu zastoj, trumoma hodili k zdravniku.«

Socializem torej ni preprosto program podružbljanja investicij in lastnine ter redistribucije bogastva, čeprav so ti cilji pomembni. Socializem ohranja predstavo o resnično novi ureditvi stvari, za to pa se zavzema skozi vizijo prizadevanj, da bi v daljni, vendar dogledni prihodnosti odpravili obvezno delo in racionirajoči sistem denarja, toliko, kolikor je človeško mogoče. Nemara lahko povzamem to vizijo s tole znano socialistično prisposodo.

V puščavskih družbah — vštevši tudi ameriški jugozahod — je voda tako dragocena, da je denar. Ljudje se borijo in umirajo in spregledajo ob njej, vlade hlepijo po njej; zakoni se sklepajo in krhajo zaradi nje. Če bi kdo govoril z osebo, ki ve le za to puščavo, in bi ji povedal, da so v mestih javni vodnjaki ter da otrokom celo včasih dopuščajo, da poleti odprejo gasilske hidrante in se igrajo v vodi, bi bil gotovo prepričan, da govori z norcem, zakaj ta oseba ve z eksistenčno gotovostjo, da je v človeški naravi boriti se za vodo.

Človeštvo je živelo doslej več tisočletij v puščavi. Naše misli in čustva so pogojene s to grenko izkušnjo; ne drznemo si misliti, da bi bilo lahko kaj drugače. Vendar pa so znamenja, ki kažejo, da korakamo iz puščave, ne da bi to dejansko imeli v načrtu.

Nekaterim je hudo, da mora ostati za njimi tolažba vsakdanjih surovosti; drugi spet bi na ta ali oni način radi vsilili zakon puščave obljubljeni deželi. Mogoče je celo, da človeštvo ne more prenesti preveč sreče.

Mogoče pa je tudi, da bomo segli po tej možnosti in naredili iz sveta rajši domovino kot izgnanstvo. To je socialistični načrt. Ta ne obljublja, niti ne teži, da bi odpravil človeško stanje. To je nemogoče. Vendar predlaga, naj bi končali škodoželjno tekmo in podkupljivost, za kateri smo začeli misliti, zato ker pomanjkanje ni dovolilo drugih alternativ, da sta neločljivi od našega človeštva.

Pod socializmom se ne bo končala zgodovina — utegne pa se začeti nova zgodovina.

Družba in komuniciranje

(Izziv televizijski hiši)

Na straneh te revije so razni avtorji že večkrat ostro in kritično opominjali na neustrezne načine poročanja o političnih in družbenih dogajanjih v sredstvih množičnega obveščanja. Ob konkretnih primerih so opozarjali na hude posledice v politični zavesti občanov, kadar so le-ti enostransko in pomanjkljivo obveščeni o domačih ali zunanjih dogodkih.

To, kako v televizijskem dnevniku poročajo o dogajanjih v slovenski skupščini (pa tudi v CK ZKS, SZDL itn.), je v tem okviru vredno še posebnega premisleka in kritike. Še zlasti zato, ker ni mogoče dvomiti o tem, da ima tudi pri nas televizijski medij najmočnejši vpliv na državljane. Konkreten povod za ta zapis sta poročili o zasedanjih zborov slovenske skupščine 4. dec. in 28. dec. 1970. Kaj so značilnosti teh dveh poročil v TV dnevniku, kaj jima oporekam?

1. Opraviti imamo s popolno **brezosebnostjo poročil**, tako kar zdeva udeležence v razpravah in zborih kakor tudi sestavljavce poročila. Poimensko so izjemoma omenjali najvišje predstavnike skupščinskih oziroma političnih izvršilnih organov in le njihova izvajanja so podana v daljših izvlečkih, s čimer je hierarhija vrednosti stališč nastopajočih podana a priori glede na imena ter funkcije in ne glede na argumente.

2. Poročili sta bili oblikovani šablonsko, standardno, v vsem ustreza-jočem stilu, tako da bi jih sestavljavci lahko napisali že dneve pred dogajanje v skupščini oziroma takoj za tem, ko sta bila znana dnevni red in gradivo za posamezne točke dnevnega reda. Vse v tistem znanem stilu: po razpravi je republiški (ali kak drug) zbor sprejel predlagani zakon, resolucijo itn. Za takšno sporočanje novinarjem sploh ni treba sedeti v novinarskih ložah, marveč so lahko v uradu ali doma, le po telefonu se morajo pozanimati, koliko časa je trajala razprava in ali je po naključju skupščinski zbor kak predlagani sklep ali zakon zavrnil oziroma ga zaradi nasprotovanja (kakšnega, lahko samo ugibamo) morda izvršni svet umaknil.

3. Sestavljavci poročil so se, tako se zdi, prav posebej trudili prikazati (ali pa se je to pač zgodilo mimo njihove volje) dogajanje tako, kot da bi bilo za delo v skupščinskih zborih značilno skoraj idilično stanje popolne enotnosti, enakih pogledov večine in enodušnega pritrjevanja velikega dela sodelujočih vsemu, kar je bilo predlagano. Tudi nekateri stavki o »živahni in polemični razpravi« poglobitnega vtisa niso mogli zamegliti.

4. Prav tako so se sestavljavci poročil (hote ali nehote — o tem ne želim soditi) izognili temu, da bi kakor koli konkretno prikazali nas-

protujoče si in polemične razprave, kot da jim je to nerodno storiti ali kot da bi moralo biti vsem nerodno zaradi tega, ker je prišlo do nasprotujočih si stališč.

Ta stil poročanja na TV se je pač udomačil, kljub temu da je radio v svojih poročilih dokaj podrobno poročal o obeh zasedanjih in kljub temu da je tudi slovensko »Delo«, čeprav z majhno zakasnitvijo, priobčilo glavne misli **vseh** razpravljavcev na zasedanjih.

Zastavlja se vprašanje, zakaj se je ta stil poročanja na TV udomačil, kateri bi lahko bili argumenti za to, da ni kaj spreminjati v tem poročanju?

1. Možen ugovor in argument bi bil, da je **različnost** poročanja v raznih (glavnih) sredstvih množičnega obveščanja posledica smotrne delitve dela med različnimi mediji in da glede na to med »potrošnike« informacij večina ustreznih informacij vseeno pride. Mislim, da je ta ugovor možno načeloma zavrniti. Od »potrošnika« ni mogoče zahtevati, da se loti prave raziskave o tem, kaj se je v skupščini dogajalo, tako da kombinira televizijska, radijska in časopisna sporočila. Že podatki raziskav so pokazali, da so spričo časa, ki jim je na voljo, zainteresirani občani navezani večidel na eno sredstvo obveščanja.

2. Lahko bi rekli, da je značaj televizije tak, da podrobno in daljše poročanje sploh ni možno zaradi omejenega časa. Res je, da v TV dnevnik ni mogoče uvrstiti mnogobesednega poročila. Možno pa je tudi v jedrnatih besedah in živi govorici posredovati **bistvo** dogajanja. Lep, pozitiven primer takega poročanja so, vsaj zame, poročila D. Marina iz zvezne skupščine. Zakaj ne bi bilo možno tako delati tudi pri poročanju iz slovenske skupščine? Poleg tega pa bi lahko v poznih večernih urah v posebni skupščinski rubriki obširno in podrobno poročali tudi izven TV dnevnika, saj bi vsi, ki se za to zanimajo, prav radi prisluhnili. Zakaj to ni mogoče? Bodo spet močnejši tehnični ali finančni argumenti? Ali ne bi bilo mogoče napraviti vsaj česa podobnega temu, kar je, vsaj včasih, v navadi ob plenarnih zasedanjih CK ZK Slovenije?

3. Morda bodo rekli, da mora TV poročati pač o vsem in da je skupščina in dogajanje v njej samo ena stvar v množici drugega. To je res. Res pa je tudi, da smo vsaj deklarirali skupščino za najvišji predstavniški in samoupravni organ slovenskega naroda in republike in da ta kriterij zavezuje tudi redakcijo TV.

4. Morda pa uredniki TV menijo, da dogajanju v skupščini ne kaže pripisovati posebnega pomena zato, ker se v skupščini že preveč kažejo znamenja klasičnega, preživelega parlamentarizma (znano je, da danes neverjetno veliko govorimo o parlamentarizmu), in da je zato bolje počakati na reorganizacijo skupščinskega sistema, dotlej pa poročati le toliko, kolikor je nujno potrebno? Če mislijo tako, bi bili dolžni s tega stališča sami kritično in polemično prikazati zasedanja zborov in tako pomagati k osveščanju prebivalcev, pa tudi tistih, ki žive v zmoti glede vloge sedanje skupščine.

Morda bodo »prizadeti« lahko navedli še kak argument proti tej zahtevi o korektnem in objektivnem poročanju o dogajanju v slovenski skupščini. Če ga imajo, naj ga navedejo, da bo dialog možen tudi ob njem. Težje kot kaj drugega namreč prenašam, vsaj jaz, stoični molk, popolno brezbriznost in neprizadetost tistih, ki jih neka kritika zadeva — prav kot da bi se ravnali po pregovoru: »Psi lajajo, karavana pa gre mimo.«

Z. ROTER

Priložnost za premislek

Nepričakovano poslabšanje odnosov z Italijo je večino javnosti prese-netilo; strokovnjaki v narodnostnih in političnih vprašanjih so bili manj presenečeni, ker jim je bilo znano vsaj to, da krivulja, ki zaznamuje pristrčnost odnosov med Jugoslavijo in Italijo, zadnje mesece nenehno leze navzdol. Toda naj so bile podrobnosti odnosov znane ali ne, resnica je, da o njih v javnosti ni bilo govora in da je na zunaj do »usodne« izjave italijanskega zunanjega ministra (oziroma do tedaj, ko jo je objavil Tanjug — dva dni pozneje) veljala popularna podoba idiličnih in vzornih prijateljskih sosedskih odnosov med dvema državama z različnima družbenima ureditvama. Čeprav je bila torej iz dogajanja v prejšnjih fazah jugoslovansko-italijanskih odnosov širša javnost praktično izključena, je zadeva kljub svoji naravi političnega razmerja med dvema državama takoj dobila element prizadetosti jugoslovanske javnosti, oziroma bolj slovenske, tiste javnosti torej, ki za podrobnosti »nekaterih nerešenih vprašanj« ni vedela in se zato zanje tudi ni zanimala. Pozornost, ki jo je vzbudila preložitve obiska predsednika republike v tako izzivalnih okoliščinah, zato zahteva, da v prihodnje pazljivo spremljamo italijansko politiko, čeprav je jasno, da je tudi v našo korist, če napetosti ne stopnjujemo, ampak si prizadevamo najti obojestransko sprejemljive rešitve.

Kaže, da se je treba, če naj pridemo stvari do dna, spet povrniti k izhodiščem jugoslovanske politike, bodisi politike do sosednjih držav ali naše politike nasploh. Izjemno pozitivna načela miroljubne koeksistence in aktivnega sodelovanja z državami različnih pogledov na svet so Jugoslaviji pred leti pomagala prebiti zid zaprtosti in nezaupanja ter ji dala velik ugled, ker je tako dosledno iskala nove oblike mednarodnih odnosov; toda zdi se, da se je sčasoma iskanje novega zgubilo v politiki brez problemov. Dokazovanje, da je miroljubno sožitje splošno sprejemljivo in opuščanje nepomembnosti normalno, se je zato ponekod začelo spre-vračati v preskakovanje različnih problemov, ki pa so bili v tej svetovljanski perspektivi v resnici videti ničevi. Toda če je preširoka interpretacija miroljubne koeksistence v primeru Indonezije prizadela samo nekaj ljudi, ki se poklicno zanimajo za mednarodno politiko in so jih pokoli civilnega prebivalstva spravili v obup, pa se je oblika prevelike široko-srčnosti v primeru Italije pokazala v bistveno drugačni luči. Šlo je pač za najbolj občutljivo zadevo v odnosih med dvema sosednjima državama — za ozemelska vprašanja, za mejo, za položaj narodnostne manjšine. Šele tukaj, oziroma malo prej, v zvezi z Avstrijo zaradi sumljivo podobnih vzrokov, je izbruhnulo nezadovoljstvo zaradi površnega in »svetovljanskega« urejanja zadev, ki so v neposrednem jugoslovanskem interesu. Šele na tej točki smo se resneje vprašali, ali je delovanje naše diplomatske službe v tujini primerno, ko je pač sporočala domov tisto, kar je veljalo, da radi slišimo (torej, vse je v najlepšem redu), ne pa tistega, kar se je v resnici dogajalo. Dobro je vsaj to, da prek določenih stvari še tako odpuščajoča politika ne more in je bil zato tudi obisk preložen. Toda bilo bi proti celotni logiki jugoslovansko-italijanskih odnosov v zadnjem času (zdaj imamo na voljo podatke za analiziranje minulih dogodkov), če bi ostalo samo pri določanju primernosti ali nepri-

mernosti izjave italijanskega zunanjega ministra, s katero je obudil nekatere ozemeljske pretenzije. Izjavo je seveda mogoče primerno razložiti, mogoče jo je celo preklicati, pa se pri tem ozadje, ki je ministra napotilo k izzivanju, ne bi bistveno spremenilo.

Ozadju je torej vredno posvetiti pozornost. V tem podtekstu pa »nekatera nerešena vprašanja« nenadoma postanejo celo bistveni problemi meddržavnih odnosov; meja v sodobnem svetu tako dolgo ni problematična, dokler je ena stran ne spodbija, potem pa lahko postane vir nenehne napetosti. Mednarodni sporazumi veljajo lahko tudi brez izrečne privolitve neke države, če le-ta s svojim ravnanjem potrjuje v praksi pravtista načela, ki so v sporazumu. Če se takemu ravnanju odpove, pa postane pomembna tudi pravna formalnost, namreč podpis in ratifikacija tega mednarodnega sporazuma. Italija je z odrekanjem ratifikacije londonskega sporazuma ves čas dobrih odnosov zadržala neke rezerve, ki za nas niso nepomembne. Formulacija, da je bila cona B nekdanjega tržaškega ozemlja dana Jugoslaviji samo v upravljanje, je bila nekaj časa navidezno sprejemljiva, ker je odlagala ratifikacijo, ni pa se je odrekala. Toda že nekaj časa bi utegnilo biti italijansko ravnanje neustrezno splošni podobi o praktičnem priznavanju obstoječega stanja. Desnica, ki nikoli ni pozabila sanj o italijanskem imperiju in ki je tudi porazi v drugi svetovni vojni niso izučili, je imela ves čas dokaj proste roke v zelo določenem oblikovanju javnega mnenja. Pri tem ji je bila v prid tudi uradna politika s svojim »strahom«, da bi se obravnavala »občutljiva« vprašanja. Eno z drugim je to pomenilo, da je javnost počasi dobivala vtis (ali pa se še starega ni znebila), da je Italija »žrtvovala« del svojega ozemlja povojnim interesnim dogovorom med velikimi silami. Tako je samo po sebi umevno, da je v coni A bivšega tržaškega ozemlja Italija dobila suverenost, v coni B pa je suverenost (na ljubo miru seveda) suspendirana in jo ima Jugoslavija pravico začasno upravljati.

Težko je seveda očitati italijanskemu narodu v celoti, da se je pustil zapeljati, veliko lažje lahko očitamo samim sebi, da se nismo tako vztrajno borili za našo interpretacijo in da smo se tako bali naši varianti dodati dejstvo, da je bila Italija v drugi svetovni vojni vendarle poražena država in da se mora za svoj povojni položaj »zahvaliti« fašizmu, tistemu fašizmu, ki ga zdaj znova vleče na dan v trenutku, ko se ji zdi Jugoslavija primerno »šibka« in »mehka«. Najbrž je v resnici dostojanstveno pozabiti vse tisto, kar je bilo že nekoč urejeno (končano z londonskim sporazumom), toda morda ni tako neumno zahtevati vzajemnih dejanj z nasprotni strani. Popuščanje ima torej smisel samo tam, kjer je mogoče hitro zapaziti odziv. Če pa ima popuščanje ravno nasproten odmev, namreč, da ga nasprotna stran razume kot slabost in šibkost, potem tudi dostojanstvenost ni kaj prida vredna.

Zdi se mi, da je tukaj nastalo bistvo nesporazuma. Italijani so kot znani spretni politiki prav v zadnjem času obilno kadili naši »svetovljanski«, »evropski« vlogi, pri tem pa imeli o medsebojnih odnosih zelo natančna »lokalna« stališča. Prijetni dim evropskega sporazumevanja, ki ga je bistveno drugače zastavil kancler Brandt, naj bi še naprej meglil resničnost, v ozračju »splošnega evropskega popuščanja« pa naj bi Italija izvrtala prednosti zase. Še nekaj več, po mnogih znamenjih je zdaj mogoče sklepati, da je bila taka logika pri nas marsikomu znana, le da ni sodila v okvir politike brez problemov.

Po javnem razkrinkanju vsebine »nekaterih nerešenih vprašanj« se torej politika do Italije oblikuje na novo. Na srečo so Italijani prehitro hoteli prav ob obisku pograbití zase vse taktične prednosti, ki so si jih ustvarili z močnim gospodarskim položajem in je to — hvale vredno — povzročilo tudi jugoslovansko reakcijo. Toda kljub temu da je Italija tudi vzkipela v protifašističnih demonstracijah in si je Jugoslavija nepričakovano povečala ugled, ker ni privolila v obisk predsednika republike pod poniževalnimi pogoji, vse zadeve še niso jasne. Italijansko časopisje vse preveč rado omenja, da so obisk minirali »slovenski skrajneži« in da »v Beogradu vse drugače trezno razmišljajo«. Najbrž je v resnici slovensko stališče odigralo odločilno vlogo v tehtanju argumentov za obisk in proti njemu v močno spremenjenem ozračju, toda menda se že dolgo ni tako spontano ljudsko pokazalo čustvo skupne pripadnosti kot ob vnovič aktualnem vprašanju slovenskega ozemlja (prevladujoče geslo v ljubljanskih študentovskih demonstracijah je bilo globoko domoljubno in skupno jugoslovansko čustvo). In vendar so bila najpomembnejša jugoslovanska glasila ob dogodku skrbno zadržana, navedla so maksimum izgovorov za italijansko ravnanje in minimalno za opravičilo našega. Nobene besede o italijanski interpretaciji tržaškega ozemlja, nobene besede o naših stališčih do izpolnjevanja mednarodnega sporazuma, ki je določil položaj naše manjšine. Neprepričljivost je bila tako velika, da so se italijanski časniki upravičeno sklicevali na »Borbo«, na »Politiko«, na »Vjesnik«, ki da želijo hitro odpraviti »nesporazum« (kot da se je zunanjemu ministru zareklo in da je bilo vse skupaj namenjeno notranji porabi).

In že smo pri najbolj občutljivem in bolečem kratkem stiku v oblikovanju jugoslovanske zunanje politike. Z Italijo hočemo imeti dobre odnose, če pa se s tem ena republika ne strinja, ni tako pomembno. Italijanska zadeva je pripomogla, da se je Slovenija znebila občutkov manjvrednosti in zastavila vprašanje svoje pravice do tega, da ima svoje stališče, toda mislim, da je v resnici preneumno, da bi dali Italijanom možnost izkoriščati mnjenja, da slovenski skrajneži izpodkopavajo dobre sosedske odnose. Ne samo slovenska politika, ki je doživela preporod, tudi jugoslovanska naj bi včasih upoštevala realnosti, čeprav s tem izvajanje zunanje politike postane težavnejše in bolj zapleteno. Kajti če je makedonski odnos do Bolgarov (po istih merilih bi tudi to lahko ocenili za makedonsko skrajnost) dobil odobritev vseh jugoslovanskih narodov in popolno potrditev v najvišjih političnih in državnih telesih, je upravičeno zahtevati, da se s slovenskimi stališči poistoveti vsa Jugoslavija. Lahko da to zveni skrajno, izsiljevalno, toda ne zdi se, da bi bilo v obrambi zakonitih nacionalnih interesov (to je nedvomno narodovo ozemlje in ohranitev narodne manjšine) kaj narobe, tudi če gledamo s stališča najbolj strpnih načel mednarodne politike.

M. MURKO

Naša diplomacija: v pričakovanju prepriha

Prav je, da se naša javnost osvobaja tabujev, bodisi beograjskih, bodisi republiških. Ne samo, da je prav; to je celo potrebno, nujno potrebno, če hočemo v tako odgovornem času, ko iščemo nove organizacijske in kadrovske rešitve za našo federacijo, širši javnosti sploh dopovedati, da gre za resne stvari. Prepogosto je namreč šlo tudi marsikdaj doslej za resne stvari, toda resne zaradi mnogih personalnih tabujev.

Pogledali smo v oči naši vojski. Pogledali smo morda skozi povečevalno steklo, pa smo videli tudi nekaj povečav. Nič hudega — to je najboljša metoda pri vsaki analizi.

Naši zunanji službi, ki se je držijo visoko doneči vzdevki »diplomatsko-konzularna«, smo sicer že nekajkrat pogledali v oči. Toda — priznati moramo — večinoma — od daleč. Poskusimo tokrat pogledati skozi okno stavbe, ki je sama na sebi tip upravne trdnjave. Naslov: Beograd, Kneza Miloša 24—26. Na štirih posebnih tablah beremo: »Državni sekretariat za zunanje zadeve«.

Na delu toliko — na plačilnem seznamu toliko (več) . . .

Če bi se kot nevidni opazovalec skrtil kje pred vhodnimi vrati in opazoval ter štel, koliko ljudi prihaja ven in noter, bi opazil tole zanimivost: poprečno jih pride na dan 10, toda prve dni v mesecu vsaj okoli petdeset več. Če pa bi smel slediti tistim, ki povečujejo omenjeno poprečje, bi jih lahko celo identificiral . . .

Po hodnikih našega zunanjega ministrstva bi skriti opazovalec slišal nešteto zanimivih anekdot o najrazličnejših sicer znanih uslužbencih in funkcionarjih, ki prihajajo le po plače, delovni čas pa sicer prebijejo ali kje v Beogradu ali pa celo v bolj prijetnih počitniških krajih. Morda tudi število ni najvažnejše: recimo, da jih je vsaj štirideset. Štiridesetkrat dvanajst krat boljša plača . . .

O problemu odvečnih kadrov, ki si jih je z dolgimi leti uspavajočega zatišja nakopičila naša zunanja služba, smo že večkrat kaj slišali. Vedno smo tudi zvedeli, da republike pogosto nočejo vzeti nazaj ljudi, ki so jih poslale v to službo. Ne gre seveda za vratarje, marveč za funkcionarje.

Ko so mnogi sicer znani plenumi in kongresi obšli grenek oreh naše diplomacije in ko so očitno vsi dosedanji zunanji ministri že na začetku morebitnih poskusov za temeljitejši poseg v sestavo hiše obupali, se je na začetku svojega mandata oglasil z ohrabrujočo izjavo sedanji predsednik zveznega izvršnega sveta. Pred dvema letoma je namreč ocenil, da bo morala zvezna vlada poseči tudi v diplomacijo in spremeniti kadrovsko sestavo, saj, po njegovi izjavi, vsaj tretjina kadrov ne ustreza že zaradi neznanja jezikov. Predsedniku zvezne vlade, ki je že tako obremenjen z drugimi perečimi problemi, bi torej morali najprej zastaviti vprašanje, kako in kaj je z njegovo napovedjo.

Tu in tam bi optimist lahko tudi sklepal po formulacijah raznih sklepov, da se bo najvišje partijsko in državno vodstvo le lotilo tega vozla ter ga presekalo, morda podobno, kot je pred leti presekalo rankovičevski

vozel. Toda čas gre svojo pot, problemi pa se večidel samo kopičijo, zaostrujejo.

Za kaj v celoti gre, pa lahko morda pojasni le bežen pogled nazaj.

Ljudje, ki so bili v povojnih časih v naši diplomatski službi in so iz nje pobegnili (kot temu sami pravijo), govorijo o treh etapah, ki jih je ta služba doživela. Takoj po vojni so se v njej znašli bodisi demobilizirani borci NOB, ki so imeli že zadostno predhodno izobrazbo ter znali jezike, bodisi stari predvojni diplomatski kadri (ki so v določenem številu sicer tudi bili med aktivnimi sodelavci NOB). Jugoslovanska diplomacija se je po vojni baje kar iskrla od mladih, zanesenih in sposobnih kadrov. V začetku petdesetih let so začeli v diplomatsko službo prihajati na vodilna mesta kadri iz organov za notranje zadeve. Večkrat je v teh letih prišlo do neprijetnih notranjih trenj in marsikdo izmed tistih, ki jih danes srečujemo vsepovsod kot naše nekdanje diplomate, je odšel. Če je odšel sam in pravočasno. V tistih kritičnih časih je bil ukrep varnostnega pomena za državo; ko pa so se časi spremenili, se z njimi niso spremenili ti ljudje. Pred dobrimi desetimi leti se je sicer v zunanji službi uveljavila praksa, da sprejemajo nove, mlade kadre, po javnih razpisih in po precej strogih izpitih. Toda ta praksa ni mogla bistveno vplivati na kadrovske fiziognomije hiše, kajti na leto je bilo sprejetih kvečjemu trideset takšnih mladih uslužbencev, mimo vseh razpisov pa so razni politični forumi (na Brionih so jih leta 1966 precej jasno opredelili) vrinjali svoje kadre vse do zadnjega trenutka. Medtem se je tudi zgodilo, da skoraj štiri leta državni sekretariat ni razpisal novih delovnih mest za mlade, zadnja leta pa se zaman trudi, da bi kandidate sploh še dobil. Tako je z vsakim letom poprečje let v naši zunanji službi poprečno za eno leto večje...

Kritične diskusije v hiši zelo rade uporabljajo prisposobo o narobe obrnjeni kadrovske piramidi. Po vojaško in bolj razumljivo bi lahko rekli, da imamo danes v tej službi več generalov kot vodnikov, več majorjev kot pa vojakov. Medtem ko mesece in mesece služba išče primerne ali sploh kakršnega koli atašeja (najnižja diplomatska stopnja), pa ima za vsako mesto šefa (v tujini) po več deset kandidatov.

Navzdol namesto navzgor

Pod najrazličnejšimi samoupravnimi formulami se kadrovska struktura zadnja leta vse bolj zapira vase. Večina, številčna in posebej še po »teži«, je pač izpostavljena nenehni nevarnosti, da jo bodo novi vetrovi odnesli.

Kadrovske politike je v hiši toliko, da jih nihče prešteti ne more. V grobem pa le lahko rečemo, da sta dve glavni: ena za šefe, druga za nešefe. Znano je, da šefe naših diplomatskih in konzularnih predstavništev v tujini, pa tudi v sekretariatu doma, postavljajo po republiških ključih in prerekanjih. Republike pa se v bistvu še vedno potegujejo večinoma za šefovska mesta, saj jim le-ta večkrat služijo tudi za kadrovske »izhod za silo«. Ne samo za to, toda, žal še vedno tudi za to. Še vedno namreč debelo pogledamo, ko preberemo v Uradnem listu, da je za tega in tega veleposlanika ali generalnega konzula postavljen ta in ta. Še vedno namreč ugotavljamo, da vse preveč naših odgovornih diplomatskih predstavnikov nima potrebnih strokovnih kvalifikacij, predvsem pa še vedno najdemo na teh mestih ljudi, ki ne znajo jezika dežele, v kateri so akre-

ditirani, pa čeprav gre za jezik, priznan v diplomatski službi. Še več: če stvari pogledamo še bolj od blizu, bomo našli tudi takšne med njimi, ki ne znajo niti enega tujega jezika toliko, da bi lahko napisali dopisnico. Kakšno je delo takšnih diplomatov v tujini, si lahko mislimo.

Preostali diplomatski kader se danes postavlja na mesta doma in v tujini večidel po internem sistemu razpisov za delovna mesta. Formalno je vse v redu in tako naj bi tudi bilo. Toda če bi pogledali v akte kadrovske službe, bi kaj lahko ugotovili primere, da se uslužbenci z določenim višjim nazivom (predvsem svetniki) prijavljajo za taka delovna mesta v tujini, ki so po sistematizaciji občutno nižja. »Obdržati se je treba, za vsako ceno«, bi bilo slišati njihov notranji glas. »En problem za nas manj«, bi bila zadovoljna ugotovitev kadrovikov. »Eno mesto zame manj«, pa je grenka ugotovitev mladega diplomata, ki naj bi po vsej dosedanji in naravni logiki imel vsaj odprta vrata za napredovanje, za navzgor.

V izobilju svetnikov, torej starejših in višjih diplomatskih uslužbencev, si pač kljub vsej dobri volji — in te ne smemo zanikati! — kadroviki naše diplomacije ne morejo privoščiti, da bi v večjem številu odprli vrata mladim kadrom. Oziroma: takrat, ko je bil še čas, jih niso odprli; danes pa je očitno že prepozno, saj (takšna) diplomatska služba zanima le še redkokoterega zanesenega mladega pravnika, ekonomista ali politologa.

To bi bila podoba kadrovskega stanja v grobem. Statistike pa bi pokazale še celo vrsto prav karikiranih stanj. Delež Slovencev je v celoti neznan (pustimo tokrat številke), pa še tu gre v dobri meri za šefe. Pri petih razpisih je npr. prišel v službo samo en Slovenec, vsi drugi so si premislili že ob prvem stiku, ob prvih informacijah, ki so jih dobili ob sprejemnih izpitih. Gre predvsem za znano stvar — za nizke osebne dohodke. V začetku leta 1970 so se sicer spet povečali, toda še vedno so takšni, da ne morejo zadovoljiti kadrov, ki naj bi v službi prevladovali. Takšni, kot so, pa očitno še vedno ustrezajo dobršnemu delu sestave, saj ostaja kar presenetljivo kompaktna. Službo zapuščajo pač tisti, ki lahko drugje bolje uspejo in bolje zaslužijo. Bilo bi zatorej potrebno resno preveriti trditev, da je treba najprej ustreznega denarja, potem bo tudi naša diplomacija boljša, drugačna. Kaj je bilo prej: kokoška ali jajce? ...

Še bolj porazno stanje se nam odkrije v razmerju med administrativnim in diplomatsko-konzularnim osebjem. Medtem ko pridejo v zunanji službi drugih držav celo po trije administrativni uslužbenci na enega diplomata, bi pri nas kaj lahko opazili nasprotno. In posledice? Posledice so znane: srečen je tisti, ki dobi iz našega konzulata v tujini pismen odgovor, predvsem pa, če gre za tuj jezik. Naš mladi diplomat, ki gre v tujino, se navadno lahko pripravi na večletno improvizirano administriranje. Eden sicer sposobnih mladih atešev je npr. pred leti v večjem našem predstavništvu fizično in psihično zbolel, ker je moral podnevi in ponoči — pritiskati žige z vizumi v potne liste. Kakšno je to »izpopolnjevanje«, kakšno »šolanje« za mlade kadre?! Da o stimulaciji sploh ne govorimo. Po nekaj letih se takšen »mladi in perspektivni« ataše vrne, recimo 15. avgusta, v Beograd in prijavi v personalni upravi. Tam mu, navadno po nekaj tednih, povedo, da lahko dobi ta in ta mesta — druga so medtem že zasedli tisti, ki so bili pri roki... Izbirati nima česa: takšen je njegov plačilni razred in v takšen rang pač spada. Bodi povedano tudi tole: dokler je bil v veljavi še stari zakon o javnih uslužbencih, je vsaj vedel, da bo po šestih letih napredoval iz enega

naziva v drugega. Danes pa mu nihče ne more več povedati, po kakšnih kriterijih bo kot mladi diplomat sploh napredoval. Sistematizacija je takšna, delovnih mest je toliko in toliko — in pomagati ti ne moremo.

Čista in nečista diplomacija

Vsi ti kadrovski problemi se še bolj grobo odražajo na posameznih bolj ali manj specializiranih področjih službe. Tako je Jugoslavija morda edinstvena država po tem, da ima najbolj brezbarvne uradnike za atašeje oziroma svetnike za kulturo po večjih ambasadah. Razne afriške države so našle vsaj profesorja-romanista za kulturnega svetnika v Parizu, Jugoslavijo pa že dolga leta zastopajo vsevedni, za umetniški svet ravno najmanj zanimivi uradniki. Stalne so pritožbe naših gospodarskih krogov, da naša diplomatska služba nima na pomembnih mestih ekonomistov ali izkušenih gospodarstvenikov, kot to delajo druge države. V tem pogledu se še naše diplomacije vse preveč držijo abstraktni kriteriji čiste politike.

Le redke države si sicer lahko privoščijo specializacijo v zunanji službi, skoraj vse pa imajo bolj ali manj specializiran konzularni kader, vsekakor pa imajo urejeno konzularno službo vsaj tako kot vse druge državnoupravne službe doma. Pri nas pa smo šele zadnja leta ugotovili, da smo konzularno službo vseskozi zanemarjali, da nismo imeli nikoli urejenega sistema dela, da nismo nikoli dosegli niti evidence, kartoteke ali urejenih arhivov.

Stotisoči naših državljanov v tujini pa so pomenili za nepripravljeno konzularno službo pravi pravcati šok. Najprej ni bilo mogoče najti kadrov, ki bi bili vajeni delati po kakršnem koli sistemu, potem se je pokazalo, da v zunanji službi strahovito primanjkuje ljudi z znanjem nemščine. (Kako tudi ne bi, saj so še pred kratkim nekateri kadroviki svetovali na novo sprejetim mladim diplomatom, naj se v čim večjem številu usmerjajo v učenje ruščine.)

Na hitro in pod pritiskom razmer je državni sekretariat moral sprejemati vse več konzularnih moči neposredno iz republik, vendar jih v večini ni sprejel za stalne, marveč le začasne sodelavce. Splošna ocena te prakse je dobra, saj so ti povečini mlajši kadri prinesli s seboj svoje izkušnje in niso obremenjeni s predsodki ter s karierističnimi ambicijami.

Kljub vsem prizadevanjem, da bi se ta služba pomladila in na splošno osvežila, moramo ugotoviti, da se vse bolj in bolj pogreza v okostenele strukture, kajti višji kader se je v njej tako nagnetel, da se čisto nagonsko zapira vase, da bi se čimbolj zavaroval pred morebitnimi preprihi. V službi se prepletajo podaljšane politike ne samo iz vseh republiških centrov, marveč neposredno iz posameznih zunanjih kabinetov. Starešine službe, torej državni sekretarji za zunanje zadeve, v takšnem položaju sami ne morejo delati reda, kolikor bi to že hoteli. Edinole temeljitejši poseg državnega oziroma partijskega vodstva bi lahko to službo postavil na temelje, ki naj bi ustrezali času in zahtevam, ki jih čas narekuje. Vsekakor pa velja poudariti tudi to, da gre za zelo zahtevno »obrt« in da je iluzorno misliti na kakršnokoli stalnejšo rotacijo večine kadrov, saj imajo vse države bolj ali manj stalno jedro svoje diplomatske sestave.

A. RUPNIK

Še enkrat na temo: kaj je to "notranja zadeva"?

Res je, vsak problem v zvezi z državo, z njeno suverenostjo nad ozemljem in nad ljudmi, ima dve plati. Prepoved vmešavanja v notranje zadeve je eno izmed najpomembnejših načel sodobnega mednarodnega prava in je nastalo v odgovor na težnje močnih držav, ki so krojile »svetovni mir«, »pravičnost«, »svobodo« po svojih merilih. Toda mnogokrat se za sklicevanjem na »notranje zadeve« skrivajo tudi kršitve drugih pomembnih načel mednarodnega prava; in čemu naj navsezadnje služi pravo, če ne človeku? Če suverena država odkrito zametava tista pravila mednarodnega prava, ki zagotavljajo varnost in blaginjo človeka, potem upor proti takemu ravnanju ni več samo njena notranja zadeva, ampak zadeva vsega človeštva. V takem primeru je najbrž mogoče pravila stopnjevati tako, da so vendarle človečnost in temeljne človekove svoboščine na vrhu. Jasno mi je, da v zdajšnjem svetu proti kršiteljem ni mogoče nastopiti drugače kot z močjo besede in besedne obsodbe, in se za kaj drugega tudi ne zavzemam. Verjamem pa v moč misli in besede in se mi zato zdi vredno razvozlati začarani krog nemoči zaradi zapiranja v »notranjo zadevo«, čeprav samo načelno. Saj tudi načelno jasna stališča pomagajo oblikovati javno mnenje, vplivati na ljudi; če država tega ne more storiti, ker je pač povezana v sistem pravic in dolžnosti drugih držav, pa je nujno, da o tem razmišljamo drugi, ki takih obveznosti nimamo. Da bi torej o nekaterih zelo spotakljivih zadevah zadnjega časa (s stališča državne politike) lahko govorili v tem smislu, nam je najprej potrebna objektivna informacija, nato pa se moramo znebiti napačne sentimentalnosti, češ zmotili so se, sicer pa so le naši prijatelji, in podobno.

Vzela bom nekaj primerov iz prav zadnjega časa, ki jih je kaj lahko stlačiti v koš med »notranje zadeve« — **proces proti baskovskim domoljubom**, izumetničen in izzivalen, kjer so »krivdo« dokazali z mučenjem obtožencev; **leningrajsko sojenje** zaradi poskusa ugrabitve letala, ki je dobil izrazito rasni in nacionalni značaj z dvema smrtnima obsodbama*; **streljanje v množico demonstrantov na Poljskem**; **bombardiranje eritrejskih vasi** po etiopski vojski (kjer ni bilo mogoče prešteti žrtev, toda podatki, ki so prišli v svet, govorijo o kakih 500 mrtvih).

Vsi primeri ne bi nujno morali postati spotikljivi, vsaj španski ne, vendar le-ta vseeno zasluži našo pozornost, zato ker včasih preveč zlahka pozabljamo fašistično naravo sedanjega španskega režima, drugi trije pa so povzročili nemalo zmede: **Poljska** sodi med socialistične dežele, zato se lahko na tihem zasačimo, da primerjamo njene razmere z našimi in smo zato manj kritični; **Etiopija** je nevezana dežela, njen cesar uživa ugled. **Sovjetska zveza** pa je pač izvajala pravico suverene države soditi po svojih zakonih za dejanja, ki so jih njeni državljani zakrivilili na njenem ozemlju. Vse to, vse te značilnosti seveda veljajo, toda to ne more biti

* Pozneje so smrtne obsodbe — tako v Burgosu kot v Leningradu — pod pritiskom javnega mnenja zamenjali z ostrimi zapornimi kaznimi.

dokončno odločilno za našo presojo nekega posebnega dogodka. Če Španija baskovskemu prebivalstvu odreka temeljne človekove pravice, je s tem že prekršila neka pravila mednarodnega ravnanja, zato sojenja ljudem, ki se borijo za nacionalne in človeške pravice, ne moremo razumeti kot njeno notranja zadevo. Če natanko to dela tudi Etiopija (leta 1962 je enostransko spremenila pogoje, ki so jih postavili Združeni narodi, ko so leta 1952 Eritrejo pripisali Etiopiji kot zvezno državo z ustavo in parlamentom), ugled cesarja in neuvrščenost Etiopije ne moreta biti odpustek za izrazito kršenje mednarodno dogovorjenega ravnanja. Če na Poljskem streljajo v množico demonstrantov, ki so se odločili iti na cesto, kljub velikanskemu tveganju, v protest proti birokratski pošasti, ki je iz partije naredila absolutnega monarha, je oblast s tem presegla vse norme sodobnega ravnanja z državljani neke države. Množična eksekucija v opozorilo in za kazen pa vendarle postane lahko za nekatere »notranja zadeva« in še več, navsezadnje je nekaterim celo nerodno reči, da je to barbarsko dejanje! Ko je streljala v množico sharpvilkska policija, smo bili pretreseni, ogorčeni; ko je prav to naredila policija na univerzi v Kentu, nismo mogli verjeti svojim ušesom; ker se je to zgodilo na Poljskem — najdejo nekateri vse mogoče državne razlage, da ne obsodimo takega ravnanja z istimi merili. Tudi z leningrajskega procesa je treba otresti antisemitske in prosemitske simpatije, da bi lahko izluščili bistvo, ki je najvažnejše. Kljub znani ostrosti sovjetskega kazenskega zakonika, ki je seveda notranja zadeva sovjetske družbene ureditve, je smrtna obsodba za poskus ugrabitve letala v letošnjem letu izzivalno politično dejanje sodnikov. Ob taki množici ugrabljenih letal — ob izrazito odpuščajočem stališču večine sodišč, ki so ugrabiteljem previdno sodila zaradi morebitnih političnih zapletov, ki bi povzročili nove človeške žrtve, je leningrajska strogost ob samem poskusu segla prek »notranje zadeve«. Zato najbrž ni niti dobro niti pravično v sodbo o dogodku vpletati elemente »židovske kampanje«, »središč židovskega kapitala, ki so začela protisovjetsko gonjo«, ker to samo razveljavlja bistvo, do katerega pa smo lahko objektivni: obsodba je bila politični izziv, ker pa so njene žrtve ljudje, proti katerim se kdaj pa kdaj v Sovjetski zvezi razmahne rasna kampanja, nam mora biti najbolj pomembno najprej to. Obzire državne politike v naši človeški sodbi, ki pa je ne gre zametavati, lahko mimogrede pozabimo.

Če torej sprejmemo tezo, da državna politika ni nujno tudi presoja političnih organizacij ali celo javnosti, ki se oblikuje na neformalen način, potem obziri državne politike v vseh naštetih primerih ne veljajo toliko, da bi lahko z mirno vestjo rekli — to je njihova notranja zadeva. V vseh primerih je bila žrtev skupina bolj ali manj nedolžnih ljudi (gledano z objektivnimi očmi), ki pa so se seveda zapletli v hude spopade z domačo oblastjo. Čeprav torej tem oblastem nihče ne jemlje suverenosti, je vendarle to, kar so storile, preseglo smisel države. Če zato nasprotujemo ekscesom štirih oblasti, se borimo proti nezmernostim in krivičnostim v celoti in navsezadnje branimo sami sebe. Zaskrbljenost je upravičena, zmanjševanje pomena takega in podobnega »zgubljanja živcev« pa topi opozorilno ost javnega razburjenja.

M. MURKO

Aplavzi in še kaj

Na prvi konferenci ZKJ je bilo nekaj impresivnih aplavzov. Razumljivo je, da so novinarji na to temo pisali svoje komentarje in da so se tudi politiki radi vračali k temu dogodku.

Prav gotovo se postavlja zanimivo vprašanje, kaj ti aplavzi dejansko pomenijo. Ali so res izraz tiste enotnosti, ki je nekoč tako tesno povezovala v ZK in ki si jo nekateri tako zelo želijo spet videti v vrstah Zveze? Ali pomenijo še kaj drugega?

Vsekakor vprašanje, vredno razmišljanja.

Kdor je v zadnjem času pazljivo analiziral govore politikov, članke novinarjev in karikature naših karikaturistov — posebno odkar se je pojavila ideja o reorganizaciji federacije — je mogel ugotoviti, da tako v ZKJ kakor tudi v širši javnosti obstajajo različni pogledi tako na vprašanje, kakšna naj bi bila skupnost jugoslovanskih narodov, tj. kakšni naj bi bili odnosi med republikami in federacijo, kakor tudi, kje so pravi vzroki določene krize, ki se pojavlja v odnosih med našimi narodi.

To različnost pogledov in določenih konceptov je bilo v rahli obliki čutiti celo na sami konferenci ZKJ v govorih nekaterih delegatov.

In kljub temu so mnogi dobili občutek — posebno ob koncu konference — da so delegati z aplavzi, o katerih spontanosti in iskrenosti ni mogoče dvomiti, izbrisali vse te razlike in poglede ter pred javnostjo vnovič pokazali nekdanjo enotnost.

In vendar stvari niso take, kar se kaže že zdaj (npr. v zvezni skupščini), še bolj pa se bo to pokazalo v bližnji prihodnosti, ko se bodo začeli konkretni razgovori o odnosih med republikami.

Kaj torej pomenijo aplavzi na prvi konferenci ZKJ?

Če pustimo ob strani nekatere čustvene elemente, ki delujejo ob takih priložnostih, potem se mi zdi, da so aplavzi predvsem potrdili tisto enotnost, s katero so se v letih 1941—1945 pod vodstvom KPJ realizirale ideje o novi socialistični Jugoslaviji.

V zadnjem času so tako v časopisih — kakor tudi na drugih ravneh — zelo na hitro, po mojem mišljenju pa tudi precej neodgovorno, postavljali vprašanje o neki lažni dilemi, ki menda obstoji med naprednim gibanjem v posameznih republikah in ki se menda manifestira v vprašanju, da bi bilo potrebno vnovič proučiti vprašanje upravičenosti obstoja jugoslovanske skupnosti. V tem pogledu se je ustvarilo določeno ozračje, da se je npr. v Zagrebu igranje »Lijepa naše domovine« namesto državne himne pri neki športni prireditvi že smatralo za dovolj važen povod, da bralec Borbe, zaskrbljen za enotnost Jugoslavije, sprašuje, kaj to pomeni. Hkrati pa se pojavlja sumničenje, da se zagrebško politično vodstvo ni dovolj jasno distanciralo od te verjetno »separatistične« geste.

Neredi v Splitu v zvezi s kaznijo nogometnega kluba »Hajduk« vzbujajo v Beogradu resno politično zaskrbljenost (manj zaskrbljenosti seveda vzbujajo desetletja nerešene nezdrave razmere v našem nogometu).

Vicko Raspor se po nekem razgovoru z Josipom Vrhovcem, članom IK CK ZKH, alarmantno in zaskrbljeno sprašuje, kaj »v luči drugih dogodkov na Hrvatskem« pomeni praktična prepoved filma »Teroristi«.

Vprašanje dr. Žanka — kar je po mojem mnenju bila prav od začetka interna stvar ZK Hrvatske — so prav tako želeli postaviti na raven neke splošne jugoslovanske problematike. Po mišljenju nekaterih naj bi bil dr. Žanko za pravo jugoslovansko politiko na Hrvaškem, nekateri drugi iz hrvaškega vodstva pa v tem pogledu niso bili vedno jasni. Ni čudno oziroma bilo je celo nujno, da je zaradi tega dobilo vprašanje dr. Žanka na X. plenumu CK jugoslovansko dimenzijo. Nikakor se ne moremo strinjati z mislijo, da se nekdo lahko iz Beograda meša v stvari, za katere je odgovorno tako pred hrvatskim narodom kakor tudi delavskim razredom — in končno tudi pred jugoslovansko skupnostjo — hrvaško politično vodstvo.

Tudi v Sloveniji so ob tako imenovani cestni aferi nekateri poskušali ustvariti nekakšno ozračje, kakor da se celo v partijskih vrstah znova načenja vprašanje o pripadnosti Slovenije k jugoslovanski skupnosti.

Zaradi tega mislijo naši novinarji in tudi politiki, da se morajo ob vsaki priložnosti vračati k temu vprašanju in zagotavljati, da takih namer Slovenci nimajo. Tako npr. tov. Fr. Šetinc v številki »Komunist«, posvečeni 29. novembru, piše: »Naša domovina po tolikih potokih krvi in žrtev ne bi nikoli privolila v to« (tj. v razbitje enotnosti Jugoslavije). Na nekem partijskem sestanku pa sem slišal uglednega političnega voditelja, ki je z vso resnostjo prepričeval poslušalce, da je mesto Slovenije samo v Jugoslaviji, ker po računih nekaterih ekonomistov sami ne bi mogli živeti niti tri mesece.

Seveda je to lažna dilema. Kdor samo malo pozna zgodovino, ve, da se jugoslovanski narodi niso odločili za skupno življenje včeraj niti zaradi dnevnih ekonomskih in političnih koristi. Jugoslovanski narodi so se odločili za skupno življenje, da branijo svoje življenjske interese, svojo nacionalno svobodo in svoje nacionalno ozemlje v tem delu Evrope. Leta 1941—1945 pa so si priborili tudi svobodo, da svoje ozemlje urejajo v skladu z interesi delovnega človeka.

Mislim, da zelo greši, kdor hoče zaradi dnevnih političnih računov spet postaviti to dilemo pred jugoslovanske narode.

Zaradi tega upam, da bodo aplavzi na konferenci ZKJ, ki so bili posebno impresivni prav ob tem vprašanju, tako domačim dvomljivcem kakor tudi tujim špekulantom jasno povedali, da ta dilema ne obstoji v vrstah ZKJ — in mirno lahko rečemo — tudi ne v širokih progresivnih vrstah jugoslovanskih narodov.

Aplavzi pa so poleg tega prav gotovo tudi potrdili, da je prišel čas, ko bo treba najti rešitve za vrsto problemov, ki jih nismo mogli ali pa znali rešiti v preteklosti.

Toda vse kaže, da že ob vprašanju, kako reševati te probleme, enotnosti na prvi konferenci ZKJ stvarno ni bilo več. To so pokazale že rahle razlike v formulacijah nekaterih govornikov na konferenci. Še bolj pa to kažejo razprave in stališča po konferenci.

Tako so bili v Sloveniji nekateri presenečeni, da je skupna komisija zbora narodov, gospodarskega in družbenopolitičnega zbora predlagala, da bi skupščinski zbori že v decembru, kljub temu da je ZIS opozarjal, da bodo pristojnosti federacije na tem področju kmalu prenesli na republike, občine in delovne organizacije, sprejeli nov zvezni zakon o izločanju in porabi sredstev za stanovanjsko gradnjo.

Mislim, da bi bilo potrebno ugotoviti, da sta bili vsaj latentno že dolgo, prav gotovo pa kmalu po osvoboditvi, pri nas v sporu dve koncepciji o graditvi in urejanju jugoslovanske skupnosti.

Prva koncepcija je zagovarjala centralizem in s tem tudi idejo o centralni sili, ki naj bi izvajala tako na političnem kakor tudi na ekonomskem področju integracijo.

Druga koncepcija pa je rastla iz izkušenj narodnoosvobodilnega boja in zagovarjala decentralizacijo, suverenost narodov in bila predvsem proti nadnacionalni centralni oblasti. Integracija oziroma sodelovanje po tej koncepciji je bilo možno samo na temelju dogovora in popolne svobode vsakega naroda.

Spor se v začetku ni manifestiral javno in to predvsem ne zaradi velikih uspehov pri osvoboditvi, vitalne sile revolucije, kakor tudi zaradi velikih problemov, ki so jih jugoslovanskim narodom postavljali tako notranji razvoj kakor zunanji pritiski (predvsem leto 1948).

Prav zaradi tega pa se mi zdi neupravičeno, da se pri nas postavlja teza o neki absolutni nujnosti in upravičenosti centralizma takoj po vojni.

Ne samo, da smo z uvajanjem centralizma mnoge dragocene samoupravne izkušnje, rojene v vojni, opustili in nanje pozabljali, temveč smo takoj v začetku tudi razdrli mnoge strukture, ki so nastale v NOV, in s tem tudi demobilizirali mnoge kadre iz NOV.

Šele kriza v svetovnem socialističnem sistemu leta 1948, uvajanje samoupravljanja pomeni ponovno obračanje neposredno na delovnega človeka in na tiste idejne temelje, ki so prinesli zmago partizanskemu boju.

Šele ob čedalje večjem opiranju na neposrednega proizvajalca, ob hkrati čedalje večjem razvijanju materialne osnove so se vse bolj zaostrovali problemi v centru, kjer so se že začela, po logiki razvoja, oblikovati birokratsko—etatistična središča odločanja.

Brionski plenum je zadal udarec najbolj grobi manifestaciji takega odločanja in obravnavanja.

Seveda pa se je motil, kdor je mislil, da je bil z brionskim plenumom dokončno rešen problem dveh koncepcij o nadaljnji graditvi socialistične Jugoslavije.

Ideje — ali bolj iluzije — ki izvirajo iz sovjetske prakse in teorije, so še vedno močne tudi pri nas. Pri tem ne gre za kominformizem, kot nekateri mislijo, temveč za ideje, ki izvirajo iz prakse sodobnega socializma in ki so se seveda mogle razviti predvsem v deželah, ki so ekonomsko relativno zaostale in za katere je značilen birokratsko etatistični odnos do neposrednega proizvajalca in do narodov.

V želji, da bi čimprej premostili ekonomsko zaostalost, so birokratski centri v teh deželah menili, da so jim tako neposredni proizvajalec s svojimi človeškimi zahtevami kakor tudi narodi s svojimi zahtevami po posebni individualnosti prej ovira kot pomoč.

Ni naključje, da je prav v Jugoslaviji v teh vprašanih prišlo oziroma prihaja do sprememb, ki imajo zgodovinski pomen za razvoj socializma.

Kdor v sebi ni rešil vprašanja, da je lahko le neposredni proizvajalec nosilec celotne reprodukcije, ta ne more razumeti našega samoupravnega socializma niti perspektiv, ki jih odpira tak razvoj.

Na podoben način pa se danes postavlja tudi vprašanje odnosov med jugoslovanskimi narodi.

Kdor ne razume, da le popolnoma suvereni narodi Jugoslavije lahko gradijo novo skupnost jugoslovanskih narodov, nov model, socialistični

model sožitja med narodi, ta prav tako ne more do kraja razumeti sedanje krize odnosov med jugoslovanskimi narodi in seveda tudi ne krize institucije federacije.

Vsi se zavedamo vitalne potrebe po instituciji federacije. Razlika pa je v tem, da centralist, unitarist misli, da je edino on branilec te institucije, da sodelovanje med narodi lahko poteka le prek centra na temelju unitarističnih idej, medtem pa drugi koncept smatra, da je razvoj federacije možen le ob upoštevanju suverenih pravic narodov in narodnosti.

Zivljenjski interesi jugoslovanskih narodov in narodnosti so poročstvo za obstoj federacije, ne pa mehanizmi in ideje unitaristov in birokratov.

Kdor pozna članstvo v ZK, ve, da glede teh vprašanj še vedno ni enotnosti med njimi. Čeprav je na prvi konferenci ZKJ impresivno zmaga ideja o novi federaciji, pa je jasno, da obstajajo še mnogi ostanki starega, ki se že kažejo in se bodo še bolj pokazali v prihodnosti.

Centralistične, unitaristične ideje rojeva naša relativna zaostalost. So odraz konservativnih sil v današnjem sistemu socializma. Zato se moramo zavedati, da bo na tej poti mnogo težav. Predvsem pa bodo poskusi, da se vprašanje odnosov med jugoslovanskimi narodi spelje na stranski tir in da se spremembe obsodijo kot neučinkovite.

Zaradi tega bi se morali zavedati predvsem nekaj stvari:

V sedanjí fazi je najvažnejše, da se čimbolj jasno in čisto določijo tisti odnosi med jugoslovanskimi narodi, ki se bodo reševali v federaciji, kakor tudi način njihovega reševanja.

Zavedati se moramo, da nova institucija federacije sama po sebi ne bo reševala vseh tistih materialnih, kakor tudi drugih problemov, ki pritiskajo na jugoslovanske narode, temveč da bodo novi odnosi med republikami samo velika pomoč, da bomo te probleme lažje in bolj realistično reševali.

Vprašanje odnosov med narodi je proces, kateremu bo treba nenehno posvečati ustrezno pozornost.

J. ZEMLJAK

Na rob nekega simpozija

Tri dni je trajal simpozij z zvenečim imenom »Ekonomski odnosi v zdravstvu«. Najbrž je ime, za katerim se skriva (tudi po simpoziju) pisana kopica nerešenega in že bolečega, pritegnilo precejšnje število poslušalstva (menda jih je bilo nad 150). Seveda ne gre pozabiti na dokajšnje število udeležencev, ki so se z udeležbo na simpoziju za nekaj sto kilometrov približali Trstu in opravili novoletne kupčije, deloma na tuj račun, ker jim ni bilo treba plačati potnih stroškov do Opatije.

Človek bi pričakoval, da se bodo simpozija udeležili predvsem predsedniki samoupravnih organov v zdravstvu, poleg predstavnikov strokov-

* Opatija, 16.—18. decembra 1970. Organizator: Centar za radniško samoupravljanje iz Beograda.

nih služb, ki skrbijo za ekonomiko v zdravstvu, pa je najbrž teh bilo manj. V posmeh navzočim in tudi v potrditev naše vsakdanje prakse, ki kaže, ko da le nekateri vse vedo o zdravstvu in ekonomiki v njem, ker dolga leta zajemajo od tega s svojo in tujimi žlicami, so se za predavateljskim pultom zvrstili sami predstavniki upravnega in upravno-izvršilnega aparata (izvršnih svetov, sekretariatov za zdravstvo, socialnega zavarovanja itd.). Častna izjema je bil le predsednik socialno-zdravstvenega zbora zvezne skupščine tov. Popović. Častna ne le zato, ker predstavlja najvišji samoupravni organ zdravstva pri nas, marveč in predvsem zato, ker je podal izredno dober uvodni referat, prispeval najtehtnejše misli v razpravi, spodbujal k razpravi o odprtih in nerešenih vprašanjih in bil na simpoziju od začetka do konca. Nekaj drugih predavateljev je bilo namreč navzočih le med svojim referatom ali največ eno celo dopoldne. Verjetno so bili prezaposleni z uresničevanjem samoupravnih dogovorov.

Organizator simpozija se je potrudil, da bi udeležencem za kolikor se da veliko vplačilo (kotizacija) dal čimmanj. Vsi so dobili za prispevek 450 din skripta z referati (po tržnih zakonitostih vredna največ 50 din) in smeli so poslušati. Za razpravo je bilo odmerjenega tako malo časa, da ga je res ostalo več za izlet v Trst kot za izmenjavo mnenj. Nobenih razprav v skupinah, za okroglo mizo, nobenih sprejemov — skratka, ničesar.

Seveda smo imeli vsi velikansko srečo, da nam ni nagajalo vreme in nam je Opatija ostala v prijetnem spominu. Glede ekonomike v zdravstvu pa simpozij ni prinesel praktično nič novega razen nekaj sugestij, povezanih z zveznim zakonom o limiti sredstev za zdravstvo. Pa še teh najbrž ne bo mogoče realizirati, ker nas že praksa uči, da neposrednih proizvajalcev, v tem primeru zdravstvenih delavcev, ne bo nihče vprašal za mnenje. Saj niso niti socialno-zdravstvenega zbora zvezne skupščine, ko so sprejemali zakon o 10,8% stopnji, za kolikor se lahko največ povečajo sredstva za zdravstvo nad letošnjo realizacijo.

Lahko zapišemo, da je bil pač simpozij več med vsemi drugimi simpoziji in srečanji (v katerih se tudi skrivajo notranje rezerve). O istih vprašanjih je namreč letos že bil simpozij v organizaciji Zveze zdravniških društev v Beogradu, le predavatelji so bili drugi. Prav o teh problemih je bilo veliko besed na letni skupščini zdravniških društev Jugoslavije, vsak dan pa o njih govorijo v odborih in komisijah vseh naših skupščin, v samoupravnih organih zavarovanja in še marsikje. V referatih so povsod uporabili iste vire za podatke, s katerimi so dokazovali, kakšno je stanje, le da smo v sedanjih referatih in gradivu zasledili tudi nekaj netočnosti (žal ne samo ekonomske narave, kar bi oko zdravnika lahko prezrlo, ampak tudi strokovno medicinske narave, česar pa ni mogoče prezreti), kajti gradivo se prilagaja namenu, ki ga kdo želi z referatom doseči. O isti stvari smo zasledili v dveh zaporednih referatih več različnih števil in najbrž so vse prave. Organizatorju pa se ni zdelo potrebno, da bi referente spravil za skupno mizo pred simpozijem, da bi te podatke uskladili, čeprav so bili »dobljeni po različnih metodologijah«, kot je bilo rečeno v eni izmed razprav.

Vse to se dogaja v obdobju restriktivnih ukrepov, ki zdravstvo tarejo že peto leto in ko nam množica kazalcev v nebo vpijoče dokazuje, da se ne premaknemo nikamor in da smo prišli s krparijami tako daleč,

da delovnemu človeku ne moremo več zagotoviti potrebnega in obljubljenega zdravstvenega varstva. Krog, v katerem se vrtimo, je zaprt.

Družbenoekonomski odnosi v zdravstvu se ohranjajo umetno, vsebujejo pa tako rekoč vse elemente etatističnega vodenja. Smo pač še vedno v sistemu, v katerem na neki (doslej še vedno najvišji) ravni določijo ali limitirajo sredstva, za vrženo kost se potem borijo in medsebojno obtožujejo prav tisti, ki bi se morali najprej dogovoriti in uskladiti potrebe z možnostmi, se pravi, zavarovanci in zdravstveni delavci.

V potrditev zgoraj navedenega samo nekaj podatkov, ki jih je mogoče številčno dokazati z mnogimi razpredelnicami zveznega zavoda za statistiko ali drugih organizacij.

— Delež zdravstva v narodnem dohodku od leta 1965 sem stagnira oziroma se je nekaj let zapovrstjo celo manjšal, dasiravno je znano, da je trend v drugih državah sveta ravno nasproten.

Če upoštevamo gibanje cen in povečanje življenjskih stroškov v zadnjih petih letih in zato realni delež zdravstva v narodnem dohodku, pridemo do sklepa, da je bil ta v 1970. letu nižji od deleža v 1965.

— Zadnjih 5 let so se načrtovane investicije v zdravstvu po obsegu in nominalni vrednosti silno zmanjšale, dasiravno še zdaleč nismo dosegli optimalnega stanja. Načrtovane investicije v zdravstvo pa so realizirane komaj nekaj nad 60% in še te s približno 60% udeležbo sredstev zdravstvenih delovnih organizacij, čeprav razširjene reprodukcije (investicij) nikjer ne priznajo v ceno storitev, najmanj pa še pri pavšalnih, ki še vedno pritiskajo na večino zdravstvenih zavodov v naši širši skupnosti. Da bi ne dokazovali te resnice samo s številkami, pogledjmo po naši ljubi domovini, pa bomo videli, kako štrlijo skeleti nedograjenih bolnišnic v Novi Gorici, Mariboru kot nemi opomini, da ne pozabljamo samo na investicije v zdravstvu, ampak, in to predvsem, na človeka, ki bi mu te zgradbe rabile, da o stanju bolnišnic na Koprskem in tudi drugod sploh ne govorimo.

— Zdravstvo samo, in to spet iz svojih lastnih sredstev, vzdržuje celotni sistem reprodukcije znanja (vse strokovne manifestacije, dodatno šolanje, izpopolnjevanje itd.), ker tudi tega nihče ne plačuje, vsakomur pa je jasno, da bi kaj hitro daleč zaostali za tistimi, ki gredo v korak s časom, če tega ne bi bilo.

Dokazov bi lahko našteali še in še. Toda rajši si pogledjmo posledice, ki se kažejo predvsem v

— osiromašenju baze (zastarelost in dotrajanost opreme), ki je že v letu 1969 odpisana kar s 63%, kar neposredno vpliva na učinkovitost in seveda hitrost diagnostično-terapevtskih postopkov. Ti se izvajajo dalj časa, treba jih je zaradi nezanesljivosti ponavljati itd.,

— v pomanjkanju kadrov, česar ni mogoče zanikati z nikakršnim dokazovanjem, češ saj smo po vojni zaposlili na tisoče novih zdravnikov. Še vedno smo po številu prebivalcev na enega zdravnika (in to pri naši organizaciji in koncentraciji zdravnikov v nekaj večjih mestih) med zadnjimi v skupini razvitih in srednje razvitih držav, tako kot smo po številu postelj na 1000 prebivalcev med zadnjimi nasploh. Za zdaj nepremostljive ovire za nastavitev novih kadrov, kar spet pogojuje pomanjkanje sredstev, so krive, da so kadri, ki jih imamo, preobremenjeni, da naši strokovnjaki beže v tujino (eden od razlogov) in nekateri profili kadrov prehajajo iz zdravstva v gospodarstvo (administrativno osebje,

tehnično osebje, ekonomisti in dr.); to pa spet z drugega vidika osiromaši zdravstvo.

To, kar vidimo na končni etapi (po logiki gledanja od zgoraj navzdol), je porazna slika naših čakalnic, ordinacij in hospitalov.

— Čakalnice so ponavadi prepolne, zdravstvene storitve ne tako redko servise (brez zadostnega poglobljanja v celovitost človeka — bolnika), čakalne dobe, posebno v specialistični službi, predolge, bolnišnične zmogljivosti prenapolnjene itd., itd.

Takšno stanje rojeva tudi negativne pojave, ki jih eni ali drugi želijo izrabiti in po svoje legalizirati. Pojavljajo se črne zasebne ordinacije, cvete padarstvo, prihaja do podkupovanja itd. Vzeto na splošno, pa lahko samo rečemo, da imamo v primerjavi z vzhodnimi in zahodnimi državami relativno slabo zdravstveno varstvo, postavljeno tako, da prizadeva bolnega človeka v najhujši stiski ne samo psihofizično, ampak tudi materialno.

Da ne bo očitkov med »stabilizacionarji« in »reformatorji« — češ saj so takšni ukrepi nujni, če želimo utrditi gospodarstvo, se vključiti v mednarodno delitev dela itd.

Prav je in že zadnji čas, da slednjič pridemo do tega. Samo, resnici na ljubo, se vse, kar sem prej naštel, dogaja v času, ko so se silno in nekontrolirano ali iz različnih centrov spodbujale različne investicije, ki so očitno tako kot zadolževanja v tujini in emisija denarja (ob nekaterih drugih pojavih) dokazani vir inflacijskih tendenc, medtem ko je vsakemu »laiku« brez ekonomske fakultete popolnoma jasno, da zdravstveno zavarovanje (celo pokojninsko) ne more biti vir, ampak kvečjemu ubogljivi spremljevalec inflacijskih dogajanj, v katera se vključuje z zamudo, in še to sebi v škodo.

To se dogaja v času, ko se silno bogastvo preliva s področja splošnega družbenega standarda v osebni standard in pojavlja kot mrtvi kapital v obliki vil, vikendov, razkošja ali celo naložb v tujih bankah — seveda pri manjšini, kar ne samo, da vpliva na stabilnost, ampak je sestavni del usmeritve v individualno socialno stabilnost v škodo družbene socialne varnosti. Zdravstvo, ki naj bo bistveni dejavnik te varnosti, se spreminja v nasprotje oziroma se vklaplja v tokove te, za navadnega človeka socialne nestabilnosti ali nezanesljivosti.

Ob vseh teh in mnogih drugih dejstvih se torej sreča množica strokovnjakov na nekem simpoziju in poslušajo prepričevanje »strokovnjakov«, da zdravstvena storitev ne more imeti ekonomske izoblikovane cene, ker ni tržno blago, ali še lepše (tako je namreč to dobesedno povedal predavatelj na seminarju, sicer višji uradnik v socialnem zavarovanju), »ker nimamo dovolj denarja«. Ne on in ne kdo drug pa se ni potrudil definirati ne tržnih odnosov ne tržne cene, pač pa ekonomske odnose, v katerih bi pojem »ekonomska cena« imel druge dimenzije, izoblikovane v družbenem dogovoru in v relacijah, ki niso nikakršna uganka, kajti mnogi elementi te cene so popolnoma na dlani, le priznati jih je treba. Kot popolnemu nestrokovnjaku mi še vedno ni jasno, kako more imeti vsaka gostilna s prenočiščem gospodarsko ceno postelje in prehrane (penziona), velika bolnišnica pa tega ne bi mogla imeti izoblikovanega. Če pa to že ima dokazano, ne vem, kako je mogoče priznavati neki hospitalni ustanovi (to pa je v naši širši domovini preprosta resnica, ker se tako dela) le 60 ali 70 % te cene.

Na drugi strani pa ni nobenega pomisleka zoper sanacijske ukrepe v zdravstvenih zavodih, ki se izvajajo čisto tako kot v gospodarskih organizacijah, skoraj ni pomisleka zoper uvajanje prisilne uprave v zdravstvenih delovnih organizacijah ipd., čeprav je dobro znano, da si tega ne morejo privoščiti niti države s popolnoma drugačnimi družbenimi ureditvami (zahodne), kajti tudi one izvajajo sanacije s svojimi sredstvi, razširjena reprodukcija pa je zadeva družbenopolitičnih skupnosti (seveda v kategoriji družbene — državne zdravstvene službe).

Pri vsem tem pa še mislimo na nekakšne modernizacije, govorimo o computerski obdelavi podatkov in ne vem o čem vse. Sanjamo o nekakšni viziji prihodnosti, polni zapletov, elektronike in neznank, a še abecede sodobne zdravstvene organizacije v družbi, kakršna je naša, ne znamo. Ne poznamo niti pojmov niti definicij družbenoekonomskih odnosov, definicij zdravstvenih storitev, nimamo tako rekoč ničesar, kar bi morali vzeti v roke, če se odpravimo na pot v prihodnost.

Simpozij je končan in upajmo, da bo kmalu, morda na drugem koncu naše domovine, organiziran kak nov. Na isto temo in s podobnimi referati. Spet zato, da bi dokazali, kako ne moremo ali ne znamo realizirati sklepa IX. kongresa ZKJ, kjer je v dokumentu zapisano (in tega doslej nihče ni črtal?!), da mora biti zdravstvo približano neposrednemu uporabniku, samoupravno organizirano in poslovati po sistemu dohodka.

Dokazali bomo ne samo to, da nismo samoupravno organizirani, ampak da sploh nismo organizirani, in da to neorganiziranost drago plačujemo vsi skupaj, da smo ohranili tako rekoč vse elemente etatističnega vodenja, ko zraven na ves glas vpijemo, da nismo sfera potrošnje, ampak produkcije, da je naš sistem najboljši in za desetletja in desetletja pred centralističnimi ureditvami vzhodnih držav, vsekakor pa (že zaradi imena) daleč naprednejši kakor ureditve v zahodnih državah.

H koncu pa le moje, čisto osebno mnenje: če imamo simpozije (tudi tehnično dobro organizirane) samo zato, da dokazujemo svojo nemoč, razdrobljenost in neorganiziranost, in želimo na tej podlagi dokazati, da so sklepi najvišjih političnih forumov čista deklaracija in da kaže napisati novo, ki bi jo pozneje v praksi znova začeli spodnašati — potem je bolje, da simpozije črtamo. Prav isto namreč počenjamo v vsakdanji praksi, od simpozijev pa pričakujemo vse kaj drugega.

S. BUNTA

Rikard Štajner

Privredni sistem

Nedavno je izšla pri založbi Informator knjiga Rikarda Štajnerja »Privredni sistem«. Čeprav ima naslov »Privredni sistem«, to delo ni celovit opis in analiza našega gospodarskega sistema, temveč prikazuje in razmišlja samo o nekaterih sestavinah našega gospodarskega sistema. Tako avtor obravnava značilnosti sistema, evolucijo sistema, nosilce sistema, plan in trg, razširjeno reprodukcijo, razdelitev, razmere gospodarjenja, organizacijo gospodarstva in delovno enoto. Že iz teh naslovov posameznih poglavij se vidi, da knjiga obravnava najbolj aktualne probleme, o katerih med našimi teoretičnimi delavci in tudi politiki in praktiki ni enotnih stališč. Prav zaradi tega je delo zanimivo, kajti avtor opisuje različna stališča, jih skuša oceniti in razlaga tudi svoja mnenja, ki naj služijo za nاپotilo pri sedanjih razpravah o graditvi našega ekonomskega sistema.

V prvih dveh poglavjih avtor opiše svet, v katerem živimo, in naš gospodarski sistem. Ko ocenjuje naš sistem, sodi, da je temeljni problem nezadostna doslednost v kompoziciji sistema (str. 19), kar pomeni, da so premise in fundamenti sistema pravilni, toda v konkretnih ureditvah posameznih delov sistema ta izhodišča in te temelje nedosledno uresničujemo.

prikazi, recenzije

P

V tretjem poglavju avtor opisuje nosilce sistema in hkrati s tem obravnava ključne probleme vsakega sistema, kot so ustvarjalnost, lastništvo, iniciativa, motivi, tveganje in drugo. Avtor se sicer dokoplje do izredno pomembnih ugotovitev, kakršna je npr. dejstvo, da podjetja iščejo le zunanje učinke, zanemarjajo pa notranje, kar pomeni, da skušajo dobiti zaščito, doseči povišanje cen, izkoristiti luknje v zakonih, namesto da bi iskala možnosti za znižanje stroškov, za racionalizacijo, boljše kvaliteto in podobno. Prav tako ugotavlja, da ni moralne stimulacije, da je tveganje gospodarskih organizacij premajhno, in podobno. Toda ko dokazuje, da družbena lastnina ni ovira racionalnosti, da obstaja motiv za razširjanje podjetij in prestrukturiranje in ustvarjanje novih delovnih mest, ni do cela prepričljiv. Sodimo, da nam pri vseh takih in podobnih dokazovanjih manjkajo podrobne študije o vedenju našega delovnega kolektiva. Ker takih študij ni na voljo v zadostni meri, vsak razlaga svoje mnenje, ne da bi bilo mogoče dokazati, da je tako mnenje tudi pravilno. Zlasti velja poudariti, da bi morali pri analizah vedenja našega kolektiva proučiti dolgoročne in kratkoročne cilje našega kolektiva in ugotoviti, kateri cilji prevladuje-

jo in ali se kratkoročni cilji povezujejo z dolgoročnimi in na kakšen način. V tem poglavju je zelo zanimiva razlaga, zakaj pri nas predpisov ne spoštujemo. Avtor vidi dva razloga: prvi je parola »znajdi se«, drugi pa, da funkcionar našega socialističnega podjetja sodi, da je poklican, da presoja, ali je neki predpis ustrezen in ali je zato utemeljeno, da ga dosledno spoštujemo.

Četrto in peto poglavje obravnava vlogo plana in trga. Čeprav je poglavje o planu dokaj obširno in govori o pomembnih vprašanjih kot: ali imamo premalo planiranja, kje so meje plana, ali plan nasprotuje samoupravljanju, v čem je plan obvezen, karakter planiranja v našem sistemu itd., to poglavje po našem mnenju ni odgovorilo na temeljno vprašanje: kakšna je funkcija planiranja. Znano je, da so ravno o tem vprašanju mnenja ekonomistov v Jugoslaviji dokaj različna. Mimo tega ni poskusa, da bi opredelili mejo med planom in trgom. Gospodarskim organizacijam, ki sprejemajo gospodarske odločitve, bi moralo biti vsaj približno jasno, kdaj in na katerih področjih deluje plan, kdaj pa trg, če hočejo sprejeti pravilne odločitve, ki bodo v skladu z družbenim interesom. Dokler si nismo vsaj orientacijsko opredelili področij, kje naj deluje trg in kje naj deluje plan, bo vedno prihajalo do velikih nasprotij med individualnimi interesi gospodarskih organizacij in družbenimi interesi. Zavedamo se, da najbrž ni mogoče enkrat za vselej potegniti meje med trgom in planom, toda vsekakor bi bilo v interesu našega gospodarstva in večje racionalnosti, da skušamo opredeliti mejo med trgom in planom. Ko razpravlja o trgu in cenah, se avtor zavzema za večje uveljavljanje trga in se nagiba k dohodkovni ceni. O

tej je bilo že toliko razprav, da se ne bi kazalo v to razpravo ponovno spustiti.

Ko obravnava razširjeno reprodukcijo, avtor zajema celo vrsto izredno zanimivih vprašanj in tudi dokaj ustrezno odgovarja, čeprav se seveda z vsemi njegovimi odgovori ne moremo strinjati. Ko govori o planskem usmerjanju investicij, sodi, da naj prevzamejo usklajevanje in usmerjanje razširjene reprodukcije predvsem asociacije proizvajalcev, kot so poslovna združenja, koncerni itd. Četudi ne moremo zanikati pomembnosti sektorskega razvoja, pa moramo opozoriti, da sektorski razvoj duši iniciativo v regijah in da tako regije namesto subjekt postajajo objekt razvoja. V tem poglavju so še zanimiva razmišljanja o ceni kapitala, o izvoru sredstev za razširjeno reprodukcijo ter o financiranju novih objektov in komunalnih podjetij.

V poglavju o razdelitvi je avtor obdelal izredno pomembna vprašanja, kot so dohodek, razdelitev po delu, plače, dobiček, progresivno obdavčenje, povečanje plač ter izredni dohodek. Tudi tu je lahko najti celo vrsto zanimivih misli, ki jih je mogoče sprejeti. Hkrati pa tudi celo vrsto problematičnih odgovorov, ki bi jih morali globlje proučiti. Tu mislimo predvsem na vprašanje, kako uresničiti v našem socialističnem blagovnem gospodarstvu načelo nagrajevanja po delu, ali je dohodek osnovna gibalna sila našega gospodarstva in ali se resnično kaže rezultat gospodarjenja v dohodku gospodarske organizacije in ali naj se uvede progresivno obdavčenje.

V zadnjih treh poglavjih avtor obdela razmere gospodarjenja, organizacijo gospodarstva in delovne enote. Ena od zanimivih misli, o kateri avtor govori v tem delu knjige, je vprašanje, ali naj enakomer-

no ali diferencirano povečujemo življenjski standard. Avtor se zavzema za diferencirano povečanje in utemeljuje svojo trditev. Poudarja, da je relativno izenačeno gibanje delavskega razreda k višji ravni standarda značilno za sisteme, v katerih živi delavski razred od plač, v statusu najemnega delavca (str. 155). V teh sistemih dobijo delavci plače ne glede na uspeh gospodarjenja. Ker gre pri nas za popolnoma drugačen sistem, zakaj delavec je tudi upravljaivec, mora biti nagrajen tudi kot upravljaivec, kar pomeni, da odpadejo razlogi za izenačevanje in enakomerno povečevanje standarda celotnega delavskega razreda. V teh poglavjih so zanimive misli o samoupravnem dogovarjanju, kontroli, nezaposlenosti in delovni enoti, za katero avtor sodi, da je osnovna oblika organizacije.

Vsekakor je delo izredno dragoceno, ker poskuša dati rešitve o nekaterih elementih našega še nedograjenega gospodarskega sistema. Čeprav to delo ni teoretska analiza in ne daje teoretskega prispevka (to niti ni bil avtorjev namen, kar v uvodni besedi tudi izrecno poudarja), je le preseglo običajni opis ekonomskega sistema in se približalo resnemu raziskovanju nekaterih elementov našega gospodarskega sistema. Prav zaradi tega bo delo izredno koristno za vse tiste, ki se ukvarjajo s proučevanjem našega ekonomskega sistema, ter tudi za tiste, ki ta sistem ustvarjajo. Delo je izšlo ravno v pravem času, ko so razprave o prihodnjem ekonomskem sistemu izredno živahne in ko ponovno iščemo sistem, ki bi zagotavljal stabilnost.

Knjiga je vsekakor dobrodošla, pa četudi se z vsemi mislimi, ki so v knjigi, ne moremo strinjati.

J. ŠKERJANEC

Simeon Pobulić

Zasedanje medparlamentarne unije v Haagu

V začetku oktobra je bila v Haagu 58. medparlamentarna konferenca, ki se je je udeležila tudi jugoslovanska delegacija, v kateri so bili Peko Dapčević, Marijan Barišić, dr. Borut Bohte, Muhamet Maljoku, dr. Mitra Šaroska in Ilija Čupurdija.

Preden ocenimo zasedanje medparlamentarne unije, naj za boljše razumevanje te mednarodne nevladne organizacije (ustanovljena je bila 1889. leta) opozorimo, da njena priporočila in sklepi niso obvezni niti za delegate niti za parlamente držav članic. Kljub temu pa ima unija v mednarodnih odnosih zelo pomembno vlogo. Zasedanja te organizacije so zanesljiv barometer odzivanja članov prestavniških teles, reakcij politično zelo kvalificiranega in vplivnega javnega mnenja. Reakcije parlamentarcev ne izražajo le njihovih lastnih mnenj, marveč tudi stališča vlad in na neki način tudi stališča svetovnega javnega mnenja. Morda lahko prav s tem pojasnimo veliko zanimanje, ki ga kažejo za delo unije tudi velike sile. Praviloma se zasedanj udeležujejo dobro pripravljene delegacije iz držav, kot so ZDA, ZSSR, Francija, Velika Britanija in ZR Nemčija.

Tudi lanska haaška konferenca med 1. in 9. oktobrom je bila v marsičem zanesljiv kazalec sedanjega položaja v svetu z vsemi različni-

camí obstoječih pozitivnih tendenc. Za konferenco je bilo značilno predvsem dejstvo, da sta se tudi tokrat obe veliki sili izogibali medsebojnih spopadov. Delegaciji Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze nista niti v govorih niti v predlogih dokumentov in amandmajev poudarjali razlik, ki jih je očitno dovolj in ki bi se lahko pokazale tudi na tej konferenci. Nasprotno, čutiti je bilo nekakšno razumevanje za nasprotnikove interese. Zato jima je poleg drugega veliko bolj ustrezalo izglasovanje zelo blelih, posplošenih in kompromisnih predlogov resolucij o regionalni in svetovni varnosti in ekonomskem regionalnem sodelovanju (ki so bile pripravljene že na predzadnjem zasedanju unije v Monaku), kot pa resolucij z vsebinsko veliko določnejšimi formulacijami. Zlasti formulacijami, ki bi natančneje spregovorile o načinih za zagotovitev miru v svetu in ki bi upoštevale tudi interese drugih članic mednarodne skupnosti.

V večdnevni razpravi (dnevni redi so omogočili pretres vseh najbolj pomembnih vprašanj sedanje svetovne politike) sta veliki sili v relativno širokih definicijah ugotovili preobloženost sveta s težkimi problemi, vključno s tistimi, ki kvarijo miroljubne odnose v mednarodni skupnosti. Pri tem so dali Američani največji poudarek krizi na Bližnjem vzhodu, Rusom pa se je zdelo pomembno, da navzoči kar najbolj ocenijo sporazume med ZSSR in ZR Nemčijo — oboji pa so skušali prepričevati parlamentarce o koristnosti skorajšnjega sklica konference o evropski varnosti.

Resnici na ljubo naj povemo, da so si bila stališča obeh velikih sil v najbolj očitnem nasprotju pri vprašanju sprejema Nemške demokratične republike in Severne Koreje v članstvo unije. Pri razpravi o tem

vprašanju se je zdelo, kot da se v svetu ni prav nič spremenilo, na dan je prišlo zelo disciplinirano opredeljevanje po pripadnosti blokom.

To mirno ozračje na konferenci, h kateremu je prispevalo predvsem vedenje velesil, je omogočilo malim državam in deželam v razvoju, da so se bolj uveljavile in se bolj energično potegovale za svoje koristi. Velikim silam — ne glede na zavezniške in drugačne zveze — ni uspelo, da bi preprečile tako združevanje interesov, ki so bili, čeprav ne izrazito napadalno — uperjeni proti izhodiščem velesil. Delegati nekaterih zahodnih držav — Belgije, Francije in Holandije — si niso prav nič pomišljali kritizirati globalno politiko velikih sil, pri čemer niso delali razlik.

Izrazito prijateljsko sodelovanje in konstruktivna izhodišča malih držav so bila gotovo eden od razlogov, da so dobili načrti resolucij, ki jih pripravljajo za spomladansko zasedanje v Monaku, že na haaškem zasedanju bolj pozitivno vsebino.

V središču pozornosti je bil položaj na Bližnjem vzhodu. Za odnos udeležencev zbora do tega spopada je bilo značilno to, da niso branili Izraela niti napadali Arabcev. Na prejšnjih zasedanjih je prevladovalo drugačno ozračje. Morda je k temu prispeval tudi izjemni trenutek zasedanja konference — predsednik Naser je umrl tik pred začetkom konference — kar je večina sprejela kot boleč udarec stvári miru. Zaradi tega sta se konference od arabskih držav udeležila le Libanon in Tunis. Vendar ni mogoče spregledati tudi drugih vzrokov, predvsem večje zaskrbljenosti delegatov evropskih držav zaradi groženj miru, ki prihajajo iz sosednjega področja. Po mnenju nekaterih to niti ni sosednje področje, marveč področje Sredozemlja, ki je, čeprav tudi afriško-azijsko, še bolj evrop-

sko področje. Iz številnih govorov je vela želja, da bi ta problem končno le uredili ter nadaljevali z miroljubnimi pobudami, predvsem z Jaringovo misijo. Ameriška delegacija, ki se je sklicevala na spremembe na področju Bližnjega vzhoda (pred Naserjevo smrtjo), je predlagala resolucijo, ki podpira »razširitev sporazuma o dejanski ustavitvi ognja na enem od sektorjev, na vse druge sektorje«, in pa od »vseh zainteresiranih terja ukrepe, ki bodo zmanjšali napetost ter olajšali nalogo Gunarja Jaringa«. Predlog podpira tudi resolucijo varnostnega sveta z dne 22. nov. 1967.

Končno so ameriški osnutek resolucije — brez razprave v ustreznem komiteju — na predlog redakcijske komisije (v kateri so bili delegati Italije, Izraela, Jugoslavije, Holandije, ZSSR, ZDA, Švedske in Tunisa) preoblikovali. Vsebina novega teksta je poziv vsem stranem, »ki jih to zadeva«, naj store vse ukrepe za zmanjšanje napetosti na Bližnjem vzhodu in pripravijo pogoje za nadaljevanje pogajanj »*sub auspiciis*« predstavnika generalnega sekretarja Združenih narodov Gunarja Jaringa. Novi tekst poziva tudi k izvajanju sporazuma o prekinitvi ognja, kar naj bi prav tako omogočilo Jaringu, da bi uspešno opravil svojo misijo. V predlogu resolucije, ki jo je konferenca soglasno sprejela, je izražena tudi podpora znani resoluciji varnostnega sveta, ki zahteva umik Izraela z arabskega ozemlja.

Sprejeta resolucija vsebuje v primerjavi s poprejšnjimi tovrstnimi dokumenti unije nov element — Jaringovo misijo — poudarek na nujnosti, da se začne konstruktivna prizadevanja za prenehanje spopada. Izraelska delegacija je to resolucijo sprejela, ker je uvidela, da so zaman vsa prizadevanja, da bi v resolucijo vrinila karkoli o »kršenju prekinitve ognja«, za ka-

tero naj bi bila kriva ZAR. V primerjavi s preteklimi zasedanji izraelska delegacija ni bila deležna tolikšne podpore, kolikršne si je želela, in je bila zato defenzivna in popustljiva.

Miroljubna uporaba morskega dna je bila vsekakor točka, pri kateri so se najbolj uveljavila prizadevanja srednjih in malih držav, da bi izglasovali kar najbolj pozitiven dokument. Lahko rečemo, da jim je to tudi uspelo. Predlog resolucije, ki so ga sestavili že na prejšnjem zasedanju v Monaku, so občutno spremenili. Najvažnejše je to, da so preambulo resolucije dopolnili z načelom, da je oceansko dno in njegovo podzemlje zunaj meja nacionalne jurisdikcije dobrina (»*common heritage*«) vsega človeštva in da ga je treba ohraniti izključno za miroljubne namene. Raziskovanje in izkoriščanje teh prostranstev mora služiti vsemu človeštvu ne glede na geografsko lego držav, pri čemer je treba upoštevati posebne potrebe dežela v razvoju. Ta cilj bo dosežen le, če bo izoblikovana mednarodna ureditev tega področja ter aparat pod nadzorstvom OZN. Ta aparat naj bi zagotavljal pravičen razvoj in racionalno izkoriščanje bogastev morskega dna, pravično razdelitev dohodkov ter beneficij, ki bodo plod tega izkoriščanja. Pri delitvi dohodka bi morali upoštevati zlasti posebne potrebe in interese dežel v razvoju. Razen drugega je dokument poudaril pomembnost in nujnost zavarovanja morskega dna pred onesnaženjem ter drugimi vplivi, ki bi lahko škodovali temu življenjskemu okolju. Osnutek sporazuma o prepovedi odlaganja atomskega in drugega orožja za množično uničevanje na morsko dno je resolucija ocenila kot prvi pomembni korak k popolni demilitarizaciji tega prostora.

Resolucija, ki so jo soglasno sprejeli, je po svoji vsebini progresivna podlaga za prihodnje akcije v mednarodni skupnosti — to pa je tudi prava vrednost tega dokumenta. Zanimivo je to, da so v resolucijo vpletena nekatera zelo progresivna stališča, ki jih recimo v sorodnem dokumentu iz Lusake ni — na primer: pravična razdelitev dohodka s posebnim upoštevanjem potreb dežel v razvoju.

Do zapletov pri usklajevanju amandmajev z načrtom resolucije je prihajalo predvsem zaradi stališč ZDA in ZSSR. Združene države Amerike so zahtevale, da se ne uveljavi moratorij za izkoriščanje morskega dna, dokler ne bo uveljavljen mednarodni režim in mehanizem — pa tudi, da se obalne države odpovedo pravnici pravici oz. pristojnosti do morskega dna nad 200 metri globine — do tako imenovanega roba kontinenta. ZSSR se je uprla uvedbi mednarodnega mehanizma.

Jugoslovanska delegacija je — prek svojega predstavnika dr. Boruta Bohteta — zelo aktivno sodelovala v debati in pri preoblikovanju osnutka resolucije oz. pri strnjevanju amandmajev. Vse amandmaje jugoslovanske delegacije so sprejeli ter vključili v besedilo resolucije.

Razorožitev in varnost sta točki, ki se v tej ali oni obliki vedno pojavljata na dnevnih redih zasedanj unije. Vendar to ne pomeni, da so tovrstne razprave tudi vedno izvir svežih idej. Tokrat so ZSSR in druge članice varšavskega sporazuma izrabile priložnost, da so razpravo skoraj povsem usmerile k vprašanju evropske regionalne varnosti. Natančneje rečeno, sporazum z Zvezno republiko Nemčijo so prikazovale kot zadostno spodbudo za sklicanje konference o evropski varnosti. Glavna teza te skupine držav je v vseh predloženih variantah

vsebovala misel, da bi bil tak sestanek in dogovor najboljša pot k svetovnemu sistemu varnosti. Delegacije zahodnih držav se v bistvu niso upirale tej sovjetski pobudi, vendar pa so bile očitne neskladnosti v oceni nujnih pogojev za sklicanje te konference.

Sprejeta resolucija o tej materiji vsebuje tudi amandma češkoslovaške delegacije, ki poziva parlamente, da aktivno podpro sklic sestanka, ki bo prispeval h krepitvi varnosti v Evropi ter k utrjevanju sodelovanja med evropskimi državami. Večina na konferenci je ta amandma sprejela zaradi tega, ker je formulacija dovolj ohlapna in dopušča sleherni delegaciji, da si sama tolmači, na kakšna srečanja amandma meri in kdaj naj bi do teh srečanj prišlo.

Jugoslovanska delegacija je predlagala nekaj amandmajev, med katerimi je najvažnejši tisti, ki terjajo od parlamentov, da pospešijo in intenzivirajo delo vseh mednarodnih teles, ki se ukvarjajo s problemi razorožitve. Zanimivo je, da se nobeni od delegacij ni zdelo pomembno, da bi resolucijo dopolnili s tem važnim elementom, o katerem so v razpravi veliko govorili.

Veliko pozornost je pritegnila obletnica OZN in napredek nerazvitih. Domala vsi delegati so poudarili nujnost, da se vloga svetovne organizacije še poveča ter kot prioritetni nalogi navajali varnost in ekonomski razvoj nerazvitih. Velik napredek je v tem, da so mnoge razvite evropske države podprle resnejše obravnavanje problema razvoja ter zlasti izoblikovanje stabilnih in trajnih oblik pomoči. Na predlog jugoslovanske skupine so soglasno sprejeli amandma k resoluciji o ekonomskem regionalnem sodelovanju, ki poziva k sprejemu dokumenta »Mednarodna strategija razvoja za drugo desetletje razvoja«

na zasedanju generalne skupščine OZN.

V debati o dekolonizaciji je bojevala britanska delegacija — ki je bila pri tem dokaj osamljena — boj za to, da bi resolucija o tej temi ne obsodila gospodarske, vojaške in politične podpore kolonialnim in rasističnim režimom v Južni Afriki. To ji ni uspelo in ob neznatnem številu delegacij, ki so se vzdržale, so izglasovali dokument, ki podpira deklaracijo o osvobajanju kolonialnih narodov in dežel in tudi vse resolucije varnostnega sveta, ki se nanašajo na Južno Afriko.

Bližnji vzhod je bil delno vpleten tudi v politično prehrupno akcijo, da bi postavili na dnevni red in izglasovali resolucijo o ugrabitvah letal. Jedro švicarskega predloga je bilo v tem, da se delegacije opredele za bojkot letališč in letalskih družb ter prepoved pristajanja letal vsem tistim letalskim družbam, ki bi odklanjale izročitev in strogo kaznovanje ugrabiteljev. Zdi se, da je bil cilj te kampanje v tem, da bi ustvarili neobhodni politični in pravni precedens za prihodnje mednarodne pravne akcije. Večina delegacij je glasovala za švicarski domala nespremenjeni predlog. Pomisleke glede predaje ugrabiteljev so imele le delegacije Jugoslavije, Švedske in Bolgarije.

Neuvrščeni državam je zaradi dobrega sodelovanja uspelo, da so se načela iz Lusake uveljavila tudi v listinah haaške konference. Vse resolucije (izjema je le resolucija o ugrabitvah letal) preveva duh 3. konference neuvrščeni držav, kar je v marsičem spremenilo nekatera najbolj važna določila sprejetih dokumentov. Stališča neuvrščeni držav do najbolj pomembnih področij, kot sta na primer razvoj nerazvitih in dekolonizacija, je sprejelo ali pa se jim vsaj približalo precej razvitih držav in tudi držav članic vojaških blokov, kar je vsekakor posebna

odlika haaškega zasedanja medparlamentarne unije.

Jugoslovanska delegacija je bila zelo dejavna; aktivno je sodelovala pri vseh vprašanih z amandmaji k resolucijam, z udeležbo v redakcijskih komisijah in s predlogi novih točk dnevnega reda. Tako je na primer naša skupina predlagala, da pretrese naslednje zasedanje unije pravni, ekonomski in socialni položaj delavcev emigrantov v deželah, kjer so zaposleni, ter da obravnava stanje v Južni Afriki.

Kronika

OBSIREN PROGRAM CDPI

Pri fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo deluje kot poseben oddelek Center za družbeno in politično izobraževanje, ki naj proučuje programiranje, metodologijo družbenopolitičnega izobraževanja: oddelek prehaja zdaj z manj zahtevnih oblik družbenopolitičnega izobraževanja (priredili so nekaj seminarjev in predavanj, predvsem za komuniste na fakultetah) na bolj zahtevne, poglobljene oblike dela. Tako pripravljajo zdaj programe družbenopolitičnega izobraževanja tudi za sindikate, ZMS, CK ZKS, MK ZKS itd., ki jih oblikujejo v skladu z interesi in potrebami naročnikov.

Glavni namen seminarjev, ki jih pripravlja CDPI, je, da se FSPN odpre navzven in s svojimi in drugimi predavatelji posreduje družbenopolitično znanje političnim organizacijam in drugim

zainteresiranim. FSPN opravlja s tem poleg svoje izobraževalne vloge tudi širšo družbenopolitično izobraževalno vlogo. Če se bo to družbenopolitično izobraževanje razvijalo, bodo nastajale nove, bolj zahtevne, raznolike oblike; pritegnili bodo še več predavateljev, program pa, ki je sicer namenjen študentom, bodo skušali še bolj prilagoditi tako, da bo zanimiv tudi za družbenopolitične delavce. Hkrati želijo s tem zapolniti vrzel, ki je nastala, ko so odpravili politične šole (ki so jih pred leti prirejali CK ZKS, RS ZSS, CK ZMS), z različnimi seminar-skimi oblikami izobraževanja, ki bi pritegnile ne samo funkcionarje iz občin, ampak tudi nekatere republiške funkcionarje, razne strokovne službe itd. Radi bi prelomili z desetletno tradicijo, da eno temo predavajo le 2—4 šolske ure, kar je za zahtevnejšega poslušalca občutno premalo in ga lahko dolgočasi in odvrne od nadaljnega političnega izobraževanja; zato snujejo cikle predavanj (npr. 10 predavanj) z isto temo. Z vsem tem bodo pomagali pri dograjevanju sistema družbenopolitičnega izobraževanja, ki bi se začel s političnimi predavanji v mladinskih organizacijah z mladimi komunisti in se prek različno zahtevnih seminar-skih oblik političnega izobraževanja končal na FSPN oziroma s postdiplomskim študijem tistih, ki bi radi svoje znanje še poglobili.

Tako so priredili že tretji tritedenski seminar za vodje kadrovskih služb s temle programom: organizacija dela in racionalno poslovanje delovne organizacije, poslovna zasnova podjetja, psihologija dela, samoupravljanje v gospodarskih organizacijah, problemi delovnega razmerja, sociologija dela. Kmalu bodo izdelali tudi nadaljevalni program za tiste, ki so že absorbirali ta program (za I. in II. skupino). Nadaljevalni program obsega štiri seminarje, ki trajajo en dan in pol in na katerih bodo poglobljeno obravnavali nekatere probleme, ki jih v temeljnem seminarju ni bilo moč obravnavati, ob tem pa bi skušali pregledati uspešnost ali neuspešnost uporabe teoretičnih spoznanj v praksi. Dva nadaljevalna seminarja (sodobna poslovna politika podjetja v blagovno-tržnih odnosih, aktualni gospodarski problemi podjetij) so že izvedli. Kasneje bodo za vse tri skupine pripravili nadaljnji program poglobljanja.

Program seminarjev oziroma predavanj za sindikate vsebuje tale tematska

področja: znanstvenotehnološka revolucija v svetu in perspektive samoupravljanja, vozliščna vprašanja dolgoročnega načrtovanja razvoja naše družbe, dohodek kot družbenoekonomski odnos, zakon koncentracije in centralizacije kapitala in kako ta zakon deluje pri nas, socialna diferenciacija v današnji družbi, aktualna vprašanja političnega sistema, sodobno delavsko gibanje in naloge sindikatov v svetu in pri nas.

Za zvezo komunistov in socialistično zvezo bodo priredili štirinajstdnevni seminar o religiji, ki bo razdeljen na dva dela, obsegal pa bo teme, ki obravnavajo religijo in Cerkev predvsem na teoretični in občji ravni, ter teme, ki se posvečajo problemu v zvezi z religijo in Cerkvijo v našem prostoru in času. V pripravi pa so še daljši seminarji o: »Sodobnih vprašanjih samoupravne ideologije, teoretične kulture komunistov in njihove idejne akcije«, »Mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji in problemih političnega sistema«, »Socialni diferenciaciji, stratifikaciji in socialni mobilnosti«, »Socializmu kot svetovnem procesu«.

CDPI je pripravil dva programa za ZMS, in sicer program seminarja za predsednike mladinskih organizacij v podjetjih in uvajalni program za mladince. Prvi seminar obsega vrsto tem, ki se nanašajo na gospodarsko organizacijo, poleg tega pa še predavanja o religiji, metodah političnega dela, političnem združevanju v SFRJ, o izvirni misli Marxa, Engelsa in Lenina in njeni vtaknosti v sedanji čas itd. Drugi seminar ima širši spekter tem, ki zajemajo probleme mladine in mladinske organizacije, sociološke probleme naše družbe, svetovna politična gibanja, religijo, družbenopolitični sistem SFRJ, samoupravljanje itd.

V novembru so izvedli seminar »Marksizem in religija« za MK ZKS, ki ga bodo v februarju ponovili za mlade marksiste.

* * *

Nikolaj Grigorijevič Krutko, docent Beloruske univerze v Minsku, predstojnik katedre za znanstveni socializem, je imel 27. oktobra na FSPN predavanje z naslovom »Sovjetski koncept socializma« v okviru predmeta Sodobna delavska in socialistična gibanja.

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

DEBENJAK Božidar: *Friedrich Engels*. (Namesto nekrologa.) Naši razgledi, Lj., 27. nov. 1970, št. 22.

ZIHERL Boris: Ob stopetdesetletnici Engelsovega rojstva. *Komunist*, Lj., 27. nov. 1970, št. 48.

II. FILOZOFIJA

BUHA Aleksa: Kakva je stvarna uloga ideja u istoriji? *Gledišta*, Zagreb, 1970, št. 11, str. 1493—1538.

III. SOCIOLOGIJA

GARTNAR Jure: Alkoholizem, družbeni pojav in problem. *Komunist*, Lj., 27. nov. 1970, št. 48.

KLINAR Peter: Sedanje in prihodnje družbe. Naši razgledi, Lj., 27. nov. 1970, št. 22.

RUPEL Slavko: Družina in družba. Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.

VAJS Edita: Socialni razvoj u svetu i kod nas. *Socijalna politika*, Beograd, 1970, št. 9—10, str. 18—20.

VLAHOV Gustav: Neki aspekti socijalne politike. *Socijalna politika*, Beograd, 1970, št. 5, str. 4—7.

IV. PSIHOLOGIJA

SERGEJEV Dimitrije: Alijenacija, ljudska priroda i suvremene teorije ličnosti. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1970, št. 13, str. 25—29.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

BAVCON Ljubo: Temeljni problemi preobrazbe visokega šolstva. Naši razgledi, Lj., 13. nov. 1970, št. 21.

BORDON Rado: Nobelova nagrada, avtorske pravice in še kaj. *Delo*, Lj., 12. in 19. dec. 1970.

DEBENJAK Božidar: Od »zunaj« vsiljena reforma. *Tribuna*, Lj., 1970, št. 6.

DOMINKO Fran: Osebnost i svemir. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1970, št. 13, str. 64—70.

GALESA Mirko — Rado Polir: Vzroki osipa v osnovni šoli z vidika otroka, družine in pedagoškega kadra. Naši razgledi, Lj., 1970, št. 23 in 24.

HEISENBERG W.: Vloga sodobne fizike v pričujočem razvoju človeškega mišljenja. *Tribuna*, Lj., 1970, št. 6.

KORNHAUSER A.: Kam greš, Slovenija? Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.

KOS Janko: Med avantgardo in tradicijo (V). *Sodobnost*, Lj., 1970, št. 12, str. 1240—1248.

—: MOŽNOST za revolucionarno akcijo na univerzi. *Tribuna*, Lj., 1970, št. 6.

NEMANJIĆ Miloš: Kulturne potrebe i njihova društvena uslovljenost. *Gledišta*, Zagreb, 1970, št. 11, str. 1539—1557.

—: O PROBLEMIMA kreiranja institucija za evropsku znanstvenu i tehnološku suradnju. *Encyclopaedia moderna*, Zagreb, 1970, št. 13, str. 98—100.

—: REVOLUCIONIRANJE družbe in univerze. *Tribuna*, Lj., 1970, št. 6.

RUPEL Dimitrij: Socializem in delitev kulture na »množično« in »elitno«. Naši razgledi, Lj., 1970, št. 24.

- SEVER Stane: (O njem govore): Mirko Zupančič, Smiljan Samec, Marjan Javornik, Ivan Potrč, Lojze Filipič. Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.
- ULE Andrej: Kriza znanosti v krizi družbe in reforma univerze. Tribuna, Lj., 1970, št. 6.
- : UNIVERZA danes in jutri. Komunist, Lj., 26. dec. 1970, št. 52.
- VILFAN Marija: Izobraževanje in znanost. Delo, Lj., 5. dec. 1970.
- ZLOBEC Ciril: Kultura in kulturne dejavnosti. Sodobnost, Lj., 1970, št. 12. str. 1173—1176.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- DORĐEVIĆ Zivorad: Postoji li omladinska revolucionarnost? Gledišta, Zagreb, 1970, št. 11, str. 1589—1596.
- MITROVIĆ Andrej: Istorijski pogled na nemačku totalitarnu misao. Gledišta, Zagreb, 1970, št. 11, str. 1569—1581.
- VODOPIVEC Vlado: Ideja revolucije in teorije države in prava. Pravnik, Lj., 1970, št. 7—9, str. 263—269.
- ZIVANOV Sava: Staljinizam i destalinizacija. Novi Sad, Centar za političke studije i društveno-političko obrazovanje 1969. 96 str. (Biblioteka »Politički život«. 3.) Sign. 12.383—3.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- FRANKO Ivan: Resnice in neresnice o JLA (I). Komunist, Lj., 27. nov. 1970, št. 48.
- GORIČAR Jože: Med državnostjo in samoupravnostjo. Naši razgledi, Lj., 11. dec. 1970, št. 23.
- JAKSE Marko: Kjer ni tožnika, ni sodnika. Korupcija... Delo, Lj., 26. dec. 1970.
- KARDELJ EDVARD: Razvoj samoupravljanja in družbeno-političnega sistema v komuni. Delo, Lj., 14., 16., 17. dec. 1970.
- KOVAČ Božo: Vpliv na družbene odločitve... Delo, Lj., 25. dec. 1970.
- KRISTAN Ivan: K novim odnosom v federaciji. Komunist, Lj., 4. dec. 1970, št. 49.

KRŽAVAC Savo: Poskus legalizacije pritiska kot metode v političnem boju... Komunist, Lj., 27. nov. 1970, št. 48.

KUSEJ Gorazd: Reforma ustavnega sistema. Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.

MARKIČ Stane: Dogovor o novih funkcijah federacije in republik. Delo, Lj., 25. dec. 1970.

MARKOVIĆ Ratko: Problemi primene Amandmana XV, XVI, XVII. Gledišta, Zagreb, 1970, št. 11, str. 1613—1621.

—: NOVA pota federacije. Komunist, Lj., 27. nov. 1970, št. 48.

PASIĆ Najdan: Razvojne dileme jugoslovenske federacije. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 11, str. 1382—1404.

PEROVIĆ Latinka: Srbija je federacija v malem. Komunist, Lj., 26. dec. 1970, št. 52.

RADOVANOVIĆ Ljubomir: Osvrt na neka od osnovnih pitanja samoupravljačkog socijalizma u praksi. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1970, št. 13, str. 5—15.

—: RAZVOJ socialističnih odnosov v kmetijstvu in na vasi ter naloge ZK Jugoslavije. Komunist, Lj., 13. nov. 1970, št. 46.

RIBIČIĆ Mitja: Vse več pripravljenosti za sporazumevanje. Delo, Lj., 26. dec. 1970.

RIBIČIĆ Mitja: Odgovor na kritiko in nezaupanje je delo samo... Delo, Lj., 4. dec. 1970.

—: SEDEMNAJSTA seja CK ZK Slovenije: ... Komunist-Dokumenti, 11. dec. 1970.

—: TEZE za 18. sejo CK ZKS o uredničenju reforme, stabilizaciji in ekonomskem sistemu. Komunist, Lj., 18. dec. 1970, št. 51.

TITO: Predlog za spremembo ustave. Delo, Lj., 15. dec. 1970.

3. Politični sistemi in organizacije:

POPOVIĆ Velibor: Vzroki in posledice: Dogodki na Poljskem. Komunist, Lj., 26. dec. 1970, št. 52.

4. Delavska in progresivna gibanja:

—: BURGOS 1970. Euskadi Ta Askatusana. TV-15, Lj., 1971, št. 1.

- SKRINJAR Branko: Politika obzirnih potez. 10. kongres madžarske socialistične delavske partije. Komunist, Lj., 4. dec. 1970, št. 49.
- V. V.: Kdo se boji revolucije. (Sodelovanje Sartra v »proletarski levici« . . .) Sodobnost, Lj., 1970, št. 12, str. 1377—78.

5. Mednarodni odnosi

- DOBRILA Pavle: Avers:revers logike? Problemi, Lj., 1970, št. 94, str. 4—8, št. 95—96, str. 64—73.
- INZKO Valentin — Fran Zwitter: Teorija in praksa neizbojevanega narodnostnega boja. Delo, Lj., 5. dec. 1970.
- JERI Janko: Konkretne pobude. Komunist, Lj., 26. dec. 1970, št. 52.
- JERI Janko: Koroški kompleks in izkušnje. Sodobnost, Lj., 1970, št. 12, str. 1235—1240.
- KUČAN Milan: Dogovor o praktičnem uveljavljanju suverenosti republik v odnosih med narodi in narodnostmi. Delo, Lj., 9. dec. 1970.
- MESSNER Mirko: Misel mladega koroškega rodu. Dialogi, Maribor, 1970, št. 11, 12, str. 733—36, 872—80.
- : OB dogodkih v Italiji in Avstriji. Opredelitve in ocene. Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.
- SIVINI G.: Tržačani, Slovenci in begunci. Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.
- SISKOVIČ Karel: Enotni interesi Slovencev v Italiji. Naši razgledi, Lj., 27. nov. 1970, št. 22.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- BAJT Aleksander: Osebni dohodki in inflacija. Komunist, Lj., 26. dec. 1970, št. 52.
- BESTER Mara: Finansiranje uslug društvenih službi. Socijalna politika, Beograd, 1970, št. 7—8, str. 40—42.
- CERNE France: Ekonomisti in ekonomska veda. Naši razgledi, Lj., 1970, št. 21.
- CERNE France: Ekonomistova novoletna voščilnica. Naši razgledi, Lj., 25. dec. 1970, št. 24.
- JURKOVIC Danica: Reformno pojmovanje usmerjanja delitve dohodka. Komunist, Lj., 4. dec. 1970, št. 49.

KAVČIČ Stane: Potrošili bomo nekoliko manj, kot bomo proizvedli. Delo, Lj., 12. dec. 1970.

KRAMBERGER Marjan: Blodnjak reforme in Ariadnina nit (nadaljevanje in konec). Dialogi, Maribor, 1970, št. 11, str. 742—749.

MERHAR Viljem: Kakšni ukrepi gospodarske politike? Naši razgledi, Lj., 13. nov. 1970, št. 21.

—: »PRIDI, pridi, pridi! — Pojdi, pojdi, pojdi!« Tuji delavci — socialno prizadeta skupina v ZR Nemčiji. Naši razgledi, Lj., 11. dec. 1970, št. 23.

SFILIGOJ Nada: Pojava in suština inflacije. Socijalna politika, Beograd, 1970, št. 9—10, str. 40—42.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNIENJE

MARTELANC Tomo: Komunikacije v perspektivi UNESCO. Naši razgledi, Lj., 11. dec. 1970, št. 23.

NUHIĆ Muhamed: Informacioni krugovi i problem jedinstva političke javnosti. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 11, str. 1444—1462.

—: TELEVIZIJA i kultura . . . Socijalizam, Beograd, 1970, št. 11, str. 1405—1443.

VATOVEC Fran: Govorni medij, javno mnenje in naš čas. Dialogi, Maribor, 1970, št. 12, str. 813—820.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

BENKO Vlado: Diktat in kapitulantstvo . . . rapalska pogodba. Naši razgledi, Lj., 11. dec. 1970, št. 23.

BIBER Dušan: Druga svetovna vojna in mir med narodi. Naši razgledi, Lj., 27. nov. 1970, št. 22.

HUĐL Jožko: Gradivo. Iz predplebiscitnih in plebiscitnih dni. Dialogi, Maribor, 1970, št. 11, 12, str. 781—89, 881—87.

KOSIN Marko: Petdeset let razočaranj. Komunist, Lj., 27. nov. 1970, št. 48.

STAUDEKAR Fran: Ob 50. letnici plebiscita na Koroškem. TV-15, Lj., št. 46, 47, 48—49, 50.

ZORN Tone: Donesek k vprašanju Slovenske Štajerske leta 1919. Dialogi, Maribor, 1970, št. 12, str. 888—889.

II. FILOZOFIJA

- CONEN Paul F.: Die Zeittheorie des Aristoteles. München, Beck 1964. VIII+385 str. (Zetemata 35.) sign. III/2681-35.
- HRUSOVSKY Igor: Probleme der Philosophie. Bratislava, Vyd. Slovenskej Akademie Vied 1970. 216 str. sign. 12.243.

III. SOCIOLOGIJA

- CONE Cynthia A. — Pertti J. Peltto: Guide to Cultural Anthropology. Rev. Ed. (Glenview), Scott, Foresman & Co. (1969.) (VI)+152 str. 40. sign. IV/2139.
- DAHRENDORF Ralf: Über den Ursprung der Ungleichheit unter der Menschen. 2. überarb und erwei. Aufl. Tübingen, Mohr 1966. 43 str. (Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart. 232.) sign. III/107-232.
- HELMS Hans G.: Die Ideologie der anonymen Gesellschaft. — Max Stirners »Einzigere« und der Fortschritt des demokratischen Selbstbewusstseins von Vormärz bis zur Bundesrepublik. Köln, DuMont Schauberg (1966.) (II) +619 str. sign. II/11.045.
- HENRY Andrew F. — James F. Short: Suicide and Homicide. Some economic, sociological and psychological aspects of aggression. Glencoe — London, The Free Press — Collier-Macmillan (1964.) 214 str. sign. 12.200.
- JANOSKA-BENDL Judith: Methodologische Aspekte des Idealtypus. Max Weber und die Soziologie der Geschichte. Berlin, Duncker — Humboldt (1965.) 116 str. (Soziologische Schriften. 3.) sign. II/10.314-3.
- KONOPNICKI Maurice: La coopération en milieu rural israélien. La Haye, Martinus Nijhoff 1968. 536 str. + 3 pril. (Collection scientifique de la Faculté de droit de l'Université de Liège. 28.) sign. III/1686-28.
- MACCONKEY Dale D.: How to Manage by Results. Rev. Ed. New York, American Management Association (1967.) 160 str. sign. II/11.048.
- URT Jacques: Sociologie de la connaissance. Sa structure et ses rapports avec la philosophie de la connaissance. Etude critique des systèmes de Karl Mannheim et de Pitirim A. Sorokin. Préface de F. S. C. Northrop. 2-e éd. Bruxelles, Institut de Sociologie (1969.) 360 str. (Collection de Sociologie générale et philosophie sociale. 16.) sign. II/6634-16.
- : MENSCHEN im Jahr 2000. Eine übersicht über mögliche Zukünfte. Mit 29 Beiträgen international bekannter Wissenschaftler. Hrsg. von Robert Jungk. Frankfurt a. M. Umschau (1969.) 320 str. sign. II/11.043.
- : NAUČNE upravljenje občestvom. (Pod. redak. V. G. Afanas'eva.) Moskva, Mysl' 1967 —. Vyp. 1. (cir.) — sign. 12.228.
- PEASLEE Amos J.: Constitutions of Nations. Rev. 3. ed. Prepared by Dorothy Peaslee Xydis. (The Hague, Nijhoff 1966—) 4 vols. sign. III/2686.
- PONSONEN J. A.: National Development. A sociological Development. The Hague, Mouton 1968. 286 str. (Publications of the Institute of Social Studies. Ser. Maior. 18.) sign. III/2473-18.
- SIMON Herbert A.: The Shape of Automation: For Men and Management. New York, Evanston Harper and Row (1965.) XV+111 str. sign. II/11.042.
- : SOCIOLOGICAL Studies in Economics and Administration. Keele University 1969. (IV)+163 str. (The Sociological Review. Monograph. 14.) sign. II/11.052-14.
- VALENTINE Raymond F.: Performance Objectives for Managers. New York, American Management Association (1966.) 208 str. sign. II/11.044.
- YEOMANS K. A.: Applied Statistics. Statistics for the Social Scientist. London, Allen Lane The Penguin 1968 —. 2. vol. sign. II/11.050.

UDC 301.17(497.12)

RUS, dr. Veljko: The Values of Slovene Students and the Slovene Public
Teorija in praksa, Vol. 8, No. 1, p. 8—21, Ljubljana 1971

This article is a partial representation of the reinterpretation of the findings of several researches concerning the values of different social groups. I have tried to bring different values of individual researches to two common denominators: (a) a progressive orientation, and (b) a socialist orientation. A considerable number of the investigated values could be classified as the index of the first or second orientation. Students represent that social group which is orientated most progressively and most socialistically. A rather varied value orientation has been established for the whole Slovene public; we should rather speak about several completely disconnected value complexes. Similarly there exist data on the basis of which we suppose that with the Slovenes there exists no connection between the values with which we identify and the activity which we prove in daily life.

UDC 34:352.07:631(497.1)

LUKIC, dr. Radomir: Our New Law and Peasant Society
Teorija in praksa, Vol. 8, No. 1, p. 22—32, Ljubljana 1971

In his article the author discusses the attitude of socialist law to peasants and village reality with us; he establishes that neither socialist nor capitalist law are tolerant to village and peasants, that they direct them to revolutionary changes at this taking very little notice of the given reality; that socialist law is adjusted above all to the industrial city model of society and of production, in this way causing unfavourable consequences for the entire society by compulsory levelling of the essential differences between the town and the country: disregard for law in villages. The recognition of the differences between the town and the village would not destroy the legal, political and social equality of citizens, it would rather establish the same. The author further states that excessive formalism in law, its complexity and fast changes, and disregard for the usual village law, etc., push the peasant into the position of an object, alienate law from him, even though this is certainly not the aim of socialist law. That is why he advocates that it should be made possible also for the peasants to settle autonomously several relations of vital importance in a similar way as the labour relations are settled in working organizations and other self-government organizations with us by autonomous law.

UDC 338.98(497.1)

ČERNE, dr. France: Economic Structure of Yugoslavia
Teorija in praksa, Vol. 8, No. 1, p. 66—68, Ljubljana 1971

In his article the author discusses some fundamental and most urgent political-economic problems of the further development of our economy. His analysis includes a considerable part of the fundamental economic categories and economic mechanism. With his article the author tries to answer three questions: (1) which questions are to be solved by the system and which by economic policy, (2) which categories (institutions) are in accordance with the chosen model of socialist formation, and (3) how to build also the knowledge of the contemporary economic thought and practice into the political economy of our economic structure. Only when these questions have been solved it will be possible to speak about the details of elaboration of the socio-economic structure.

UDC 301:008 (497.12)

RUPEL, Dimitrij: Cultural Creation and Traditionalism
Teorija in praksa, Vol. 8, No. 1, p. 109—117, Ljubljana 1971

The author discusses the problem of the Slovene traditional culture from the point of view of the contemporary (above all economic) integration processes. In the light of the latter traditional culture appears as retarding moment. He establishes the definition of two types of culture (in the narrower sense of this word): (1) the *traditional*, divine, elite culture, varying and reproducing the eternal ideas of the good and beautiful, and (2) the *productive* culture, rejecting the concept of *non-productibility* of culture, which is more technical and creates its meaning continuously, which on the one side is experimental and on the other also massive. He advocates a neutral concept of mass culture, which in his view is equally »bad« as elite culture, since they both reproduce what has already been known and established.

UDK 301.17(497.12)

RUS, dr. Veljko: Vrednote slovenskih študentov in slovenske javnosti**Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 1, str. 8—21**

Članek je delni prikaz reinterpretacije ugotovitev več raziskav o vrednotah različnih socialnih skupin. Različne vrednote iz posameznih raziskav sem skušal spraviti na dva skupna imenovalca: a) na progresivno orientiranost in b) na socialistično orientiranost. Veliko število vrednot, ki so bile raziskovane, sem lahko klasificiral kot indeks prve ali druge orientacije. Študenti so tista družbena skupina, ki je najbolj progresivno in najbolj socialistično orientirana. Za celotno slovensko javnost ugotavljam zelo raznovrstno vrednotno orientacijo; pravzaprav bi morali govoriti o več med seboj povsem nepovezanih vrednotnih kompleksih. Prav tako obstoje podatki, na podlagi katerih domnevamo, da pri Slovencih ni zveze med vrednotami, s katerimi se istovetimo, in med dejavnostjo, ki jo izpričujemo v vsakodnevnem življenju.

UDK 34:352.07:631(497.1)

LUKIČ, dr. Radomir: Naše novo pravo in kmečka družba**Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 8, št. 1, str. 22—32**

Avtor v prispevku raziskuje odnos socialističnega prava do kmeta in vaške stvarnosti pri nas; pri tem ugotavlja, da nista niti kapitalistično niti socialistično pravo strpna do vasi in kmeta, da ju usmerjata k revolucionarnim spremembam ter da pri tem kaj malo upoštevatva dano stvarnost; da je socialistično pravo prilagojeno predvsem mestnemu, industrijskemu modelu družbe in proizvodnje, s čimer s prisilnim izenačevanjem bistvenih razlik med mestom in podeželjem povzroča za celotno družbo neugodne posledice: neupoštevanje prava na vasi. S priznanjem razlik med mestom in vasjo bi se ne porušila pravna, politična in družbena enakost državljanov, pač pa bi se s tem šele uveljavila. Avtor dalje navaja, da pretirani formalizem v pravu, njegova zapletenost in naglo spreminjanje, neupoštevanje običajnega vaškega prava itd. potiskajo kmeta v položaj objekta prava, mu pravo odtujujejo, čeprav je cilj socialističnega prava nasproten. Zato se zavzema, da se omogoči tudi kmetom avtonomno urejanje vrste življenjsko važnih odnosov, podobno kot z avtonomnim pravom urejajo odnose v delovnih organizacijah in drugih samoupravnih organizacijah pri nas.

UDK 338.98(497.1)

ČERNE, dr. France: Gospodarska ureditev Jugoslavije**Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 1, str. 66—88**

Avtor razpravlja v članku o nekaterih temeljnih, najbolj žgočih političnoekonomskih problemih nadaljnega razvoja naše gospodarske ureditve. V analizo je zajel dobršen del temeljnih družbenoekonomskih kategorij ter ekonomski mehanizem. S člankom skuša pisec odgovoriti na tri vprašanja: 1. katera vprašanja naj rešuje sistem, katera pa gospodarska politika, 2. kakšne kategorije (institucije) so edino v skladu z izbranim modelom socialistične formacije in 3. kako vgraditi v politično ekonomijo naše gospodarske ureditve tudi spoznanja sodobne ekonomske misli in prakse. Šele z razčiščenjem teh treh vprašanj bi bilo možno zatem govoriti o detajlih dodelave družbenoekonomske zgradbe.

UDK 301:008 (497.12)

RUPEL, Dimitrij: Kulturno ustvarjanje in tradicionalizem**Teorija in praksa, Ljubljana 1971, let. 8, št. 1, str. 109—117**

Avtor razpravlja o problemu slovenske tradicionalne kulture z vidika sodobnih (predvsem ekonomskih) integracijskih procesov. V luči teh se tradicionalna kultura kaže kot zaviralni moment. Prav tako uveljavlja definicijo dveh tipov kulture (v ožjem pomenu besede): 1. *tradicionalna*, božanska, elitna — ki variira in reproducira večne ideje o lepem in resničnem; in 2. *produktivna*, ki zavrača koncept *neproduktibilnosti* kulture, ki je bolj tehnična, ki sproti ustvarja smisel in ki je na eni strani eksperimentalna, na drugi pa tudi množična. Zavzema se za nevtralnno pojmovanje množične kulture, ki je po avtorjevem mnenju prav tako »slaba« kot elitna, saj obe reproducirata že znano in uveljavljeno.

POPRAVEK

V 12. številki letnika 1970 je prišlo do neljube pomote. Ko smo pripravljali za tisk tekst okrogle mize »Ekonomске funkcije družbenopolitičnih skupnosti« je na strani 1732 pomotoma izpadla intervencija S. Saksida, ki sledi intervenciji V. Rusa in bi morala biti uvrščena pred intervencijo S. Kavčiča:

S. Saksida: Tu je treba ločiti pojme teoretične ravni, na kateri smo skušali razpravljati in politično akcijo, kar ni vedno isto. — Kar pa zadeva politiko kot tako, mislim, da je ena njenih osnovnih funkcij v tem, da je danes potrebna kot osnovni vzvod ukinjanja same sebe.

TEORIJA in PRAKSA

---

iz vsebine naslednjih števil

- PETER KLINAR: Vzroki študentskih nemirov in protestov
  - JOŽE GORIČAR: Družbena moč kot dejavnik razslojevanja
  - ROMAN OBERLINTNER: Izredni študij učiteljev na pedagoških akademijah
  - BORIS STROHSACK: Temeljne in splošne določbe zakona o civilnopravnih razmerjih
  - JANKO RUPNIK: Uresničevanje ustavnosti v političnem sistemu
  - JOŽE VOLFAND: Demokratizacija odnosov v samoupravni socialistični šoli
  - TARAS KERMAUNER: Trije tipi kulture
  - ESAD ČIMIĆ: Aktualnost Leninovega odnosa do religije
  - RADOVAN VUKADINOVIĆ: Kako je Lenin pojmoval koeksistenco
  - JOVAN ĐORĐEVIĆ: Znanost in nacionalno vprašanje v sodobnem svetu
  - TAŽO JANČAR: Nekaj misli o zaposlovanju v tujini
  - MIRAN MEJAK: Gospodarski odnosi Jugoslavije z deželami v razvoju
  - MARKO KOSIN: Republike in diplomatska služba
  - MILAN MERČUN: Sredstva množičnega obveščanja in idejna akcija ZK
  - VLADIMIR ARZENŠEK: Motivacijska struktura zaposlenih
  - BOGDAN KAVČIČ: O čem pišejo glasila delovnih organizacij
  - ANTON SKOBIR: Obseg in oblike družbenega nadzorstva in odgovornost na področju umetniške dejavnosti
-